

UNIVERZA
V LJUBLJANI

FF

Filozofska
fakulteta

Petra Stankovska

ČEŠKA SLOVNICA ZA BOHEMISTE

Ljubljana, 2024

ČEŠKA SLOVNICA ZA BOHEMISTE

Avtorica: Petra Stankovska
Recenzenta: Andreja Žele, Karla Ondrášková
Lektorica: Bojana Maltarić
Tehnična urednica: Eva Grafenauer Korošec
Oblikovanje in prelom: Birografika Bori, d. o. o.

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2009, 2024.

Založila: Založba Univerze v Ljubljani
Za založbo: Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani
Izdala: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
Za izdajatelja: Mojca Schlamberger Brezar, dekanja Filozofske fakultete

Ljubljana, 2024

Publikacija je brezplačna.

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://ebooks.uni-lj.si/>

ZalozbaUL

DOI: 10.4312/9789612972790

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije). / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v
Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 188563459
ISBN 978-961-297-279-0 (PDF)

KAZALO

PREDGOVOR	11
1 FONETIKA IN FONOLOGIJA	13
1.1 Nastanek glasov	13
1.1.1 Govorila	13
1.1.2 Osnovni ton	14
1.1.3 Glasovni začetek	14
1.2 Samoglasniki	15
1.2.1 Kakovost samoglasnikov	15
1.2.2 Količnost samoglasnikov	16
1.2.2.1 Dolžina v končnicah samostalnikov	17
1.2.2.2 Dolžina v končnicah pridevnikov	18
1.2.2.3 Dolžina v končnicah zaimkov	18
1.2.2.4 Dolžina v končnicah glagolov	18
1.2.3 Dodatne prvine za razvrščanje samoglasnikov	18
1.2.4 Izgovarjava samoglasnikov	19
1.2.5 Dvoglasniki	20
1.3 Soglasniki	21
1.3.1 Razvrščanje soglasnikov po mestu izgovarjave	21
1.3.2 Razvrščanje soglasnikov po načinu izgovarjave	21
1.3.3 Razvrščanje soglasnikov po zvenu	22
1.3.4 Razvrščanje soglasnikov po udeležbi nosne votline pri izgovarjavi ...	23
1.3.5 Izgovarjava soglasnikov	23
1.4 Izgovarjava skupin glasov v govornem toku – osnove pravorečja	26
1.4.1 Prilikovanje/asimilacija po zvonečnosti	27
1.4.1.1 Prilikovanje znotraj besede	27
1.4.1.2 Prilikovanje na meji dveh besed	27
1.4.1.3 Izjeme pri prilikovanju po zvonečnosti	28
1.4.2 Trdi glasovni začetek	30
1.4.3 Prilikovanje po izgovarjavi	31
1.4.3.1 Premena mesta izgovarjave	31
1.4.3.2 Premena načina izgovarjave	32
1.4.4 Izgovarjava tujk v češčini	35

1.5	Nadsegmentni pojavi	36
1.5.1	Zlog	36
1.5.2	Naglasni takt. Besedni naglas	37
1.5.3	Govorni odsek in stavčni poudarek	38
1.6	Grafični zapis zvokovne podobe češčine	40
1.7	Fonem, alofon, glas	44
1.7.1	Opis odnosov v sistemu fonemov	45
1.7.1.1	Fonološko nasprotje	45
1.7.1.2	Razlikovalne oznake in binarno nasprotje	46
1.8	Morfonem. Morfonologija/oblikoglasje	47
1.8.1	Morfonološke premene kakovosti	48
1.8.2	Morfonološke premene kolicosti	51
2	MORFEMATIKA	53
2.1	Morfem, morf, alomorf	53
2.2	Morfemska zgradba besede	54
2.2.1	Korenski morfem, koren besede	55
2.2.2	Nekorenski morfemi/afiksi	55
2.2.2.1	Predpona/prefiks	55
2.2.2.2	Pripona/sufiks	56
2.2.2.3	Popona	57
2.2.2.4	Medpona	57
2.2.3	Podstava besede	57
2.2.3.1	Besedotvorna in oblikotvorna podstava	58
2.2.3.2	Premene podstave	58
3	BESEDOTVORJE	59
3.1	Poimenovalne kategorije in besedotvorne vrste	59
3.1.1	Izpeljava	60
3.1.2	Konverzija/sprevrženje	61
3.1.3	Sklapljanje	61
3.1.4	Zlaganje	62
3.1.5	Refleksivizacija	62
3.1.6	Krajšanje	62
3.2	Tvorba samostalnikov	63
3.2.1	Poimenovanja oseb	63
3.2.1.1	Poimenovanja vršilcev dejanja	63
3.2.1.2	Poimenovanja prebivalcev	69
3.2.2	Poimenovanja nosilcev lastnosti	71

3.2.3	Poimenovanja orodij, vršilnikov dejanj in rezultatov dejanj	73
3.2.3.1	Vršilniki dejanja	73
3.2.3.2	Poimenovanja rezultatov dejanj	76
3.2.4	Poimenovanja mest	76
3.2.5	Poimenovanja dejanj in lastnosti	79
3.2.6	Ženska poimenovanja iz moških	83
3.2.7	Pomanjševalnice	84
3.2.7.1	Pomanjševalnice samostalnikov moškega spola	85
3.2.7.2	Pomanjševalnice samostalnikov ženskega spola	85
3.2.7.3	Pomanjševalnice samostalnikov srednjega spola	86
3.2.8	Poimenovanja mladičev	88
3.2.9	Skupna imena	88
3.2.10	Samostalniki, tvorjeni s predponsko izpeljavo	89
3.2.10.1	Neprave predpone	89
3.2.10.2	Prave predpone	90
3.3	Tvorba pridevnikov	91
3.3.1	Svojilni pridevniki	91
3.3.2	Kakovostni pridevniki po podobnosti	92
3.3.2.1	Očitni znak ali prisotnost tistega, kar je v podstavi besede	92
3.3.2.2	Poimenovanje lastnosti po podobnosti s stvarjo	92
3.3.3	Pridevniki odnosa do predmeta, mesta, snovi	93
3.3.4	Pridevniki, izpeljani iz prislovov	96
3.3.5	Pridevniki odnosa do dejanja	97
3.3.6	Stopnjevanje	99
3.3.7	Poudarjenje lastnosti, čustveno obarvan pomen	101
3.3.7.1	Povečana mera lastnosti	101
3.3.7.2	Znižana mera lastnosti	103
3.4	Tvorba prislovov	104
3.4.1	Prislovi iz samostalnikov	104
3.4.2	Prislovi iz zaimkov	105
3.4.3	Prislovi iz glagolov	105
3.4.4	Prislovi iz pridevnikov	106
3.4.4.1	Prislovi iz izpeljanih pridevnikov	106
3.4.4.2	Prislovi iz neizpeljanih pridevnikov	108
3.4.4.3	Prislovi iz predložnih sklonov pridevnikov	109
3.4.5	Stopnjevanje	109

3.4.6	Poudarjanje lastnosti, čustveno obarvan pomen	111
3.5	Tvorba glagolov	112
3.5.1	Glagoli iz samostalnikov	113
3.5.2	Glagoli iz pridevnikov	114
3.5.3	Glagoli iz medmetov	116
3.5.4	Tvorjenje čustveno obarvanih oblik	117
3.5.5	Tvorjenje nedovršnih oblik	117
3.5.6	Tvorjenje ponavljalnih oblik	118
3.5.7	Tvorjenje dovršnih oblik	119
3.5.7.1	Predpanska izpeljava	120
3.5.7.2	Dvojne predpone pri glagolih	123
3.5.8	Vidske dvojice in trojice	124
3.5.9	Dvovidski glagoli	124
3.5.10	Refleksivizacija	125
4	OBLIKOSLOVJE	127
4.1	Slovníčne kategorije	127
4.2	Besedne vrste	130
4.3	Samostalniki	131
4.3.1	Samostalniki moškega spola	133
4.3.1.1	Trda soglasniška sklanjatev samostalnikov s kategorijo živosti - vzorec PÁN	134
4.3.1.2	Mehka soglasniška sklanjatev samostalnikov s kategorijo živosti - vzorec MUŽ	136
4.3.1.3	Trda samoglasniška sklanjatev - vzorec PŘEDSEDA	137
4.3.1.4	Mehka samoglasniška sklanjatev - vzorec Soudce	138
4.3.1.5	Trda soglasniška sklanjatev brez kategorije živosti - vzorec HRAD	139
4.3.1.6	Mehka soglasniška sklanjatev brez kategorije živosti - vzorec STROJ	142
4.3.2	Samostalniki ženskega spola	143
4.3.2.1	Trda samoglasniška sklanjatev – vzorec ŽENA	144
4.3.2.2	Mehka samoglasniška sklanjatev – vzorec RŮŽE	147
4.3.2.3	Soglasniške sklanjatve – vzorca PÍSEŇ in KOST	148
4.3.3	Samostalniki srednjega spola	150
4.3.3.1	Trdi sklanjatveni tip – vzorec MĚSTO	151
4.3.3.2	Mehki sklanjatveni tip – vzorec MOŘE	153
4.3.3.3	Sklanjatev z razširjeno osnovo – vzorec KUŘE	154

4.3.3.4	Dolgi sklanjatveni tip z ničto končnico v imenovalniku - vzorec NÁMĚSTÍ	154
4.3.4	Nepregibni samostalniki	154
4.3.5	Sklanjanje posamostaljenih pridevnikov	155
4.4	Pridevniki	156
4.4.1	Imenska/samostalniška sklanjatev pridevnikov	157
4.4.2	Zložena sklanjatev pridevnikov	158
4.4.3	Mešana sklanjatev pridevnikov	161
4.5	Zaimki	162
4.5.1	Zaimenske sklanjatve	162
4.5.1.1	Zaimki, ki ne izražajo spola	162
4.5.1.2	Zaimki, ki izražajo spol	163
4.5.2	Pridevniške sklanjatve pri zaimkih	166
4.6	Števniki	168
4.6.1	Števniška sklanjatev	169
4.6.2	Zaimenska sklanjatev pri števnikih	170
4.6.3	Samostalniška sklanjatev pri števnikih	171
4.6.4	Pridevniška sklanjatev pri števnikih	172
4.6.5	Nepregibni števniki	172
4.6.6	Števniki in šteti predmet	172
4.6.7	Kombinirani števniki izrazi	173
4.7	Glagoli	173
4.7.1	Formalna zgradba sintetičnih in analitičnih glagolskih oblik	174
4.7.2	Tvorba sintetičnih glagolskih oblik	175
4.7.2.1	Neosebne glagolske oblike – nedoločnik, deležja, deležniki ..	177
4.7.2.2	Osebne glagolske oblike: velelnik, povednik – sedanji, prihodni, pretekli, predpretekli; pogojnik – sedanji, pretekli, predpretekli	179
4.7.3	Tvorba zloženih/analitičnih oblik	182
4.7.3.1	Analitične oblike z nedoločnikom: povedni prihodnjik	182
4.7.3.2	Analitične oblike z opisnim deležnikom: povedni preteklik in predpreteklik, sedanji in pretekli pogojnik	184
4.7.3.3	Analitične oblike s preteklim deležnikom: opisna trpna/ pasivna spregatev	186
4.7.4	Nikalne glagolske oblike	187
4.7.5	Pregled glagolskih oblik	188
4.7.6	Razvrščanje glagolov v vrste	188

4.8	Nepregibne besede	199
4.8.1	Prislovi	199
4.8.2	Predlogi	200
4.8.3	Vezniki	203
4.8.4	Členki	203
4.8.5	Medmeti	204
5	SKLADNJA	205
5.1	Zgradba stavka	205
5.1.1	Povedek	206
5.1.1.1	Glagolski povedek	206
5.1.1.2	Glagolsko-imenski povedek	213
5.1.2	Osebek	216
5.1.2.1	Izraženi osebek	216
5.1.2.2	Izpuščeni in splošni osebek	217
5.1.2.3	Ujemanje osebkina in povedka	218
5.1.3	Predmet	218
5.1.3.1	Predmet v tožilniku	219
5.1.3.2	Predmet v roditelju	220
5.1.3.3	Predmet v dajalniku	221
5.1.3.4	Predmet v orodniku	222
5.1.3.5	Predmet v predložnem sklonu	223
5.1.4	Prislovno določilo	225
5.1.4.1	Prislovno določilo kraja	225
5.1.4.2	Prislovno določilo časa	228
5.1.4.3	Prislovno določilo načina	230
5.1.4.4	Prislovno določilo mere	231
5.1.4.5	Prislovno določilo vzroka	232
5.1.4.6	Prislovno določilo namena oziroma cilja	232
5.1.4.7	Prislovno določilo pogoja	233
5.1.4.8	Prislovno določilo dopuščanja	233
5.1.5	Prilastek	234
5.1.5.1	Ujemalni prilastek	234
5.1.5.2	Neujemalni prilastek	235
5.1.6	Povedkov prilastek	238
5.1.7	Večkratni in zloženi stavčni členi	239
5.1.8	Besede, ki niso stavčni členi	240
5.2	Zveza stavkov	241

5.2.1	Priredno vezani stavki	242
5.2.1.1	Vezalno priredje	242
5.2.1.2	Stopnjevalno priredje	242
5.2.1.3	Protivno priredje	243
5.2.1.4	Ločno priredje	243
5.2.1.5	Vzročno priredje	243
5.2.1.6	Sklepalno/posledično priredje	243
5.2.2	Podredne zveze stavkov	244
5.2.2.1	Povedkov odvisnik	244
5.2.2.2	Osebkov odvisnik	244
5.2.2.3	Predmetni odvisnik	245
5.2.2.4	Prislovni odvisnik	247
5.2.2.5	Prilastkov odvisnik	250
5.2.2.6	Odvisnik povedkovega prilastka	252
5.3	Sporočanjska vloga povedi	252
5.4	Členitev po aktualnosti	253
5.5	Besedni red	255
Viri		260

PREDGOVOR

Češka slovnica za bohemiste je namenjena predvsem študentom bohemistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani, ki jim bo v pomoč pri študiju češkega jezika in pripravi na izpite zlasti v prvem in drugem letniku študija. Pomagala pa jim bo tudi pri nadaljnjem študiju, kadar bodo želeli preveriti pravilnost kakšne slovnične oblike ali skladenjske konstrukcije. Po eni strani slovnica študente uvaja v osnove obravnavanih jezikoslovnih ved (zlasti glasoslovje, besedotvorje, oblikoslovje in skladnja) z razlagami določenih slovničnih pojavov, navajanjem slovenskih in ustreznih čeških terminov ter z jasno označeno morfematično zgradbo besed. Po drugi strani pa vse teoretične razlage spremlja veliko praktičnih primerov, ki so vedno prevedeni v slovenščino, kar študentom omogoča lažje usvajanje tako leksikalnih kot tudi slovničnih ustreznic čeških izrazov in slovničnih pojavov. Tako si bo lahko študent poleg učenja slovnice razširjal tudi besedni zaklad. Primeri so izbrani tako, da so čim bolj raznoliki (torej da učbenik vsebuje čim več različnih čeških besed, besednih zvez in slovničnih konstrukcij) in da se, kjer je le mogoče, besedotvorno oziroma leksikalno razlikujejo od slovenskih ustreznic. Vsi češki primeri in termini oziroma vse češke besede ali deli besed so zapisani *ležeče*, slovenski prevodi so vedno označeni z 'enojnimi narekovaji'.

V besedotvorju in oblikoslovju je večinoma navedena izhodiščna oblika besede z označeno pripono ali končnico, ki se v tvorjeni besedi oziroma obliki ne pojavlja več – na ta način je označena besedotvorna oziroma oblikotvorna podstava (v primeru *hrá-t: hráč* je z vezajem označena meja besedotvorne podstave *hrá-* besede *hráč*, v primeru *žen-a: Gsg žen-0* pa je označena oblikotvorna podstava rodilnika množine *žen-* itd.). S **krečko** pisavo so v poglavju o besedotvorju in oblikoslovju dosledno označeni glasovi, ki se pri tvorjenju besed ali oblik spreminjajo (npr. *lišk-a: lišči* – v besedotvorni podstavi *lišk-* se pri tvorjenju pridevnika *k* spremeni v *č*, v primeru *hoch: Npl hoši* pa se v imenovalniku množine *ch* spremeni v *š* itd.). V poglavju o skladnji pa so s krečko pisavo označene besede, o katerih govori razlaga (npr. posamezni stavčni členi, predlogi ipd.).

Posamezni pojavi so sistematično razloženi, vendar je pri temah, ki so za slovenske študente težavnejše, razlaga podrobnejša, več pa je tudi primerov. Na določenih mestih se pojavlja tudi oznaka !Pozor, ki pomeni, da sledi ali razlaga kakšne zanimivosti ali pojava, na katerega morajo biti študentje bolj pozorni. Oznaka !Primerjava bralce opozarja na razlike med slovenščino in češčino pri posameznih jezikovnih pojavih.

V vseh poglavjih so pri omenjanju zahtevnejše problematike, ki je razložena na drugem mestu v slovnici, navedeni tudi sklici na posamezna poglavja knjige. To bo uporabnikom

omogočilo lažje ponavljanje in utrjevanje že obravnavane snovi ter povezovanje posameznih jezikoslovnih pojavov.

Češka slovnica je sicer prvotno namenjena študentom bohemistike, vendar je po zaslugi številnih primerov in razpredelnic, ki so razumljivi tudi ljudem brez jezikoslovnega predznanja, ta priročnik lahko v pomoč pri učenju tudi tistim, ki jih ta jezik zanima oziroma si želijo svoje znanje češčine poglobiti.

1 FONETIKA IN FONOLOGIJA (FONETIKA A FONOLOGIE)

Fonetika in fonologija sta jezikoslovni vеди, ki proučujeta in opisujeta zvočno stran naravnega jezika, vsaka z drugačnega gledišča.

Fonetika se z izrazno podobo jezika ukvarja na tri osnovne načine: a) proučuje način izgovarjave glasov, delovanje govoril med govorom, kar sodi v t. i. izgovorno/artikulacijsko fonetiko (*artikulační fonetika*); b) proučuje fizikalne lastnosti zvokov oziroma tvarnost izrazne podobe jezika, kar sodi v akustično fonetiko (*akustická fonetika*); c) proučuje slušno zaznavanje zvokov (*sluhové hodnocení*). Osnovna najmanjša in naprej nedeljiva izgovorno-slušna enota govora je glas (*hláska*).

Fonologija opredeljuje in proučuje samo zvokovne enote, ki imajo v določenem jeziku pomensko razločevalno vlogo (*distinktivní funkce*). Osnovna oziroma najmanjša enota fonologije je fonem (*foném*). Fonem je abstraktna enota, ki se uporablja pri fonološkem opisu jezika, ne da se je izgovoriti (ker je abstraktna). Uresničitev fonema (*realizace fonému*) je en ali več glasov.

FONETIKA

1.1 NASTANEK GLASOV

Posamezni češki glasovi nastajajo med izdihom s pomočjo govornih organov v govorni cevi.

Glas je osnovna, najmanjša, neznakovna sestavna enota človeškega govora. Določen je s skupkom fizikalnih artikulacijskih in akustičnih prvin zvokovne snovi. Cilj opisa glasu je navesti vse lastnosti, ki so potrebne za njegovo izgovarjavo in prepoznavanje.

Samoglasnike pojmujeemo kot **tone** (*tóny*), soglasnike kot **šume** (*šumy*). Pri nekaterih soglasnikih – **zvočnikih** (*sonorách*) *m, n, ň, l, r, ř, j* – tonske lastnosti prevladujejo nad šumi.

Glas nastaja v govorilih (*mluvidla*), tj. organih človeškega telesa, ki sodelujejo pri tvorjenju glasov.

1.1.1 Govorila (*mluvidla*)

Organi, ki sestavljajo govorila, so: pljuča (*plíce*), sapnici (*průdušky*), grlo (*hrtan, larynx*), v katerem so glasilke (*hlasivky*), ki jih tvorijo: prstanasti hrustanec (*chrupavka prstenco-*

vá), na katerega so pritrjeni ščitasti hrustanec (*štítná chrupavka*) in dva parna piramidasta oziroma gibalna hrustanca, glasilke (*dvě párové hlasivkové chrupavky, hlasivky*); pokrovka (*hrtanová chrupavka, epiglottis*), ki zapre dostop do glasilk, ko požiramo.

Nad temi organi so votline (*dutina*): nosna (*nosní*), ustna (*ústní*), goltna (*hrdelní*). Pri oblikovanju govora je najpomembnejša ustna votlina, kjer se tvori največ glasov.

Ustno votlino sestavljajo: dve čeljusti (*čelisti*) z zobmi (*zuby, dentes*) in dlesnimi (*dásně, alveola*), sprednji del neba, t. i. trdo nebo (*přední/tvrde patro, palatum*), zadnje nebo, t. i. mehko nebo (*zadní/měkké patro, velum*), ustnice (*rty, labia*) in jezik (*jazyk, lingua*).

Nosna votlina je obdana s kostjo, dno tvori trdo nebo, znotraj je razdeljena z nosno pregrado. Anatomsko je povezana z goltno votlino (*nasopharynx, nosohltan*), med govorom pa ju je mogoče povsem ločiti. Če je prehod zaprt, dobimo ustne (*ústní*), če je odprt, pa nosne (*nosové*) glasove.

1.1.2 Osnovni ton (*základní tón*)

Osnovni ton (*základní tón*) – če se glasilki tesno približata in ju močan zračni tok, ki prihaja iz pljuč, razmakne, začneta nihati (vibrirati) in s tem ustvarita tako imenovani osnovni ton. Gre za škripajoč, neprijeten in slab zvok, ki pride iz grla v goltno, ustno ali nosno votlino, pri tem se okrepi in dobi barvo, ki je odvisna od velikosti in oblike omenjenih votlin.

Osnovni ton se pojavlja pri vseh glasovih, razen pri nezvencih soglasnikih in pri šepetanju, ko sta glasilki povsem razmaknjeni.

1.1.3 Glasovni začetek (*hlasový začátek, začátek fonace*)

Obstajajo trije različni začetki fonacije oziroma načini, na katere glasilki začneta nihati: mehki (*měkký*), trdi (*ráz*) in aspirirani (*dyšný*).

- 1) **Mehki glasovni začetek** (*měkký hlasový začátek*) – glasilki se tesno približata druga k drugi ter se postopoma bolj stisneta in napneta. Izdišni zračni tok ju zaniha postopoma. Slišati je, kot da se zvok rahlo okrepi. Ponavadi se začetka zvoka ne zavedamo. V češčini se ta način pojavlja pri samoglasnikih in zvencih soglasnikih za nezvencim soglasnikom *pes* 'pes' [*pes*], *šli* 'šli so' [*šli*] ali pri zvencih soglasnikih po premoru *den* 'dan' [*den*], *zem* 'zemlja' [*zem*].
- 2) **Trdi glasovni začetek** (*ráz*) – glasilki sta močno stisnjeni, včasih celo z večjo napetostjo kot pri sledeči fonaciji. Izdišni tok ju naenkrat razdruži in ju zaniha. Na začetku samoglasnika je oster, poln zvok, ki lahko postopoma pojenja. Slišimo ga kot opaznejšo ločitev samoglasnika in spredaj stoječega zloga.

Čeprav ima trdi glasovni začetek vse prvine fonema, konkretno nezvenečega grlnega eksploziva (glejte 1.3.5), v češčini za ta zvok ni posebnega znaka/grafema, obvezno pa se označuje v fonetičnih prepisih, in sicer z znakom ʔ.

V češčini se uporablja pred samoglasnikom na začetku besede ali znotraj besede na meji dveh morfemov, na primer v besedah *naopak* 'nasprotno' [*naʔopak*], *vyučování* 'pouk' [*vyʔučováńí*], *trojúhelník* 'trikotnik' [*trojʔúhelńík*].

Način uporabe trdega glasovnega začetka (*ráz*) sodi med splošne značilnosti posameznega jezika. V češčini je v nekaterih položajih njegova uporaba **obvezna**, ker pomaga razločevati besede, na primer: *tam oře* 'tam orje' [*tam ʔoře*], medtem ko pri izgovarjavi istih besed brez trdega glasovnega začetka dobimo izjavo [*ta moře*] 'ta morja').

V nekaterih drugih položajih je uporaba trdega glasovnega začetka **neobvezna**, vendar pa pripomore k bolj jasni in razločni izgovarjavi. Velja razmerje, da bolj ko je govor hiter, manj je v njem trdih glasovnih začetkov.

- 3) **Aspiracija** (*dyšný hlasový začátek*) – ta glasovni začetek je zelo podoben mehjemu, vendar tu glasilki nista do konca združeni. Rezultat je kratek šumeč zvok pred začetkom glasu. Češčina tega glasovnega začetka ne pozna.

1.2 SAMOGLASNIKI (*SAMOHLÁSKY/VOKÁLY*)

Samoglasniška artikulacija (*vokalická artikulace*) temelji na tem, da artikulacijski organi naredijo iz votlin prostor potrebne velikosti in oblike za to, da na določen način oblikujejo osnovni ton. Pri tvorjenju čeških samoglasnikov je pri izgovarjavi najpomembnejši jezik (*jazyk*), zaradi česar tudi samoglasnike razvrščamo prav glede na položaj oziroma premikanje jezika pri tvorjenju posameznih samoglasnikov.

1.2.1 Kakovost samoglasnikov (*kvalita samohlásek*)

Češčina ima glede na kakovost pet samoglasnikov (a, e, i, o, u), ki se v vseh zlogih besede izgovarjajo nereducirano – to pomeni, da jih v češčini nikoli ne izgovarjamo kot polglasnike. Njihova oblika je zelo stabilna, tako da se izgovarjajo razločno.

Knjižna češčina ne pozna odprtih in zaprtih samoglasnikov (v nasprotju s slovenščino, ki loči odprta in zaprta o in e), njihova izgovarjava je sredinska.

Kakovost samoglasnika določamo po načinu premikanja jezika med artikulacijo iz nevtralnega položaja, ko leži na dnu ustne votline:

1) **navpično** (*svislý*) premikanje

Glede na navpično premikanje jezika ločimo naslednje samoglasnike: sredinske (*středové*) – **E, O**; visoke (*vyšoké*) – **I, U** in nizke (*nížké*) – **A**.

2) **vodoravno** (*vodorovný*) premikanje

Glede na vodoravno premikanje jezika ločimo naslednje samoglasnike: sprednje (*přední*) – **I, E**; srednje (*střední/centrální*) – **A** in zadnje (*zadní*) – **O, U**.

Na osnovi teh podatkov lahko sestavimo shemo češkega samoglasniškega sistema.

visoki	I				U	<i>vyšoké</i>
sredinski		E		O		<i>středové</i>
nizki			A			<i>nížké</i>
	sprednji		srednji		zadnji	
	<i>přední</i>		<i>střední/ centrální</i>		<i>zadní</i>	

1.2.2 Kolikost samoglasnikov (*délka/kvantita samohlásek*)

Kolikost je dolžina uresničitve določenega glasu. Razlika med kratkimi in dolgimi samoglasniki je le v trajanju zvoka, kar pomeni, da je izgovarjava obeh enaka, pri dolgem samoglasniku je le trajanje zvoka daljše. Po nobeni drugi značilnosti se kratki in dolgi vokal ne razlikujeta.

Grafično se dolžina označi s črtico nad samoglasnikom. Zdaj lahko samoglasniško shemo priredimo še z dodajanjem dolgih vokalov:

visoki	I–Í				U–Ú	<i>vyšoké</i>
sredinski		E–É		O–Ó		<i>středové</i>
nizki			A–Á			<i>nížké</i>
	sprednji		srednji		zadnji	
	<i>přední</i>		<i>střední/ centrální</i>		<i>zadní</i>	

!Primerjava: Dolgi samoglasniki se v češčini izgovarjajo podobno kot v slovenščini (npr. v slovenskih besedah: *píti, péti, páti, póti, púti*),¹ vendar so v slovenščini samoglasniki lahko dolgi samo, če so naglašeni.

¹ Samoglasnik, ki je nosilec besednega naglasa, je označen s krepko pisavo.

V češčini pa se **dolgi samoglasniki pojavljajo ne glede na naglašenost** oziroma nena-
glašenost določenega zloga (npr. v besedah: *stojím* 'stojim', *malé* 'majhno', *kavárna* 'kavarna',
citrón 'limona', *trojúhelník* 'trikotnik').

**Zaradi te razlike imajo Slovenci precej težav pri učenju izgovarjave čeških besed,
ker zelo pogosto ne znajo ločiti naglasa in dolžine (glejte 1.5.1 in 1.5.2).**

V sodobni knjižni češčini je kolikost (*délka*) samoglasnikov prvina, ki ima razločevalni
pomen. Z drugimi besedami – kolikost samoglasnika lahko loči dve besedi različnega pome-
na, npr. *pata* 'peta, samost.' – *pátá* 'peta, štev.', *sází* 'sadi' – *sazí* 'saj', *rada* 'nasvet' – *ráda* 'z
veseljem/rada', ali dve različni morfološki obliki: *moři* 'morju' – *moří* 'morij', *zvětši* 'povečajo'
– *zvětši* 'povečaj'.

Za kolikost samoglasnikov v čeških besedah ni nobenega preprostega pravila, v korenu
oziroma podstavi besede je določena za vsako besedo posebej, tako da se je naučimo hkrati
z besedo.

V izpeljankah pa se kolikost pogosto spreminja (glejte 3.2, 3.3 in 3.5). V pregibnih obli-
kah (sklanjatvenih ali spregatvenih) ene besede se v korenu spreminja le redkokdaj (glejte
1.8.2), dokaj stabilna je tudi v sklanjatvenih in spregatvenih končnicah.

1.2.2.1 Dolžina v končnicah samostalnikov

- moškega spola: vsi vzorci

Gpl: *-ů* (*pánů* 'gospodov', *hradů* 'gradov', *mužů* 'mož', *strojů* 'strojev', *předsedů* 'predse-
dnikov', *soudců* 'sodnikov');

Dpl: *-ům* (*pánům*, *hradům*, *mužům*, *strojům*, *předsedům*, *soudcům*);

- ženskega spola: vz. *růže*, *píseň*, **Gpl:** *-í* (*růží* 'vrtnic', *písní* 'pesmi')

vz. *žena*, *růže*, *píseň*, **Dpl:** *-ám* (*ženám* 'ženskam') *-ím* (*růžím*, *písním*)

vz. *žena*, *růže*, *píseň*, **Lpl:** *-ách* (*ženách*) *-ích* (*růžích*, *písních*)

- srednjega spola: vz. *náměstí* 'trg' – v vseh končnicah vseh sklonov je *í*: *náměstí*, *náměstím*
(*Isg*), *náměstími* (*Ipl*)

vz. *moře*, **Gpl:** *-í* (*moří* 'morij')

vsí vzorci, **Dpl:** *-ům* (*městům* 'mestom', *kuřatům* 'piščancem') *-ím* (*mořím*, *náměstím*)

² Pri navajanju primerov uporabljamo okrajšave čeških terminov za sklonske in spregatvene oblike zato, da se uporabniki
te slovnice lažje navadijo na češko terminologijo.

1.2.2.2 Dolžina v končnicah pridevnikov

Vsi pridevniki v **zloženi** obliki (tipa: *mladý, á, -é* 'mlad, -a, -o' in *jarní* 'spomladanski') imajo v vseh sklonih dolgi samoglasnik v končnicah oziroma v osnovotvornem samoglasniku.

Vse ostale pridevniške oblike imajo v končnici kratki samoglasnik, razen svojilnih pridevnikov v nekaterih sklonih množine (Gpl *otcových* 'očetovih', Dpl *otcovým*, Lpl *otcových*, Ipl *otcovými*).

1.2.2.3 Dolžina v končnicah zaimkov

Vsi, ki se sklanjajo po pridevniški sklanjatvi, imajo v vseh končnicah dolge samoglasnike (*jaký* 'kakšen', *každý* 'vsak', *kteřý* 'kateri', *samý* 'enak', *takový* 'takšen', *veškerý* 'ves', *žádný* 'noben', *její* 'njen', *sám* 'sam', *můj* 'moj', *tvůj* 'tvoj').

Zaimki, ki se sklanjajo po mehki zaimenski sklanjatvi (*naš* 'naš', *vaš* 'vaš') – **GsgF**: *naší/ vaší*; **Dlsg**: *naším* (M,N) / *naší* (F), *vaším* (M,N) / *vaší* (F).

1.2.2.4 Dolžina v končnicah glagolov

Pri glagolih so skoraj vse končnice kratke, vendar ima v glagolski obliki močno vlogo tematski ali osnovotvorni samoglasnik, zato bomo poleg končnic opredeljevali tudi tematski samoglasnik:

Sedanjik: *-á-m, -á-š, -á-0, -á-me, -á-te*; v 3pl je sicer kratki osnovotvorni samoglasnik *a*, končnica sama pa je dolga: *-a-j-í*;

-í-m, -í-š, -í-0, -í-me, -í-te, -0-í, v 3pl je kratki osnovotvorni samoglasnik *e*, končnica sama pa je dolga: *-e-j-í*.

1.2.3 Dodatne prvine za razvrščanje samoglasnikov (*klasifikace samoshlásek podle dalších vlastností*)

Oblika ustnic – ustnice se pri izgovarjavi lahko ali zaokrožijo (*zaokrouhlí*) ali razširijo in zožijo (*zaostří*), kar je ponavadi povezano s tako imenovano napetostjo (*napjatost*) govornega organa, v tem primeru jezika.

Napetost (*napjatost*) – po tem merilu razlikujemo tako imenovane napete in nenapete samoglasnike, kot na primer v slovenščini Ô-Ó in Ê-É. V češčini pa napetost nima razločevalnega pomena, zato se češki samoglasniki po tem kriteriju ne razporejajo.

!Pozor: Napetost samoglasnikov v češčini sicer nima razločevalnega pomena, obstaja pa kot individualna varianta posameznega govorca (nemarna, zelo široka izgovarjava samoglasnikov o, i, e) ali narečna posebnost (v Pragi se npr. samoglasniki o, e, i izgovarjajo občutno širše kot na Moravskem).

Nosni samoglasniki (*nosové samohlásky*) – med izgovarjavo se spusti mehko nebo, tako da izdišni zrak izide skozi nosno votlino. Moderna češčina nosnih samoglasnikov nima.

1.2.4 Izgovarjava samoglasnikov (*výslovnost samohlásek*)

Srednja, nizka samoglasnika

A, Á – jezik leži na dnu ustne votline, pri **Á** se rahlo premakne nazaj in nižje, usta so odprta, ustnici sproščeni.

Češki **Á** se izgovori podobno kot v slovenski besedi: *kava*.

Sprednji samoglasniki

E, É – sta **sredinska** samoglasnika, pri izgovoru se konica jezika dvigne in približa korenu spodnjih sekalcev.

E – izgovarjava se bliža slovenskemu širokemu **E**.

É – izgovori se podobno kot slovenski »široki« in dolgi **E** (v besedah: jezik, peto).

!Primerjava: **E** se v češčini – v nasprotju s slovenščino – nikoli ne izgovarja kot polglasnik (npr. slov.: pes, ven, oken).

!Pozor: češki glas **E** (kratki **E**) se v pisavi lahko označuje tudi s črko **Ě**, če je pred njim črka **D**, **T** ali **N** in s tem dejansko označuje mehkost spredaj stoječih soglasnikov (**Ď**, **Ť**, **Ň**), kot na primer v besedah *dělat* 'delati' [*d'elat*], *tělo* 'telo' [*t'elo*], *něco* 'nekaj' [*ňeco*] (glejte 1.6).

I, Í – sta **visoka** samoglasnika, pri izgovoru se jezik premika naprej in navzgor proti trdemu nebu, konica jezika se dotakne spodnjih sekalcev.

Í – jezik se premakne še bolj naprej kot pri **I** in je tudi veliko bolj napet, podoben je slovenskemu naglašenemu **í** (kot v besedi *lípa*).

!Pozor: Češka glasova **I-Í** se lahko zapišeta na dva načina, kot **I-Í** ali **Y-Ý**. Te črke se uporabljajo v skladu s pravopisnimi pravili češčine (glejte 1.6). Črki **I-Í** za soglasniki **D**, **T** in **N** označujeta njihovo mehčanje in izgovarjavo kot [*d', t', ň*]; na primer v besedah *dítě* 'otrok' [*d'ít'e*], *platit* 'plačevati' [*plat'it*], *nic* 'nič' [*ňic*]).

Zadnji samoglasniki

O, Ó – sta **sredinska** samoglasnika, pri izgovoru se jezik premika nazaj in se rahlo dviguje proti mehkeemu nebu, konica jezika je sproščena, ustnici v rahlo zaokroženem položaju. Dolgi Ó je nekoliko bolj zaprt in jezik je bolj nazaj.

Izgovarjava češkega O se bliža slovenskemu »širokemu« O, npr. v slovenski besedi *gora*, vendar je krajši.

Dolgi Ó se v češčini pojavlja samo v tujkah, npr. *móda* 'moda', *tón* 'ton', *gól* 'gol'.

U, Ú – sta **visoka** samoglasnika, pri izgovoru se jezik premakne nazaj (bolj kot pri vseh drugih samoglasnikih) in navzgor, pri tvorjenju glasu zelo aktivno sodelujeta tudi ustnici.

!Pozor: samoglasnik Ú se v češčini lahko zapiše na dva načina, na začetku besede ali po predponi se piše črka Ů, v ostalih primerih pa ů. Gre samo za grafično razliko, izgovarjava je enaka.

1.2.5 Dvoglasniki (*dvojhlasný/diftongy*)

Dvoglasnik je združitev dveh samoglasnikov v enem zlogu. Eden od dveh samoglasnikov je ponavadi bolj izrazit in se označuje kot samoglasniški del dvoglasnika, drugi je manj izrazit in govorimo o polglasniku. V takem primeru označujemo dvoglasnik kot **padajoči** (*dvojhlasná klesavá*). Manj izrazit oziroma polglasniški pa je lahko tudi prvi del, v tem primeru govorimo o **rastočem dvoglasniku** (*dvojhlasná stoupavá*).

Češčina pozna tri dvoglasnike: OU, AU in EU in vsi so *padajoči*. Izgovarjava je podobna kot v slovenščini: češki ou se izgovarja približno tako kot slovenski ol+C, ov+C (dolgo, aktovka).

OU – je edini izvorni češki dvoglasnik. Pri njegovem tvorjenju se jezik in ustnice premikajo od položaja za izgovorjavo samoglasnika o do položaja za artikulacijo samoglasnika u, pri čemer sta oba samoglasnika izgovorjena, npr. v besedah (glejte označene meje zlogov): *mou-ka* 'moka', *kou-pit* 'kupiti', *ne-sou* 'nesejo', *po-rou-čet* 'ukazovati'.

!Pozor: Istozložni *ou* oziroma dvoglasnik je treba razlikovati od neistozložnih samoglasnikov *o* in *u*. Če med samoglasnikoma *o* in *u* poteka morfemska meja (besedotvorna ali oblikotvorna), se samoglasnika ne izgovorita kot dvoglasnik, ampak kot dva posamezna samoglasnika, pri čemer se ponavadi izgovori še trdi glasovni začetek pri drugem samoglasniku (glejte 1.4.2), npr. v besedah: *po-u-če-ní* 'nauk', *do-u-čo-vá-ní* 'poučevanje, inštrukcije'.

AU, EU – ta dvoglasnika najdemo samo v tujkah (v domačih besedah se vedno izgovarjata kot dva posamezna vokala, pri čemer se drugi samoglasnik v skupini izgovarja s trdim glasovnim začetkom). Kot dvoglasnika ju izgovarjamo samo, če sta v istem zlogu, npr.

v besedah *au-to*, *kau-za*, *hy-drau-lic-ký*; *pneu-ma-ti-ka*. V ostalih primerih tujk in domačih besed, kjer med samoglasnikoma poteka morfemska meja, se drugi samoglasnik izgovori s trdim glasovnim začetkom: *na-u-čit* 'naučiti', *za-ur-go-vat* 'urgirati', *ne-us-tá-le* 'nenehno'.

!Izjema: Pri nekaterih tujkah izgovarjava niha, tako da je skupino mogoče izgovoriti ali kot dvoglasnik, torej *eu*, *au* v enem zlogu, ali kot dva samoglasnika, torej *eu* ali *au* v dveh zlogih (*neutron* se lahko razume kot *ne-ut-ron* in se *u* izgovori s trdim glasovnim začetkom ali kot *neut-ron*, ko se samoglasnika izgovorita kot dvoglasnik *eu*).

1.3 SOGLASNIKI (*SOUHLÁSKY/KONSONANTY*)

V nasprotju s samoglasniki, pri katerih je izrazita tonska osnova, je osnova soglasniške izgovarjave **šum** (*šum*). Soglasniki se v češčini tvorijo pri izdihu, vedno so brez aspiracije, delimo pa jih glede na štiri prvine: mesto izgovarjave, način izgovarjave, zven, udeležba nosne votline.

1.3.1 Razvrščanje soglasnikov po mestu izgovarjave (*dělení souhlásek podle místa tvoření*)

Samoglasniki so šumi, ki nastanejo tako, da se izdišnemu zračnemu toku na določenem mestu ob pomoči posameznih govornih organov naredi ovira. V češčini se pri izgovarjavi soglasnikov ovire lahko oblikujejo na sedmih mestih in po tem delimo soglasnike na:

- a) ustnično-ustnične/dvoustnične (*obouretné/retoretné/bilabiální*): *b, p, m*
- b) ustnično-zobne (*retozubné/labiodentální*): *f, v, μ*
- c) zobne oziroma zobno-dlesnične (*zubné/dentální, zubodásňové/alveodentální*): *t, d, n, s, z, c, ž, ř, r, l*
- č) zadlesnične (*zadodásňové/alveolární*): *š, ž, č, ž dž*
- d) trdonebne/palatalne (*tvrdopatrové/palatální/předopatrové*): *t', d', ň, j*
- e) mehkbne/velarne (*měkkopatrové/velární/zadopatrové*): *k, g, x, γ, η*
- f) grlne/laringalne (*hrtanové/laryngální hlasivkové*): *h, ráz*

1.3.2 Razvrščanje soglasnikov po načinu izgovarjave (*dělení souhlásek podle způsobu tvoření*)

Izgovarjava soglasnikov se lahko razlikuje glede na to, kako ovira nastane in kako se premaguje. V češčini poznamo tri načine nastanka in premagovanja ovir:

- a) **zapora** (*závěr, okluze*) – govorni organi popolnoma zaprejo pot zraku oziroma ustvarijo zaporo, ki se nato nenadoma, sunkovito poruši (odpre = *eksploze, ražení*). Zato na takšen način tvorjene soglasnike imenujemo **zaporniki** (*závěrové, okluzívny*) ali **odporniki** (*ražené, explozívy*): *p, b, m, μ, t, d, n, t', d', ň, k, g, η, ráz*;
- b) **polzapora** (*polozávěr*) – govorni organi naredijo popolno zaporo, ki jo počasi odstranjujejo. Takim soglasnikom pravimo **zlitniki** (*třené, afrikáty, polozávěrové, semiokluzívny*): *c, ʒ, č, ž*;
- c) **pripora** (*úžina*) – pri izgovoru se oblikuje odprtina med govornimi organi, skozi katero uhaja zrak. Te soglasnike lahko podaljšamo. Imenujemo jih **priporniki** (*úžinové*), v češčini se jim včasih reče tudi *třené/frikativy*: *f, v, s, z, ř, ř', r, l, š, ž, j, x, γ, h*.

Poseben način tvorjenja pripore se pojavlja pri izgovarjavi soglasnika *l*, ker konica jezika naredi zaporo pri zgornji dlesni, zrak pa uhaja na obeh straneh jezika. Takemu priporniku pravimo **obstranski** (*bokový, laterální*).

Soglasnika *r* in *ř* se tvorita tako, da se konica jezika hitro dotakne zgornje dlesni in pri tem zavibrira, pri *r* ponavadi enkrat, pri *ř* dva- do trikrat. Zaradi posebnega načina izgovarjave imenujemo *r* in *ř* tudi **vibranta** (*vibranty*).

1.3.3 Razvrščanje soglasnikov po zvenu (*dělení souhlásek podle přítomnosti základního tónu*)

Zvenečnost ali nezvenečnost je lastnost soglasnika, odvisna od prisotnosti oziroma odsotnosti osnovnega tona, ki ga tvorijo glasilke. Soglasniki so v češčini lahko **tonski** (*tónové*) ali **šumni** (*šumové*). Pri tonskih soglasnikih je tonski del izrazito večji kot pri šumnih in nimajo nezveneče oblike – imenujemo jih **zvočniki** (*sonory*).

Vsi ostali soglasniki so šumni in jih glede na prisotnost oziroma odsotnost osnovnega tona delimo v dve skupini – v zveneče in nezveneče³.

Tako smo dobili tri skupine soglasnikov:

- a) zvočniki (*sonory*): *j, r, l, m, μ, n, η, ň*
 b) zveneči (*znělé*): *b, d, d', g, v, z, ž, h, γ, ř, ʒ, č*
 c) nezveneči (*neznělé*): *p, t, t', k, f, s, š, x, ř', c, č*

Na tak način lahko večino čeških soglasnikov uredimo v pare, zato jim pravimo **parni** soglasniki (*párové souhlásky*). Šest zvočnikov oziroma soglasnikov, ki nimajo para, v češčini imenujemo **neparni** (*nepárové, jedinečné souhlásky*).

³ V slovenščini se zanje uporablja skupni izraz nezvočniki.

1.3.4 Razvrščanje soglasnikov po udeležbi nosne votline pri izgovarjavi (*dělení souhlásek podle účasti dutiny nosní při tvoření*)

Pri izgovarjanju soglasnikov gre lahko izdišni zrak iz grlne votline navzgor v ustno ali nosno, ki sta z grlno anatomsko povezani. Če se mehko nebo dvigne, zapre prehod v nosno votlino – takrat se izgovori ustni soglasnik (*ústní souhláska*). Če se mehko nebo spusti, odpre izdišnemu zraku prehod v nosno votlino in izgovori se nosni soglasnik (*nosová souhláska/ nazála*): *m, μ, n, η, ň*.

1.3.5 Izgovarjava soglasnikov (*výslovnost souhlásek*)

Ustnično-ustnični/bilabialni (*obouretné/bilabiální*):

P, B, M – To so **eksplozivni** soglasniki (zaporniki), pri katerih se ustnici trdno spneta in potem nenadoma sunkovito sprostita, tako da nikoli ne pride do aspiracije.

Jezik pri izgovarjavi teh glasov ne sodeluje in leži na dnu ustne votline.

Mehko nebo je pri B in P dvignjeno, pri M pa spuščeno, tako da gre zrak skozi nosno votlino in se izoblikuje nosni glas M.

M je **zvočnik**, B **zveneči** in P **nezvенеči** soglasnik.

!Pozor: Pri M obstaja tudi ustnično-zobna varianta, ki se lahko izgovori pred V ali F kot rezultat artikulacijske asimilacije.

Zobno-ustnični (*retozubné/labiodentální*):

V, F, μ

V in F – sta **pripornika**, pri V zobje močneje pritiskajo na ustnico.

V češčini je V **zveneči**, F pa **nezvенеči** soglasnik.

!Primerjava: V češčini ni mogoča dvoustnična izgovarjava grafema V, kot jo poznamo iz slovenskih besed: breskev, aktovka ipd. V češčini se lahko grafem V prebere samo kot [v] ali [f] v soglasju z asimilacijskimi pravili (glejte 1.4.1.3). Za razliko od slovenščine torej v neuvrščamo med zvočnike.

μ – je zobno-ustnična pozicijska varianta glasu M, ki se lahko uresniči pred V ali F, na primer v besedi *nymfa* 'nimfa' [niμfa] tudi [nimfa], ali *tramvaj* 'tramvaj' [traμvaj] tudi [tramvaj], pri čemer je za knjižni jezik tudi v navedenih primerih bolj običajna izgovarjava ustnično-ustničnega m kot pozicijske variante μ (glejte 1.4.3).

Zobni (*zubné, zubodásňové/alveodontální*):

T, D, N – so **zaporniki**, tvorijo se tako, da se konica jezika močno nasloni na zobe (ali med zobe in dlesen), ploskev jezika se upogne in naredi vdolbino. Nato se jezik sunkovito odmakne.

Aspiracije pri teh glasovih ni.

N – je **zvočnik**, mehko nebo je spuščeno, izdišni zrak gre skozi nosno votlino; D je **zveneči**, T **nezveneči** ustni soglasnik.

!Primerjava: Izgovarjava je nekoliko drugačna kot v slovenščini, mišična napetost jezika je veliko večja kot pri izgovarjanju slovenskih T, D, N.

S, Z – sta **pripornika**, pravimo jima sičnika; pri izgovarjanju se sprednji del jezika približa dlesni oziroma sprednjemu delu trdega neba.

Z je **zveneči**, S **nezveneči** soglasnik.

C, **ʒ** – sta **zlitnika**, artikulacijsko mesto je enako kot pri S in Z, vendar se jezik najprej prisloni na dlesen in se potem počasi umika.

ʒ je **zveneča** varianta C, češčina za ta glas nima posebnega grafema, pojavlja pa se pri uresničevanju nekaterih soglasniških skupin, npr. v besedi *leckdo* 'marsikdo' [*leʒgdo*] (glejte 1.4.1).

C je **nezveneči** soglasnik.

Zadlesnični (*zadodásňové/alveolární*):

Š, Ž – sta **pripornika**, imenujemo ju šumevca, pri izgovarjavi se prednji del jezika približa robu dlesni in naredi prostor za prehod zraka.

Ž je **zveneči**, Š **nezveneči** soglasnik.

Č, **ʒ** – sta **zlitnika**, tvorita se na istem mestu kot Š in Ž, vendar se jezik dotakne dlesni in se potem počasi odmika.

ž je **zveneča** varianta soglasnika Č, za katero češčina nima posebnega grafema. Izgovarja se v tujkah, na primer *džezva* 'džezva' [*žezva*], v domačih besedah *džbán* 'vrč' [*žbán*] ali na meji dveh besed (glejte 1.4.1).

Č je **nezveneč**.

!Primerjava: V češčini se čeljusti bolj stisneta druga k drugi kot v slovenščini, tako da je izgovarjava nekoliko mehkejša. Lahko jo primerjamo z izgovarjavo slovenskih Š, Ž in Č pred samoglasnikom I. Taka izgovarjava se v češčini pojavlja v vseh glasovnih okoljih, tudi pred U, O ipd.

R, Ř, **Ř** – vsi trije so **priporniki**, tvorijo se s tresljaji konice jezika, ki se približa dlesni. Zato jim pravimo vibranti (*kmitavé souhlásky*). Pri R-ju se pojavijo 1–3 tresljaji, pri Ř-ju jih je 2–6 in tudi reža, skozi katero izhaja zrak, je ožja (to pomeni, da sta čeljusti bolj stisnjeni kot pri R).

Ř – ima **zvenečo** (v besedi *dřevo* 'les') in **nezvenečo** (v besedi *tři* 'tri') obliko, katerih izgovarjava je odvisna od soglasniškega okolja, grafično pa se ne razlikujeta.

R – je **zvočnik**, torej neparni soglasnik. Njegova posebnost v češčini je, da ima lahko v zlogu tudi vlogo samoglasnika, npr. v besedah *trn* 'trn', *krk* 'vrat', *prst* 'prst', *bratr* 'brat',

pri čemer se v nasprotju s slovenščino (/tɚn, pɚst/) R-ju **nikoli ne dodaja** polglasnik. R je v takih primerih v češčini zlogotvoren (*slabikotvorné R*).

L – pripornik se izgovori tako, da se konica jezika nasloni na zadnji del dlesni, izdišni zrak pa izhaja ob straneh jezika, zato govorimo o lateralnem ali obstranskem priporniku (*boková frikativa*).

L – je **zvočnik** in ima tako kot R sposobnost, da se pojavi v vlogi samoglasnika, na primer v besedah: *vlk* 'volk', *mlha* 'megla', *jedl* 'jedel' (slovenščina ima v podobnih besedah v zlogu vedno še samoglasnik -o- ali -e-) – torej je zlogotvoren (glejte 1.5.1).

!Primerjava: V češčini se lahko L izgovori samo na zgoraj omenjena načina, dvoustnična izgovarjava [ɥ], kot npr. v slovenskih besedah *prišel*, *volna*, v češčini ni mogoča.

Sprednjenebni/trdonebni (*předopatrové/palatální*):

Ť, Ď, Ň – pri izgovarjavi se ploskev jezika izboči in se zelo močno nasloni na celo trdo nebo, konica jezika se rahlo dotika spodnjih sekalcev. Vsi trije soglasniki so **zaporniki**.

Ď – je **zveneči**, Ť pa **nezvенеči** soglasnik.

Ň – je **zvočnik**, pri njegovi izgovarjavi se mehko nebo spusti in izdišni zrak izhaja skozi nosno votlino.

!Pozor: soglasniki *t', d', ň* se v češčini ponavadi zapišejo brez znaka za mehčanje ˇ v sklopu s črko *i* (*di, ti, ni*), kar se prebere kot [d'i, t'i, n'i], ali v sklopu s črko *ě* (*dě, tě, ně*), kar se prebere kot [d'e, t'e, ňe], npr. v besedah: *dítě* 'otrok' [d'i'te], *nic* 'nič' [ŋic], *dělat* 'delati' [d'e-lat], *něco* 'nekaj' [ŋeco]. S črko, ki ima znak za mehčanje, se ti glasovi pišejo v vseh ostalih primerih: *teď* 'zdaj' [tɛd'], *sít'* 'mreža' [sít'], *buňka* 'celica' [buňka].

J – je **pripornik**, ploskev jezika se približa trdemu nebu in tako oblikuje režo, skozi katero gre izdišni zrak. Je **zvočnik**.

Zadnjenebni/mehkonebni (*zadopatrové/velární*):

K, G, ŋ – tvorijo se tako, da se zadnji del ploskve jezika nasloni na mehko nebo, nakar se zapora sunkovito poruši. Konica jezika pa sproščeno leži v ustni votlini. Vsi trije soglasniki so **zaporniki**.

ŋ – je velarna oblika zobnega N in se izgovarja samo pred velarnimi (mehkonebnimi) soglasniki, npr. v besedah: *angličtina* 'angleščina' [aŋgličtina], *Anka* [aŋka], *melancholie* 'melanholija' [melaŋxolije]. Pri izgovarjavi se mehko nebo spusti in zrak izhaja skozi nosno votlino. Je pozicijska artikulacijska varianta in sodi med **zvočnike**.

G – je **zveneči**, K **nezvенеči** soglasnik.

X, ɣ – oba sta **pripornika** in se izgovorita tako, da se zadnji del ploskve jezika približa meji trdega in mehkega neba, skozi tako narejeno odprtino pa izhaja izdišni zračni tok.

X – je **nezvенеči** soglasnik, ɣ **zveneči**.

γ – je samo fakultativni soglasnik, katerega uporaba je odvisna od govorca. Kar zadeva fonološki sistem češčine, gre za zvenečo varianto X, vendar ga ponavadi nadomešča nepravilni soglasnik H, katerega mesto izgovora se ne ujema z mestom izgovora X. To pomeni, da ni izpolnjen pogoj, da se oba člana para razlikujeta samo po eni prvini – in to po zvenečnosti, saj se v paru X–H razen po zvenečnosti soglasnika razlikujeta tudi po mestu in načinu izgovora.

!Pozor: grafema x in γ v češčini ne obstajata, glasova se zapisujeta ali z grafemom CH, ki se izgovori zveneče (γ) ali nezvенеče (X), ali pa s H v nezvенеčem položaju po pravih prilikovanja po zvenečnosti (glejte 1.4.1). Izgovarjava glasu x je enaka kot v slovenskih besedah: *rahlo, sploh, hlebec ...*

Grlni (*hrtanové/laryngální*):

ʔ - **Trdi glasovni začetek** (*ráz*) se v pisavi ne označuje in ga tudi ne označujemo kot glas, ker nima pomenske funkcije. Artikulacijsko in akustično pa ima vse prvine **nezvенеčega** grlnega **zapornika**, torej govorni organ (v tem primeru glasilki) naredi oviro, ki se sunkovito razpre.

Trdi glasovni začetek se pojavi pred samoglasnikom na začetku besede ali med dvema neistozložnima samoglasnikoma (glejte 1.4.1). V fonetični tanskripciji se zapisuje z znakom ʔ pred samoglasnikom.

H – je **pripornik**, organ, ki naredi prostor izdišnemu zraku, sta tokrat glasilki, ki sta pri izgovoru v posebnem položaju, ker sami glasilki nihata, hrustanec pa je izbočen. Izdišni zračni tok je pri artikulaciji H zelo močan (močnejši kot pri vseh ostalih soglasnikih). Ostali govorni organi mirujejo – usta so razprta, jezik miruje na dnu ustne votline. H je **zveneči** soglasnik.

!Primerjava: V knjižni slovenščini glas H ne obstaja (češki H se izgovarja na mestu slovenskega G: *hrad* 'grad', *hora* 'gora', *nového* 'novega'), poznajo pa ga nekatera narečja.

1.4 IZGOVARJAVA SKUPIN GLASOV V GOVORNEM TOKU – OSNOVE PRAVOREČJA (VÝSLOVNOST HLÁSKOVÝCH SKUPIN V SOUVISLÉ ŘEČI – ZÁKLADY ORTOEPIE)

Izgovor posameznega glasu v govorni verigi je odvisen od glasov pred ali za njim. Vplivi so lahko zelo različni, vendar podleajo določenim pravilom. Najpomembnejša so predstavljena v naslednjih podpoglavjih.

1.4.1 Prilikovanje/asimilacija po zvonečnosti (*spodoba/asimilace znělosti*)

Prilikovanje po zvonečnosti pomeni, da glas v skupini glasov, ki se razlikujejo po zvonečnosti, spremeni svojo zvonečnost (ali nezvonečnost) pod vplivom zraven stoječega glasu. V češčini je prilikovanje po zvonečnosti regresivno (razen redkih izjem), kar pomeni, da zadnji glas vpliva na vse predhodne glasove v soglasniški skupini. V češčini se, razen redkih izjem, prilikujejo le parni soglasniki (nezvočniki).

Prilikovanje po zvonečnosti je v češčini najbolj razširjena soglasniška premena. Je tudi pojav, ki razlikuje vidno in zvokovno podobo besede, saj pravopis odseva morfološko podobo in asimilacije ne zajema.

1.4.1.1 Prilikovanje znotraj besede

a) Če je na koncu soglasniške skupine **nezvoneči** soglasnik:

zvoneči + nezvoneči = [nezvoneči + nezvoneči]

zpívat 'peti' [spívat]; *nůžky* 'škarje' [núški]; *odpor* 'upor, odpor' [otpor]; *aktovka* 'aktovka' [aktovka];

b) če je na koncu skupine **zvoneči** soglasnik:

nezvoneči + zvoneči = [zvoneči + zvoneči]

kdo 'kdo' [gdo]; *prošba* 'prošnja' [prozba]; *platba* 'plačilo' [pladba]; *lecko* 'marsikdo' [leɟdo];

c) če je na koncu skupine **neparni soglasnik (zvočnik)**, se predhodni soglasnik ne spremeni, saj neparni soglasniki prilikovanja po zvonečnosti ne povzročajo:

nezvoneči + neparni = [nezvoneči + neparni]; zvoneči + neparni = [zvoneči + neparni]

směna 'zamenjava/izmena' [směna] x *změna* 'sprememba' [změna]

prát 'prati' [prát] x *brát* 'jemati' [brát].

1.4.1.2 Prilikovanje na meji dveh besed

a) Na koncu besede **pred premorom** so soglasniki nezvoneči (nezvoneči ostanejo nezvoneči, zvoneči postanejo nezvoneči):

led 'led' [leɟ]

To je sud. Pivo je dobré. 'To je sod. Pivo je dobro.' [to je suɟ] [pivo je dobré] (primerjajte spodaj »sud piva«)

To je pták. Drozd se mu říká. 'To je ptica. Reče se ji drozg.' [to je pták] [drost se mu říká];

- b) če se **naslednja beseda začne z nezvenečim** soglasnikom oziroma s skupino nezvenečih soglasnikov, postane zadnji glas predhodne besede nezveneč:
dopis od Karla 'pismo od Karla' [dopis ot karla]; *sud piva* 'sod piva' [sut piva];
drozd zpívá 'drozg poje' [drost spívá], *lov ptáků* 'lov na ptice' [lof ptákú]; *soud skončil* 'sojenje se je končalo' [sout skončil];
- c) če se **naslednja beseda začne z zvenečim** soglasnikom oziroma s skupino zvenečih soglasnikov, postane zadnji glas predhodne besede zveneč:
kluk běžel 'fant je tekel' [klug bježel]; *být zdravý* 'biti zdrav' [bid zdraví]; *pták drozd* 'ptica drozg' [ptág drost];
- !Pozor: Paziti je treba na razlike tipa: *chléb s paštikou* 'kruh s pašteto' [xléb s pašt'ikou]
chléb s drùbeží paštikou 'kruh s perutninsko pašteto' [xléb z drùbeží pašt'ikou].
- d) če se **naslednja beseda začne z neparnim** soglasnikom (zvočnikom), postane (ostane) predhodni soglasnik:
- **nezveneč**, če se z njim beseda konča:
lov ryb 'lov na ribe' [lof rip]; *soud nezačne* 'sojenje se ne bo začelo' [sout nezačne]; *než najde* 'preden najde' [neš najde]; *máš ruce* 'imaš roke' [máš ruce]
 - **zveneč**, če se z njim konča enozložni (naglašeni) predlog:
nad lesem 'nad gozdom' [nad lesem]; *od rána* 'od jutra' [od rána]; *před nemocnici* 'pred bolnišnico' [před nemocnici]; *přes les* 'skozi gozd' [přez les].

1.4.1.3 Izjeme pri prilikovanju po zvenečnosti

Soglasnik V

- a) Po pravilih se **prilikuje** po zvenečnosti pred nezvenečimi soglasniki znotraj besede, npr. *vtip* 'vic' [f'tip], *opravte* 'popravite' [oprafte], in na koncu besede pred premorom ali pred naslednjo besedo: *kov* 'kovina' [kof]; *v kole* 'v krogu' [f kole]; *chov slepic* 'reja kokoši' [xof slepic].
- b) Sam soglasnik V pa **prilikovanja** po zvenečnosti **ne povzroča** – pravila za izgovarjavo spredaj stoječih soglasnikov so enaka kot pri neparnih soglasnikih (zvočnikih):
svolat 'sklicati' [svolat] – *zvolat* 'vzklkniti' [zvolat];
květ 'cvet' [kvjet]; *k vodě* 'k vodi' [k vodě]; *tak vidíš* 'vidiš torej' [tak vidíš]; *hned vedle* 'takoј zraven' [hnet vedle].
- c) Zadnji soglasnik enozložnega predloga se izgovori zveneče:
pod vodou 'pod vodo' [pod vodou]; *přes ves* 'skozi vas' [přez ves].

Soglasnik Ř

- a) **Znotraj besede** v skupini z nezvenečim soglasnikom izgublja ř zvočnost **pred in za** nezvenečim soglasnikom: *hořký* 'grenek' [hořki]; *tři* 'tri' [tři];
na koncu besede pred premorom: *keř* 'grm' [keř].
- b) Soglasnik Ř **med dvema samoglasnikoma** in na začetku besede pred samoglasnikom (samoglasnik+Ř+samoglasnik ali Ř+samoglasnik) je vedno zveneč: *pořád* 'stalno' [pořát]; *řeka* 'reka' [řeka].
- c) Zveneči Ř na začetku besede povzročata tudi asimilacijo soglasnika pred njim:
k řece 'k reki' [g řece]; *máš říci* 'moraš reči' [máž říci]; *od ředitele* 'od ravnatelja' [od ředitele].

Soglasniška skupina SH

V tej skupini znotraj besede se uveljavlja tako regresivno kot progresivno (sledenci soglasnik se prilikuje po predhodnem) prilikovanje, kar pomeni, da obstajata dva knjižna izgovora:

- a) izgovor je **ali nezveneč** [sx], kar je običajno na Češkem, **ali zveneč** [zh], kar je običajno na Moravskem, oba izgovora pa sta knjižna:
shoda 'ujemanje' [sxoda] ali [zhoda];
shromáždit 'zbrati' [sxromáždit] ali [zhromáždit];
shovívavý 'toleranten' [sxovívaví] ali [zhovívaví];
- b) samo zveneče se skupina -sh- izgovarja v naslednjih besedah:
shora 'odzgoraj' [zhora]; *shůry* 'odzgoraj' [zhúri]; *shluk* 'skupek' [zhluk].

Nezložna predloga S, Z

- a) Pred **parnimi** soglasniki (nezvočniki) se izgovarjata po pravilih:
z domu 'iz hiše' [z domu]; *s domem* 's hišo' [z domem];
z práce 'iz službe' [s práce]; *s prací* 'z delom' [s prací];
- b) pred **neparnimi** soglasniki in pred **samoglasniki** se izgovarja zveneče:
z jara 'spomladi' [zjara];
Predlog S, kadar pomeni gibanje z določene površine dol oziroma stran, se lahko izgovarja tako zveneče kot tudi nezveneče:
s věže 's stolpa' [z vježe] ali [s vježe];
- c) pred **osebniimi zaimki** se predlog S vedno izgovarja nezveneče:
s námi 'z nami' [s námi]; *s vámi* 'z vami' [s vámi].

Predlog PŘES

Če se naslednja beseda začne z neparnim soglasnikom ali s samoglasnikom brez trdega glasovnega začetka, se izgovarja z zvenečim soglasnikom na koncu:

přes ohradu 'čez ograjo' [přez ohradu]; *přes most* 'čez most' [přez most]; *přes jezero* 'čez jezero' [přez jezero].

1.4.2 Trdi glasovni začetek (*ráz/tvrký hlasový začátek*)

Trdi glasovni začetek (glejte tudi 1.1.3) je močnejše stisnjenje glasilk na začetku samoglasnika, ki se sliši kot bolj izrazita meja med samoglasnikom in predhodnim glasom. Način uporabe trdega glasovnega začetka je ena od prvin jezika.

V češčini se uporablja pred samoglasnikom na začetku besede ali znotraj besede po predponi.

Uporaba trdega glasovnega začetka je **obvezna**:

- a) na začetku povedi ali dela povedi:

Okno je čisté. 'Okno je čisto.' [ɔkno je čistě]
Matka, otec a dítě. 'Mati, oče in otrok.' [matka ɔotec ɔa d'ítě]
Šel domů, ačkoliv se mu nechtělo. 'Šel je domov, čeprav se mu ni dalo.'
 [šel domú ɔačkolif se mu next'elo]

- b) po nezložnih predlogih, kjer uporaba trdega glasovnega začetka povzroča prilikovanje po zvonečnosti:

k oknu 'k oknu' [k ɔoknu]
z okna 'skozi okno' [s ɔokna]
v okně 'na oknu' [f ɔokně]

!Pozor: Predhodni soglasnik se izgovori nezveneče zaradi prilikovanja k trdemu glasovnemu začetku, ne zaradi prilikovanja k samoglasniku!

Uporaba trdega glasovnega začetka je **priporočljiva**:

- a) med dvema samoglasnikoma na meji predloga ali predpone:

do okna 'v okno' [do ɔokna]
po ulici 'po ulici' [po ɔulici]
do Evropy 'v Evropo' [do ɔevropi]
u okna 'pri oknu' [u ɔokna]
doopravdy 'zares' [doɔopravdi]
poučit 'poučiti' [poɔučit]
neustále 'stalno, kar naprej' [neɔustále]
neobyčejný 'nenavaden' [neɔobičejní]

b) na meji dveh besed, če se predhodna konča s parnim soglasnikom (nezvočnikom), trdi glasovni začetek povzroča prilikovanje po zvenečnosti:

pod oknem 'pod oknom' [pot ɔoknem]

lev usnul 'lev je zaspal' [lef ɔusnul]

c) drugje po predponi ali na začetku besede je povsem običajna tudi izgovarjava **brez trdega glasovnega začetka**:

nejuprímnejší 'najbolj iskren' [nejɔuprímnejší] ali [nejuprímnejší]

bezodkladně 'nemudoma' [besɔotkladně] ali [bezotkladně]

jel autem 'peljal se je z avtom' [jel ɔautem] ali [jel autem]

snědl oběd 'pojedel je kosilo' [šnědl ɔobjet] ali [šnědl objet]

Trdi glasovni začetek se **ne uporablja** pred samoglasnikom na meji dveh besed pri hitrejšem (tudi narečnem ali nemarnem) govoru: *muž odešel* 'mož je odšel' [mužodešel], v knjižnem pa se uporablja tudi v tej situaciji [muš ɔodešel].

Če se trdi glasovni začetek ne uporabi, se zadnji soglasnik predhodne besede izgovori zveneče:

kluk utekl 'fant je zbežal' [klugutekl]; *kamarád odešel* 'prijatelj je odšel' [kamarádodešel].

1.4.3 Prilikovanje po izgovarjavi (*asimilace artikulační*)

Prilikovanje po izgovarjavi je glasoslovna premena, pri kateri se glasovi v soglasniški skupini prilagajajo po mestu ali načinu izgovarjave.

Knjižna češčina pozna asimilacije po izgovarjavi samo znotraj besed. Na meji dveh besed (tudi predloga in samostalnika) nobena asimilacija po izgovarjavi **ni knjižna**.

1.4.3.1 Premena mesta izgovarjave (*změna místa artikulace*)

Glas N:

a) pred K, G, X se izgovarja kot **mehkonebni N**, ki ga v transkripciji označujemo s črko **ŋ**. Ta varianta je v knjižnem izgovoru obvezna (*obligatorní varianta*), kar pomeni, da drugačen način izgovarjave ne obstaja. Zadnjenebni N se izgovori tako, da se zadnji del jezika pritisne ob mehko nebo (kot pri izgovarjavi soglasnika K), pri čemer se mehko nebo spusti, tako da gre izdišni zrak skozi nos in nastane nosni soglasnik. Pri izgovarjavi se torej prilikuje mesto izgovora N mestu izgovora glasov K, G, X:

venku 'zunaj' [venku]; *anglický* 'angleški' [aŋlickí]; *synchronní* 'sinhron' [sinxroňí];

- b) pred ustnično-ustničnim B se lahko izgovori **ali kot N ali kot M**. Če se izgovori kot M, je prišlo do premene po mestu artikulacije – pod vplivom naslednjega soglasnika se namesto zobnega (N) izgovori ustnično-ustnični (M). Varianta je neobvezna (*fakultativní*), kar pomeni, da sta v naslednjih besedah možna oba izgovora:

bonbon 'bombon' [*bonbon*] ali [*bombon*]; *hanba* 'sramota' [*hanba*] ali [*hamba*].

Glas M se pred soglasnikoma V in F pod vplivom njune zobno-ustnične izgovarjave lahko izgovori kot zobno-ustnični μ namesto ustnično-ustničnega *m*. Gre za neobvezno varianto (*fakultativní varianta*) izgovarjave:

tramvaj 'tramvaj' [*tramvaj*] ali [*tra μ vaj*]; *nymfa* 'nimfa' [*nimfa*] ali [*ni μ fa*].

Glasova T in D je pred \check{N} mogoče izgovarjati kot \check{T} \check{D} , **glas N** pa je pred \check{T} \check{D} mogoče izgovarjati kot \check{N} . V obeh primerih se prilikuje mesto tvorjenja, ker se namesto zobnih T, D, N izgovorijo sprednjenebni \check{T} , \check{D} , \check{N} . Tudi ta varianta izgovarjave je neobvezna, tako da sta vedno možna oba načina:

špatně 'slabo' [*špatně*] ali [*špat \check{n} e*]; *hodně* 'veliko' [*hodně*] ali [*hod \check{n} e*]; *studenti* 'studentje' [*student \check{i}*] ali [*stude \check{n} t \check{i}*].

!Pozor: V knjižnem jeziku podobne premene soglasniških skupin **T \check{T}** , **D \check{D}** , **N \check{N}** ni. Edini pravilni izgovor vedno ohranja oba glasa:

oddíl 'oddelek, vod' [*odd \check{i} l*]; *předtisk* 'predogled tiskanja' [*p \check{r} et \check{i} sk*]; *on nic neví* 'on nič ne ve' [*on \check{n} ic ne \check{v} í*].

V skupini sičnikov in polsičnikov **S \check{C}** , **S \check{S}** , **Z \check{Z}** , **Š \check{S}** , ki se razlikujejo po mestu tvorjenja, se mora vsak glas izgovoriti nespremenjeno, brez prilikovanja:

zčervenat 'pordeti, zardeti' [*s \check{c} ervenat*]; *sčítat* 'seštevati' [*s \check{c} ítat*]; *rozšířit* 'razširiti' [*ros \check{s} ířit*]; *pražský* 'praški' [*pra \check{s} skí*].

1.4.3.2 Premena načina izgovarjave (*změna způsobu artikulace*)

Kombinacija **zapornikov T D** s pripornikom **S** se enostavno izgovori kot zlitnik C; podobno se kombinacija zapornikov **T D** s pripornikom **Š** izgovori kot zlitnik Č. V teh primerih se izgovarjava poenostavi in rezultat sta glasova C in Č:

- a) znotraj besede sta možna dva izgovora:

dětský 'otročki' [*d \check{e} tskí*] ali [*d \check{e} ckí*]; *bohatství* 'bogastvo' [*bohatstv \check{i}*] ali [*bohactv \check{i}*]; *městský* 'mestni' [*m \check{n} estskí*] ali [*m \check{n} esckí*]; *větší* 'večji' [*v \check{v} et \check{s} í*] ali [*v \check{v} ječ \check{i}*];

b) na morfemski meji ali meji dveh besed se morajo izgovoriti vsi soglasniki:

podstavec 'podstavek' [potstavec]; *předsín* 'predsoba' [přetsín]; *od sestry* 'od sestře' [ot sestri]; *dvacet šest* 'šestindvajset' [dvacet šest].

Pri izgovarjavi **soglasniškega sklopa T ali D + Z ali Ž** lahko nastanejo glasovi, podobni zlitnikoma *ɝ* in *ʒ*. Knjižni jezik predpisuje izgovarjavo obeh soglasnikov v sklopu: *podzim* 'jesen' [pozim]; *nadzemní* 'nadzemni' [nazemní]; *od země* 'od zemlje' [ozemě]; *od života* 'od življenja' [oživota].

V soglasniških sklopih N ali Ň + S ali Z ali Š ali Ž se oba soglasnika razločno izgovarjata:

ženská 'ženska' [ženská]; *panský* 'gosposki' [panskí]; *Slovinsko* 'Slovenija' [slovinsko]; *menší* 'manjši' [menší]; *loňský* 'lanski' [loňskí]; *manžel* 'mož' [manžel].

V sklopih -CT na koncu besede in **ČT-** na začetku besede se morata razločno izgovoriti oba soglasnika:

jedenáct 'enajst' [jedenáct];
čtyři 'štiri' [čtíři].

!Pozor: Zaradi podobnosti besed v obeh jezikih je treba v češčini posebej paziti na pravilno izgovarjavo (primerjaj: enajst – *jedenáct*; čtyři – štiri).

Edina pravilna knjižna izgovarjava **zapisanega -MĚ-** je [-mě-]:
město 'mesto' [mňesto]; *v zimě* 'pozimi' [v zimě]; *měla* 'imela je' [mňela].

Poenostavljena izgovarjava nekaterih soglasniških sklopov

Skupino -ŽŠŤ- ali **-ZŠŤ-** lahko izgovorimo kot **-ŠŤ-** ali pa izgovorimo vse tri soglasnike:

francouzští 'francoski' [francouští]; *pražští* 'praški' [praští] ali [prašští].

Sklop -ŠŤK- lahko izgovorimo kot **-ŠŤK-** ali **-ŠTK-**:

tloušťka 'debelost' [tloušťka] ali [tlouštka]; *klišťky* 'kleščice' [klišťki] ali [klišťki].

Soglasniški sklop -ZDN- se znotraj besede lahko izgovori kot **-ZN-**:

prázdnó 'prazno' [prázdnó] ali [prázno]; *prázdninový* 'počitniški' [prázdninový] ali [prázňinový].

Oblike glagola BÝT (jsem, jsi, jsme, jste, jsou) lahko izgovarjamo **brez J**, če so del zložene glagolske oblike:

byl jsem 'bil sem' [*bil sem*] ali [*bil jsem*]; *šel jsem* 'šel sem' [*šel sem*] ali [*šel jsem*]; *viděli jsme* 'videli smo' [*vid'eli sme*] ali [*vid'eli jsme*]; *kde jste seděli* 'kje ste sedeli' [*gde ste sed'eli*] ali [*gde jste sed'eli*].

Na začetku stavka pa se oblike **glagola biti izgovarjajo s soglasnikom J** na začetku: *Jsem doma*. 'Doma sem.' [*jsem doma*].

Enako velja, če je glagol biti avtosemantičen: *Kdo jste?* 'Kdo ste?' [*kdo jste*].

V besedah **OSM, SEM** in njihovih izpeljankah lahko izgovorimo ali zlogotvorni -m- ali pred m vrinemo -u-:

osm 'osem' [*osm*] ali [*osum*]; *sedm* 'sedem' [*sedm*] ali [*sedum*];

osmnáct 'osemnajst' [*osmnáct*] ali [*osumnáct*]; *sedmdesát* 'sedemdeset' [*sedmdesát*] ali [*sedumdesát*].

Podvojeni soglasniki (*zdvojené souhlásky*)

Gre za skupine dveh fonetično enakih soglasnikov (o podvojenih samoglasnikih glejte 1.4.2).

V nekaterih primerih se drug ob drugem pojavita dva fonetično enaka soglasnika. Tako soglasniško skupino bi zlahka poenostavili in izgovorili samo en soglasnik namesto dveh:

a) **Poenostavljeni izgovor**

Taka izgovarjava se pojavlja v nekaterih besedotvorno starejših besedah, kjer se ne čuti več potreba po izražanju morfološke meje:

panna 'devica' [*pana*], *Anna* [*ana*], *měkký* 'mehki' [*mňekí*], *kamenná* 'kamena' [*kamená*].

Izgovarjava dvojnega ali enojnega soglasnika je **mogoča** na jasni morfološki meji (npr. med osnovo oziroma podstavo in končnico oziroma obrazilom):

vyšší 'višji' [*višší*] ali [*viší*]; *bezzubý* 'brezzob' [*bezzubi*] ali [*bezubi*]; *babiččin* 'babičin' [*babiččin*] ali [*babičin*].

b) Izgovarjava obeh soglasnikov – **nepoenostavljeni izgovor**

Izgovarjava dvojnega soglasnika se **priporoča** na meji v zloženih besedi (*půllitr* 'vrček za pivo' [*půllitr*]; *dvojjazyčný* 'dvojezičen' [*dvojjazičnǐ*]) ali v oblikah **1pl** velelnika: *oznamme* 'naznanimo' [*oznamme*]; *uvědomme si* 'zavejmo se' [*uvjedomme si*].

Na meji dveh besed se izgovorita oba soglasnika:

žít dobře 'dobro živeti' [*žíd dobře*];

Včasih je celo dvojna izgovarjava soglasnikov pomensko razločevalna – na primer v naslednjih dveh izjavah: *máš štěstí* 'srečo imaš' [*máš štěstí*] x *má štěstí* 'srečo ima' [*má štěstí*].

Obvezna je izgovarjava dvojnega soglasnika v oblikah, kjer bi lahko prišlo do homonimije:

<i>racci</i> 'galebi' (Nsg: <i>racek</i>) [<i>racci</i>]	x	<i>raci</i> 'raki' (Nsg: <i>rak</i>) [<i>raci</i>]
<i>nejjistější</i> 'najbolj gotov' [<i>nejjistější</i>]	x	<i>nejjistější</i> 'bolj negotov' [<i>nejjistější</i>]
<i>křeččí</i> 'hrčkov' [<i>křeččí</i>]	x	<i>křečí</i> 'v krču' [<i>křečí</i>]

1.4.4 Izgovarjava tujk v češčini (*vyřlovnost cizích slov v čeřtině*)

Za besede, izposojene iz tujih jezikov, veljajo naslednja pravila:

- nekateri se **niso prilagodile** češkemu glasoslovnemu sistemu ter ohranjajo izvorni grafični zapis in izgovor z naglasom vred, kar pomeni, da se pišejo in berejo enako kot v izvirnem jeziku, npr. *chateau* 'graščina' [*řa'tó*]; *fair play* [*'fēr 'plej*]; *résumé* 'povzetek' [*'rézimé*]; sem sodijo tudi lastna imena: Victor Hugo [*viktór igo*]; Shakespeare [*řejkspír*] ipd.;
- nekateri so se **prilagodile** češkemu glasoslovnemu sistemu in jim pravimo podomačene besede (*zdomácnělá slova*); te besede so že del češkega besednega zaklada, npr. *řkola* (iz latinskega schola);
- nekateri besede so se **delno prilagodile** češkemu glasoslovnemu sistemu, prevzele naglas na prvem zlogu in za njih veljajo češka asimilacijska pravila: prilikovanje po zvenečnosti (*hibrid* [*'hibrit*]) ali prilikovanje po mestu izgovarjave: *hibridní* [*'hibridní*] ali [*'hibridní*].

Nekaj težav je pri pravilnem izgovarjanju **črke x**, ki jo na začetku besede pred samoglasnikom izgovorimo kot [gz], *existovat* 'obstajati'; *exotický* 'eksotičen'; znotraj besede kot [ks]: *lexém* 'beseda' [*leksém*]; pred zvenečim, nezvnečim ali zvočnim soglasnikom pa izgovarjamo po sicer veljavnih pravilih (glejte 1.4.1): *text* 'besedilo' [*tekst*]; *exmanžel* 'bivši mož' [*eksmanžel*]; *exhumovat* [*egzhumovat*].

Pri nekaterih tujkah se pojavljajo **posebne kombinacije glasov**, ki jih češčina sicer ne pozna:

- **zev ali hiat** (*hiát*) – v tujki se skupina samoglasnikov ponavadi izgovori vezano, brez trdega glasovnega začetka pred drugim samoglasnikom (glejte 1.4.2 – *ráz*): *koala* [*koa-la*]; *vakuum* [*vakuum*]; če pa je v skupini samoglasnikov prvi samoglasnik *i*, se za njim izgovori vrinjeni *j* (*hiátové j*): *studium* 'študij' [*studijum*]; *filologie* 'jezikoslovje/filologija' [*filologije*].
- skupine **-di-**, **-ti-**, **-ni-** se, v nasprotju z istimi skupinami v domačih besedah (glejte 1.3.5 »t', d', n«), berejo brez mehčanja soglasnika, torej kot [*di*, *ti*, *ni*]: *diktovat* 'narekovati' [*diktovat*]; *titul* 'naziv' [*titul*]; *komunikace* 'komunikacija' [*komunikace*].

Obrazilo **-ura** se prebere z dolgim *u* [úra]: *literatura* 'književnost' [literatúra]; *agentura* 'agencija' [agentúra].

1.5 NADSEGMENTNI POJAVI (SUPRASEGMENTÁLNÍ JEVY)

Nadsegmentne lastnosti jezika lahko opisujemo tako, da razdelimo govorni tok na enote, ki so značilne za govorčevo razumevanje govora. Takim enotam pravimo nadsegmentne in so večje kot glas. V češčini se uporabljajo naslednje nadsegmentne enote: **zlog** (*slabika*), **naglasni takt** (*přízvukový takt*), **govorni odsek** (*promluvový úsek*).

1.5.1. Zlog (*slabika*)

V češčini je zlog zvokovna enota, kar pomeni, da ga lahko v govoru zvokovno razločimo, vendar nima leksikalnega pomena, npr. *tě-* in *-lo* v besedi *tělo* 'telo'. V nekaterih primerih je zlog hkrati tudi znakovna enota, kar pomeni, da ima poleg zvokovne opredeljenosti tudi določen leksikalni pomen, npr. v enozložnih besedah kot *vlk* 'volk'.

Zlog je zelo stabilen, zato ga čutimo kot osnovo govornega ritma, sestoji iz glasov, od katerih eden tvori vrhunec ali jedro zloga (*slabičný vrchol/jádro slabiky*). Beseda ima toliko zlogov, kolikor je v njej vrhuncev oziroma nosilcev.

Vrhunec zloga lahko v češčini tvorijo vsi **samoglasniki**, tako kratki kot dolgi, **dvoglasniki** ter **zvočniki R, L in M**.

Tako je beseda *má-ma* 'mama' dvozložna, v prvem zlogu je zlogotvorni samoglasnik *á*, v drugem pa samoglasnik *a*. V besedi *kouř* 'dim' je zlogotvorni dvoglasnik *ou*.

Zvočnik *m* je zlogotvoren samo v besedah *osm* 'osem' in *sedm* 'sedem' ter v njunih izpeljankah.

Zvočnika *r* in *l* sta zlogotvorna, če sta znotraj zloga med najmanj dvema soglasnikoma (*krk* 'vrat'; *vlk* 'volk') ali če sta na koncu besede in je pred njima najmanj en soglasnik (*ha-dr* 'cunja'; *ře-kl* 'rekel je').

!Primerjava: V slovenščini je od zvočnikov zlogotvoren samo *r*, vendar se tudi pri njem pri izgovoru dodaja polglasnik (prt [pərt]). Češčina polglasnika pri izgovoru zlogotvornih zvočnikov nikoli ne dodaja. Zvočnik *l* v slovenščini ni nikoli zlogotvoren (*vl-ka* 'vol-ka', *vl-na* 'vol-na').

Na splošno lahko zlog v češčini shematično opredelimo kot **KV** (konzonant = soglasnik, vokal = samoglasnik). Če je soglasnik med dvema samoglasnikoma, gre za dva zloga,

pri čemer soglasnik označuje začetek drugega zloga ne glede na druge dejavnike (na primer morfemske meje): *le-tec* 'letalec'; *no-vi-ny* 'časopis'; *ro-zu-mí* 'razume'.

Če se med samoglasnikoma pojavita dva soglasnika (shema: **VKKV**), meja med zlogoma ponavadi poteka med soglasnikoma: *jed-no-du-chý* 'preprost' *let-ní* 'poletní'.

Če je **meja med morfemoma** posebej opazna (ponavadi po predponi), se meja zloga ujema z mejo besedotvornega obrazila: *ne-pla-kat* 'ne jokati', *za-hřát* 'ogreti', *o-hřát* 'pogreti'.

1.5.2. Naglasni takt (*přízvukový takt*). Besedni naglas (*slovní přízvuk*)

Besedni naglas se kaže tako, da se poveča jakost glasu v enem zlogu v besedi. V češčini je naglas **ustaljen** (*pevný přízvuk*) na prvem zlogu v besedi: '*Otec* *přišel* *domu*'.⁴ 'Oče je prišel domov.' V nasprotju z jeziki s **premičnim** naglasom (*pohyblivý/volný přízvuk*), kot je npr. slovenščina, v češčini naglas nima pomensko razločevalne vloge, kar pomeni, da se dve besedi nikoli ne razlikujeta samo po naglasu. Naglasa v češčini nikoli ne zaznamujemo v pisavi.

!Primerjava: V slovenščini se besede včasih razlikujejo po naglasu: *je* (od glagola *biti*) x *jé* (od glagola *jesti*) ali *pěti* (števnik) x *péti* (glagol). To pomeni, da ima naglas v slovenščini pomensko razločevalno funkcijo. V češčini pa to funkcijo lahko opravlja kolikost samoglasnika, ki ni neposredno povezana s potekom zloga (glejte 1.2).

Naglašene so polnopomenske besede, češčina pa pozna tudi **breznaglasnice**, ki so praviloma enozložne in se lahko ali kot **naslonke** (*enklitika*) naslanjajo na naglašeno besedo pred seboj ter z njo tvorijo ritmično celoto ali se kot **predslonke** (*proklitika*) opirajo na naglašeno besedo za seboj, s katero prav tako tvorijo ritmično celoto.

Naslonke v češčini so: zaimenske oblike *to, mi, ti, si, mě/mne, tě, se, mu, ho, ji, nám, vám, jim, nás, vás, jich*; oblike pomožnega glagola *být*: *jsem, jsi, je, jsme, jste, jsou, by*.

Predslonke v češčini pa so enozložni vezniki in členki: *a, i, že, když, až, či*.

Pri **predložnih zvezah z enozložnim predlogom**, kot so '*na náměstí* 'na trgu', '*pod sebou* 'pod sabo', '*pod stolem* 'pod mizo', '*před něj* 'pred njega', '*ze Slovinska* 'iz Slovenije', '*do nového* 'domu' 'v novo hišo' ipd., se naglas s prvega zloga samostalnika (pridevnika, zaimka) premakne na predlog.

Stranski naglas (*vedlejší přízvuk*) je manj izrazit kot **glavni naglas** (na prvem zlogu besede) in ga imajo besede z več kot tremi zlogi. Ponavadi je na tretjem zlogu oziroma na vsakem neparnem zlogu: *vypozorovala* 'opazila je' [*'vi-po-'zo-ro-'va-la*], *přívětivý* 'prijazen' [*'pří-vje-'tí-ví*].

⁴ Naglašeni zlog (nosilec naglasa) se označi s črtico ' na začetku zloga.

Naglasni takt je osnovna ritmična enota govora, zložena iz skupine zlogov, ki so podrejeni enemu besednemu naglasu. Glede na mesto naglašene zloga v naglasnem taktu ločimo tri osnovne vrste taktov:

- 1) padajoči (*sestupný*) – naglas je na začetku 'uu, 'uuu. Takšen naglasni takt najdemo v:
 - a) naglašeni besedah kot 'škola 'šola', 'náměstí 'trg', 'krásný 'lep';
 - b) predložnih zvezah z enozložnim predlogom: 'u školy 'pri šoli', 'od přítele 'od prijatelja';
 - c) zvezi naglašene besede in naslonke: 'ptát se 'vprašati', 'řeknu ti 'rekel ti bom'.
- 2) rastoči (*vzestupný*) – naglas je na koncu uu'u, u'u. Takšen tip naglasnega takta se pojavi pri kombinaciji predslonke (ene ali več) in enozložne naglašene besede: já 'vím, /že to 'sní/ 'vem, da to bo pojedel/a'.
- 3) sredinski (*obstupný*) – naglas je znotraj takta: u'uu. Takšen tip se pojavi pri kombinaciji predslonke in večzložne besede: 'oznámil, /že 'přijde/ sporočil je, da pride.

Naglasni takti v govornem toku

Če se v govornem toku zvrsti več **večzložnih** besed, je vsaka naglašena posebej in tako tudi vsaka beseda tvori naglasni takt: 'Každý/ 'večer/ 'jezdím/ 'domů. 'Vsak večer se peljem domov.'

Če se v govornem toku pojavi **enozložna** beseda, jo je mogoče naglasiti na različne načine – naglas lahko izgubi ali ga ohrani. Pri naslonkah in predslonkah velja pravilo, da so nenaglašene.

Enozložna beseda je naglašena, če stoji na začetku naglasnega takta in se nanjo naslanjajo druge nenaglašene besede: 'To je/ 'její /'vina. 'To je njena krivda.' 'Byl by to/ 'nevděk. 'To bi bilo nevhvalno.' 'Má strah /'z prohry. 'Strah ga je izgube.'

1.5.3 Govorni odsek (*promluvo*vý úsek) in stavčni poudarek (*intonací* ní centrum)

Govorni odsek je zvokovna enota jezika, ki je večja od naglasnega takta in mu je tudi nadrejena, hkrati pa je to tudi največja ritmična enota jezika. Govorni odsek je realna enota jezika, ki jo govorec čuti in zna določiti in je najbolj odvisna od skladenjske strukture, kar pomeni, da se ponavadi ujema s stavkom.

S stališča poslušalca je govorni odsek skupina naglasnih taktov, ki so s svojim **intonacijskim potekom** (*intonací* ní průběh) združeni v določeno celoto.

Intonacija je sprememba moči ali višine glasu med izgovarjavo govornega odseka. Na mestu, kjer se intonacija spremeni, je **stavčni poudarek** (*intonací* ní centrum) govornega odseka.

Mesto stavčnega poudarka je odvisno od sporočanjkega namena govorca.

Kadenca (*kadence*)

Končna kadenca je intonacija zaprtega govornega odseka, ki se konča s premorom.

Obstajata dve osnovni različici kadence:

- a) **padajoča** (*klesavá* - ↓) – zlog s stavčnim poudarkom (SP) tonsko pade pod sredino tonske višine, drugi zlogi pa padejo vse do spodnje glasovne meje, tako da je ton zadnjega zloga najnižji. Padajoča kadenca je značilna za povedi s sporočilno funkcijo:

Prijede v poledne. 'Prišel bo opoldne.' [*ˈpřijede ˈfpoledne*↓]

- - - - ... sredina tonske višine

SP -

-

- b) **rastoče-padajoča** (*stoupavě klesavá* - ↑↓) – zlog s stavčnim poudarkom se dvigne nad sredino tonske višine, naslednji zlogi pa se spustijo do spodnje glasovne meje. Ta intonacija je značilna za vzklične, sporočilne, velelne, želelne in vprašalne povedi:

Prijede v poledne! [*ˈpřijede ˈfpoledne*↑↓]

- - - SP - ... sredina tonske višine

-

Kam vlastně jedete? 'Kam pravzaprav greste?' [*ˈkam vlastně ˈjedete*↑↓]

-

- - - SP - ... sredina tonske višine

-

Antikadencia (*antikadence*) je značilna za stavke z vprašalno funkcijo in je lahko:

- a) **rastoča** (*stoupavá* ↑) – zlog s stavčnim poudarkom je najnižje, zadnji zlog govornega odseka pa se strmo dvigne:

Doneseš sešity? 'Prineseš zvezke?' [*ˈdonesěš ˈsešiti*↑]

-

-

- - - SP ... sredina tonske višine

-

- b) **rastoče-padajoča** (*stoupavě klesavá* ↑↓) – zlog s stavčnim poudarkom je najnižje, zlog za njim se strmo dvigne, zadnji zlog pa rahlo pade:

Doneseš sešity? [*ˈdonesěš ˈsešiti*↑↓]

-

-

- - - SP ... sredina tonske višine

-

Polkadenca (*polokadence* →) je tip intonacije, ki pri poslušalcu vzbudi vtis nedokončanosti govornega odseka: *Vzala si peněženku / a šla do obchodu*. 'Vzela je denarnico in odšla v trgovino.' ['vzalasi 'peněženku → a 'šla 'do ɔpɔxodu↓].

1.6 GRAFIČNI ZAPIS ZVOKOVNE PODOBE ČEŠČINE (GRAFICKÝ ZÁPIS ZVUKOVÉ PODOBY ČEŠTINY)

Naravni jezik (*přirozený jazyk*) ima zvokovno obliko, ki jo lahko zapisujemo z grafičnimi simboli – črkami/grafemi (*písmena/grafěmy*) oziroma znaki (*znaky*). Uporaba črk ali znakov je odvisna od tega, kateri segment določenega jezika se označuje s simbolom. En simbol lahko označuje eno besedo, takrat govorimo o **slikovnem** sistemu (*ideografický systém*), lahko označuje zlog v **zlogovnem** sistemu (*slabičnŷ/sylabický systém*), lahko pa tudi en simbol ustreza enemu glasu oziroma fonemu in takemu sistemu pravimo **glasovni** oziroma **fonetični** (*hláskový/fonetický*). Sistem črk imenujemo **pisava** (*písmo*). Češka pisava je podobno kot slovenska glasovna, kar pomeni, da vsak glas (fonem) označujemo z enim znakom. Češčina uporablja latinski črkovni sestav – **latinico** (*latinka*) – ki pa v svoji prvotni obliki ni vseboval znakov za vse slovanske glasove. Posebne glasove označuje češčina s **črtico** (*čárka*) nad določeno črko, ki označuje kolikost (*á, í, ú*) ali s **kljukico** (*háček*) nad določeno črko, ki označuje mehčanje (*ř, ž, ň*). Pri črki *u* se kolikost označi s **kročcem** (*kroužek*) nad črko, če le-ta ni na začetku besede: *ů*. Češko abecedo sestavlja 41 črk (grafemov) v naslednjem abecednem redu:

a á b c č d d' e é ě f g h ch i í j k l m n ň o ó p r ř s š t t' u ú ů v w x y ý z ž

Črka ě se uporablja za zapis različnih zvokov: 1) lahko označuje sklop glasov [je] v primeru, da se pojavi za *b f p v*: *běžet* 'teči' [bježet], *žirafě* 'žirafi' [žirafje], *pěkný* 'lep' [pječni], *větev* 'veja' [vjetef]; 2) označuje mehčanje predhodnega soglasnika in navadni samoglasnik *e*, če sledi za *d t n* v sklopih *dě, tě, ně*: *děkovat* 'zahvaljevati se' [d'ekovat], *tělo* 'telo' [t'elo], *něco* 'nekaj' [něco]. Če je *ě* za *m*, označuje pravzaprav skupino glasov [mňe], pri čemer je ň vrinjen zaradi lažje izgovarjave: *město* 'mesto' [mňesto].

Črki i/í poleg samoglasnika *i* označujeta še mehki predhodni soglasnik v sklopih *di, ti, ni*: *divadlo* 'gledališče' [d'ivadlo], *ticho* 'tiho' [t'ixo], *nikdo* 'nihče' [nigdo].

V ostalih primerih *i/í* označujeta povsem enaka glasova kot *y/ý*.

!Primerjava: V nasprotju s slovenščino češčina vedno označuje kolikost (dolžino) samoglasnikov s črtico (*čárka*) ali pri *u* tudi s krožcem nad črko: *á é í ý ó ú ů*, pri čemer se različica *ú* uporablja na začetku besed, npr. *úkol* 'naloga', *únor* 'februar', ali na začetku enega

od morfemov zložene besede, npr. *neúčast* 'neudeležba', *trojúhelník* 'trikotnik' ipd. V ostalih primerih znotraj in na koncu besede pišemo *ů*: *stůl* 'miza', *domů* 'domov'.

Črka h označuje grlni zvoneči soglasnik, na primer v besedah *hrad* 'grad' [*hrat*] ali *Praha* 'Praga' [*praha*], razen kadar stoji pred nezvonečim soglasnikom, ko se zaradi prilikovanja po zvonečnosti (glejte 1.4.1) izgovori kot nezvoneči zadnjenebni pripornik [x], npr. *kruh* 'krog' [*krux*], *nehty* 'nohti' [*nexti*].

Črka ch označuje en sam glas, in sicer nezvoneči zadnjenebni pripornik [x], *chleba* 'kruh' [*xleba*], *východ* 'izhod' [*víxot*], razen v primerih, kadar se zaradi prilikovanja po zvonečnosti izgovori kot grlni zvoneči soglasnik [h], npr. v sklopu besed *kdybych byl* 'če bi bil' [*gdibih bil*].

!Primerjava: s črkama v in l se v češčini, v nasprotju s slovenščino, nikoli ne zapisuje polglasnik: *bil* 'bil' [*bil*], *lev* 'lev' [*lef*] ali *vzájemný* 'vzajemni' [*vzájemní*].

Črki y/ý označujeta ista glasova kot grafema *i/í*, vendar za trdimi soglasniki *h, ch, k, r, d, t, n* glas [*i*] vedno pišemo ipsilon. Tudi za obojnimi soglasniki *b, f, l, m, p, s, v, z* v nekaterih besedah pišemo *y* oziroma *ý*:

BY/BÝ: *být* 'biti, obstajati' (tudi oblike: *bych, bys, by, bychom, byste, kdybych, kdybys, kdyby, kdybychom, kdybyste, abych, abys, aby, abychom, abyste*); *bydlet/bydlit* 'stanovati, bivati', *bydliště* 'prebivališče', *bydlo* 'zast. bit', *byt* 'stanovanje', *bytný* 'stanodajalec', *bytelný* 'trpežen', *byti* 'obstoj', *bytosť* 'bitje', *bytový* 'stanovanjski', *bývalý* 'nekdanji, bivši', *dobýt* 'osvojiti', *dobytče* 'živinče', *dobytek* 'živina', *dobytkářství* 'živinoreja', *dobyvatel* 'osvajalec', *ledabylý* 'malomaren', *nabýt* 'pridobiti', *nábytek* 'pohištvo', *neodbytný* 'vsiljiv', *obydli* 'bivališče', *obývat* 'naseljevati', *obyvatel* 'stanovalec, prebivalec', *obyvatelstvo* 'prebivalstvo', *odbyt* 'promet (blaga)', *odbyt* 'odpraviti, površno opraviti', *pobyt* '(časovno omejeno) bivanje', *pobýt* 'pomuditi se', *pozbyt* 'izgubiti', *přebýt* 'biti odveč', *přebytek* 'presežek', *přibýt* 'povečati se (število), dodati', *příbytek* 'bivališče (stanovanje)', *starobylý* 'starodaven', *ubýt* 'zmanjšati se (število), skržiti se', *úbytek* 'izguba', *zabývat se* 'ukvarjati se', *zbýt* 'ostati', *zbytek* 'ostanek', *živobytí* 'način življenja', *obyčej* 'navada' (*obyčejný* 'navaden'), *bystrý* 'bister, nadarjen' (*bystrozraký* 'ostroviden', *bystřina* 'hiter gorski potok', *bystřit* 'uriti /čute/', *zbystrit někoho* 'opaziti koga'), *bylina* 'rastlina' (*býložravec* 'rastlinojed', *býlí* 'plevel'), *kobyła* 'kobila' (*kobylí* 'kobilji', *kobylka* 'kobilica'), *býk* 'bik' (*býčí* 'bikov, bičji'), *babyka* 'maklen', *Bydžov* – lastno ime mesta.

LY/LÝ: *slyšet* 'slišati' (*slyšitelný* 'slišen', *slychat* 'ponavadi/večkrat slišati', *nedoslýchavý* 'naglušen'), *mlyn* 'mlin' (*mlynář* 'mlinar', *mlynice* 'mlin /stavba/'), *blýskat se* 'bliskati se, svetiti se' (*blýsknout se, zablýsknout se* 'zasvetiti, zabliskati se', *blýskavice* 'bliskavica', *blýskavý* 'bleščeč', *blýštět se* 'sijati'), *polykat* 'požirati' (*zalykat se* 'dušiti se'), *vzlykat* 'stokati' (*vzlyknout* 'zastokati', *vzlyk* 'stok', *vzlykot* 'stokanje'), *plynout* 'teči' (*uplynout* 'miniti', *rozplynout se* 'razbliniti se', *rozplývat se* 'razblinjati se', *splynout* 'zlititi se', *splývat* 'zlivati se', *oplývat* 'preki-

pevati', *vyplývat* 'izhajati', *plynulý* 'tekoč', *plyn* 'plin', *plynný* 'plinast', *plynárna* 'plinarna', *plynoměr* 'plinomer', *plynojem* 'plinski rezervoar', *plynovod* 'plinovod', *plýtvat* 'razsipati', *lysý* 'gol, plešast' (*lysina* 'pleša', *lyska* 'liska', *Lysá, Lysolaje* – lastni imeni mest); *lýtko* 'meča'; *lýko* 'ličje' (*lýčí* 'ličje', *lýkovec* 'volčín', *lýkožrout* 'lubadar'), *lyže* 'smučí' (*lyžovat* 'smučati', *lyžař* 'smučar'), *pelyněk* 'pelin', *plyš* 'pliš', *shynout* 'sloveti', *plytký* 'plitek', *Volyně* – lastno ime mesta.

MY/MÝ: *my* 'mi', *mýt* 'umivati' (*mycí* 'pomivalni', *myčka* 'pomivalni stroj', *mydlář* 'milar', *mydliny* 'milnica', *mydlit* 'militi', *mýdlo* 'milo', *mýval* 'rakun', *pomyje* 'umazana voda po pomivanju', *umýt* 'umiti', *umývat* 'umivati', *umývárna* 'umivalnica', *umyvadlo* 'umivalnik'), *myslit/myslet* 'misliti' (*mysl* 'misel', *myslivec* 'lovec', *myslivna* 'lovska kočá', *myšlenka* 'misel', *nesmysl* 'nesmisel', *nesmyslný* 'nesmiseln', *pomyslit/pomyset* 'pomisliti', *průmysl* 'industrija', *přemýšlet* 'razmišljati', *smysl* 'čut, smisel, pomen', *smyslný* 'pohoten', *smyslový* 'čuten', *smyšlenka* 'izmišljotina', *smýšlení* 'mnenje', *úmysl* 'namera, naklep', *úmyslný* 'nameren, naklepen', *usmyslit si/usmyslet si* 'skleniti', *vůmysl* 'izmišljotina', *vymyslit/vymyslet* 'izmisliti'), *mýlit se* 'motiti se' (*mýlka* 'zmota', *mylný* 'zmoten', *neomylný* 'nezmotljiv', *omyl* 'pomota', *zmýlená* 'pomota', *zmýlit se* 'zmotiti se'), *hmyz* 'mrčes' (*hmyzí* 'mrčesen', *hmyzožravec* 'žužkojed'), *myš* 'miš' (*myšák* 'mišjak', *myší* 'mišji', *myšina* 'mišji iztrebki'), *hlemýžď* 'polž' (*hlemýžďi* 'polžji'), *smýkat* 'vleči' (*smyčec* 'lok za godala', *smyčka* 'zanka', *průsmyk* 'gorski prelaz', *smýčít* 'zast. čistiti', *smyk* 'zdrs'), *mýto* 'cestnina' (*mýtné* 'cestnina'), *mýtit* 'krčiti' (*mýtina* 'jasa', *vymýtit* 'iztrebiti'), *dmýchat* 'pihati v ogenj', *nachomýtnout se* 'slučajno se pojaviti' (*ochomýtat se* 'motati se okrog'), *mys* 'rt', *mykat* 'mikati (predivo)', *zamykat* 'zaklepati' (*domykat* 'zast. popolnoma zapirati', *nedomykavost* 'nepopolno zapiranje', *obemykat* 'zast. obkroževati', *odmykat* 'odklepati', *přimykat se* 'primikati se', *vymykat se* 'izmikati se'), *chmýří* 'puh' (*ochmýřený* 's puhom poraščen'), *Kamýk, Litomyšl, Mýto* – lastna imena mest, *Křesomysl, Přemysl* – moški lastni imeni.

PY/PÝ: *pýcha* 'nadutost' (*přepych* 'razkošje', *pych* 'kraja pridelkov na polju', *pýchavka* 'prašnica', *pyšný* 'nadut, ponosen', *pyšnit se* 'hvaliti se', *zpychnout* 'postati nadut'), *pytel* 'žakelj' (*pytlačit* 'na črno loviti', *pytlák* 'divji lovec', *pytlík* 'vrečka', *pytlovina* 'vrečevina'), *pysk* 'ustnica' (*ptakopysk* 'ključnaš', *pyskatý* 'debelih ustnic'), *netopýr* 'netopir' (*netopýří* 'netopirji'), *slepýš* 'slepec (kuščar)', *pyl* 'cvetni prah' (*opylovat* 'opraševati', *pylový* 'iz cvetnega prahu'), *kopyto* 'kopito' (*kopytatec* 'kopitar', *lichokopytníci* 'lihoprsti kopitarji', *sudokopytníci* 'sodoprsti kopitarji'), *klopýtát* 'spotikati se' (*klopýtnout* 'spotakniti se'), *třpytit se* 'bleščati se' (*třpyt* 'blišč', *třpytivý* 'bleščoč', *třpytka* 'ribiška vaba'), *zpytovat* 'opazovati' (*nevyzpytateľný* 'nepredvidljiv', *jazykozpyt* 'jezikoslovje'), *pykat* 'prestajati kaznen' (*odpykat* 'prestati kaznen'), *pýr* 'pirmica', *pýřit se* 'zardevati', *čepýřit se* 'šopiriti se'.

SY/SÝ: *syn* 'sin', *vysychat* 'sušiti se', *synovec* 'nečak', *zasychat* '(po)sušiti se', *zlosyn* 'hudobnež', *sýkora* 'sinička', *sytý* 'sit', *sýček* 'čuk', *dosyta* 'do sitega', *sysel* 'tekunica', *nasytit*

se 'nasiti se', *syčet* 'sikasi', *nenasytný* 'nenasiten', *syčák* 'nepridiprav', *přesytit* 'prenajesti, prenapolniti', *sykavka* 'sičnik', *sykost* 'sitost', *sykot* 'sikanje', *sýr* 'sir', *zasyčet* 'zasikasi', *sýrna* 'sirarna', *sypat* 'sipati', *sýrař* 'sitar', *násyp* 'nasip', *sýrašství* 'sitarstvo', *nasypat* 'nasipati', *syreček* 'plesnivi sir', *osypky* 'izpuščaj', *syrovátka* 'sirotka', *syrový* 'surov', *sýpka* 'kašča', *posypat* 'posipati', *sychravý* 'hladen in vlažen (o vremenu)', *zásyp* 'otroški puder', *usychat* 'sušiti se', *osychat* 'osušiti se na površini'.

VY/VÝ: *vy* 'vi' (*vykat* 'vikati'), *vyšoký* 'visok' (*povýšit* 'napredovati', *převýšit* 'preseči', *převyšovat* 'presegati', *vyšočina* 'višavje', *výška* 'višina', *vyvýšenina* 'vzpetina', *zvýšit* 'povišati, povečati', *zvyšovat* 'povečevati', *Vyšehrad* – lastno ime), *zvykat* 'navajati' (*návyk* 'navada', *navyknout se* 'navaditi se', *obvyklý* 'navaden', *odvyknout si* 'odvaditi se', *zlozvyk* 'razvada', *zvyk* 'navada', *zvyklost* 'običaj', *zvyknout si* 'navaditi se'), *vydra* 'vidra' (*vydři* 'vidrin'), *výr* 'velika uharica', *žvýkat* 'žvečiti' (*přežvykovat* 'prežvekovati', *přežvýkavec* 'prežvekovalec', *žvýkáci* 'žvečilen', *žvýkačka* 'žvečilni gumi'), *výt* 'zavijati', *povyk* 'krik' (*povykovat* 'kričati'), *výskat* 'vzklikati' (*výskot* 'vzklikanje', *zavýsknout* 'vzklikniti'), *výheň* 'žar', *vyžle* 'suhec' in predponi: *vy-/vý-*.

ZY/ZÝ: *brzy* 'zgodaj', *jazyk* 'jezik' (*dvojjazyčný* 'dvojezičen', *jazyček* 'jeziček', *jazykoveda* 'jezikoslovje', *jazykový* 'jezikovni/jezičen', *jazykozpyt* 'jezikoslovje', *jazylka* 'podjezičnica'), *nazývat* 'imenovati' (*ozývat se* 'oglašati se', *vyzývat* 'pozivati, izzivati'), *Ruzyně* – lastno ime mesta.

Namen grafičnega zapisa jezika je čim bolj natančno zabeležiti govorjeno obliko jezika. V jezikih, kjer dalj časa obstajata tako govorjena kot pisana oblika jezika, zelo pogosto prihaja do oblikovanja dveh sistemov, ki sta do določene mere drug od drugega neodvisna. V takšnih primerih zvočno obliko jezika zaznamujemo z grafičnimi znaki po določenih pravilih, ki niso nujno neposredno povezana z zvočno podobo. Tem pravilom pravimo pravopis (*pravopis*).

Pravopis posameznih jezikov ponavadi upošteva tri osnovna načela: etimološko (*historický*), oblikoglasno (*morfologický*) in fonetično (*fonetický*). V pravopisu češčine najdemo vsa tri, vendar sta najmočneje zastopana fonetično in oblikoslovno načelo.

- a) **Fonetično** načelo – pravopis, če je le mogoče, natančno sledi izgovoru, kar v češčini velja pri večini glasov (npr. kratki in dolgi samoglasniki).
- b) **Oblikoglasno** načelo zahteva pisanje določenega morfema v vseh paradigmatiskih oblikah enako, ne glede na njegov izgovor, npr. v besedi *dub* 'hrast' [*dup*] korenski morfem izgovorimo s [*p*] na koncu, pišemo pa vedno *b*, tako kot v oblikah *dubem* 's hrastom' [*dubem*], *dubový* 'hrastov' [*duboví*], v katerih izgovarjamo glas [*b*]. Uporaba tega načela je v češkem pravopisu podobno kot v slovenskem zelo izrazita. V besedi *podpis* pišemo tako v češčini kot v slovenščini črko *d*, čeprav izgovarjamo [*t*], ker je izpeljana s predpono *pod-*.

- c) **Etimološko** načelo zahteva, da pri pisanju besed upoštevamo zgodovinsko tradicijo, čeprav ta ne odseva več zvokovne podobe jezika. V češčini to npr. velja za grafema *i-y* (in njuni dolgi različici *í-ý*), ki se v sodobni češčini izgovarjata povsem enako, označujeta torej en sam glas, včasih pa sta označevala dva različna glasova. Podobna situacija je pri grafemih *ú-ů*, s katerima se prav tako zapisuje en sam glas sodobne češčine, čeprav je v zgodovini grafem *ú* označeval dolgi *u*, grafem *ů* pa *u*, ki je nastal iz dvoglasnika *uo* oziroma dvoglasnik *uo* (npr. besedo *kůň* 'konj' je češčina 14. stoletja poznala v obliki z dvoglasnikom – *kuoň*).

FONOLOGIJA

Fonologija je veda, ki opisuje sistem najmanjših zvokovnih enot jezika (tj. glasov) in odnose med njimi. Uvedlo jo je strukturalistično jezikoslovje z željo, da se posamezni glasovi ne bi le opisovali, ampak da bi se te zvokovne enote tudi uvrstile v sistem in da bi se določili odnosi med njimi znotraj fonološke ravnine jezika. Fonologija torej proučuje in opisuje zvokovno podobo jezika s ciljem orisati sistem (*systém*) in systemske odnose (*systémové vztahy*) na fonološki ravnini. Osnovni pojem fonologije je fonem.

1.7 FONEM, ALOFON, GLAS (*FONÉM, ALOFON, HLÁSKA*)

Fonem je splošna neznakovna enota in osnovni zvokovni segment, ki je določen na osnovi sposobnosti razločevanja (diferenciranja) znakovnih enot jezikovnega sistema – morfemov in posredno tudi leksemov (besede). Fonem sicer nima pomena, vendar s svojo prisotnostjo pomaga razločevati en morfem (oziroma besedo) od drugega, pravimo, da ima sposobnost pomenskega razločevanja. Fonem je zvokovni segment določenega jezika, katerega zamenjava povzroči spremembo znakovne enote (morfema ali besede), na primer, če zamenjamo prvi zvokovni segment v besedi *vada* 'hiba', dobimo besedo *rada* 'nasvet' ali *sada* 'komplet, garnitura' ali *řada* 'vrsta'. Segmenti *v*, *r*, *s* in *ř* so torej fonemi.

Če pa pri izgovarjavi besede *angličtina* 'angleščina' [*aŋgličtina*] velarni [*ŋ*] zamenjamo z njegovo dlesnično različico [*n*], dobimo sicer nekoliko nenavadno izgovorjeno, vendar pomensko nespremenjeno besedo. Po izgovarjavi pa se glasova *n* in *ŋ* razlikujeta enako kot npr. glasova *t* in *d*, zato govorimo o dveh glasovih *n* in *ŋ*. Ker nista pomensko razločevalna, gre za en fonem (lahko ga zapišemo: *n-ŋ*), ki ima dve obliki oziroma različici, ki ju imenujemo **alofona**.

Ponavadi je en alofon manj odvisen od glasovnega okolja kot drugi, zato mu pravimo **osnovna različica** (*základní varianta*) **alofona** (v našem primeru: *n*), medtem ko alofon, ki

je bolj odvisen od okolja, imenujemo **sekundarna različica** (*sekundárni/vedlejší varianta*) **alofona** (v našem primeru: η). Dve različici fonema oziroma dva alofona sta **kombinatorna/pozicijska** (*kombinatorní/poziční varianta*), če se uporabljata vsak v drugem glasovnem okolju, kot v primeru n in η , ker se lahko pred velari izgovori samo $[\eta]$ in nikoli $[n]$, pred vsemi ostalimi glasovi pa $[n]$ in nikoli $[\eta]$. Alofona pa sta **fakultativna** (*fakultativní varianta*), če lahko oba izgovorimo v istem glasovnem okolju, kot v primeru široke in ozke različice samoglasnika, npr. v besedah *led* 'led', *jel* 'peljal se je' samoglasnik e lahko izgovorimo kot $[\acute{e}]$ ali kot $[\acute{e}]$.

Lahko torej rečemo, da je fonem abstraktna enota, ki jo opišemo kot skupek izbranih in za določanje mesta fonema v sistemu pomembnih zvočnih prvin, medtem ko je glas konkretna realizacija zvoka, ki jo opišemo s pomočjo natančno določenih lastnosti.

1.7.1 Opis odnosov v sistemu fonemov (*popis vztahů v systému fonémů*)

Sistem fonemov določenega jezika lahko opišemo na podlagi medsebojnih predvsem zvočnih nasprotij oziroma kontrastov.

1.7.1.1 Fonološko nasprotje (*fonologická opozice*)

Fonološko nasprotje je zvočno nasprotje, ki ima v jeziku pomensko razločevalno funkcijo oziroma razlikuje pomen besed. Vsak član fonološke opozicije v jeziku je fonem. Med fonemi enega jezika lahko obstaja več vrst nasprotij.

Odvzemalno nasprotje (*privativní opozice*): fonema imata vse lastnosti skupne, en član dvojice pa ima eno dodatno lastnost ($F1=a+b+c$; $F2=a+b+c+d$, kjer F označuje fonem, črke a, b, c, d pa zvočne lastnosti fonemov). Ta tip opozicije je vedno dvočlanski, kar pomeni, da zadeva dva fonema. V češčini gre npr. za opozicijo zvonečnosti (p - b , t - d , s - z ipd.), kjer ima zvoneči soglasnik dodatno lastnost – zvonečnost.

Stopenjsko nasprotje (*graduální opozice*): fonemi imajo vse lastnosti skupne, razlikujejo pa se po stopnji ene od lastnosti ($F1=a+b+c+d$, $F2=a+b+c+2d$). Taka opozicija je lahko dvo- ali tričlanska, v češčini je to lahko stopnja odprtosti samoglasnikov (a - e - i), kjer je a najbolj in i najmanj odprt.

Enakopolno nasprotje (*ekvipolentní opozice*): fonema v dvojici imata razen skupnih lastnosti vsak po eno zase značilno lastnost ($F1=a+b+c+d$, $F2=a+b+c+e$), na primer pri fonemih t - t' , ki imata enake vse lastnosti razen mesta tvorjenja.

Fonološka nasprotja v sistemu

Fonološka nasprotja pa vedno obstajajo v **okviru sistema določenega jezika** (v našem primeru češčine), znotraj katerega lahko ločimo nekaj vrst nasprotij glede na to, koliko dvojic istega tipa nasprotja sistem vsebuje.

- a) Bilateralna in multilateralna nasprotja (*bilateralní a multilateralní protiklady*) – **bilateralno** je nasprotje, definirano s takšno kombinacijo lastnosti, ki jo lahko določimo pri eni sami dvojici fonemov v sistemu. V češčini je to npr. dvojica *t-d*, ker sta to edina zobno-ustna zapornika, ki se razlikujeta le po zvenu. O **multilateralnem** nasprotju govorimo, če je nasprotij istega tipa v jeziku več, npr. med nezvenečimi ustnimi zaporniki najdemo kar tri dvojice, v katerih se soglasnika razlikujeta le po mestu tvorjenja: *p-t*, *p-t'*, *p-k*.
- b) Izolirana in proporcionalna nasprotja (*izolované a proporcionalní protiklady*) – **izolirano** nasprotje je tisto, ki je pri eni sami dvojici fonemov edino svoje vrste v celotnem sistemu. Primer izoliranega nasprotja je dvojica zvočnih ustno-dlesničnih pripornikov *l-r*, ki se razlikujeta le po tem, da je *r* vibrant. **Proporcionalno** nasprotje je določeno z eno lastnostjo, po kateri se v sistemu razlikuje več parov fonemov. Npr. razmerje med *t-t'* je enako kot med *d-d'* ali *n-ň* (mesto tvorjenja se namreč z zobno-dlesničnega premakne na trdonebno).
- c) **Korelacija** (*korelace*) – skupina dvojic fonemov, znotraj katerih se fonema razlikujeta po isti lastnosti. Takšna skupina je pomembna za zgradbo in povezanost fonološkega sistema določenega jezika. V češčini je to npr. korelacija zvenečnosti s pari, v katerih se soglasnika razlikujeta le po zvenečnosti: *b-p*, *d-t*, *d'-t'*, *g-k*, *v-f*, *z-s*, *ž-š*, *ř-ř'*, *[ʒ]-c*, *[ʒ']-č*. Poseben primer je dvojica *h-x*, ki se običajno navaja kot korelacijski par, vendar gre za t. i. nepravilni korelacijski par, ker se soglasnika med sabo razlikujeta ne le po zvenečnosti, ampak tudi po mestu nastanka (*h* je grlni, *ch* oziroma *[x]* pa mehkonobni soglasnik).

Lahko bi definirali še druge korelacije, npr. ustnih in nosnih zapornikov ali korelacijo mehkih in trdih soglasnikov itn.

1.7.1.2 Razlikovalne oznake in binarno nasprotje (*distinktivní rysy a binární opozice*)

Razlikovalne oznake (*distinktivní rysy*) so načeloma zvokovne lastnosti (pri sodobnih raziskavah se dodajajo tudi druge, ne le zvokovne, ampak tudi npr. artikulacijske lastnosti), ki povzročajo razlike med fonemi, zato je takšna zvokovna lastnost tudi najmanjša enota analize celotnega sistema. Določiti je treba skupino razlikovalnih oznak, s katerimi je mogoče opisati vse foneme jezika tako, da jih enoznačno razlikujemo. Takšni skupini razlikovalnih oznak pravimo **snop razlikovalnih oznak** (*svazek distinktivních rysů*).

Pri določanju razlikovalnih oznak velja naslednje:

- razlikovalna oznaka je vedno **binarna** – dvočlanska zato, da lastnosti lahko označimo + (če je prisotna) oziroma – (če lastnosti ni),
- če je razlika takšne vrste, da je več kot dvočlanska, se lastnost **razdeli** v dve binarni nasprotji,
- razlikovalnih oznak naj bi bilo čim manj, torej z razmeroma majhnim številom oznak naj bi razlikovali čim večje število fonemov.

Sistem fonemov določenega jezika se potem lahko prepíše v obliki matrice, v kateri ima vsak fonem oznako + ali – pri vseh razlikovalnih oznakah.

Tako npr. sistem čeških samoglasnikov v čeških besedah (torej brez *ó, au, eu*) lahko opišemo s pomočjo naslednjih razlikovalnih oznak.⁵

Razl. ozn.	i	í	e	é	a	á	o	u	ú	ou
Samoglasnik	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Nizki	–	–	–	–	+	+	–	–	–	–
Zadnji	–	–	–	–	(–)	(–)	+	+	+	+
Visoki	+	+	–	–	(–)	(–)	–	+	+	–
Dolgi	–	+	–	+	–	+	–	–	+	+

1.8 MORFONEM. MORFONOLOGIJA/OBLIKOGLASJE (MORFONÉM. MORFONOLOGIE)

Morfonem je splošna abstraktna neznakovna enota, sama torej nima leksikalnega pomena. Je osnovni zvokovni segment, ustrezajoč glasu oziroma fonemu, ki pa zvokovno snov opisuje z jezikovnega vidika. Dejansko gre za skupek vseh različnih fonemov, ki se pojavljajo v določenem morfemu v različnih oblikah (oblikoslovnih ali besedotvornih) ene besede, in tako pomaga pri opisu višje/večje teoretične/slovnične enote jezika – morfema, npr. v besedah *dobr-ý – dobř-i* je morfonem *r-ř*, ker se *r* in *ř* pojavljata v različnih sklanjatvenih oblikah na istem mestu v istem morfemu. Ravno tako morfonem tvorita *y-ý* v glagolu *krýt* 'kriti', ker ima njegov pretekli deležnik obliko *krýl*. Pri dveh besedotvorno različnih oblikah z enakim besednim korenem prav tako lahko določimo morfonem, npr. *a-ě* pri pridevniku *šťastný* 'srečen' in samostalniku *šťěstí* 'sreča'.

Morfonem torej lahko opišemo kot dva ali več fonemov, ki se razlikujejo ali po kakovosti (*r-ř, a-ě*) ali po količnosti (*y-ý*).

⁵ Prevezeto iz [Palková: 205–206].

1.8.1. Morfonološke premene kakovosti⁶

Pri soglasnikih:

D-Ď, T-Ť, N-Ň – takšna premena končnega soglasnika podstave se v češčini pojavlja:

- a) če je končnica oziroma obrazilo določene morfološke oblike *i* ali *ě*, kar lahko nastane samo pri t. i. trdih samostalniških in pridevniških vzorcih v naslednjih oblikah:

samostalniki:

(Mž), vz. *pán*, **Npl**: *had* 'kača' – *hadi* [*had'i*], *kohout* 'petelin' – *kohouti* [*kohou'ti*], *pán* 'gospod' – *páni* [*páni*];

(Mn), vz. *hrad*, **Lsg**: *hrad* 'grad' – *hradě* [*hrad'e*], *kout* 'kot' – *koutě* [*kou'te*], *mlýn* 'mlin' – *mlýně* [*mli'ne*];

(F), vz. *žena*, **DLsg**: *zahrada* 'vrt' – *zahradě* [*zahrad'e*], *chata* 'koča' – *chatě* [*xa'te*], *žena* 'žena' – *ženě* [*že'ne*];

(F), vz. *kost*, **GDVLIsg** in **NGAVpl**: *zlost* 'jeza' – *zlosti* [*zlost'i*], *zlostí* [*zlost'í*];

(N), vz. *město*, **Lsg**: *město* 'mesto' – *městě* [*mňest'e*];

pridevniki:

(Mž), vz. *mladý*, **Npl**: *sudý* 'sodi' – *sudí* [*sud'i*], *krutý* 'krut' – *krutí* [*krut'i*], *líný* 'len' – *líní* [*li'ní*];

- b) če se mehča končni soglasnik podstave kot morfološki/tvorbeni znak določene oblike, kar se dogaja pri glagolih:

(1. vrsta)⁷, vz. *nese*, **IPT**: *kladu* 'polagam' – *klad'* *klad'me!* *klad'te!*, *pletu* 'pletem' – *pleť!* *pleťme!* *pleťte!*;

(1. vrsta), vz. *bere*, **IPT**: *ženu* 'ženem' – *žeň!* *žeňme!* *žeňte!*.

R-Ř:

Samostalniki:

(Mž), vz. *pán* **Npl** in **Vsg**: *bratr* 'brat' – *bratři*, *bratře*; vz. *muž* **Nsg**: *stařec* 'starec' – *starce*

(F), vz. *žena* **DLsg**: *míra* 'mera' – *míře*; (N), vz. *město* **Lsg**: *pouzdro* 'etui' – *pouzdrě*;

pridevniki:

(Mž), vz. *mladý*, **Npl**: *dobrý* 'dober' – *dobří*;

glagoli:

(1. vrsta), vz. *maže* **INF**: *orat* 'orati' – *ořu*.

⁶ V tem poglavju bomo obravnavali samo oblikoslovne morfonološke premene. Morfonološke premene nastajajo tudi pri izpeljavi besed, torej pri besedotvornem postopku, te pa bodo obravnavane posebej, v poglavju BESEDOTVORJE.

⁷ V češčini je pet glagolskih vrst, v katere razvrščamo glagole po tipu sedanjiške osnove (glejte 4.7.3).

H-Z:

Samostalniki:

(Mž), vz. *pán* **Npl** in **Lpl**: *vrah* 'morilec' – *vrazi*, *vrazích*; (F), vz. *žena* **DLsg**: *kniha* 'knjiga' – *knize*;

pridevniki:

(Mž), vz. *mladý*, **Npl**: *drahý* 'drag' – *drazí*;

glagoli:

(1. vrsta), vz. *maže* **IPt**: *pomohu* 'pomagam' – *pomoz!*, *pomozme!*, *pomozte!*.

G-Z:

Samostalniki:

(Mž), vz. *pán* **Lpl**: *filolog* 'filolog' – *filolozích*; (F), vz. *žena* **DLsg**: *Olga* 'Olga' – *Olze*.

CH-Š:

Samostalniki:

(Mž), vz. *pán* **Npl** in **Lpl**: *živočich* 'žival' – *živočiši*, *živočiších*; (F), vz. *žena* **DLsg**: *porucha* 'okvara' – *poruše*;

pridevniki:

(Mž), vz. *mladý*, **Npl**: *lichý* 'lihi' – *liší*.

K-C:

Samostalniki:

(Mž), vz. *pán* **Npl** in **Lpl**: *rak* 'rak' – *raci*, *racích*; (F), vz. *žena* **DLsg**: *babička* 'babica' – *babičce*;

glagoli:

(1. vrsta), vz. *peče* **INF**: *pekl* – *péci/péct*.

S-Š, Z-Ž, Ď-Z, Ť-C: Premene se pojavljajo pri glagolih v oblikah pasivnega preteklega deležnika:

(4. vrsta), vz. *prosí*: *nosit* 'nositi' – *nošen*; *čistit* 'čistiti' – *čištěn*; *vozt* 'peljati' – *vožen*; *zpozdit* 'zamuditi' – *zpožděn*; *soudit* 'soditi' – *souzen*; *platit* 'plačevati' – *placen*;

ali v drugih glagolskih oblikah:

(1. vrsta), vz. *maže* **IND**, **préz.**: *tázat se* 'vprašati' – *táž-u/-i(-eš, -e, -eme, -ete, -ou/-i) se*; (neprav.) **INF**: *chtít* 'hoteti' – *chce*.

C-Č, H-Ž, K-Č: Navedene premene se pojavljajo pri glagolih prvega razreda v sedanjških oblikah: *péci/péct* 'peči' – *peč-u (-eš, -e, -eme, -ete, -ou)*; *lhát* 'lagati' – *lž-u (-eš, -e, -eme, -ete, -ou)*; *plakat* 'jokati' – *pláč-u (-eš, -e, -eme, -ete, -ou)*;

Premena C-Č se pojavlja še pri samostalnikih:
(Mž), vz. *muž* **Vsg**: *chlapec* 'fant' – *chlapče*!

Pri samoglasnikih:

Ů-O:

Samostalniki, ki imajo v korenu v imenovalniku ed. -ů-, imajo v **ostalih sklonih** na istem mestu -o-. Gre za vse v Nsg enozložne samostalnike moškega in ženskega spola (navajamo imenovalnik in roditeljski ednine):

(Mn), vz. *hrad*: *dům* 'hiša' – *domu*; vz. *stroj*: *hnuj* 'gnoj' – *hnoje*;

(F), vz. *píseň*: *hůl* 'palica' – *holi*; vz. *kost*: *sůl* 'sol' – *solí*.

Pri nekaterih glagolih se ta premena pojavlja v **sedanjiških** oblikah: *stonat* 'biti bolan' – *stůňu*; *růst* 'rasti' – *rostu*.

0-E:

Samostalniki:

(Mž), vz. *pán* **vsi skloni** razen Nsg: *pes* 'pes' – *psa*; vz. *muž* **vsi skloni** razen Nsg: *lovec* 'lovec' – *lovce*;

(F), vz. *žena* v roditeljski množini pri enozložnih samostalnikih, *hra* 'igra' – *her*, *mzda* 'plača' – *mezd*,

ali pri večzložnih samostalnikih, kjer je skupina vsaj treh soglasnikov: *jiskra* 'iskra' – *jisker*, *kostra* 'ogrodje, okostje' – *koster*, *vrstva* 'plast' – *vrstev*, ali dveh soglasnikov, pri čemer je drugi soglasnik v sklopu *k, n, b, v, r, l* ali *m*: *houška* 'žemlja' – *housek*, *šatna* 'garderoba' – *šaten*, *kresba* 'risba' – *kreseb*, *jehla* 'šivanka' – *jehel*, *barva* 'barva' – *barev*, *šelma* 'zver' – *šelem*

(F), vz. *píseň* in *kost* **vsi skloni** razen **NAsg**: *píseň* 'pesem' – *písně*; *věš* 'uš' – *vši*;

(N), vz. *město* **Gpl**: *sklo* 'steklo' – *skel*;

Glagoli – ta premena povzroča bistveno razliko med sedanjiškim in nedoločniškim korenem:

(1. vrsta), vz. *bere*: *brát* 'jemati' – *beru*, *žrát* 'žreti' – *žeru*.

Í-Ě:

Samostalniki:

(Mn), vz. *hrad* **vsi skloni** razen **Nsg**: *vítr* 'veter' – *větru*;

(F), vz. *žena* **Gpl**: *díra* 'luknja' – *děř*; *míra* 'mera' – *měř*;

(N), vz. *město* **Gpl**: *dílo* 'delo' – *děl*;

glagoli:

(1. vrsta), vz. *tře* **INF**: *zřít* 'gledati' – *zřel*; vz. *peče*: *příst* 'presti' – *předl*; (neprav.) **PRÉT**: *mít* 'imeti' – *měl*;

(4. vrsta), vz. *trpí* **INF**: *smím* 'smem' – *smět*; vz. *prosí* **IPT**: *pospíšit* 'pohiteti' – *pospěš!*.

U-OU:

Samostalniki:

(F), vz. *žena* **Gpl**: *houba* 'goba' – *hub*;

glagoli:

(3. vrsta), vz. *kryje* **INF**: *dout* 'pihati' – *duje*.

E-A:

Samostalniki:

(N), vz. *moře* **Gpl**: *vejce* 'jajce' – *vajec*.

Á-E(Ě):

Glagoli – premena razlikuje sedanjiško in nedoločniško osnovo: (1. vrsta): *třást* 'tresti' – *tře-se*; (neprav.) *mám* 'imam' – *měl*.

0-Í:

Glagoli – premena razlikuje sedanjiško in nedoločniško osnovo: (1. vrsta): *psát* 'pisati' – *píše*.

1.8.2 Morfonološke premene kolikosti

V naslednjih sklonih se zaradi druge oblikoslovne oblike spremeni **kolikost v osnovi** besede:

Á-A:

Samostalniki:

(M), vz. *stroj* **vsí skloni** pri redkih besedah s končajem osnove na *n* (nekdanje t. i. n-osnove) in s samoglasnikom *á* v korenu **razen** **NAsg**: *kámen* 'kamen' – *kamene, kameni* ...;

(F), vz. *žena* **Gpl**: *vrána* 'vrana' – *vran*, *kráva* 'krava' – *krav*, *tráva* 'trava' – *trav*, *brána* 'vrata' – *bran*, *skála* 'skala' – *skal*.

Premena v dubletnih oblikah sklonov:

Dpl: *vranám/vránám*, *krávám/krávám*, *trávám/trávám*, *branám/bránám*

Lpl: *vranách/vránách*, *krávách/krávách*, *trávách/trávách*, *branách/bránách*

Ipl: *vránami/vranami*, *krávami/kravami*, *trávami/travami*, *bránami/branami*.

Pridevniki:

V kratkih (samostalniških) oblikah nekaterih pridevnikov (enzložnih, praviloma s samoglasnikom *a* v korenu): *mladý* – *mlád* 'mladi-mlad', *starý* – *stár* 'stari-star', *zdravý* – *zdráv* 'zdravi-zdrav' ...

Zaimki:

Náš, váš – v vseh sklonih **razen** **Asg** – *znám váš/náš dům* 'poznam vašo/našo hišo' – in **Vsg** (Mn) krajšajo osnovo: *našeho, našemu, naši* ...

Glagoli:

(1. vrsta), vz. *bere* **PRÉT**: *brát* 'jemati' – *bral*;

(4. vrsta), vz. *prosí*, glagoli z dolgim korenskim samoglasnikom **IP**T: *chválím* 'hvalim' – *chvall*, *chvalme!*, *chvalte!*; *vrátit* 'vrniti' – *vrať!*, *vraťme!*, *vraťte!*.

É-E:

Glagoli (1. vrsta), vz. *peče* in *nese* **INF**: *peče* 'peče' – *péct*; *nese* 'nese' – *nést*;

(4. vrsta), vz. *prosí*, glagoli z dolgim korenskim samoglasnikom **IP**T: *léčím* 'zdravim' – *leč!*, *lečme!*, *lečte!*.

I-Í/Y-Ý:

Samostalniki:

(F), vz. *růže* **Gpl**: *lžíce* 'žlica' – *lžic*, *lípa* 'lipa' – *lip*, *chvíle* 'trenutek' – *chvil*, *míle* 'milja' – *mil*, *plíce* 'pljuča' – *plic*; premena tudi v oblikoslovnih različicah:

Dpl: *lžicím/lžícím*, *plicím/plicím*, *lipám/lípám*;

Lpl: *lžících/lžících*, *plicích/plících*, *lipách/lípách*;

glagoli:

(1. vrsta) glagoli z dolgim korenskim samoglasnikom v sedanjiški osnovi **IP**T: *píše* 'piše' – *piš!*, *pišme!*, *pište!*;

(3. vrsta), vz. *kryje* z dolgim korenskim samoglasnikom v **INF** skrajšajo korenski samoglasnik v ostalih oblikah: *krýt* 'kriti' – *kryl*, *kryje*; *bít* 'tepsti' – *bil*, *bije*;

(4. vrsta) glagoli z dolgim korenskim samoglasnikom v sedanjiški osnovi **IP**T: *řídí* 'vodi/vozi' – *říd!*, *řídme!*, *řídte!*.

Ú-U:

glagoli:

(4. vrsta), vz. *prosí* **IP**T: *úžím* 'zožujem' – *už!*, *užme!*, *užte!*

PRIPOROČENA LITERATURA:

- Toporišič, J. (1976 in ponatisi). *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Golden, M. (2001). *O jeziku in jezikoslovju*. Ljubljana: FF. Str. 152–173.
- Palková, Z. (1997). *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum. 1997.
- *Příruční mluvnice češtiny*. (1996). Praha: Nakladatelství LN. Str. 21–64.
- *Pravidla českého pravopisu, školní vydání*. (1993). Praha: Academia.

2 MORFEMATIKA (*MORFEMATIKA*)

Vsaka beseda je sestavljena iz glasov oziroma fonemov, npr. *pracovat* 'delati', *opakovat* 'ponavljati', *stříhat* 'striči'. Pri prvih dveh glagolih se ponavlja skupina *-ovat*, tretji ima samo *-t* oziroma *-a-t*. Ponavlja se torej soglasnik *-t*, ki ima slovnični pomen nedoločnika, pri prvih dveh glagolih pa se ponavlja še skupina *-ova-*, ki pomeni, da gre za isti spregatveni glagolski tip. Ostali deli besed so različni in imajo besedni pomen: *prac-* 'delo', *opak-* 'ponovitev', *stříh-* 'striženje'. Tem skupinam glasov pravimo morfemi in imajo lahko besedni ali slovnični pomen. Iz teh enot so sestavljene besede. Morfeme in možnosti njihovega kombiniranja proučuje morfematika.

2.1 MORFEM, MORF, ALOMORF

Morfem je sestavljen iz fonemov in je najmanjša abstraktna znakovna enota oziroma enota s pomenom (v nasprotju z neznakovno enoto, npr. fonemom, ki pomena nima). Morfemi imajo lahko ali besedni/leksikalni (*slovní/lexikální*) ali slovnični/gramatični (*mluvnický/gramatický*) pomen (*význam*), zato jih delimo na **leksikalne** in **slovnične**. Morfem lahko opišemo na podlagi skupka njegovih leksikalnih ali slovničnih pomenov.

Morf je konkretna realizacija morfema, tako da je en morfem lahko uresničen z enim ali več morfi oziroma na enega ali več načinov. Morfi, ki predstavljajo uresničenje enega morfema, so **alomorfi**.

V jezikih, ki poznajo pregibanje, se z dodajanjem ali zamenjavo morfemov lahko spremeni izrazna oblika, pri čemer se hkrati spremeni ali slovnični (primer 1 – spreminjajo se skloni) ali leksikalni (primer 2 – spreminja se vrsta poimenovanja) pomen besede.

1) <i>les-0</i> 'gozd'	2) <i>les-ní</i> 'gozdni'
<i>les-a</i> 'gozda'	<i>les-ík</i> 'gozdiček'
<i>les-u</i> 'gozdu'	<i>les-ník</i> 'gozdar'

Glede na to, katera vrsta pomena besede se z dodajanjem določenega morfema (oziroma morfa) spremeni, delimo morfeme na dve vrsti: leksikalne in oblikoslovne. Ena vrsta so besedotvorni/leksikalni morfemi, s pomočjo katerih se, če jih dodamo podstavi, tvorijo izpeljanke, torej nove besede z drugim pomenom, ki ponavadi pripadajo drugi besedni vrsti oziroma drugemu slovničnemu tipu. Takšnim morfemom pogosto pravimo tudi **pripone/sufiksi**.

Druga vrsta so slovnični morfemi, ki se ravno tako dodajajo podstavi, vendar se pri tem ne spremeni niti pomen niti slovnični tip besede, pač pa samo slovnična oblika (npr. sklon, oseba, število ipd.).

Razmerje: morfem – morf

Govorimo lahko npr. o enem **leksikalnem morfemu** vršilca dejanja (morfem, s pomočjo katerega se tvorijo poimenovanja vršilcev dejanja), ki je lahko uresničen z več različnimi morfi, ki izražajo isti skupek leksikalnih pomenov, npr.: *-ník, -č, -tel*. Tako da je v besedah *dělník* 'delavec (fizični)', *hasič* 'gasilec', *učitel* 'učitelj' en sam morfem vršilca dejanja uresničen s tremi **morfi** oziroma tremi **alomorfi**: *-ník, -č, -tel*. Ravno tako je korenski morfem (*kořenový morfém*) v glagolskih oblikah *ps-á-t* 'pisati' in *píš-e* 'piše' uresničen z dvema morfoma oziroma alomorfoma: *ps-* in *píš-*.

Podobno je en sam **slovnični morfem** tožilnika ednine ženskega spola uresničen s tremi **morfi** oziroma **alomorfi**: *-u, -i, -0*. Pri samostalnikih, ki se sklanjajo po ženski sklanjatvi vzorec *ŽENA*: Asg *ženu* 'ženo' z morfom *-u*, pri samostalnikih, sklanjanjih po vz. *RŮŽE* 'vrtnica': Asg *růži* 'vrtnico' z morfom *-i* in pri samostalnikih, sklanjanjih po vz. *PÍSEŇ* 'pesem' in *KOST* 'kost': Asg *píseň-0* in *kost-0* z ničtim morfom.

Morf je torej konkretna realizacija morfema, pri čemer je en pomen vedno uresničen z eno izrazno obliko. **Morfem** je enota, ki ima en pomen, vendar ni nujno, da ima tudi samo eno izrazno obliko (oziroma lahko jih ima več).

2.2 MORFEMSKA ZGRADBA BESEDE (*MORFEMATICKÁ STAVBA SLOVA*)

Morfi se v različnih pregibnih sklanjatvenih ali spregatvenih oblikah (*oblikoslovni morfi*) ene besede in v različnih besedah (*besedotvorni morfi*) v jeziku ponavljajo in na različne načine kombinirajo. Beseda je lahko sestavljena iz enega samega morfa, npr. *hned* 'takoj', *a* 'in', *ne* 'ne', ali iz dveh morfov, npr. *vod-a* 'voda' ali *hrad-0* 'grad', ali pa iz več morfov, npr. štirih kot v besedi *uč-i-tel-é* 'učitelj'.

Na podlagi funkcije, ki jo imajo posamezni morfi v zgradbi besede, delimo morfe oziroma morfeme v dve veliki skupini: a) korenski morfi oziroma morfemi in b) nekorenski, ki jim pravimo tudi **obrazila** (*afixy*).

2.2.1 Korenski morfem, koren besede (*kořenový morfém, kořen slova*)

Korenski morfemi, ki so uresničeni s korenskimi morfi, so polnopomenski in kot taki so nosilci besednega/leksikalnega pomena. Samostojni so, če ima beseda en sam morf, *hned* 'takoj', *večer* 'zvečer', večinoma pa so nesamostojni oziroma so eden od morfov, ki sestavljajo besedo: *vod-a* 'voda', *kuř-at-a* 'piščanci', *při-da-t* 'dodati' (korenski morfi: *vod-*, *kuř-*, *-da-*).

Vsaka beseda ima ponavadi en korenski morfem oziroma morf, razen zloženih besed, ki imajo najmanj dva korenska morfa: *hor-o-lez-ec* 'plezalec', *k-do-v-i-jak-ý* 'bogve kakšen'.

2.2.2 Nekorenski morfemi/afiksi (*nekořenové morfémy/afixy*)

Nekorenski morfemi so vsi morfemi, ki jih ni mogoče opredeliti kot koren. Imajo ali besedni ali slovnični pomen. Če je nekorenski morf (večinoma gre za obrazilo) nosilec besednega pomena, gre za **besedotvorno pripono** (*slovotvorná přípona*). Če pa ima samo slovnični pomen, govorimo o **oblikotvorni priponi** (*tvarotvorná přípona*).

Obrazila oziroma afiksi imajo določen ali besedni ali slovnični pomen, pri čemer ima lahko eno obrazilo, torej ena izrazna oblika (*forma*), **enega** ali **več pomenov** (*význam*). V takšnem primeru govorimo o večpomenskih obrazilih.

Besedotvorna pripona *-tel* je **enopomenska**, ker se z njo tvorijo samo poimenovanja vršilcev dejanja (glejte 3.2.1.1), v nasprotju z **večpomensko** pripono *-ek*, s katero tvorimo 1. poimenovanja nosilcev lastnosti (glejte 3.2.2), 2. poimenovanja rezultatov dejanja (glejte 3.2.3.2), 3. pomanjševalnice moškega spola (glejte 3.2.7.1).

2.2.2.1 Predpona/prefiks (*předpona/prefix*)

Predpona je morfem, ki se dodaja pred koren besede.

a) Besedotvorna predpona

Skoraj vse predpone v češčini so besedotvorne in z njihovim dodajanjem pred koren se spremeni pomen besede:

pracovat 'delati': *vy-pracovat* 'izdelati'; *krásný* 'lep': *pře-krásný* 'prelep'; *les* 'gozd': *pra-les* 'pragozd'.

b) Oblikotvorna predpona

V češčini obstaja samo ena oblikotvorna predpona *po-/pů-*, s katero glagoli premikanja tvorijo oblike nezloženega prihodnjika (glejte 4.7.3.1):

jdu 'grem': *pů-jdu* 'šel bom!'; *nesu* 'nesem': *po-nesu* 'nesel bom!'

2.2.2.2 Pripona/sufiks (*přípona/suffix*)

Pripona je morfem, ki se »pripne« za koren besede ali za drugo pripono.

a) Besedotvorna pripona

Z dodajanjem besedotvornih pripon se povsem (*škol-a* 'šola': *škol-ák* 'šolar': *škol-ní* 'šolski') ali delno (*les* 'gozd': *les-ík* 'gozdiček') spremeni pomen besede.

!Pozor: Posebno mesto med besedotvornimi formanti zavzemata povratna/refleksivna formanta, nevezana *SE* in *SI*, ki nista priključena k besedi, njuno mesto v stavku pa je določeno s posebnimi pravili. Nastala sta z oslavitvijo funkcije dajalnika oziralnega zaimka *si* in tožilnika *se*.

b) Oblikotvorna pripona

Oblikotvorne pripone spremenijo slovnično obliko pregibnih besed.

- Osnovotvorna

Osnovotvorni morfem stoji za korenem nekaterih besed in tvori tako imenovano osnovo (*kmen*) besede oziroma osnovo določenih slovničnih oblik. Tako npr. pri glagolih razlikujemo nedoločniško osnovo, ki se pojavlja v oblikah nedoločnika in preteklih deležnikov, ter sedanjiško osnovo v oblikah sedanjika. Osnovotvorni morf (*kmenotvorná přípona*) ponavadi ni zadnji morf v besedi, pač pa mu sledi še oblikotvorni.

Tako ima npr. glagol *sázet* 'saditi' nedoločniško osnovo *sáz-e-*, kar je razvidno iz oblike nedoločnika *sáz-e-t* (*-t* je končnica nedoločnika) ali iz oblike preteklega opisnega deležnika *sáz-e-l-0* 'sadir je' (*-l* je oblikotvorni morf deležnika, ni pa končnica, ker ni zadnji morf v besedi); **osnovotvorni morf** nedoločniške osnove pa je *-e-*, ki se nahaja med korenem in oblikotvornim morfom omenjenih oblik.

Isti glagol pa ima sedanjiško osnovo *sáz-í-*, kar je razvidno iz oblik sedanjika: *sáz-í-m*, *sáz-í-š*, *sáz-í-0*, *sáz-í-me*, *sáz-í-te*, *sáz-ej-í*, osnovotvorni morfem pa je *-í/-ej-* oziroma je izražen z alomorfoma *-í-* in *-ej-*.

Podobno opredelimo osnovotvorni morfem pri sklanjatvenih oblikah besed srednjega spola po vzorcu *KUŘE* 'piščanec', kjer lahko razlikujemo edninsko in množinsko osnovo. V ednini se namreč koren besede in tako tudi oblikoslovna osnova razširja z morfom *-et-*: Nsg *kuř-0-e*, Gsg *kuř-et-e*, Dsg *kuř-et-i* ..., v množini pa z morfom *-at-*: Npl *kuř-at-a*, Gpl *kuř-at-0*, Dpl *kuř-at-ům* ...

- Oblikotvorna

Oblikotvorna pripona (*tvarotvorná přípona*) je večinoma na samem koncu besede. S spreminjanjem teh pripon se beseda ali sklanja ali sprega. Včasih govorimo tudi o oblikotvorni končnici (*koncovka*). Npr. samostalnik *žen-a* 'žena' ima v tej obliki imenovalnika ednine

(*nominativ singuláru*) končnico **-a**, ker je v rodilniku ednine (*genitiv singuláru*) na istem mestu v besedi **-y**: *žen-y* 'ženske'. V tem primeru je končnica torej za korenem besede. Lahko pa končnica sledi šele za osnovo besede, tako kot v primeru glagola *sáz-e-t*, kjer je končnica **-t**, ali samostalnika *kuř-0-e* z rodilnikom *kuř-et-e*, kjer je v obeh primerih končnica **-e**.

!Pozor: V določenih primerih pa oblikotvorna pripona (*morf*) ni na zadnjem mestu v besedi, npr. v preteklem deležniku *nes-l-a* 'nesla je', kjer je *nes-* koren, *-l-* oblikotvorni morf (pripona), končnica pa je *-a*.

Oblikotvorni morfemi so večinoma del besede, obstajajo pa tudi t. i. prosti morfi, npr. *bych*, *bys*, *by*, ki so del oblike pogojnika (npr. *přišel bych* 'prišel bi').

2.2.2.3 Popona (*postfix*)

Popona je besedotvorni morfem, ki stoji za oblikotvornim morfemom oziroma končnico in se pri sklanjanju ne spreminja. Popon je v češčini, podobno kot v slovenščini, zelo malo – večinoma se dodajajo zaimkom. Npr. pri zaimku *tento* 'ta' je *-to* popona, ker se pri sklanjanju ne spreminja: Gsg: *tohoto* 'tega', Dsg: *tomuto* 'temu' itn. Podobno je pri zaimku *kdokoli* 'kdorkoli' popona *-koli*, Gsg: *kohokoli* 'kogarkoli' ali pri besedi *cosi* 'nekaj' je popona *-si*, Gsg: *čehosi* 'nečesa'.

2.2.2.4 Medpona (*interfix/konektém*)

Ta termin se včasih uporablja za označevanje samoglasnikov, ki se dodajajo med dva koren-ska morfa pri zlaganju besed, npr. v besedi *velk-o-město* 'velemesto' bi bila medpona *-o-* med korenoma *velk-* iz besede *velký* 'velik' in *město* 'mesto'. Kot je razvidno iz tega primera, element *-o-* nima ne besednega ne slovničnega pomena, zato se termin medpona (*interfix*) v češčini ponavadi sploh ne uporablja. Element *-o-* označimo kot *konektém* zaradi njegove vloge povezovalnega elementa med dvema besedotvornima podstavama.

2.2.3 Podstava besede (*základ slova*)

Podstava je del besede, ki se pri tvorjenju bodisi **nove besede** bodisi nove sklanjatvene ali spregatvene **oblike** ohrani iz prvotne besede. Podstava je torej del besede, ki ostane, če od tvorjenke oddelimo besedotvorni ali oblikoslovni morf.

2.2.3.1 Besedotvorna in oblikotvorna podstava (*slovotvorný a tvarotvorný základ*)

Če se iz določene besede tvori nova beseda, pravimo skupnemu delu obeh besed **besedotvorna podstava**. Na primer, če iz glagola *učit* 'učiti' s pripono *-tel* izpeljemo samostalnik *učitel* 'učitelj', je besedotvorna glagolska podstava (ker je beseda *učit* glagol, govorimo o glagolski podstavi) **učí**. Če iz samostalnika *učitel* s pripono *-ský* izpeljemo pridevnik *učitelský* 'učiteljski', je besedotvorna samostalniška podstava **učitel**. Če pa iz pridevnika *učitelský* s pomočjo morfa *-y* izpeljemo prislov *učitelsky*, je besedotvorna pridevniška podstava **učitelsk-**.

2.2.3.2 Premene podstave (*alternace základu slova*)

Tako pri **besedotvorni** kot pri **oblikotvorni** podstavi dokaj pogosto prihaja do **premen/alternacij** (*alternace*). To so premene glasov podstave pod vplivom nove pripone. Večinoma zadevajo zadnje soglasnike v podstavi. Na primer, če iz besede *Prah-a* 'Praga' izpeljemo pridevnik *praž-ský* 'praški', se zadnji soglasnik **besedotvorne** podstave iz *-h-* spremeni v *-ž-*. Lahko pa pride tudi do premene znotraj podstave, npr. če iz besede *víttr* 'veter' s pripono *-ný* izpeljemo pridevnik *větrný* 'vetroven', pride do premene *-í-* v *-ě-* znotraj podstave.

O premeni **oblikotvorne podstave** govorimo, če npr. iz Nsg *Prah-a* naredimo obliko Lsg *Praz-e* s premeno zadnjega soglasnika podstave *-h-* v *-z-*. Ravno tako lahko pri oblikotvorni podstavi pride do premene znotraj podstave, npr. če iz Nsg besede *dům* naredimo Gsg *domu*, se *-ů-* spremeni v *-o-* (glejte tudi 1.8).

3 BESEDOTVORJE (SLOVOTVORBA)

Besedotvorje je nauk o zgradbi/strukturi izrazne oblike (*forma*) motiviranih poimenovanj v jeziku in o njihovem pomenu (*význam*). **Motivirana** poimenovanja so tvorjena iz drugih besed, ponavadi z dodajanjem besedotvornega morfema k besedotvorni podstavi ali s kombiniranjem dveh (redkokdaj več) besedotvornih podstav. To so **tvorjene besede** ali **tvorjenke** (*utvořená slova*), npr.: *krátkozraký* 'kratkoviden', *stoleček* 'mizica' ali *státní* 'državni'. **Nemotivirane** so besede, ki niso tvorjene in označujejo določeno entiteto, ponavadi imajo samo en besedotvorni morf-koren. Nemotivirane besede so **netvorjene** (*slova základová, značková, neutvořená*), npr.: *krátký* 'kratek', *zrak* 'vid', *stůl* 'miza' ali *stát* 'država'.

3.1 POIMENOVALNE KATEGORIJE IN BESEDOTVORNE VRSTE (ONOMAZIOLOGICKÉ KATEGORIE A SLOVOTVORNÉ POSTUPY)

Pri tvorjenju novih besed se pojavljajo, poleg spremembe izrazne podobe besede, tudi spremembe pomena besede oziroma spremeni se predmet (dejanje, lastnost itn.), ki ga poimenujemo. Za to, da lahko poimenujemo stvarnost, ima vsak jezik določene **poimenovalne kategorije** (*onomaziologické kategorie*), npr. poimenovanje predmeta, dejanja, lastnosti itd. Ko se bodoča beseda uvrsti v ustrezno poimenovalno kategorijo (včasih se govori tudi o poimenovalni podstavi – bazi), se lahko nastanek nove besede uresniči s pomočjo ustrezne besedotvorne vrste (*slovotvorný postup*). Na primer, če iz besede *dělat* 'delati', ki označuje proces, dejanje, hočemo izpeljati besedo, ki bi sodila v poimenovalno kategorijo oseb, ki nekaj počnejo (poimenovalna baza je oseba, ki nekaj počne), izberemo primerni besedotvorni postopek (pripono *-ník*) in dobimo besedo *dělník* 'delavec'. V jeziku je le omejeno, razmeroma majhno število poimenovalnih odnosov med besedami – v češčini ločimo naslednje **onomaziološke/poimenovalne kategorije**: mutacijsko, inačenjsko in transpozicijsko, včasih se navajata še reprodukcijska in koordinacijska.

- a) **Mutacijska** kategorija (*kategorie mutační*) izrazito posega v vsebino izhodiščne besede s tem, da tvorjena beseda prehaja v drugo poimenovalno kategorijo – spremenita se torej tako pomen kot tudi izrazna podoba besede. Če razlago poenostavimo, to pomeni, da iz besede ene besedne vrste izpeljemo besedo druge besedne vrste, ki označuje drugo entiteto (predmet). To vidimo na zgornjem primeru ali če npr. iz pridevnika *slep*, ki označuje lastnost, izpeljemo samostalnik *slepec*, ki označuje človeka kot nosilca določene **lastno-**

sti, preide poimenovanje določene okoliščine (slep) v poimenovanje **osebe**, ki je nosilka te lastnosti.

- b) **Inačenijska** kategorija (*kategorie modifikačni*) sloni na tem, da se predmet poimenovanja ne spremeni, doda pa se mu še dodatni pomen; ne spreminja se niti besedna vrsta določene besede. Na primer, če o *fantu* rečemo, da je *fantek*, se poimenovanje nanaša na isto stvarnost (tukaj osebo), beseda je še vedno samostalnik, le z dodatnim pomanjševalnim pomenom in spremenjeno izrazno podobo (doda se pripona *-ek*).
- c) **Transpozicijska** kategorija (*kategorie transpozicični*) – pri tej kategoriji gre za prehajanje pomena besede iz ene poimenovalne kategorije v drugo, pri čemer se spreminja le izrazna podoba besede, ki prehaja v drugo besedno vrsto, ne pa tudi predmet poimenovanja. Na primer, če iz pridevnika (poimenovanje lastnosti) *debel* izpeljemo samostalnik *debelost*, gre za posamostaljenje pridevnika, torej prehod iz kategorije lastnosti v kategorijo poimenovanja predmeta oziroma substance. Podobno se dogaja pri izpeljevanju samostalnikov iz glagolov, npr. iz *loviti* tvorimo *lov* – spet gre za isto dogajanje, vendar je beseda prešla iz poimenovalne kategorije dejanja v kategorijo predmeta (substance).
- d) **Reprodukcijska** kategorija (*kategorie reprodukčni*) se lahko prepozna pri tvorjenju onomatopejskih besed, ki posnemajo naraven zvok (*sikati*, *mlaskati*, *mijavkati* ipd.).
- e) **Koordinacijska** kategorija (*kategorie koordinacični*) se pojavlja pri zloženkah iz besed, pripadajočih isti poimenovalni kategoriji, npr. *zeleno-moder* (oba dela sta poimenovanji lastnosti, uresničeni s pridevnikom).

Izrazna podoba novih besed se v češčini, podobno kot v slovenščini, tvori večinoma z dodajanjem različnih obrazil ali redkeje s sklapljanjem dveh ali več besed. Postopkom spreminjanja zunanje oblike besed pri tvorjenju novih besed pravimo **besedotvorne vrste** (*slovotvorné postupy*), v češčini jih poznamo šest: **izpeljava** (*odvozování/derivate*), **konverzija/sprevrženje/ničta izpeljava** (*konverze*), **sklapljanje** (*spřahování/juxtapozice*), **zlaganje** (*skládání/kompozice*), **refleksivizacija** (*reflexivizace*), **krajšanje** (*kondenzace/univerbizace*).

3.1.1 Izpeljava (*odvozování/derivate*)

Nova beseda se dobi tako, da besedotvorni **podstavi** (*odvozovací základ*) dodamo **obrazilo oziroma** besedotvorni morfem (*odvozovací formant*), ki je lahko predpona (npr. *gozd: pra-gozd*, *lep: pre-lep*) ali pripona (npr. *gozd: gozd-ni*) ali prepona in pripona hkrati (npr. *miz-a: na-miz-ni*).

Predpanska izpeljava/prefiksacija (*prefixace*)

Pri prefiksaciji je besedotvorni morfem samo predpona. Predpone ponavadi izhajajo iz **predlogov** (češke predpone: *do-*, *na-*, *nad(e)-*, *před(e)-*, *z(e)-*, *u-* idr.), vendar pa obstajajo tudi **nepredložne predpone** (češke: *roz-*, *vy-*, *pa-*, *pra-* idr.). Prefiksacija se v češčini uveljavlja predvsem pri glagolih, nekaterih pridevnikih (npr. *krásný*: *překrásný* 'lep: prelep') in prislovih mere ter samostalnikih.

Priponska izpeljava/sufiksacija (*suffixace*)

Pri sufiksaciji se beseda spremeni na dva načina: podstava (*slovo tvorný základ*) dobi novo pripono, s katero hkrati pridobi novo oblikoslovno, včasih tudi besednovrstno opredelitev (npr. *řiba*: *řibič*, *mesto*: *mestni* ipd.). Pripona, v nasprotju s predpono, nikoli ni samostojna beseda.

Redkeje prihaja do **predpansko-priponske izpeljave**, kadar se podstavi hkrati dodata predpona in pripona, npr. pridevnik *namizní* je izpeljan iz samostalnika *míza* s hkratnim dodajanjem predpone *na-* in pripone *-ní*.

3.1.2 Konverzija/sprevrženje (*konverze*)

Konverzija je prevedba določene besedne vrste v drugo ali brez dodajanja morfemov ali s pomočjo slovničnih (oblikotvornih) morfemov, ne pa s pomočjo besedotvornih, pri čemer se spremenijo skladenjske značilnosti besede. Na primer iz samostalnika *ráno* 'jutro' je nastal prislov *ráno* 'zjutraj' brez kakršnekoli spremembe zunanje oblike besede. Spremenile so se samo skladenjske in oblikoslovne značilnosti (samostalnik lahko sklanjamo, prislova ne moremo). Lahko pa se doda oziroma zamenja oblikoslovna pripona (končnica) kot v primeru besede *lov-0* 'lov', ki je nastala iz glagola *lov-it* 'loviti' tako, da je bilo glagolsko obrazilo *-it* zamenjano s samostalniško končnico moškega spola *-0* (v tem primeru je ničta). Podobno se pri tvorjenju prislovov iz pridevnikov zamenja končnica; če iz pridevnika *vesel-ý* 'vesel' tvorimo prislov *vesel-e* 'veselo', se pridevniški *-ý* zamenja z *-e*, ki je značilen za prislove.

3.1.3 Sklapljanje (*spřahování, juxtapozice*)

V češčini se ta način tvorjenja uporablja razmeroma redko. Sklapljanje pomeni, da se v eno besedo spojita dve ali več avtosemantičnih/polnopomenskih besed, ki so ponavadi v določenem skladenjskem odnosu. Njihova morfološka oblika se pri tem ne spremeni. Zelo pogosto

na ta način nastajajo števniki *tříapůlkrát* 'triinpolkrat', pridevniki, npr. *pravděpodobný* 'verjeten' iz besed *pravdě podobný* 'resnici podoben', prislovi, npr. *bohudík* 'hvalabogu' iz besed *Bohu dík* 'Bogu hvala', ali samostalniki, npr. *zemětřesení* 'potres' iz samostalnikov *třesení země* 'tresenje tal'.

Posebna vrsta sklopljenih besed so prislovi, nastali iz predložnih zvez samostalnikov, npr. iz predložnega mestnika *na hoře* 'na gori' je nastal prislov *nahoře* 'zgoraj'. V češčini je ta način tvorjenja dokaj pogost in takšnim prislovom pravimo **sklopljeni prislovi** (*příslovečné spřežky*) (npr. *dohromady* 'skupaj' iz *do hromady* 'na kup', *doprava* 'desno' iz *do prava* 'v desno', *potom* 'potem' iz *po tom* 'po tem' itn.). V teh primerih gre za sklapljanje sinsemantične/nepolnopomenske besede s polnopomensko, kar je zelo podobno predponski izpeljavi (glejte 3.1.1).

3.1.4 Zlaganje (*skládání, kompozice*)

Pri zlaganju se praviloma podstavi dveh (redko več) polnopomenskih besed povežeta s konetekmom oziroma medpono *-o-* (izjemoma: *-i-*, *-e-*) v eno besedo. Pogosto se tako tvorijo poimenovanja barv, kot *tmavomodrý* 'temnomoder' iz besed *tmav-ý* 'temni' in *modrý* 'moder' z vstavljenim konetekmom *-o-*. Izjemoma se pojavita še druga konektema *-i-* v besedi *pecivál* 'zapečkar' iz besed *pec* 'peč' in *vál-et se* 'valjati se' ali konetekm *-e-* v besedi *světlezelený* 'svetlozelen' iz besed *svět-l-ý* in *zelený*.

3.1.5 Refleksivizacija (*reflexivizace*)

Je besedotvorni postopek, ki presega meje ene besede, saj se pri njem beseda razširi s samostojnim t. i. refleksivnim/povratnim morfemom *se*, *si*. Tako nastajajo povratni glagoli. Na primer iz glagola *hrát* 'igrati' naredimo povratni glagol *hrát si* 'igrati se'. V nekaterih primerih se refleksivizacija kombinira z izpeljavo, kot v primeru glagola *rozplakat se* 'razjokati se' iz glagola *plakat* 'jokati', kjer se poleg refleksivnega morfema *se* doda še predpona *roz-*.

3.1.6 Krajšanje (*kondenzace*)

Je besedotvorni postopek, pri katerem iz večbesednega poimenovanja nastane ena beseda, npr. iz dvobesednega izraza *balonový plášť* nastane enobesedni *baloňák* 'balonar' ali iz dvobesednega poimenovanja *dálková silnice* nastane *dálnice* 'avtocesta'.

3.2 TVORBA SAMOSTALNIKOV (*TVOŘENÍ PODSTATNÝCH JMEN*)

Samostalniki se v češčini tvorijo predvsem s **priponsko izpeljavo** iz samostalnikov, pridevnikov, glagolov, redko iz drugih besed. Prav s priponsko izpeljavo se največkrat opazno spreminja pomen besed, pripone same nimajo samo svojega pomena, ampak se tudi kombinirajo samo na določen način z določenimi podstavami. Zato je priponska izpeljava zelo podrobno opisana po posameznih priponah. Razlagam o priponski izpeljavi so dodane tudi skupine besed, ki se tvorijo s postopkom **konverzije** oziroma z ničto besedotvorno pripono ali s kombiniranimi besedotvornimi postopki **sklapljanja in zlaganja**.

Nesorazmerno manj besed se tvori s **predponsko izpeljavo** oziroma kombinacijo predpanske izpeljave s **sklapljanjem** ali **zlaganjem**. Ti načini tvorjenja so posebej opisani v poglavju 3.2.10.

Da bi lažje opisali in uredili načine tvorjenja samostalnikov v češčini, jih razvrstimo v skupine po pomenu izpeljanih besed: 1) **poimenovanja oseb** (poimenovanja vršilcev dejanja, poimenovanja prebivalcev), 2) **poimenovanja nosilcev lastnosti**, 3) **poimenovanja orodij** (vršilnikov dejanj), 4) **poimenovanja mest**, 5) **poimenovanja dejanj in lastnosti**, 6) **ženska poimenovanja, izpeljana iz moških**, 7) **pomanjševalnice in povečevalnice**, 8) **poimenovanja mladičev** in 9) **skupna imena**. Zadnja, deseta skupina ni opredeljena po pomenu, pač pa po načinu izpeljave s pomočjo predpone (predpanska izpeljava), ker gre za besedotvorni postopek, ki se lahko kombinira s skoraj vsemi besedami v naštetih desetih pomenskih skupinah.

MUTACIJSKA KATEGORIJA

3.2.1 Poimenovanja oseb (*názvy osob*)

Med živa bitja štejemo osebe in živali. V tem poglavju so obravnavane samo pripone, s pomočjo katerih se tvorijo poimenovanja oseb moškega spola. Poimenovanja oseb ženskega spola se tvorijo s posebnimi besedotvornimi priponami, ki so navedene v poglavju 3.2.6.

3.2.1.1 Poimenovanja vršilcev dejanja (*činitelská a konatelská jména*)

(*-tel, -č, -ař/-ář/-iř, -ník, -ce, -ec, -čí, -ák, -0*)

Poimenovanja vršilcev dejanja se vedno nanašajo na osebe in pogosto označujejo vršilce poklicev ali ljubiteljskih dejavnosti. Lahko se tvorijo iz glagolov (*činitelská jména*) ozi-

roma glagolske besedotvorne podstave, ki jo sestavlja ali koren ali oblikoslovna osnova glagola, ali iz samostalnikov oziroma samostalniške besedotvorne podstave (*konatelská jména*).

-TEL

Zelo produktivno obrazilo.

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska nedoločniška osnova /=*činitelská jména*/; pomen: enopomenska pripona; sklanjatveni vzorec: MUŽ)

Poimenujejo vršilce funkcij ali poklicev: *cviči-t: cvičitel* 'vaditelj', *učí-t: učitel* 'učitelj', *spasí-t: spasitel* 'odrešitelj', *osvobodí-t: osvoboditel* 'osvoboditelj', *nosí-t: nositel* 'nosilec', *spisova-t: spisovatel* 'pisatelj', *cestova-t: cestovatel* 'popotnik', *vychova-t: vychovatel* 'vzgojitelj', *doručova-t: doručovatel* 'izročitelj', *navrhova-t: navrhovatel* 'predlagatelj'.

Pogoste so **alternacije** besedotvorne podstave (predvsem pri osnovah, ki se končajo z *-a* ali *-e/-ě*):

dodáva-t: dodavatel 'dobavitelj', *skláda-t: skladatel* 'skladatelj', *sbíra-t: sběratel* 'zbiratelj', *táza-t: tazatel* 'sprasevalec', *užíva-t: uživatel* 'uporabnik', *překláda-t: překladatel* 'prevajalec', *dobývá-t: dobyvatel* 'osvajalec', *stavě-t: stavitel* 'graditelj', *vele-t: velitel* 'poveljnik', *řídí-t: ředitel* 'direktor, ravnatelj'.

IZJEMA: Na enak način se tvorijo tudi besede, pri katerih ne moremo neposredno določiti glagolske osnove, iz katere so tvorjene: *majitel* 'imetnik, lastnik' (povezan z besedama *mít, majetek* 'imeti, lastnina'), *spotřebitel* 'potrošnik' (*spotřebovat* 'porabiti'), *přítel* 'prijatelj' (*přát* 'želeti').

!Pozor: Besede, tvorjene s pripono *-tel*, označujejo vršilca duševnega dejanja, ne fizičnega (ti se označujejo s pripono *-č*), če sta dve besedi tvorjeni iz iste glagolske podstave: *sběratel (známek)* 'zbiratelj (znamk)' x *sběrač (odpadků)* 'pobiralec (smeti)'; *nositel (vyznamenání)* 'dobitnik (priznanja), nosilec' x *nosič* (zavazadel) 'nosač (prtljage)', *ředitel (školy)* 'ravnatelj' x *řidič (autobusu)* 'voznik'.

-Č

Zelo produktivno obrazilo.

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska nedoločniška osnova /=*činitelská jména*/; pomen: večpomenska pripona /zelo produktivno pri tvorjenju poimenovanj vršilcev dejanj/, sklanjatveni vzorec: MUŽ)

Pogosto označuje poimenovanje **poklicev in vršilcev (fizičnih) dejanj**: *hrá-t: hráč* 'igralce (v športu, glasbi)', *hlída-t: hlídač* 'čuvaj', *topí-t: topič* 'kurjač', *holí-t: holič* 'brivec', *krmí-t: krmíč* 'krmilec', *hasí-t: hasič* 'gasilec', *volí-t: volič* 'volivec', *opisova-t: opisovač* 'prepisovalec'.

Alternacije (premene) besedotvorne podstave so pogoste:

mý-t: myč 'pomivalec', *prodáva-t: prodavač* 'prodajalec', *roznáše-t: roznašeč* 'raznašalec', *sbíra-t: sběrač* 'pobiralec', *potápě-t: potapěč* 'potapljač', *řídí-t: řidič* 'voznik', *loupi-t: lupič* 'tat', *posloucha-t: posluchač* 'poslušalec, slušatelj'.

Poimenovanja **vršilcev negativnih dejanj**: *fláka-t: flákač* 'malomarnež, nepridiprav', *vydír-a-t: vyděrač* 'izsiljevalec', *pomlouva-t: pomlouvač* 'obrekovalec', *soudi-t: sudič* 'tožbar', *bouři-t: buřič* 'podpihovalec', *donáše-t: donašeč* 'ovaduh', *spá-t: spác* 'zaspanec'.

-AŘ/-ÁŘ (-ÍŘ)

Zelo produktivno obrazilo.

Pri enozložnih in več kot trizložnih besedah se pojavlja pripona -ÁŘ z dolgim samoglasnikom. Pri dvožložnih besedah se pojavljata obe priponi (tako -ÁŘ kot tudi -AŘ), pravil za njuno distribucijo ni mogoče določiti.

- a) (kategorija: mutacijska, način tvorjenja: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska osnova brez osnovotvornega morfema /=činitelské názvy/; pomen: večpomenska pripona; sklanjatveni vzorec: MUŽ)

tes-at: tesář 'tesar', *kov-at: kovář* 'kovač', *tisk-nout: tiskař* 'tiskar', *oprav-ovat: opravář* 'popravljaavec', *stávk-ovat: stávkář* 'stavkar', *lh-át: lhář* 'lažnivec';

Alternacije v besedotvorni podstavi so pogoste: *péc-t: pekař* 'pek', *més-t: metař* 'pometlač', *ps-át: písář* 'pisar', *vlád-nout: vladař* 'vladar', *léč-it: lékař* 'zdravnik'.

- b) (kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška /=konatelská jména/; pomen: večpomenska pripona; sklanjatveni vzorec: MUŽ)

skl-o: sklář 'steklar'; *lichv-a: lichvář* 'oderuh', *lyž-e: lyžař* 'smučar', *knih-a: knihář* 'knjigovez', *čet-a: četař* 'vodnik (vojaško)', *brusl-e: bruslař* 'drsalec', *ryb-a: rybář* 'ribič', *cest-a: cestář* 'cestar', *houb-a: houbař* 'gobar', *hvězd-a: hvězdář* 'astronom', *mlék-o: mlékař* 'mlekar', *včel-a: včelař* 'čebelar', *brank-a: brankář* 'vratar (v športu)', *zub: zubař* 'zobozdravnik', *soch-a: sochař* 'kipar', *popel: popelář* 'smetar', *kronik-a: kronikář* 'kronist', *železnic-e: železničář* 'železničar', *rukavičk-a: rukavičkář* 'rokavičar', *slalom: slalomář* 'slalomist', *hodin-y: hodinář* 'urar', *novin-y: novinář* 'novinar', *slovník: slovníkář* 'slovaropisec'.

Alternacije podstave so redke: *mlýn: mlynář* 'mlinar', *archív: archivář* 'arhivar', *topen-í: topenář* 'inštalater ogrevanja'.

!Pozor: Pripona -ař/-ář je zelo produktivna pri tvorjenju pogovornih (neknjižnih) izrazov iz besednih zvez:

- 1) slengovsko o učiteljih: *učitel češtiny: češtinář* 'češčinar', *učitel matematiky: matematikář* 'matematičar', *učitel fyziky: fyzikář* 'fizičar', *učitel tělocviku: tělocvikář* 'telovadbar', *učitel dějepisu: dějepisář* 'zgodovinar' ipd.

- 2) slengovski neknjižni izrazi: *piják káv-y: kávař* 'kofetar', *vrhač koul-e: koulař* 'metalec krogle', *zloděj kradoucí z kaps-y: kapsář* 'žepar', *zloděj vykrádající byty: bytař* 'ropar stanovanj' ipd.

-ÍŘ

Neproduktivno obrazilo.

Obrazilo, ki je dejansko varianta pripone *-ař/-árš*, najdemo pri nekaterih večinoma zastarelih poimenovanjih poklicev: *nůž: nožír* 'nožar', *kejkł-e: kejkłír* 'čarovnik', *mal-ovat: malír* 'slikar'.

-NÍK (-ík, -ovník)

Zelo produktivno obrazilo.

- a) (kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska nedoločniška osnova brez osnovotvornega morfema /=činitelská jména/; pomen: večpomenska pripona /označuje tudi vršilnike dejanj in nosilce lastnosti/; sklanjativni vzorec: *PÁN*)

básn-it: básník 'pesnik', *řečn-it: řečník* 'govorec (retorik)', *obchod-ovat: obchodník* 'trgovec /na debelo/', *najm-out: nájemník* 'podnajemnik', *děl-at: dělník* 'delavec /fizični/', *tlumoč-it: tlumočník* 'tolmač'.

!Pozor: Nekateri od izpeljank tega tipa so izpeljane neposredno iz besede, ki v danem pomeni v sodobnem jeziku ne obstaja več: *vytrh-nout* 'izpuliti' (nekdanji pomen: 'zmotiti koga'); *výtržník* 'izgrednik', *zakáz-at* 'prepovedati' (nekdanji pomen: 'naročiti'): *zákazník* 'stranka' idr.

-OVNÍK

Je varianta pripone *-ník*, ki se pojavlja pri besedah, izpeljanih iz nekaterih glagolov z nedoločniško osnovo *-ova-*, ker gre dejansko za izpeljavo iz pridevnika dejanja (*pracovní, bojovný* idr.): *prac-ovat: pracovník* 'delavec', *boj-ovat: bojovník* 'bojevnik', *mil-ovat: milovník* 'ljubitelj'.

- b) (kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška /=konatelská jména/; pomen: večpomenska pripona; sklanjativni vzorec: *PÁN*)

Pogosto označuje **poklice**: *kadeř: kadeřník* 'frizer', *les: lesník* 'gozdar', *jeřáb: jeřábník* 'žerjavar', *hor-a: horník* 'rudar', *obuv: obuvník* 'čevljar', *knihovn-a: knihovník* 'knjižničar', *klenot-y: klenotník* 'oblikovalec nakita', *zlat-o: zlatník* 'zlatar', *závod: závodník* 'tekmovalec', *škola-a: školník* 'hišnik v šoli', *zahrad-a: zahradník* 'vrtnar', *sklad: skladník* 'skladiščnik', *číš-e: číšník* 'natakar'.

Alternacije se pojavljajo samo pri zadnjem soglasniku podstave, ki se v nekaterih primerih mehča (*k-č, ch-š, h-ž*) – *klobouk: kloboučník* 'klobučar', *zámek: zámečník* 'ključavničar', *kožich: kožišník* 'krznar', *soustruh: soustružník* 'rezkar' – ali pa se mehki soglasnik premeni v trdega (*t-t, d-d*): *hut': hutník* 'talilec', *zed': zedník* 'zidar'.

-OVNÍK: *dům*: domovník 'hišnik', *pluk*: plukovník 'polkovnik', *stůl*: stolovník 'član omizja'.

!Primerjava: V slovenščini se podobno obrazilo *-nik* razen za označevanje določenih krajev in njihovih prebivalcev ter vršilcev dejanj. Poleg tega se najpogosteje uporablja za označevanje predmetov, kar lahko vodi do zavajajoče interpretacije čeških izrazov: *zlaták* 'zlatnik' x *zlatník* 'zlatar' ...

-CE

Malo produktivno obrazilo.

- a) (kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolski koren /=činitelské názvy/; pomen: enopomenska pripona, sklanjatveni vzorec: *SOUNDCE*)

Ta poimenovanja označujejo **vršilce priložnostnih del**, ki dejanj ne opravljajo trajno: *vlád-nout*: *vládce* 'vladar', *porad-it*: *poradce* 'svetovalec', *soud-it*: *soudce* 'sodnik', *ochrán-it*: *ochránce* 'zaščitnik', *přepřav-it*: *přepřavce* 'prevoznik', *obháj-it*: *obhájce* 'zagovornik, odvetnik'.

Alternacije besedotvorne podstave so pogoste: *rad-it*: *rádce* 'svetovalec', *zrad-it*: *zrádce* 'izdajalec', *škod-it*: *škůdce* 'škodljivec', *dar-ovat*: *dárce* 'darovalec', *zastup-ovat*: *zástupce* 'zastopnik'.

- b) (kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška /=konatelské názvy/; pomen: enopomenska pripona, sklanjatveni vzorec: *SOUNDCE*)

důchod: *důchodce* 'upokojenec', *nájem*: *nájemce* 'najemnik', *původ*: *původce* 'avtor, povzročitelj', *přijem*: *přijemce* 'prejemnik', *dovoz*: *dovozce* 'uvoznik'.

- c) (kategorija: mutacijska, način tvorjenja: priponska izpeljava + zlaganje, besedotvorna podstava: glagolski + samostalniški koren; pomen: enopomenska pripona, sklanjatveni vzorec: *SOUNDCE*)

zákon+dar-ovat: *zákonodárce* 'zakonodajalec', *vlast+zrad-it*: *vlastizrádce* 'izdajalec domovine', *stroj+vod-it*: *strojvůdce* 'strojevodja', *sám+vlád-nout*: *sámovládce* 'samodržec'.

-EC

Malo produktivno obrazilo.

- a) (kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska nedoločniška osnova glagolov 4. razreda /vz. *prosí*/ brez osnovotvornega morfema /=činitelské názvy/; pomen: večpomenska pripona /označuje tudi nosilce lastnosti, prebivalce in vršilnike dejanja/, sklanjatveni vzorec: *MUŽ*)

chod-it: *chodec* 'pešec', *lov-it*: *lovec* 'lovec', *jezd-it*: *jezdec* 'jezdec', *běž-et*: *běžec* 'tekač', *kup-ovat*: *kupec* 'kupec', *plav-at*: *plavec* 'plavalec'.

Alternacije se pojavljajo pri nekaterih besedah v korenu: *léz-t: lezec* 'plezalec', *stříl-et: střelec* 'strelec', *ry'-t: rytec* 'graver', *lét-at: letec* 'letalec', *hr-át: herec* 'igralec (filmski, gledališki)'.
 Iz drugih glagolskih oblik so tvorjene besede: *pě-t: pěvec* 'pevec', *uměl: umělec* 'ume-
 tnik', *znal: znalec* 'poznavalec'.

b) (kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška /=*konatelské názvy*/; pomen: večpomenska pripona /označuje tudi nosilce lastnosti, prebivalce in vršilnike dejanja/, sklanjatveni vzorec: MUŽ)

věd-a: vědec 'znanstvenik', *dějepis: dějepisec* 'zgodovinar', *přírodopis: přírodopisec* 'naravoslovec', *zeměpis: zeměpisec* 'zemljepisec'.

c) (kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava + zlaganje, besedotvorna podstava: samostalniški + glagolski koren; pomen: večpomenska pripona /označuje tudi nosilce lastnosti, prebivalce in vršilnike dejanja/, sklanjatveni vzorec: MUŽ)

Besede, izpeljane **iz dveh samostojnih besed** oziroma dvobesednega poimenovanja: *knih-a+kup-ovat: knihkupec* 'knjigar', *dělo+střílet: dělostřelec* 'topničar', *hor-a+léz-t: horelec* 'plezalec', *star-ý+věř-it: starověc* 'staroverec'.

-ČÍ

Neproductivno obrazilo.

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska nedoločniška osnova brez osnovotvornega morfema /=*činitelské názvy*/; pomen: enopomenska pripona, sklanjatveni vzorec: vrchní)

Označuje večinoma **zastarele poklice**, pogoste so alternacije v podstavi (*poprav-ovat: popravčí* 'rabelj', *nahán-ět: náhončí* 'gonjač', *lov-it: lovčí* 'ki skrbi za lov') in nekatere še **obstoječe poklice**: *mluv-it: mluvčí* 'tiskovni predstavnik', *nakup-ovat: nákupčí* 'nabavljáč', *prováz-et: průvodčí* 'sprevodnik', *rozhod-ovat: rozhodčí* 'sodnik (v športu)', *dozír-at: dozorčí* 'nadzornik', (*kroj-it: krejčí* 'krojač'.

-ÁK

Malo produktivno obrazilo, v knjižnem jeziku neproductivno.

a) (kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska nedoločniška osnova brez osnovotvornega morfema /=*činitelské názvy*/; pomen: večpomenska pripona /vršilniki dejanj, nosilci lastnosti, poimenovanja prebivalcev/, sklanjatveni vzorec: PÁN)

Knjižnih in slogovno neobarvanih besed je malo, pogoste so alternacije podstave: *dív-at se: divák* 'gledalec', *toul-at se: tulák* 'potepuh', *kouř-it: kuřák* 'kadilec', *pí-t: piják* 'pivec', *zpív-at: zpěvák* 'pevec', *žebr-at: žebrák* 'berač';

b) (kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška ali pridevniška /=*konatelské názvy*/; pomen: večpomenska pripona, sklanjatveni vzorec: PÁN)

Knjižnih in slogovno neobarvanih besed je malo, pogoste so alternacije podstave: *ovc-e*: *ovčák* 'ovčar', *kříž*: *křížák* 'križar', *pytel*: *pytlák* 'divji lovec', *svět*: *světák* 'svetovljan', *škol-a*: *školák* 'šolar', *voj*: *voják* 'vojak', *cirkus*: *cirkusák* 'cirkusant';

!Pozor: Večina ostalih besed je pogovornih, pogosto označujejo poklice (neknjižno): *autobus*: *autobusák* 'voznik avtobusa', *tramvaj*: *tramvaják* 'voznik tramvaja'.

Končnica -0

Produktivno tvorjenje.

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: konverzija in zlaganje, besedotvorna podstava: samostalniški in glagolski koren; sklanjatveni vzorec: *MUŽ, PÁN*)

- a) Če se glagolska podstava konča na trdi soglasnik, se zloženke sklanjajo po vzorcu *PÁN*:
dřevo+štíp-at: *drvoštěp* 'drvar', *knih-a+mil-ovat*: *knihomil* 'knjigoljub', *břicho+pás-t*:
břichopas 'požeruh', *lid-é+jís-t*: *lidojed* 'ljudožerec'.
- b) Če se glagolska podstava konča na mehki soglasnik, se zloženke sklanjajo po vzorcu *MUŽ*:
čár-y+dí-t: *čaroděj* 'čarovnik', *list-y+nos-it*: *listonoš* 'pismonoša', *jídlo+nos-it*:
jídlonoš 'zast. oseba, ki nosi hrano na mizo'.

!Pozor: Sem sodi tudi veliko naravoslovnih oznak ali imen živali: *lín-y+chod-it*: *lenochod* 'lenivec', *vod-a+mil-ovat*: *vodomil* 'vodoljub'.

3.2.1.2 Poimenovanja prebivalcev (*názvy obyvatelské*)

(-an, -ec, -ák, -0)

Poimenovanja oseb po mestu, kjer živijo.

-AN

Zelo produktivna pripona.

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška /lastno ime = toponim/ /*vlastní jméno* = *toponymum*/; pomen: enopomenska pripona, sklanjatveni vzorec: *PÁN*)

Pri tem tvorjenju redno prihaja do premene zadnjega soglasnika (soglasnikov) besedotvorne podstave, če se ta konča na *c, h, ch, k, st, zd, d, t, n*, na sledeči način: *c-č, h-ž, ch-š, k-č, st-št, zd-žd, d-d', t-t', n-ň*.

Poimenovanja se lahko tvorijo iz občih imen, pogosteje pa iz lastnih imen mest.

Obča poimenovanja kot besedotvorna podstava: *měst-o*: *měšt'an* 'meščan', *vesnic-e*: *vesničan* 'vaščan', *obec*: *občan* 'občan, državlján', *venkov*: *venkovan* 'podeželán', *ostrov*: *ostrován* 'otočan'.

Lastna imena kot besedotvorna podstava:

- a) poimenovanja **držav in kontinentov**: *Afrik-a*: *Afričan* 'Afričan', *Amerik-a*: *Američan* 'Američan', *Čín-a*: *Číňan* 'Kitajec', *Egypt*: *Egypt'an* 'Egipčan', *Evrop-a*: *Evropan* 'Evropejec', *Kanad-a*: *Kanad'an* 'Kanadčan', *Morav-a*: *Moravan* 'Moravec', *Holand-sko*: *Holand'an* 'Nizozemec', *Tunis-ko*: *Tunisan* 'Tunizijec', *Etiop-ie*: *Etiopan* 'Etiopijec';
- b) poimenovanja **mest in naselij**: *Berlín*: *Berlíňan* 'Berlinčan', *Brn-o*: *Brňan* 'Brnčan', *Hradec*: *Hradečan* 'Hradčan', *Moskv-a*: *Moskvan* 'Moskovčan', *Ostrav-a*: *Ostravan* 'Ostravčan', *Opav-a*: *Opavan* 'Opavčan', *Prah-a*: *Pražan* 'Pražan', *Lublaň*: *Lublaňan* 'Ljubljčan'.

-EC

Produktivno obrazilo.

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška /lastno ime = toponim/ /*vlastní jméno* = *toponymum*/; pomen: večpomenska pripona /tudi vršilec dejanja/, sklanjatveni vzorec: MUŽ)

Eston-sko: *Estonec* 'Estonec', *Japon-sko*: *Japonec* 'Japonec', *Kub-a*: *Kubánc* 'Kubaneč', *Kore-a*: *Korejec* 'Korejec', *Litv-a*: *Litevec* 'Litovec', *Vietnam*: *Vietnavec* 'Vietnavec', *Portugal-sko*: *Portugalec* 'Portugalec', *Ukrajín-a*: *Ukrajinec* 'Ukrajinec', *Brazil-ie*: *Brazilc* 'Brazilc'.

-ÁK

Malo produktivna pripona.

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška /lastno ime = toponim/ /*vlastní jméno* = *toponymum*/; pomen: večpomenska pripona /tudi vršilec dejanja, vršilnik dejanja/, sklanjatveni vzorec: PÁN)

V knjižnem jeziku so tako tvorjena poimenovanja prebivalcev iz lastnih imen: *Pol-sko*: *Polák* 'Poljak', *Slov-ensko*: *Slovák* 'Slovak', *Haná* – *Hanáč* 'prebivalec dela Moravskega, Hane'.

Ta poimenovanja se lahko tvorijo tudi iz občil imen: *měšt-o*: *měšťák* 'malomeščan'.

!Pozor: Pripona je pogosta v neknjižnem jeziku, kjer izrinja pripono *-an*, npr. v nekaterih poimenovanjih prebivalcev mest: *Pražák*, *Brňák*, *Ostravák*, *Hradečák*.

!Primerjava: Za prebivalce nekaterih držav tako v češčini kot v slovenščini obstajajo netvorjena poimenovanja:

Čech 'Čeh', *Chorvat* 'Hrvat', *Maďar* 'Madžar', *Němec* 'Nemec', *Francoz* 'Francoz', *Rus* 'Rus', *Řek* 'Grk', *Srb* 'Srb', *Švéd* 'Šved', *Švýcar* 'Švicar' idr.

Nekatera poimenovanja prebivalcev so netvorjena samo v češčini, slovenščina ima izpeljane besede: *Dán* 'Danec', *Fin* 'Fincec', *Ind* 'Indijec', *Ital* 'Italijan', *Ir* 'Irec', *Nor* 'Norvežan', *Španěl* 'Španec'.

3.2.2 Poimenovanja nosilcev lastnosti (*názvy nositelů vlastnosti*) – oseb, živali, predmetov, rastlin (-ec, -ík/-ník, -ka, -ice, -ina, -o)

Vsa poimenovanja nosilcev lastnosti so večinoma izpeljana iz pridevnikov. Po lastnosti se poimenujejo tako osebe in živali kot tudi predmeti in rastline.

-EC

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: pridevniška /nosilec lastnosti – *nositel vlastnosti*/; pomen: večpomenska pripona /označuje tudi vršilce dejanja, prebivalce in vršilnike dejanja/, sklanjatveni vzorec: MUŽ)

- a) poimenovanja **oseb** po njihovi **značilni lastnosti**: *hrub-ý: hrubec* 'grobijan', *hladov-ý: hladovec* 'pohlepnež', *krvežizniv-ý: krvežiznivec* 'krvoločnež', *lakom-ý: lakomec* 'pohlepnež', *ozbrojen-ý: ozbrojenec* 'oboroženec', *povstal-ý: povstalec* 'vstajnik', *slep-ý: slepec* 'slepec', *tvrdohlav-ý: tvrdohlavec* 'trdoglavec', *vyslan-ý: vyslanec* 'odposlanec', *zaměstnan-ý: zaměstnanec* 'zaposlen', *žárliv-ý: žárlivec* 'ljubosumnež', **alternacije** v podstavi se pojavljajo le izjemoma: *star-ý: stařec* 'starec';
- b) poimenovanje **živali**: *drav-ý: dravec* 'plenilec', *dlouhonos-ý: dlouhonosec* 'dolgonosec', *rudokříd-ý: rudokřídlec* 'rdečekrilec';
- c) poimenovanja **rastlin**: *lýkov-ý: lýkovec* 'volčín', *jalov-ý: jalovec* 'brin', *plesniv-ý: plesnivec* 'planika'.

-ÍK/-NÍK (-ek, -ák, -ovnik)

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: pridevniška /nosilec lastnosti – *nositel vlastnosti*/; pomen: večpomenska pripona /označuje tudi vršilce in vršilnike dejanja ter pomanjševalnice moškega spola/, sklanjatveni vzorec: PÁN)

- a) poimenovanja **oseb**: *mlad-ý: mladík* 'mladenič', *star-ý: stařík* 'starček', *uprchl-ý: uprchlík* 'begunec, ubežnik', *bídn-ý: bídník* 'bednik', *nezbedn-ý: nezbedník* 'malopridnež', *nešťastn-ý: nešťastník* 'nesrečnež', *odborn-ý: odborník* 'strokovnjak'.
 -ÁK: *hloup-ý: hlupák* 'neumnež', *chud-ý: chudák* 'revež', *sprost-ý: sprosták* 'prostak';
- b) poimenovanja **živali**: *plnokrevn-ý: plnokrevník* 'čistokrvni konj'
 -EK: *bělohlav-ý: bělohlávek* 'vrsta ptic', *sedmihlas-ý: sedmihlásek* 'vrsta ptic';
- c) poimenovanja **rastlin**: *játer-ní: jaterník* 'jetrnik', *plic-ní: plicník* 'pljučnik', *skal-ní: skalník* 'skalovec';
 -OVNÍK: *káv-ový: kávovník* 'kavovec', *gum-ový: gumovník* 'kavčukovec', *fík-ový: fíkovník* 'figovec', *pomeranč-ový: pomerančovník* 'pomarančevce', *oliv-ový: olivovník* 'oljka', *banán-ový: banánovník* 'bananovec', *kaka-ový: kakaovník* 'kakavovec', *kokos-ový: kokosovník* 'kokos'.

-KA

Zelo produktivna pripona.

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: pridevniška /nosilec lastnosti – *nositel vlastnosti*/; pomen: večpomenska pripona /označuje tudi vršilnike dejanja ter ženska poimenovanja, izpeljana iz moških, in pomanjševalnice ženskega spola/, sklanjatveni vzorec: *ŽENA*)

- a) poimenovanja **oseb** (ženskega spola): *krás-ná: kráska* 'lepotica', *neboh-á: nebožka* 'pokojnica', *tmavovlas-á: tmavovláška* 'temnolaska', *modrook-á: modročka* 'modrooka';
 - b) poimenovanja **živali**: *hněd-ý: hnědka* 'rjavka', *červen-ý: červenka* 'rdečka', *lys-ý: lyska* 'liška', *kosat-ý: kosatka* 'orka, sabljarica', *měňav-ý: měňavka* 'menjačica, ameba';
 - c) poimenovanja **predmetov** ali **pojavnov**: *přím-ý: přímka* 'premica', *křiv-ý: křivka* 'krivulja', *dešťov-ý: dešťovka* 'deževnica', *vzduchov-ý: vzduchovka* 'zračna puška', *zrcadlov-ý: zrcadlovka* 'zrcalni fotoaparát', *jitřn-í: jitřenka* 'danica, jutranjica', *drátěn-ý: drátěnka* 'gobica iz žice', *ukolébav-ý: ukolébavka* 'uspavanka';
- in poimenovanja **napítkov**: *višňov-ý: višňovka* 'višnjevec', *malinov-ý: malinovka* 'malinovec', *ořechov-ý: ořechovka* 'orehovec';
- d) poimenovanja **rastlin**: *syr-ý: syrůvka* 'sočna mlečnica (goba)', *májov-ý: májovka* 'majniška lepoglavka (goba)', *cukrov-ý: cukrovka* 'sladkorna pesa', *slaměn-ý: slaměnka* 'amobij (roža)', *netýkav-ý: netýkavka* 'nedotika'.

-ICE

Produktivna pripona.

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: pridevniška /nosilec lastnosti – *nositel vlastnosti*/; pomen: večpomenska pripona /tudi tvorjenje ženskih poimenovanj iz moških/, sklanjatveni vzorec: *RŮŽE*)

- a) poimenovanja **predmetov** ali **pojavnov**: *prav-ý: pravice* 'desnica', *lev-ý: levice* 'levica', *večern-í: večernice* 'večernica', *pokladn-í: pokladnice* 'zakladnica', *beran-í: beranice* 'kapa iz ovčjega krzna', *jelen-í: jelenice* 'jelenja koža';
- b) poimenovanja **živali** : *běl-ý: bělice* 'belica (riba)', *jalov-ý: jalovice* 'jalovka'.

-INA

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: pridevniška /nosilec lastnosti – *nositel vlastnosti*/; pomen: večpomenska pripona /tudi tvorjenje ženskih poimenovanj, izpeljanih iz moških/, sklanjatveni vzorec: *RŮŽE*)

- a) poimenovanja **predmetov** in **pojavnov**: *bystř-ý: bystřina* 'hudournik', *modř-ý: modřina* 'modrica', *kysel-ý: kyselina* 'kislina', *zbořen-ý: zbořenina* 'podrtija', *zřícen-ý: zřícenina* 'ruševina', *usazen-ý: usazenina* 'usedlina', *sloučen-ý: sloučenina* 'spojina', *zkomolen-ý: zkomolenina* 'popačenka';

- b) poimenovanja **ulomkov**: *třetina* 'tretjina', *čtvrtina* 'četrtina', *pětina* 'petina', *sedmina* 'sedmina', *osmina* 'osmina', *desetina* 'desetina', *setina* 'stotina';
- c) poimenovanja **jezikov**: *česk-ý*: *čeština* 'češčina', *rusk-ý*: *ruština* 'ruščina', *slovinšk-ý*: *slovinština* 'slovenščina', *německ-ý*: *němčina* 'nemščina', *italsk-ý*: *italština* 'italijanščina', *španělsk-ý*: *španělština* 'španščina', *anglick-ý*: *angličtina* 'angleščina', *francouzsk-ý*: *francouzština* 'francoščina', *řeck-ý*: *řečtina* 'grščina' idr.

!Pozor: Beseda *latina* 'latinščina' je prejeta, zato ni tvorjena z istim besedotvornim postopkom (torej iz pridevnika *latinský*) kot poimenovanja drugih jezikov.

Končnica: -0 (posamostaljeni pridevniki – zpodstatnělá přídavná jména)

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: konverzija, sklanjatveni vzorec: vse zložene pridevniške sklanjatve /glejte 4.4.2/)

- a) posamostaljeni pridevniki, ki označujejo **osebe**: *vrátný* 'vratar', *komorná* 'komornica', *pokladní* 'blagajničar/ka', *hajný* 'logar', *vedoucí* 'vodja', *služebná* 'služkinja';
- b) **časovno obdobje**: *dovolená* 'dopust', *zotavená* 'čas za okrevanje', *dotočná* 'čas za dokončanje filma';
- c) **plačila**: *pojistné* 'zavarovalna premija', *spropitné* 'napitnina', *parkovné* 'parkirnina', *nájemné* 'najemnina', *odstupné* 'odpravnina';
- d) **igre** /športne/: *kopaná* 'nogomet', *házená* 'rokomet', *košíková* 'košarka', *odbijená* 'odbojka', *schovávaná* 'skrivalnice', *honěná* 'lovljenje'.

3.2.3 Poimenovanja orodij, vršilnikov dejanj in rezultatov dejanj (názvy nástrojů, prostředků a výsledků děje)

(-č, -ák, -ník, -čka/-ka, -dlo, -tko, -ivo)

3.2.3.1 Vršilniki dejanja (*prostředky*)

Poimenovanja vršilnikov dejanja so izpeljana iz glagolskih osnov.

-č

Zelo produktivna pripona.

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska /vršilnik dejanja/; pomen: večpomenska pripona /označuje tudi vršilce dejanja/, sklanjatveni vzorec: *STROJ*)

Iz glagolov tvorimo poimenovanja **orodij**: *šleha-t: šlehač* 'stepalnik', *vysáva-t: vysavač* 'sesalnik', *stíra-t: stěrač* 'brisalec', *počíta-t: počítač* 'računalnik', *vaři-t: vařič* 'kuhalnik', *nosi-t: nosič* 'medij, nosilec', *děrova-t: děrovač* 'luknjač', *kráje-t: krájec* 'rezalnik', *bí-t: bič* 'bič';

in nekaterih **snovi**: *ustalova-t: ustalovač* 'ustaljevalec', *odlakova-t: odlakovač* 'odstranjevalec laka', *odbarvova-t: odbarvovač* 'razredčilo'.

-ÁK

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska /vršilnik dejanja/; pomen: večpomenska pripona /označuje tudi vršilce dejanja/, sklanjatveni vzorec: *HRAD*)

zouv-at: zouvák 'žlica (za obuvanje)', *plov-at: plovák* 'plovec', *zved-at: zvedák* 'dvigalnik', *šroubov-at: šroubovák* 'izvijač', *drž-et: držák* 'držalo', *navíj-et: navíják* 'navijalo', *suš-it: sušák* 'sušilnik', *věšet: věšák* 'obešalnik', *vrt-at: vrták* 'sveder'.

-NÍK

V tem pomenu je pripona neproduktivna.

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska brez osnovotvornega samoglasnika /vršilnik dejanja/; pomen: večpomenska pripona /označuje tudi vršilce dejanja/, sklanjatveni vzorec: *HRAD*)

naraz-it: nárazník 'odbijač', *ced-it: cedník* 'cedilo', *zásob-it: zásobník* 'rezervoar', *pil-ovat: pilník* 'pila'.

-ČKA

Zelo produktivno.

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska /vršilnik dejanja – *prostředek*/; pomen: večpomenska pripona /označuje tudi vršilce dejanja ženskega spola, pomanjševalnice/, sklanjatveni vzorec: *ŽENA*)

Poimenovanja so izpeljana iz glagolov in označujejo **naprave ali orodje**: *vrt-a-t: vrtáčka* 'vrtalnik', *mícha-t: míchačka* 'mešalnik', *houpa-t: houpačka* 'gugalnica', *nabíra-t: naběračka* 'zajemalka', *čisti-t: čistička* 'čistilna naprava', *suši-t: sušička* 'sušilni stroj', *mý-t: myčka* 'pomivalni stroj', *prá-t: pračka* 'pralni stroj', *počíta-t: počítačka* 'računalo', *hrá-t: hračka* 'igračka', *žehli-t: žehlička* 'likalnik', *ladi-t: ladička* 'uglaševalnik'.

!Pozor: Poimenovanja mest se tvorijo iz istih glagolskih osnov kot poimenovanja nekaterih vršilnikov dejanj (*čistička*, *sušička*, *žehlička*), vendar z obraziloma *-írna/-árna*: *čistírna* 'čistilnica', *sušárna* 'sušilnica', *žehlírna* 'likalnica' /glejte 3.1.4., poimenovanja mest/.

-KA

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska /vršilnik dejanja – *prostředek*/; pomen: večpomenska pripona /označuje tudi vršilce dejanja ženskega spola, pomanjševalnice/, sklanjatveni vzorec: *ŽENA*)

koléb-at: kolébka 'zibelka', *měř-it: měřka* 'merica', *škráb-at: škrabka* 'strgalo', *opír-at: opěrka* 'naslonjalo', *nasad-it: násadka* 'ročaj', *stír-at: stěrka* 'brisalec', *pojíst-it: pojistka* 'varovalka, zavarovalna polica', *osuš-it: osuška* 'kopalna brisača', *sepn-out: sponka* 'sponka', *třpyt-it: třpytka* 'bleščica', *založ-it: záložka* 'knjižno znamenje', *podlož-it: podložka* 'podložek', *znač-it: značka* 'oznaka, (blagovna) znamka'

-DLO

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska osnova /vršilnik dejanja – *prostředek*/; enopomenska pripona, sklanjatveni vzorec: *MĚSTO*)

Večinoma se tako tvorijo poimenovanja **predmetov ali sredstev**: *umýva-t: umyvadlo* 'umivalnik', *léta-t: letadlo* 'letalo', *sedá-t: sedadlo* 'sedalo', *šviha-t: švihadlo* 'kolebnica', *mý-t: mýdlo* 'milo', *strouha-t: struhadlo* 'strgalo', *maza-t: mazadlo* 'mazilo', *lešti-t: leštidlo* 'loščilo', *rozpouště-t: rozpouštědlo* 'topilo', *ředi-t: ředidlo* 'razredčilo', *jí-st: jídlo* 'hrana, jed', *prá-t: prádlo* 'perilo'.

Redko se s pripono *-dlo* tvorijo poimenovanja **delov teles** živali (tudi človeka), ki pa se uporabljajo predvsem v množinskih oblikah: *kousa-t: kusadla* 'grizala', *mluvi-t: mluvidla* 'govorila', *chápa-t: chapadla* 'lovke', *kouka-t: kukadla* 'ekspr. oči'.

!Pozor: Ta pripona se zelo omejeno uporablja tudi za tvorjenje neknjižnih besed, ki zelo ekspresivno poimenujejo osebe, ponavadi po njihovi nenavadni lastnosti ali obnašanju: *třešti-t: třeštídlo* 'zmešan, nor človek', *zlobi-t: zlobídlo* 'nagajivec'.

!Primerjava: V slovenščini obstaja zelo podobna pripona *-lo* (milo, letalo, lepilo).

-TKO

(kategorija: mutacijska/modifikacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska osnova /vršilnik dejanja – *prostředek*/; večpomenska pripona /tudi pomanjševalnice srednjega spola/, sklanjatveni vzorec: *MĚSTO*)

leha-t: lehátko 'ležalnik', *řídi-t: řídítko* 'krmilo (pri kolesu)', *nosi-t: nosítka* (množinsko) 'nosača', *razi-t: razítko* 'žig', *tlačí-t: tlačítko* 'gumb', *měři-t: měřítko* 'merilo'.

!Pozor: Izvirno je to bilo pomanjševalno obrazilo za besede, ki so se končale s pripono *-dlo*, tako da se v nekaterih primerih besede, tvorjene na tak način, čutijo kot pomanjševalnice: *sedá-t: sedátko* 'majhno sedalo'.

-IVO

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska brez osnovotvornega samoglasnika /vršilnik dejanja – *prostředek*/; enopomenska, sklanjatveni vzorec: *MĚSTO*)

top-it: topivo 'gorivo (za peč)', *pál-it: palivo* 'gorivo', *stl-át: stelivo* 'stelja', *péc-t: pečivo* 'pecivo', *stříl-et: střelivo* 'strelivo', *krm-it: krmivo* 'krma', *hnoj-it: hnojivo* 'gnojilo', *pí-t: pivo* 'pivo'.

3.2.3.2 Poimenovanja rezultatov dejanj (*pojmenování výsledků dějů*)

(-ek, -ka, -ina)

-EK (-tek, -nek)

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska brez osnovotvornega samoglasnika; večpomenska pripona /označuje tudi nosilce lastnosti/, sklanjatveni vzorec: *HRAD*)

Alternacije v predponi ali v korenu so pogoste: *vyrob-it: výrobek* 'izdelek', *posoud-it: posudek* 'ocena (opisna)', *vydělat-at: výdělek* 'zaslužek', *sním-at: snímek* 'posnetek', *škvář-it: škvarek* 'ocvirk', *přeplat-it: přeplatek* 'preplačilo', *přidáv-at: přídavek* 'dodatek', *sváz-at: svazek* 'šopek', *ustříh-nout: ústřížek* 'odrezek', *uplat-it: úplatek* 'podkupnina', *usoud-it: úsudek* 'presoja'.

To obrazilo ima še dve različici:

'-T(E)K': *zač-ít: začátek* 'začetek', *uží-t: užitek* 'korist'.

'-N(E)K': *spát-t: spánek* 'spanec'.

-KA

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska brez osnovotvornega samoglasnika; večpomenska pripona /uporablja se tudi pri tvorjenju ženskih poimenovanj iz moških, lastnosti/, sklanjatveni vzorec: *ŽENA*)

Alternacije v korenu so pogoste: *báj-it: bajka* 'bajka', *zkrát-it: zkratka* 'okrajšava', *přihlás-it: přihláška* 'prijava', *splat-it: splátka* 'obrok (pri odplačevanju)', *odchýl-it: odchylka* 'odklon', *nalep-it: nálepka* 'nalepka', *vyhlás-it: vyhláška* 'predpis', *vynecháv-at: vynechávka* 'izpust', *zasmaž-it: zásmažka* 'zabela', *podraz-it: podrážka* 'podplát', *vyšív-at: vyšívka* 'vezenina'.

-INA

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska brez osnovotvornega samoglasnika, pridevniška; večpomenska pripona /označuje tudi mesto ali lastnosti/, sklanjatveni vzorec: *ŽENA*)

vid-ět: vidina 'privid', *rozval-it: rozvalina* 'razvalina', *pil-ovat: pilina* 'žagovina'.

Nekatere besede so izpeljane iz pridevnikov: *zavařen-ý: zavařenina* 'kompot', *hořlav-ý: hořlavina* 'vnetljiva snov', *zlomen-ý: zlomenina* 'zlom (kosti)', *zřícen-ý: zřícenina* 'ruševina'.

3.2.4 Poimenovanja mest (*názvy míst*)

(-na/-ovna/-írna/-árna, -ník/-nice, -ín/-ina, -iště/-isko)

-NA (-ovna, -írna, -árna)

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška oziroma glagolska; enopomenska pripona, sklanjatveni vzorec: *ŽENA*)

Zelo produktivna pripona, s pomočjo katere se tvorijo poimenovanja **zaprtih prostorov**. Osnova teh besed je samostalniška: *ředitel: ředitelna* 'ravnateljeva pisarna', *pozorovatel: pozorovatelna* 'opazovalnica', *myslivec: myslivna* 'logarnica', *cihla: cihelna* 'opekarna', *kotel: kotelna* 'kotlovnica', *papír: papírna* 'papirnica (tovarna)', *díl-o: dílna* 'delavnica', *šat-y: šatna* 'garderoba', *koupel: koupelna* 'kopalnica', *prodej: prodejna* 'prodajalna', *rozhled: rozhledna* 'razgledni stolp', *prádl-o: prádelna* 'pralnica'.

-OVNA

S tem obrazilom se tvorijo poimenovanja tako iz glagolske podstave glagolov 3. razreda (glejte 4.7.6), katerih nedoločniška osnova se konča na *-ova-* (*stud-ovat: studovna* 'čitalnica', *ošetř-ovat: ošetřovna* 'ambulanta') in tudi iz samostalniških podstav: *stroj: strojovna* 'strojnica', *knih-a: knihovna* 'knjižnica', *sbor: sborovna* 'zbornica'.

-ÍRNA

S tem obrazilom se tvorijo poimenovanja mest iz glagolskih podstav glagolov 4. razreda: *barv-it: barvírna* 'barvarna', *čist-it: čistírna* 'čistilnica', *žehl-it: žehlírna* 'likalnica', *mraz-it: mrazírna* 'hladilnica', *bal-it: balírna* 'zavijalnica', *tanč-it: tančírna* 'plesna dvorana', *muč-it: mučírna* 'mučilnica'.

-ÁRNA

S tem obrazilom se redko tvorijo poimenovanja iz glagolskih osnov glagolov 5. razreda: *ček-at: čekárna* 'čakalnica'.

Veliko pogostejša pa je izpeljava iz samostalniških osnov: *hvězd-a: hvězdárna* 'zvezdarna', *mlék-o: mlékárna* 'mlekarna', *lék: lékárna* 'lekarna', *želez-o: železárna* 'železarna'.

!Pozor: Med poimenovanji mest, ki se tvorijo iz iste osnove s pomočjo različnih obrazil, so pomenske razlike, npr. pri dvojicah: *strojovna* 'strojnica' – *strojírna* 'tovarna strojev', *kotelna* 'kotlovnica' – *kotlárna* 'tovarna za izdelavo kotlov'.

-NÍK/-NICE

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška; večpomenska pripona /tudi za vršilce dejanja/, sklanjatveni vzorec: *HRAD, RŮŽE*)

S to pripono se tvorijo poimenovanja prostorov po namembnosti: *holub: holubník* 'golibnjak', *kur: kurník* 'kurnik', *sen-o: seník* 'senik', *ryb-a: rybník* 'ribnik', *šat-y: šatník* 'garderoba', *tráv-a: trávník* 'travnik'.

Obrazilo -NICE je v bistvu ženska oblika obrazila *-ník*, vendar je bolj produktivna kot moška oblika. Način tvorjenja besed pa je enak kot pri obrazilu *-ník*: *kost: kostnice* 'kostnica', *piv-o: pivnice* 'pivnica', *led: lednice* 'hladilnik', *chmel: chmelnice* 'hmeljišče', *trh: tržnice* 'tržnica', *vín-o: vínice* 'vinograd', *rad-a: radnice* 'mestna hiša', *bažant: bažantnice* 'fazanerija', *popel: popelnice* 'smetnjak'.

-ÍN/-INA

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška; večpomenska pripona /tudi za vršilce dejanja/, sklanjatveni vzorec: *HRAD*)

Dokaj neproduktiven način tvorjenja, z obrazilom moškega spola *-in* se tvorijo poimenovanja mest, ki so nastala iz poimenovanja živali: *hřebec*: *hřebčín* 'konjušnica', *kráv-a*: *kravín* 'kravji hlev', *vepř*: *vepřín* 'svinjak', *ovc-e*: *ovčín* 'ovčji hlev', *včel-a*: *včelín* 'čebelnjak'; z obrazilom ženskega spola *-ina* pa iz poimenovanj dreves: *bříz-a*: *březina* 'brezje', *dub*: *dubina* 'hrastovje', *smrk*: *smrčina* 'smrečje'.

Sem sodijo tudi nekatere geografske oznake mest (tvorijo se iz pridevniških podstav): *snížen-ý*: *sníženina* 'kotanja', *vyvýšen-ý*: *vyvýšenina* 'vzpetina', *pahorkat-ý*: *pahorkatina* 'gričevje'.

-IŠTĚ

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška oziroma glagolska; enopomenska pripona, sklanjatveni vzorec: *MOŘE*)

Osnovni pomen pripone je označevanje odprtega prostora. S to pripono se tvorijo besede iz glagolskih osnov: *hled-ět*: *hledišťe* 'prostor za gledalce v gledališču', *stanov-it*: *stanovišťe* 'postajališče', *let-ět*: *letišťe* 'letališče', *cvič-it*: *cvičišťe* 'vadišče', *bydl-et*: *bydlišťe* 'bivališče', *klouz-at*: *kluzišťe* 'drsališče', *táboř-it*: *tábořišťe* 'taborišče'.

Sem sodijo tudi nekatere besede iz samostalniških osnov, pri čemer pa prihaja do številnih **alternacij** v besedotvorni podstavi: *bahn-o*: *bahnišťe* 'močvirje', *ohěň*: *ohnišťe* 'ognjišče', *hnůj*: *hnojišťe* 'gnojišče', *řek-a*: *řečišťe* 'rečna struga', *smet-í*: *smetišťe* 'odlagališče, smetišče'.

!Pozor: Med poimenovanji mest, ki se tvorijo iz iste osnove s pomočjo različnih obrazil, so pomenske razlike pri označevanju odprtih oziroma zaprtih prostorov: *cvičišťe* 'vadišče' – *cvičebna* 'telovadnica', *hřišťe* 'igrišče' – *herna* 'igralnica'.

-ISKO

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška oziroma glagolska; enopomenska pripona, sklanjatveni vzorec: *MĚSTO*)

Neproduktivna pripona, s katero se tvorijo besede, ki označujejo abstraktno mišljen kraj, točko: *ohěň*: *ohnisko* 'žarišče', *východ*: *východisko* 'izhodišče', *stanov-it*: *stanovisko* 'stališče', *hled-ět*: *hledisko* 'gledišče/vidik'.

!Pozor: Med poimenovanji mest, ki se tvorijo iz iste osnove s pomočjo različnih obrazil, so pomenske razlike, npr. pri dvojicah: *hledišťe*–*hledisko*, *ohnišťe*–*ohnisko*, *stanovišťe*–*stanovisko*.

!Pozor: Pripona *-isko* je zelo razširjena v moravskih narečjih, kjer pogosto nadomešča pripono *-išťe*.

TRANSPOZICIJSKA KATEGORIJA

3.2.5 Poimenovanja dejanj in lastnosti (*názvy dějů a vlastností*)

(*-ot, -ba/-tba/-tva/-oba, -ka/-tka/-nka, -ost/-nost, -stvíví/-ctvíví, -o*)

-OT

(kategorija: transpozicijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolski koren; pomen: enopomenska pripona, sklanjatveni vzorec: HRAD)

Tako izpeljane besede so pomensko strogo omejene in označujejo zvoke, delno tudi vidna dejanja in pretrgano premikanje. Večina teh besed je dvozložnih. Označujejo trajajoča dejanja, npr.:

- zvoke **predmetov**: *cink-at: cinkot* 'žvenketanje', *tik-at: tikit* 'tiktakanje', *skříp-at: skřípot* 'škripanje';
- **živalske** zvoke: *beč-et: bekot* 'blejanje', *štěk-at: štěkot* 'lajanje', *bzuč-et: bzukot* 'brenčanje';
- **človeške** zvoke: *šept-at: šepot* 'šepetanje', *řeht-at se: řehot* 'režanje', *jás-at: jáсот* 'veselo vzklikanje', *dus-at: dusot* 'topotanje';
- vidna dejanja: *blik-at: blikot* 'utripanje (luči)'.

Alternacije so redke: *houk-at: hukot* 'bučanje', *breč-et: brekot* 'jok', *syč-et: sykot* 'sikanje', *šept-at: šepot* 'šepet', *řeht-at – řehot* 'režanje'.

!Pozor: V češčini se namesto teh besed uporabljajo tudi sopomenke, ki se tvorijo iz glagolnika z obrazilom *-ní* (*houka-t: houkání ...*), ki je pomensko in funkcijsko enako kot slovensko *-nje* (npr. sikanje, žvenketanje).

!Pozor: Obstaja tudi več besed, tvorjenih iz pridevniških podstav s pripono *-ota*, vendar v sodobni češčini ta način tvorjenja ni več produktiven: *čist-ý: čistota* 'čistoča', *hluch-ý: hluchota* 'gluhota', *slep-ý: slepota* 'slepot', *něm-ý: němota* 'nemost', *drah-ý: drahot* 'draginja', *dobr-ý: dobrota* 'dobrota', *sám: samota* 'samota', *prázdň-ý: prázdnota* 'praznina', *hust-ý: hustota* 'gostota', *jist-ý: jistota* 'gotovost' idr.

-BA (-tba/-tva, -oba)

(kategorija: transpozicijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolski /redko tudi pridevniški/ koren; pomen: enopomenska pripona, sklanjatveni vzorec: ŽENA)

Korenski samoglasnik je vedno kratek: *děl-it: dělba* 'delitev', *mal-ovat: malba* 'slikanje', *chod-it: chodba* 'hodnik', *klen-out: klenba* 'obok', *hrad-it: hradba* 'obzidje';

!Pozor: Korenski samoglasnik se ne krajša v primeru: *lěč-it: lěčba* 'zdravljenje'.

Če je podstava predponski glagol, se samoglasnik v **predponi podaljša**: *zastav-ět: zástavba* 'pozidava', *vysaz-ovat: výsadbá* 'sajenje', *udrž-ovat: údržba* 'vzdrževanje'.

Različici tega obrazila, *-tba* in *-tva*, se pojavljata pri redkih besedah, ki pripadajo staremu besednemu zakladu češčine, zato jih spremljajo tudi številne **alternacije** podstave: *sí-t: setba* 'setev', *klí-t: kletba* 'urok', *modli-t se: modlitba* 'molitev', *bí-t se: bitva* 'bitka', *pás-t: pastva* 'paša'. Pri besedah *žnout* 'žeti' in *číst* 'brati' nedoločniški koren besede *žnout* opredelimo na podlagi oblike opisnega deležnika: *ža-l: žatva* 'žetev', *čet-l: četba* 'berilo/čitivo'.

Različico *-oba* najdemo pri nekaterih besedah, tvorjenih iz glagolskih podstav: *žal-ovat: žaloba* 'tožba', *obhaj-ovat: obhajoba* 'zagovor, obramba'; redko iz pridevniških podstav: *chor-ý: choroba* 'bolezen', *chud-ý: chudoba* 'revščina', *zl-ý: zloba* 'hudobja'.

-KA (-tka, -nka)

(kategorija: transpozicijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolski koren; pomen: večpomenska pripona /tudi za ženska poimenovanja, izpeljana iz moških, vršilce dejanja .../, sklanjatveni vzorec: *ŽENA*)

Pri večini tvorjenk ostaja korenski samoglasnik dolg: *hád-at se: hádka* 'prepir', *půjč-it: půjčka* 'posojilo', *toul-at se: toulka* 'potepanje', *otáz-at se: otázka* 'vprašanje', *podmín-it: podmínka* 'pogoj'.

!Pozor: To obrazilo ima še dve različici, pri katerih se spreminja podstava:

- TKA: *bí-t: bitka* 'pretep', *pí-t: pítka* 'pijančevanje';
- NKA: *pozva-t: pozvánka* 'povabilo', *mysle-t: myšlenka* 'misel', *domní-vat se: domněnka* 'domneva'.

!Pozor: Obstajajo tudi redke besede, ki označujejo konkreten predmet (torej sodijo v besedotvorno kategorijo mutacije, ne transpozicije): *výštv-at: výštvka* 'vezenina', *vyslouž-it: výslužka* 'darilo gostiteljev ob odhodu obiskovalcev'.

-OST (-nost)

(kategorija: transpozicijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: pridevniški, samostalniški, redko glagolski koren; pomen: enopomenska pripona, sklanjatveni vzorec: *KOST*)

Eno najbolj produktivnih obrazil v češčini, največ tvorjenk ima **pridevniško** podstavo. Večinoma te besede označujejo **lastnost, redkeje dejanje (ali predmet oziroma osebo)**: *měkk-ý: měkkost* 'mehkoba', *krátk-ý: krátkost* 'kratkost', *členit-ý: členitost* 'razčlenjenost', *módn-í: módnost* 'modnost', *opuštěn-ý: opuštěnost* 'zapuščenost', *vyčerpan-ý: vyčerpanost* 'izčrpanost', *zl-ý: zlost* 'jeza', *vesel-ý: veselost* 'veselost', *ciz-í: cizost* 'tujost', *krajn-í: krajnost* 'skrajnost', *cenn-ý: cennost* 'dragocenost', *rychl-ý: rychlost* 'hitrost', *dvojjazyčn-ý: dvojjazyčnost* 'dvojezičnost', *samostatn-ý: samostatnost* 'samostojnost', *škodolib-ý: škodolibost* 'ško-doželjnost'.

Redkokdaj se besede izpeljujejo iz **glagolov** (*star-at se: starost* 'skrb', *bý-t: bytost* 'bitje', *žád-at: žádost* 'prošnja').

Alternacije so redke: *rád: radost* 'veselje', *lín-ý: lenost* 'lenoba', *bíl-ý: bělost* 'belina', *komick-ý: komičnost* 'komičnost'.

!Pozor: To obrazilo ima tudi različico *-nost*, ki pa je veliko redkejša kot osnovna varianta: *budouc-í: budoucnost* 'prihodnost', *jsouc-í: jsoucnost* 'obstoj', *vrouc-í: vroucnost* 'gorečnost', *nepřejíc-í: nepřejícnost* 'nevoščljivost', *domác-í: domácnost* 'gospodinjstvo', *stěž-ovat si: stížnost* 'pritožba'.

-STVÍ (-ctví)

(kategorija: transpozicijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: pridevniška, samostalniška; pomen: enopomenska pripona, sklanjatveni vzorec: *NÁMĚSTÍ*)

Podstava je **samostalniška**: *otrok: otroctví* 'suženjstvo', *vítěz: vítězství* 'zmaga'.

Pogosta je izpeljava iz izpeljank (poimenovanj vršilcev dejanja na *-tel, -č, -ař, -ář, -íř, -an*): *učitel: učitelství* 'učiteljstvo', *sběratel: sběratelství* 'zbirateljstvo', *překladatel: překladatelství* 'prevajalstvo', *mlékař: mlékařství* 'mlekarstvo', *pekař: pekařství* 'pekarna', *sochař: sochařství* 'kiparstvo', *lékař: lékařství* 'medicina', *rybář: rybářství* 'ribištvo', *malíř: malířství* 'slikarstvo';

-OVSTVÍ: *soudce: soudcovství* 'sodništvo';

-CTVÍ iz izpeljanih poimenovanj vršilcev dejanja (s pripono *-ník, -ec, -ic, -ák*): *řečník: řečnictví* 'govorništvo', *zahradník: zahradnictví* 'vrtnarstvo', *letec: letectví* 'letalstvo', *šlechtic: šlechtictví* 'plemstvo', *tulák: tuláctví* 'potepuštvo'.

Osnova je lahko primarni **pridevnik** (*bohat-ý: bohatství* 'bogastvo', *mnoh-ý: množství* 'količina') ali pridevnik, izpeljan iz **samostalnika** z obrazilom *-ský/-cký: strojní-cký: strojnictví* 'strojništvo', *krejčov-ský: krejčovství* 'šiviljstvo'.

Končnica: -0

Zelo produktiven način tvorjenja.

(kategorija: transpozicijska, besedotvorna vrsta: konverzija, besedotvorna podstava: glagolska brez osnovotvornega samoglasnika; sklanjatveni vzorec: *HRAD*)

lov-it: lov 'lov'

Alternacije končaja korena, kjer je vedno **trdi** soglasnik (korenski soglasnik pri *d, t, n* se sicer v glagolskih oblikah piše kot trdi, vendar ga izgovarjamo mehko zaradi sledečega *i* – glejte 1.6), so pogoste, npr. *hon-it: hon* 'lov', *hod-it: hod* 'met', *plat-it: plat* 'plača', *let-ět: let* 'polet', *hovoř-it: hovor* 'govor', *běž-et: běh* 'tek', *kleč-et: klek* 'poklek'.

Pogoste so tudi premene predpanskega ali korenkega samoglasnika, ki lahko **spremeni kolikost** – *zaklád-at: základ* 'osnova', *získ-at: zisk* 'dobiček', *zakáz-at: zákaz* 'prepoved',

přístav-it: přístav 'pristanišče', *utík-at: útěk* 'beg', *zapad-at: západ* 'zahod' – ali **kakovost:** *loup-it: lup* 'kraja', *zpív-at: zpěv* 'petje', *unés-t: únos* 'ugrabitev', *téc-t: tok* 'tok'.

Konverzija v samostalniko sklanjatvenega tipa *STROJ* je neproduktivna. Sem sodijo besede: *napoj-it: nápoj* 'napitek', *rozvíj-et: rozvoj* 'razvoj', *prodáv-at: prodej* 'prodaja', *plak-at: pláč* 'jok'.

Končnice: -A, -Ě, -O

(kategorija: transpozicijska, besedotvorna vrsta: konverzija, besedotvorna podstava: glagolska osnova brez osnovotvornega samoglasnika, sklanjatveni vzorec: *ŽENA, RŮŽE, PÍSEŇ/KOST*)

Alternacije so pogoste tako v zadnjem soglasniku podstave kot tudi v korenu besede.

Tvorjenje z dodajanjem končnice -a (sklanjatveni vzorec *ŽENA*) je zelo produktivno: *han-ět: hana* 'graja', *touž-it: touha* 'hrepenenje', *rad-it: rada* 'nasvet', *utěš-it: útěcha* 'tolažba', *jezd-it: jízda* 'voznja', *chlub-it se: chloubá* 'ponos'.

V sodobni češčini sta neproduktivna načina tvorjenja s končnico -ě (sklanjatveni vzorec *RŮŽE*): *chod-it: chůže* 'hoja', *koup-it: koupě* 'nakup', *př-ít se: pře* 'spor' in s končnico -o (sklanjatveni vzorec *PÍSEŇ/KOST*): *mysl-it: mysl* 'pamet, um', *předpověd-ět: předpověď* 'napoved', *napln-it: náplň* 'polnilo', *lh-át: lež* 'laž', *řík-at: řeč* 'govor'.

!Pozor: Besede, ki jih uvrščamo med tvorjenke s končnico -o, v češkem besednem zakladu sestavljajo veliko skupino. Večinoma se sklanjajo po vzorcu *PÍSEŇ*, vendar imajo zelo pogosto tudi nekatere oblike vzorca *KOST* oziroma dubletne sklanjatvene oblike po obeh vzorcih (glejte 4.3.2.3).

Končnica: -Í (-NÍ/-TÍ)

(kategorija: transpozicijska, besedotvorna vrsta: konverzija, besedotvorna podstava: glagolska osnova, trpni pretekli deležnik /glejte 4.7.2.1/; sklanjatveni vzorec: *NÁMĚSTÍ*)

Formalno se večina teh besed tvori iz deležnika na -n/-t: (*volat*) *volán: volání* 'klicanje', (*nosit*) *nošen: nošení* 'nošenje', (*péct*) *pečén: pečení* 'pečenje', (*učít*) *učen: učení* 'učenje', (*psát*) *psán: psaní* 'pisanje', (*oznámit*) *oznámen: oznámení* 'naznanilo', (*osvětlit*) *osvětlen: osvětlení* 'razsvetljava', (*říznout*) *říznut: říznutí* 'vrez', (*bít*) *bit: bití* 'pretepanje', (*kouřit*) *kouřen: kouření* 'kajenje', (*číst*) *čten: čtení* 'branje'.

!Pozor: Nekateri samostalniki so tvorjeni analogično, vendar iz nedoločniške osnove, s pomočjo -ní ali -tí: *spá-t: spaní* 'spanje', *stárnou-t: stárnutí* 'staranje', *umě-t: umění* 'umetnost'.

Ta način tvorjenja je podoben tvorjenju slovenskega glagolnika na -nje/-tje.

INAČENJSKA/MODIFIKACIJSKA KATEGORIJA

3.2.6 Ženska poimenovanja iz moških (*přechylování*)

(*-ka, -yně/-kyně, -ice, -ová*)

-KA

(kategorija: modifikacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška; pomen: večpomenska pripona /tudi poimenovanja dejanj, rezultatov dejanj, orodij, nosilcev lastnosti/, sklanjatveni vzorec: *ŽENA*)

Tvorijo se večinoma iz polne osnove tako iz primarnih oziroma netvorjenih samostalnikov (*soused: soused-ka 'sosedá', Rus: Rus-ka 'Rusinja'*) kot iz izpeljank moškega spola, ki se končajo s priponami *-tel, -č, -ář/-ař, -ř, -an, -ent, -ant, -or, -er/-ér, -ák, -ik, -ista, -ec*: *nositel: nositel-ka 'dobitnica, nosilka', řidič: řidička 'voznica', rybář: rybář-ka 'ribička', lékař: lékař-ka 'zdravnica', malíř: malíř-ka 'slikarka', Evropan: Evropan-ka 'Evropejka', student: student-ka 'šudentka', demonstrant: demonstrantka 'demonstrantka', redaktor: redaktorka 'urednica', dispečer: dispečerka 'dispečerka', režisér: režisérka 'režiserka'.*

Če se samostalnik moškega spola konča s pripono *-ák* ali *-ik*, prihaja do alternacije soglasnika *k*: *tulák: tulačka 'potepinka', technik: technička*. Če se samostalnik moškega spola konča s pripono *-ista*, končni *a* odpade: *houslist-a: houslistka 'violinistka'*.

Če se samostalnik moškega spola konča s pripono *-ec*, se ženska oblika te besede tvori iz skrajšane osnove: *cvičen-ec: cvičenka 'telovadka', Slovin-ec: Slovinka 'Slovenka'*.

!Pozor: Pri zgoraj navedenih primerih so zaradi celovitosti navedeni tudi primeri tvorjenja ženskih poimenovanj iz moških tujk, katerih besedotvorna obrazila sicer niso češka, vendar se ženske oblike v celoti tvorijo s češkimi priponami. Gre za tujke, ki se končajo na: *-ant* (npr. *demonstrant*), *-ent* (npr. *asistent*), *-or* (npr. *kontrolor*), *-ista* (npr. *separatista*), *-ér/-er* (npr. *masér, boxer*).

-YNĚ/-KYNĚ

(kategorija: modifikacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška; pomen: enopomenska, sklanjatveni vzorec: *RŮŽE*)

S to pripono se tvori žensko poimenovanje iz besed moškega spola, ki se končajo s pripono *-o* (sem sodijo tudi tujke, ki se končajo s sklanjatveno končnico *-a*, tip *kolega*), *-ce, -ec*. Besedotvorna podstava je samostalnik moškega spola brez besedotvorne pripone: *žák: žákyně 'učenka, dijakinja', koleg-a: kolegyně 'kolegica', soud-ce: soudkyně 'sodnica', porad-ce: poradkyně 'svetovalka', plav-ec: plavkyně 'plavalka', poslan-ec: poslankyně 'poslanka'*.

-ICE

(kategorija: modifikacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška; pomen: večpomenska pripona /tudi za dejanja/, sklanjatveni vzorec: RŮŽE)

S to pripono se tvori žensko poimenovanje iz samostalnikov moškega spola, ki se končajo na *-ík/-ník*: *mlad-ík*: *mladice* 'mladenka' *uprchl-ík*: *uprchlice* 'begunka, ubežnica', *odborn-ík*: *odbornice* 'strokovnjakinja', *děl-ník*: *dělnice* 'delavka', *obchod-ník*: *obchodnice* 'trgovka';

pri **živalih** tudi iz poimenovanj z ničto besedotvorno pripono (-0) – *medvěd*: *medvědice* 'medvedka', *slon*: *slonice* 'slonica', *lev*: *lvíce* 'levinja', *tygr*: *tygřice* 'tigrica' – ter tudi pri nekaterih pravljličnih likih: *čaroděj*: *čarodějnice* 'čarovnica'.

-OVÁ

(kategorija: modifikacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška; pomen: enopomenska, sklanjatveni vzorec: VRÁTNA oziroma *mladá*)

Tako tvorimo oblike ženskega spola iz priimkov: *Novák*: *Novák-ová*, *Zahradník*: *Zahradníková*, *Pivec*: *Pivcová*, *Svobod-a*: *Svobod-ová*, *Fial-a*: *Fialová*, *Skočdopol-e*: *Skočdopolová*, *Kníže*: *Knížetová*, *Allbright*: *Allbrightová*, *Palme*: *Palmeová*, *Petrescu*: *Petrescuová*, *Trulli*: *Trulliová*, *Pálfy*: *Pálfyová*.

!Pozor: Pri ženskih priimkih pridevniških oblik se uporabljajo trde ženske in moške oblike (*Černý*: *Černá*, *Nový*: *Nová*, *Zelený*: *Zelená*), pri mehkih pridevnikih je lahko ženska oblika priimka enaka kot moška (*Krejčí*, *Kočí*) ali se ji doda pripona **-ová** (*Krejčí*: *Krejč-ová*, *Kočí*: *Koč-ová*).

3.2.7 Pomanjševalnice (*zdrobnělé názvy/deminutiva*)

(*-ek/-ík*, *-eček/-íček*, *-ka/-ečka*, *-ička*, *-ko/-átko/-ečko/-íčko*)

Pomanjševalnice označujejo manjše predmete, živali ali osebe. Izpeljujejo se s pomočjo pripon, ki se razlikujejo po slovničnem spolu besede. Pri besedah vseh spolov obstaja možnost tvorjenja pomanjševalnic dveh stopenj. Prvo stopnjo izpeljemo iz nevtralne besede (*hoch*: *hošík* 'fantek'), pomanjševalnico druge stopnje pa iz pomanjševalnice prve stopnje (*hošík*: *hošíček* 'fantiček'). Vendar vse besede ne tvorijo obeh stopenj, nekatere imajo samo prvo (*mouk-a*: *moučka* 'mokica'), druge pa samo drugo stopnjo (*židl-e*: *židlička* 'stolček').

3.2.7.1 Pomanjševalnice samostalnikov moškega spola (*zdrobněliny maskulin*)

-EK/-ÍK

(kategorija: modifikacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška; pomen: enopomenska, sklanjatveni vzorec: *HRAD*)

V češčini obstaja pomanjševalna pripona za samostalnik moškega spola v dveh glasoslovnih oblikah, vendar ne moremo določiti nobenega pravila, po katerem sta ti obliki razporejeni. Pogostejša je pripona *-ek* (*sloup*: *sloupek* 'stebriček'), pri kateri so zelo pogoste tudi alternacije podstave (samoglasnik v korenu se podaljša, soglasniki *ch*, *k*, *h* na koncu podstave pa se mehčajo v *š*, *č*, *ž*): *vrch*: *vrš-ek* 'hribček', *kus*: *kous-ek* 'košček', *vlak*: *vláč-ek* 'vlakec', *roh*: *růž-ek* 'vogalček', *stůl*: *stol-ek* 'mizica', *pták*: *ptáček* 'ptiček', *dar-dárek* 'darilce', *sud*: *soudek* 'sodček'.

S pripono *-ik* se tvori manjše število pomanjševalnic: *nos*: *nos-ik* 'nosek', *vůz*: *voz-ík* 'voziček', *pes*: *ps-ík* 'psiček', *les*: *les-ik* 'gozdiček', *hoch*: *hošik* 'fantič(ek)', *vítr*: *větrík* 'vetrček'.

!Pozor: Nekatere pomanjševalnice prve stopnje so glasoslovno podobne obliki pomanjševalnic druge stopnje (pripona je samo *-ek*): *zajíc*: *zajíček* 'zajček', *hrnek*: *hrneček* 'skodelica', *míč*: *míček* 'žogica', *člověk*: *človíček* 'človeček'.

-EČEK/-ÍČEK

Priponi *-eček/-íček* sta dejansko podvojeni pomanjševalni priponi prve stopnje (*-ek+ek=-eček* in *-ik+ek=íček*) in tako tudi z njuno pomočjo tvorimo pomanjševalnice druge stopnje, katerih osnova je prvostopenjska pomanjševalnica, če obstaja: *dům* 'hiša' (1.st. *domek*): *domeček*, *strom* 'drevo' (1.st. *stromek*): *stromeček*, *les* 'gozd' (1.st. *lesík*): *lesiček*, *pes* 'pes' (1.st. *psík*): *psíček*, *dar* 'darilo' (1.st. *dárek*): *dáreček*, *list* 'list' (1.st. *lístek*): *lísteček*, *prst* 'prst' (1.st. *prstík*): *prstíček*.

Pomanjševalnice druge stopnje ne tvori beseda *ořech* 'oreh': *oříšek* ter besede, ki se v osnovni obliki (nevtralni), končajo s *-k*, *-č*, *-c*, npr.: *vlak* 'vlak', *kluk* 'fant', *klíč* 'ključ', *palec* 'palec' itn.

Tvorjenje je pravilno, razen pri besedah: *syn*: *synáček* 'sinček' in *tát-a*: *tatínek* 'očka'.

3.2.7.2 Pomanjševalnice samostalnikov ženskega spola (*zdrobněliny feminin*)

-KA

(kategorija: modifikacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška; večpomenska pripona /tvorjenje ženskih poimenovanj iz moških/, sklanjatveni vzorec: *ŽENA*)

Pomanjševalnice prve stopnje samostalnikov ženskega spola tvorimo s pripono *-ka*, pri čemer prihaja do podobnih alternacij kot pri pomanjševalnicah besed moškega spola: *stran-a* 'stran': *stránka*, *ruk-a* 'roka': *ručka*, *zahrad-a* 'vrt': *zahrádka*, *knih-a* 'knjiga': *knížka*, *mou-ch-a* 'muha': *muška*, *noh-a* 'noga': *nožka*.

-IČKA/-EČKA

Priponi, s katerima se tvori druga stopnja pomanjševalnic. Največji del pomanjševalnic druge stopnje se tvori prav s pripono *-ička*. Besedotvorna podstava je enaka kot pri pomanjševalnici prve stopnje (če ta obstaja): *ruka* 'roka' (1.st. *ruč-ka*): *ručíčka*, *noha* 'noga' (1.st. *nož-ka*): *nožička*, *kráva* 'krava' (1.st. *krav-ka*): *kravička*, *včela* 'čebela' (1.st. *včel-ka*): *včelička*, *ryba* 'riba' (1.st. *ryb-ka*): *rybička*, *lod'* 'ladja' (1.st. *lod'-ka*): *lodička*, *myš* 'miš' (1.st. *myš-ka*): *myšička*.

Nekateri samostalniki tvorijo samo drugo stopnjo pomanjševalnic, ki pa ima pomen prvostopenjske (v slovenščini pri teh besedah manjšalne oblike pogosto sploh ne obstajajo): *chodb-a* 'hodnik': *chodbička*, *práv-e* 'delo': *prácička*, *věc* 'stvar': *věcička*, *šavl-e* 'sablja': *šavlička*, *form-a* 'oblika/model': *formička*, *kůln-a* 'lopa': *kůlnička*, *báseň* 'pesem': *básnička*, *knihovn-a* 'knjižnica': *knihovnička*, *vět-a* 'stavek': *větička*, *pěst* 'pest': *pěstička*, *barv-a* 'barva': *barvička*, *slz-a* 'solza': *slzička*, *růž-e* 'vrtnica': *růžička*, *tužk-a* 'svinčnik': *tužtička*, *lišk-a* 'lisica': *lištička*.

Nekaj redkih besed (pogosto gre za zastarele ali narečne oblike) tvori drugo manjšalno stopnjo s pripono *-ečka*: *knih-a* 'knjiga' (1.st. *knížka*): *knížečka*, *stran-a* 'stran' (1.st. *stránka*): *stránečka*.

!Pozor: Nekatero oblike pomanjševalnic so izgubile svoj prvotni manjšalni pomen in dobile novega (to tvorjenje potem sodi v mutacijsko kategorijo): *voda* 'voda': *vodka* 'vodka', *tuha* 'grafit': *tužka* 'svinčnik'.

3.2.7.3 Pomanjševalnice samostalnikov srednjega spola (zdrobněliny neuter)

-KO (-átko)

(kategorija: modifikacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška; pomen: enopomenska, sklanjatveni vzorec: *MĚSTO*)

Alternacije zadnjega soglasnika podstave (*-k*, *-ch*, *-h*), *mlék-o* 'mleko': *mlíčko*, *ok-o* 'oko': *očko*, *břich-o* 'trebuh': *bříško*, in tudi samoglasnikov v korenu so zelo pogoste: *slov-o* 'beseda': *slůvko*, *dřev-o* 'les': *dřívko*, *ramen-o* 'rama': *ramínko*, *uch-o* 'uho': *ouško*, *okn-o* 'okno': *okénko*, *žebr-o* 'rebro': *žebírko*, *jádr-o* 'jedro': *jadérko*.

!Pozor: Nekatero besede sicer formalno tvorijo prvo stopnjo pomanjševalnic s pripono *-ko*, vendar nimajo pomena pomanjševanja: *slunc-e* 'sonce': *slunko* 'sonce'.

-(Á)TKO

Ta način tvorjenja je razvojno star in ga najdemo samo pri besedah: *седа-dlo* 'sedež': *sedátko*, *zrcа-dlo* 'ogledalo': *zrcátko* (glejte 3.2.3.1).

Produktiven je pri besedah, ki sodijo k vzorcu *KUŘE* in označujejo mladiče. Besedotvorno osnovo pomanjševalnic tvori množinska osnova: *kuře* 'piščanec' (Npl *kuřat-a*): *kuřátko*, *děvče* 'dekle' (Npl *děvčat-a*): *děvčátko*, *zvíře* 'žival' (Npl *zvířat-a*): *zvířátko*, *holoubě* 'golobič' (Npl *holoubat-a*): *holoubátko*, *tele* 'tele' (Npl *telat-a*): *telátko*, *medvěd* 'medved' (Npl *medvěd-i*): *medvíďátko*, *štěně* 'psiček' (Npl *štěňat-a*): *štěňátko*, *dítě* 'otrok' (Npl *dět-i*): *děťátko*.

-ÍČKO/-EČKO

Priponi (pogostejša je pripona *-íčko*), s katerima tvorimo drugo stopnjo pomanjševalnic samostalnikov srednjega spola iz prvostopenjskih pomanjševalnic, *piv-o* 'pivo' (1.st. *pivko*): *pivíčko*, *zrno* 'zrno' (1.st. *zrnko*): *zrníčko*, *okno* 'okno' (1.st. *okénko*): *okénečko*, izjemoma iz osnovnih (nevtralnih) oblik: *slovo* 'beseda' (1.st. *slůvko*): *slovíčko*.

Veliko besed prvostopenjskih pomanjševalnic sploh ne tvori (vsi samostalniki vzorca *NÁMĚSTÍ* in večina po vzorcu *MORĚ*), zato pa imajo pomanjševalnice, tvorjene s priponama *-íčko/-ečko*, pomen pomanjševalnice prve stopnje: *mas-o* 'meso': *masíčko*, *srd-ce* 'srce': *srdíčko*, *vej-ce* 'jajce': *vajíčko*, *kol-o* 'kolo': *kolečko*, *neb-e* 'nebo': *nebíčko*, *psan-í* 'dopis': *psaníčko*.

!Pozor: Tako kot pomanjševalnice obstaja tudi modifikacija pomena v nasprotno smer, tako imenovane **večalnice** (*zveličelé názvy/augmentativa*), ki imajo ali pomen večje velikosti ali slabšalni pomen, vedno pa so ekspresivni izrazi, ki ne sodijo več v knjižni jezik.

Najpogostejše pripone so:

-ÁK (izpeljujemo iz samostalnikov moškega ali srednjega spola in ponavadi pogovornih ali neknjižnih oblik): *chlap* 'moški': *chlapák*, *stud-ent* 'študent': *študák*, *šutr* 'gramoz': *šutrák*, *aut-o* 'avto': *aut'ák*;

-AN (izpeljujemo iz neživih samostalnikov moškega spola): *zob-ák* 'kljun': *zoban*, *nos* 'nos': *nosan*;

-ISKO (izpeljujemo iz samostalnikov moškega, ženskega ali srednjega spola): *pes* 'pes': *psisko*, *čert* 'hudič': *čertisko*; *skál-a* 'skala': *skalisko*; *piv-o* 'pivo': *pivisko*;

-IZNA (izpeljujemo iz samostalnikov ženskega spola): *báb-a* 'baba': *babizna*.

!Pozor: Tako kot v slovenščini tudi v češčini nekatere pomanjševalnice dobivajo poleg osnovnega manjšalnega pomena tudi nov, zelo opredeljen leksikalni pomen, ki ga ni vedno enostavno povezati z osnovno besedo, npr.: *jazyk* 'jezik': *jazyček* 'jeziček (na tehtnici)', *ruka* 'roka': *ručička* 'urni kazalec', *stolice* 'sedalo': *stolička* 'kočnik', *závora* 'zapornica': *závorka* 'oklepaj', *čára* 'črta': *čárka* 'vejica' ipd.

3.2.8 Poimenovanja mladičev (*názvy mládat*)

Končnica: -Ě/-E

(kategorija: modifikacijska/inačenjska, besedotvorna vrsta: konverzija, besedotvorna podstava: samostalniška; sklanjatveni vzorec: *KUŘE*)

Poimenovanja mladičev se večinoma tvorijo iz poimenovanj živali, pri čemer se besedotvorni podstavi doda končnica *-ě* (po *b, f, m, p, v, d, t, n*) ali *-e* (po ostalih soglasnikih). Alternacije so pogoste: *dobytek* 'govedo': *dobytče, holub* 'golob': *holoubě, hřebec* 'žrebec': *hříbě, had* 'kača': *hádě, krůt-a* 'puran': *krůtě, slon* 'slon': *slůně, kur* 'kokoš, petelin': *kuře, kozel* 'kozel': *kůzle, hus-a* 'gos': *house, pták* 'ptič': *ptáče, lvíc-e* 'levinja': *lvíče, orlic-e* 'orlica': *orlíče*.

3.2.9 Skupna imena (*názvy bromadné*)

(*-stvo/-tvo, -í/-oví*)

To so besede, ki označujejo skupino ali več predmetov iste vrste.

-STVO/-TVO

(kategorija: modifikacijska/inačenjska, besedotvorna vrsta: izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška; sklanjatveni vzorec: *MĚSTO*)

Zelo produktiven tip tvorjenja, besede, izpeljane s to pripono, označujejo **skupine ljudi**, *obyvatel: obyvatelstvo* 'prebivalstvo', *potom-ek: potomstvo* 'potomstvo', *příbuzn-ý: příbuzenstvo* 'sorodstvo', *učitel: učitelstvo* 'učiteljstvo', *student: studentstvo* 'studentje', redkeje tudi skupine **živali ali neživih stvari**: *lod': lodstvo* 'ladjevje', *sval: svalstvo* 'mišičevje', *hor-a: horstvo* 'gorovje', *šat-y: šatstvo* 'oblačila', *včel-a: včelstvo* 'čebele'.

Glasoslovna varianta te pripone *-tvo* se uporablja pri tvorjenju besed iz podstave, ki se konča na *-k* ali *-c* (*k* se pri tem spremeni v *c*, samoglasnik pred njim pa se skrajša): *letec: letectvo* 'letalstvo', *žák: žactvo* 'šolarji', *úředník: úřednictvo* 'uradništvo'.

-Í/-OVÍ

(kategorija: modifikacijska/inačenjska, besedotvorna vrsta: konverzija/izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška; sklanjatveni vzorec: *NÁMĚSTÍ*)

Besede, tvorjene s končnico *-í*, označujejo izključno skupine predmetov, najpogosteje **skupine rastlin**: *kaprad': kapradí* 'praprotje', *rákos: rákosí* 'trsje'.

Alternacije podstave so zelo pogoste: *dub: doubí* 'hrastovje', *borůvk-a: borůvčí* 'borovničevje', *dřev-o: dříví* 'drva', *uhel: uhlí* 'premog', *květ: kvítí* 'cvetje'.

S pripono *-oví* se tvorijo besede, ki označujejo tako **skupine rastlin** kot tudi **predmetov**: *vrb-a: vrboví* 'vrbovje', *keř: křoví* 'grmovje', *habr: habroví* 'gabrovje', *strom: stromoví*

'drevesje', *krajk-a: krajkovi* 'čipke', *lan-o: lanovi* 'vrvje', *sloup: sloupovi* 'stebrovje', *placht-a: plachtovi* 'jadrovje'.

MUTACIJSKA KATEGORIJA

3.2.10 Samostalniki, tvorjeni s predponsko izpeljavo (*odvozování předponové*)

Predponska izpeljava je v tem poglavju posebej razložena, ker zadeva skoraj vse pomenske kategorije samostalnikov, in v vseh primerih imajo predpone enak pomen. Po izvoru jih lahko delimo na tako imenovane prave in neprave. Neprave predpone so tiste, ki v jeziku obstajajo tudi v obliki predlogov, npr. *nad-*, *pod-*, *do-*. Prave predpone so tiste, ki jih samostojno v jeziku ne najdemo.

3.2.10.1 Neprave predpone (*předpony nepravé*)

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: predponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška)

Neprave predpone so torej takšne, ki jih poznamo tudi kot predloge, in v vlogi predpon ponavadi ohranjajo pomen, ki ga imajo kot predlogi. **Domače** neprave predpone (in nekaj primerov izpeljank) v češčini:

POD-: *podtitul* 'podnaslov', *podskupina* 'podskupina', *podvečer* 'predvečer', *podporučík* 'podporočnik';

PROTI-: *protivítr* 'nasprotni veter', *protijed* 'protistrup', *protiklad* 'nasprotje', *protistrana* 'nasprotna stran', *protihráč* 'nasprotnik';

NAD-: *nadporučík* 'nadporočnik', *nadčlověk* 'nadčlovek';

PŘED-: *předsíň* 'pedsoba', *předpokoj* 'pedsoba', *předprodej* 'predprodaja';

MEZI-: *mezipatro* 'medetaža', *mezičlen* 'vmesni člen', *mezisoučet* 'vmesni seštevek', *mezičas* 'vmesni čas';

MÍSTO-: *místokrál* 'namestnik kralja', *místopředseda* 'podpredsednik';

PŘES-: *přesčas* 'nadure', *přespočet* 'presežek'.

!Pozor: Nekaterne besede se tvorijo s pomočjo **kombinirane predponsko-priponske izpeljave ali s predponsko-konverzijskim** tvorjenjem.

POD-: *kolen-o*: *podkolenka* 'dokolenka' (predponsko-priponska izp.),

PŘED-: *měst-o*: *předměstí* 'predmestje' (predponsko-konverzijsko tv.).

Pri kombiniranem tvorjenju se poleg že naštetih predpon pojavljajo še naslednje nepravne predpone (**alternacije** so pogoste):

NA-: *čel-o*: *náčelník* 'poglarar' (predponsko-priponska izp.), *ušn-í*: *náušnice* 'uhan' (predponsko-priponska izp.), *město*: *náměstí* 'trg' (predponsko-konverzijsko tv.), *břeh*: *nábřeží* 'nabrežje' (predponsko-konverzijsko tv.);

BEZ-: *domov*: *bezdomovec* 'brezdomec' (predponsko-priponska izp.), *práv-o*: *bezprávi* 'brezpravje' (predponsko-konverzijsko tv.), *vítr*: *bezvětří* 'brezvetrje' (predponsko-konverzijsko tv.);

O-: *bok*: *obočí* 'obrvi' (predponsko-konverzijsko tv.), *kol-o*: *okolí* 'okolje' (predponsko-konverzijsko tv.);

PO-: *hor-a*: *pohoří* 'pogorje' (predponsko-konverzijsko tv.);

PŘI-: *zem*: *přízemí* 'pritličje' (predponsko-konverzijsko tv.);

SOU-: *hvězd-a*: *souhvězdí* 'ozvezdje' (predponsko-konverzijsko tv.).

Nekatere nepravne predpone so **tujega** izvora, vendar se pogosto dodajajo tudi domačim besedam:

META-: *metajazyk* 'metajezik', *metafyzika* 'metafizika'

EX-: *exkrál* 'bivši kralj', *exmanžel* 'bivši mož', *expresident* 'bivši predsednik'

PRO-: *proděkan* 'prodekan', *prorektor* 'prorektor'

INFRA-: *infrazáříč* 'infragrelec', *infrazvuk* 'infravok'

ULTRA-: *ultrazvuk* 'ultrazvok', *ultrapravičák* 'ultradesničar'

KONTRA-: *kontrarozvědka* 'kontraobveščevalna', *kontrašpionáž* 'kontrašpionaža'

PSEUDO-: *pseudoumění* 'psevdometnost'

3.2.10.2 Prave predpone (*predpony pravé*)

S pravimi predponami (ne obstajajo v obliki predlogov) se v češčini ne tvorijo samostalniki z novim pomenom, ker se pomen samo **modificira** (inači), torej se na primer okrepi ali drugače poudari pomen besede. Ta način tvorjenja je zelo produktiven, poznamo sledeče domače prave predpone:

NE-: ta predpona zanika (oziroma izraža nasprotni) pomen osnovne besede: *kuřák*: *nekuřák* 'nekadilec', *klid*: *neklid* 'nemir', *přítel*: *nepřítel* 'sovražnik', *chut'*: *nechut'* 'odpor';

PRA-: ponavadi označuje stare pojave: *bába*: *prabába* 'prababica', *vnuk*: *prapravnuk* 'prapravnuk', *člověk*: *pračlověk* 'pračlovek', *otec*: *praotec* 'praoče', *les*: *prales* 'pragozd', *jazyk*: *prajazyk* 'prajezik';

PŘE-: označuje večjo mero: *síla: přesila* 'premoč', *míra: přemíra* 'prevelika mera'.

PA-: označuje podobno stvar oziroma kopijo ali ponaredek (pogosto ima slabšalni prizvok): *vzdělání: pavzdělání* 'zelo slaba/neprava izobrazba', *list: palist* 'nepravi list', *kobylka: pakobylka* 'paličnjak';

SOU-: označuje skupnost: *soujmenovec* 'soimenjak', *soutok* 'sotočje', *součást* 'del'.

3.3 TVORBA PRIDEVNIKOV (*TVOŘENÍ PŘÍDAVNÝCH JMEN*)

Pridevniki se v češčini tvorijo z **izpeljavo** (*odvozování*), **konverzijo** (*konverze*) in **zlaganjem** (*skládání*) ter s kombinacijo več besedotvornih postopkov iz samostalnikov, glagolov ali prislovov. Pri tem tvorjenju gre najpogosteje za spremembo pomena (mutacijo) oziroma predmeta poimenovanja (transformacijo). Poznamo pa tudi tvorjenje (izpeljavo) iz pridevnikov, pri kateri gre vedno za modifikacijo pomena (predvsem stopnjevanje, ki spreminja intenzivnost lastnosti, zanikanje s predpono *ne-*). Izpeljevanje pogosto spremljajo premene soglasnikov (npr. *h-ž, t-t'* idr. *kniha-knižní, teta-tetín*) in samoglasnikov (npr.: *0-e: stavba-stavební, slunce-sluneční*).

Da bi lahko lažje obravnavali in sistemizirali načine tvorjenja pridevnikov v češčini, jih bomo razvrstili v pet pomensko opredeljenih skupin: 1) svojilni pridevniki, 2) kakovostni pridevniki (po podobnosti), 3) pridevniki odnosa do snovi (izražajo odnos do predmeta, mesta, snovi), 4) pridevniki, izpeljani iz prislovov, 5) pridevniki odnosa do dejanja, 6) stopnjevanje, 7) poudarjanje lastnosti. Sedmo skupino pa sestavljajo pridevniki, ki izražajo povečano ali znižano mero lastnosti.

MUTACIJSKA KATEGORIJA

3.3.1 Svojilni pridevniki (*přídatná jména přivlastňovací*) (*-ův, -in*)

Izražajo pripadnost k določenemu samostalniku, ki je podstava pridevnika.

IZPELJAVA

-ŮV, -IN

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava)

Ti pridevniki se tradicionalno imenujejo svojilni oziroma individualno svojilni. Tvorijo se iz **lastnih imen**, poimenovanj **oseb** in **poklicev**. S pripono *-ův* se tvorijo pridevniki iz besed moškega spola: *otec: otcův* 'očetov', *bratr: bratrův* 'bratov', *Jan: Janův* 'Janov', *Caesar: Caesarův* 'Cezarjev', *učitel: učitelův* 'učiteljev', *prodavač: prodavačův* 'prodajalčev'.

Pripona *-in* se doda k osnovi samostalnikov ženskega spola, **alternacije** konca podstave so pogoste: *sestr-a: sestřin* 'sestrin', *dcer-a: dceřin* 'hčerin', *Dan-a: Danin* 'Danin', *lékařk-a: lékařčín* 'zdravničín'.

!Pozor: V posebnih primerih, če gre za personifikacijo živali (v bajkah, pravljicah), se tudi v češčini lahko tvorijo individualno svojilni pridevniki iz poimenovanj živali. V ostalih primerih se prisvajanje pri živalih označuje z obrazilom *-í* oziroma *-ský*.

!Primerjava: Pripona *-ív* je ustreznica slovenske pripone *-ov* in se tudi enako uporablja. V nasprotju s slovenščino pa ima češčina samo obliko *-ov* (očetov), ne pa tudi *-ev* (cesarjev).

3.3.2 Kakovostni pridevniki po podobnosti

(přídavná jména vyjadřující vlastnost podle podobnosti)

(-atý/-natý, -itý, -ivý, -ový, -ovaný, -ovitý)

3.3.2.1 Očitni znak ali prisotnost tistega, kar je v podstavi besede

a) poimenovanje po izrazitem **delu telesa**:

-ATÝ *hlav-a: hlavatý* 'glavat', *ramen-o: ramenatý* 'plečat', *břich-o: břichatý* 'trebušast', *vlas-y: vlasatý* 'lasat', *vous-y: vousatý* 'bradat', *hrb: hrbatý* 'grbast', *nos: nosatý* 'nosat', *roh: rohatý* 'rogat';

b) poimenovanje lastnosti po **predmetu**:

-NATÝ *skál-a: skalnatý* 'skalnat', *hor-y: hornatý* 'gorat', *hvězd-a: hvězdnatý* 'zvezdnat';
-ITÝ: *dřev-o: dřevitý* 'lesnat', *kámen: kamenitý* 'kamnit', *vlákn-o: vláknitý* 'vlaknat', *písek: písčitý* 'peščén';
-IVÝ: *blát-o: blátivý* 'blaten', *dešť: deštivý* 'deževen', *plíseň: plesnivý* 'plesniv', *ohně: ohnivý* 'ognjen';

c) poimenovanje, povezano z **abstraktnimi** samostalniki: *bolest: bolestivý* 'boleč', *lítost: lítostivý* 'sočuten', *lest: lstivý* 'zvit', *pravd-a: pravdivý* 'resničen'.

3.3.2.2 Poimenovanje lastnosti po podobnosti s stvarjo

-OVÝ: **barve**: *pomněnk-a* 'spominčica': *pomněnkový* 'sinji', *růž-e* 'vrtnica': *růžový* 'rožnat', *fialk-a* 'vijolica': *fialkový* 'vijoličen', *chrp-a* 'plavica': *chrpový* 'svetlomoder', *brčál* 'zimzelen': *brčálový* 'temnozelen';

oblike: *koul-e: kulový* 'kroglast', *válec: válcový* 'valjast', *čtverec: čtvercový* 'kvadraten', *obdélník: obdélниковý* 'pravokoten', *trojúhelník: trojúhelníkový* 'trikoten';

-OVANÝ: pomensko zelo omejen tip, ki se uporablja skoraj izključno samo pri izpeljankah iz **tujk** (*talent: talentovaný* 'nadarjen', *erud-ice: erudovaný* 'izkušen/z znanjem', *renom-é: renomovaný* 'renomiran') in poimenovanj **vzorcev** blaga: *kostk-a: kostkovaný* 'karirast', *květ: květovaný* 'cvetličén', *kár-o: károvány* 'karirast', *puntík: puntíkový* 'pikčast', *pruh: pruhovaný* 'črtast';

-OVITÝ: *srde-e: srdčitý/srdcovitý* 'srčen', *vejce-e: vejcovitý* 'jajčast', *válec: válcovitý* 'valjast'.

3.3.3 Pridevniki odnosa do predmeta, mesta, snovi

(*vztahová/relační přídavná jména*)

(*-ový, -ní, -ný, -ený/-ěný, -ský, -ovský, -ký, -cký, -ický, -í/ -čí, -cí*)

Izražajo lastnost, ki izvira iz odnosa do samostalnika, iz katerega je pridevnik izpeljan. To je lahko odnos do **mesta** (*místní vztah*), *školní* 'šolski', *knihovní* 'knjižnični', ali do **časa** (*časový vztah*), *večerní* 'večeren', *zimní* 'zimski', ali odnos, ki temelji na **pripadnosti**, *srdeční* 'srčni', *automobilový* 'avtomobilski'. Tvorimo jih s priponsko izpeljavo iz samostalniške podstave.

-OVÝ

Najproduktivnejša pripona te kategorije. Pridevniki se tvorijo iz poimenovanj **vršilnikov dejanja, nosilcev lastnosti, mest** idr.: *letadl-o: letadlový* 'letalski', *vlak: vlakový* 'vlakoven', *brzd-a: brzdový* 'zavoren', *stroj: strojový* 'strojen', *roh: rohový* 'koten', *srpen: srpnový* 'avgustovski', *leden: lednový* 'januarski', *šatn-a: šatnový* 'garderoben', *sklad: skladový* 'skladiščen', *smrk: smrkový* 'smrekov', *salát: salátový* 'solaten'.

Velika skupina pridevnikov označuje **snov**, iz katere je nekaj narejeno: *jablko-o: jablkový* 'jabolčen', *mas-o: masový* 'mesen', *žloutek: žloutkový* 'rumenjakov', *mramor: mramorový* 'marmornat', *dub: dubový* 'hrastov', *kov: kovový* 'kovinski'.

Izjemoma se osnova razširi: *rajče* (Npl: *rajčat-a*): *rajčatový* 'paradižnikov', *září: zářijový* 'septembrski'.

-NÍ

Konkurenčna pripona k *-ový*, kar pomeni, da če obstaja pridevnik iz ene podstave s pripono *-ový*, ne obstaja s pripono *-ní* in nasprotno: *jar-o: jarní* 'spomladanski', *lét-o: letní* 'poleten', *zim-a: zimní* 'zimski', *den: denní* 'dneven', *noc: noční* 'nočen', *kůž-e: kožní* 'kožen', *stavb-a: stavební* 'gradben', *těžb-a: těžební* 'rudarski', *slov-o: slovní* 'beseden', *lod': lodní* 'ladijski', *populac-e: populační* 'populacijski', *inzerce-e: inzerční* 'oglasen'.

Iz samostalnikov, ki se končajo na *-na*, *poklad-na*: *pokladní* 'blagajniški', *knihov-na*: *knihovní* 'knjižnični', *továr-na*: *tovární* 'tovarniški', ali iz tujk na *-um*: *muze-um*: *muzejní* 'muzejski', *studi-um*: *studijní* 'študijski'.

Iz samostalnikov na *-ost*: *rychlost*: *rychlostní* 'hitrosten', *teplot-a*: *teplotní* 'toploten', *archív*: *archivní* 'arhivski', *infekce-e*: *infekční* 'infekcijski', *organizace-e*: *organizační* 'organizacijski'.

!Pozor: Pridevniki, **prejeti iz tujega** jezika, ponavadi prevzamejo pripono *-ní* (vzorec: *jarní*): *rezistentní*, *konstantní*, *negativní*, *preventivní*, *komunikativní*, *aktuální*, *manuální*.

-NÝ

Starejši način tvorjenja, ki je danes produktiven samo pri izpeljavi pridevnikov iz poimeno-
vanj **živil in snovi**, *oves*: *ovsený* 'ovsen', *vín-o*: *vinný* 'vinski', *jablko-o*: *jablečný* 'jabolčen', *mas-o*: *masný* 'mesen', *mlék-o*: *mléčný* 'mlečen', *uhl-í*: *uhelný* 'premogov', *želez-o*: *železný* 'železen', *stříbr-o*: *stříbrný* 'srebrn', *kámen*: *kamenný* 'kamnit', ali iz **zloženk**: *hláskoslov-í*: *hláskoslovný* 'glasosloven', *tvaroslov-í*: *tvaroslovný* 'oblikosloven', *přírodověd-a*: *přírodovědný* 'naravosloven', *dějepis*: *dějepisný* 'zgodovino-pisen'. V ostalih primerih gre za starejši način izpeljave pridevnikov iz **samostalnikov** (predvsem samostalnikov, ki označujejo dejanja, lastnosti, stanja): *odpor*: *odporný* 'odvraten', *hnus*: *hnusný* 'gnusen', *chut'*: *chutný* 'oku-sen', *srde-e*: *srdečný* 'prisrčen', *šťěst-í*: *šťastný* 'srečen', *píl-e*: *pilný* 'marljiv', *zbytek*: *zbytečný* 'odvečen', *vět-a*: *větný* 'stavčen', *sloves-o*: *slovesný* 'glagolski', *rodin-a*: *rodinný* 'družinski'. Pridevniki, ki se tvorijo iz **glagolov**, izražajo kakovost ali oceno, *běž-et*: *běžný* 'vsakdanji, običajen', *odliš-it*: *odlišný* 'različen', *plat-it*: *platný* 'veljaven', *čin-it*: *činný* 'dejaven', *přiblíž-it*: *přiblížený* 'približen'; zelo redko se tvorijo tudi iz **prislovov**: *zpět*: *zpětný* 'vzvraten', *včas*: *včasný* 'pravočasen', *občas*: *občasný* 'občasen'.

!Pozor: Iz nekaterih besed se lahko pridevnik izpelje tako s pripono *-ný* kot tudi *-ní*. Med takšnima pridevnikoma obstaja določena pomenska razlika, in sicer pridevniki na *-ný* preneseno ocenjujejo samostalnik, pridevniki na *-ní* pa označujejo neposreden odnos: *nájemný vrah* 'najeti morilec' – *nájemní smlouva* 'najemna pogodba', *srdeční sval* 'srčna mišica' – *srdečný pozdrav* 'prisrčen pozdrav', *zábavní podnik* 'zabaviščni objekt' – *zábavný člověk* 'zabaven človek'.

-ENÝ/-ĚNÝ

S to pripono tvorimo predvsem pridevnike, ki označujejo **snov**, iz katere je narejen predmet: *len*: *lněný* 'lanen', *bavln-a*: *bavlněný* 'bombažen', *olov-o*: *olověný* 'svinčen', *slám-a*: *slaměný* 'slamnat', *hlín-a*: *hlíněný* 'glinen', *dřev-o*: *dřevěný* 'lesen', *měď*: *měděný* 'bakren'.

-SKÝ (-ovský, -ký, -cký, -ický)

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava)

a) S to pripono tvorimo tako imenovane **skupinske svojilne pridevnike**, torej pridevnike, ki izražajo prisvajanje pri skupini oseb ali živali: *bratr*: *bratrský* 'bratski', *řidič*: *řidičský*

'vozniški', *kůň*: *koňský* 'konjski', *mnich*: *mnišský* 'meniški', *žen-a*: *ženský* 'ženski', *vdov-a*: *vdovský* 'vdovski', *lid*: *lidský* 'človeški'.

Obrazilo -OVSKÝ se dodaja, če se podstava konča s skupino soglasnikov: *soudc-e*: *soudcovský* 'sodniški', *otec*: *otcovský* 'očetovski' ali pri nekaterih enozložnih podstavah: *syn*: *synovský* 'sinovski', *žák*: *žákovský* 'dijaški'.

Različica -KÝ se dodaja podstavam, ki se končajo s *-k* ali *-c*, pri čemer se *-k* vedno spremeni v *-c*: *právník*: *právnícký* 'pravniški', *dělník*: *dělnický* 'delavski', *plavec*: *plavecký* 'plavalški', *lovec*: *lovecký* 'lovski', *gramatik-a*: *gramatický* 'slovnični'.

- b) Druga skupina pridevnikov, tvorjenih na ta način, se nanaša na **poimenovanja mest**, lahko bi rekli, da je odnos tudi do neke mere svojilen (*pražský hrad* 'praški grad' – pridevnik lahko razumemo tudi tako, da z njim mestu Pragi pripisujemo neki grad): *čistírn-a*: *čistírenský* 'čistilniški', *poradn-a*: *poradenský* 'svetovalniški', *kavárn-a*: *kavárenský* 'kavarniški', *pivovar*: *pivovarský* 'pivovarniški', *Plzeň*: *plzeňský* 'plzenski', *Bratislav-a*: *bratislavský* 'bratislavski', *Itáli-e*: *italský* 'italijanski', *Haag*: *haagský* 'haški'.

Alternacije zadevajo končaj podstave na *-k*, *-h*, *-ch*: *Amerik-a*: *americký*, *Písek*: *písecký*, *Prah-a*: *pražský*, *Valach*: *valašský*, *Kongo*: *kongský* ali *konžský*.

Izjema je: *Anglie*: *anglický*.

-CKÝ/-ICKÝ: *ekonomi-e*: *ekonomický* 'ekonomski', *próza*: *prozaický* 'prozen/prozaičen', *alkohol*: *alkoholický* 'alkoholen'.

KONVERZIJA

Končnica: -Í (-cí/-čí)

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: konverzija)

Svojlne pridevnike iz poimenovanj **živali** tvorimo s konverzijo s pripono *-í* (sln. -ji: kozji, pasji):

holub: *holubí* 'golobji', *pes*: *psí* 'pasji', *lev*: *lví* 'levji', *medvěd*: *medvědí* 'medvedji', *vlk*: *vlčí* 'volčji', *racek*: *racčí* 'galebji', *tygr*: *tygří* 'tigrov', *slepíc-e*: *slepičí* 'kokošji', *lišk-a*: *liščí* 'lisičji', *krůt-a*: *krůtí* 'puranji', *mouch-a*: *muší* 'mušji', *kukačk-a*: *kukaččí* 'kukavičji'.

-CÍ/-ČÍ: S tema priponama tvorimo pridevnike iz poimenovanj **mladičev**: *jehně*: *jehněčí* 'jagnječji', *tele*: *telecí* 'telečji', *kuře*: *kuřecí* 'piščančji', *prase*: *prasečí* 'prašičji', *kůzle*: *kůzlečí* 'kozličji'.

Manj produktivno je tvorjenje iz poimenovanj **oseb, mitoloških in pravljicnih bitij**: *děvč-e*: *dívčí* 'dekliški', *bůh*: *boží* 'božji', *kníže*: *knížecí* 'knežji', *trpaslík*: *trpasličí* 'škratji', *obr*: *obří* 'velikanski', *drak*: *dračí* 'zmajski', *rusalk-a*: *rusalčí* 'rusalkin'.

3.3.4 Pridevniki, izpeljani iz prislovov (*přídavná jména odvozená od příslovci*)

Pridevnikov, izpeljanih iz prislovov, je v češčini razmeroma malo, ta način tvorjenja je ne-produktiven.

Tvorijo se iz prislovov kraja, časa ali načina tako, da se ali predpona ali končnica (bese-dnovrstna – *slovnědruhová*) prislova odstrani in se doda pridevniška pripona:

-**NÍ**: *dol-e*: *dolní* 'spodnji', *u-prostřed*: *prostřední* 'srednji', *v-před-u*: *přední* 'sprednji', *u-vnitř*: *vnitřní* 'notranji', *dnés*: *dnešní* 'današnji', *letos*: *letošní* 'letošnji', *rán-o*: *ranní* 'jutranji', *dopoledn-e*: *dopolední* 'dopoldanski'.

-**ĚJŠÍ/-EJŠÍ**: *zít-r-a*: *zítřejší* 'jutrišnji', *dol-e*: *dolejší* 'spodnji', *na-hoř-e*: *hořejší* 'zgor-nji', *vn-ě*: *vnější* 'zunanji', *zde*: *zdejší* 'tukajšnji', *tam*: *tamější* 'tamkajšnji', *na-proti*: *protější* 'nasproten', *vedle*: *vedlejší* 'stranski'.

-**NÝ**: *zpět*: *zpětný* 'vzvraten', *včas*: *včasný* 'pravočasen', *občas*: *občasný* 'občasen'.

Odnosni pridevniki, tvorjeni s predponsko ali kombinirano izpeljavo

Predponska izpeljava

Pridevnike skoraj vseh pomenskih skupin lahko včasih tvorimo iz predložnih sklonov pridevnika ali samostalnika, ki izražajo okoliščino, ki se spremeni v lastnost. To tvorjenje je v češčini redko:

MEZI-: *mezi+národní*: *mezinárodní* 'mednaroden', *mezi+druhový*: *mezidruhový* 'medvrsten';

MIMO-: *mimo+školní*: *mimoškolní* 'zunajšolski', *mimo+řádny*: *mimořádný* 'izreden';

NAD-: *nad+okenní*: *nadokenní* 'nadokenski', *nad+národní*: *nadnárodní* 'nadnarodeni';

PO-: *po+vánoční*: *povánoční* 'pobožičen';

POD-: *pod+mořský*: *podmořský* 'podmorski', *pod+vědomý* 'podzavesten'.

Predponsko-priponska izpeljava

BEZ-+ný: *bez citu*: *bezcitný* 'brezčuten', *bez dětí* 'brez otrok': *bezdětný*, *bez tíže*: *beztížný* 'breztežen';

PO-+ní: *po ulic-i*: *pouliční* 'pouličeni', *po zem-i*: *pozemní* 'pozemeljski';

PROTI-+ní/-ný: *proti požáru*: *protipožární* 'protipožaren', *proti směru*: *protisměrný* 'protismeren';

PŘED-+ný: *před válkou*: *předválečný* 'predvojen';

PŘÍ-/PŘI-+ní: *při zemi*: *přízemní* 'pritličeni, pritlehen';

Predponska izpeljava, kombinirana s konverzijo

BEZ-+**-ý**: *bez masa*: *bezmasý* 'brezmesen', *bez listů*: *bezlistý* 'brezlisten', *bez vody*: *bezvodý* 'brezvodnen'.

!Primerjava: Predponska izpeljava čeških pridevnikov je zelo podobna kot v slovenščini. V češčini pa se pogosteje kot v slovenščini uporabljajo tudi sopomenske tuje predpone, ki se ponavadi kombinirajo z besedami tujega izvora, npr.: **ante-** (=před-) *ante+datovaný*: *antedatovaný* 'antedatiran'; **anti-** (=proti-) *anti+komunistický*: *antikomunistický* 'protikomunističen'; **sub-** (=pod-) *sub+Sahara*: *subsaharský* 'subsaharski'; **super-** (=nad-) *super+sonický*: *supersonický* 'nadzvočen'; **inter-** (=mezi-) *inter+nacionální*: *internacionální* 'mednarodnen'.

3.3.5 Pridevniki odnosa do dejanja

(*přídavná jména vyjadřující vztah k ději*)

(*-cí, -telný, -vý/-avý/-lavý/-ivý/-livý/-nlivý, končnici: -í, -ý*)

IZPELJAVA

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: glagolska nedoločniška z osnovotvornim samoglasnikom, ki je vedno kratek oziroma se krajša, vzorec: *JARNÍ, MLADÝ*)

-CÍ

S to pripono tvorimo pridevnike **namena** (*účelová adjektiva*). Na videz so zelo podobni popridevljenim glagolom, v nasprotju z njimi pa ne izražajo pomena časa (to pomeni, da ne razlikujejo poteka dejanja glede na sedanost, preteklost ali prihodnost). Večinoma se tvorijo iz **nedovršnih** glagolov: *měři-t*: *měřící* 'merilen', *psá-t*: *psací* 'pisalen', *čisti-t*: *čisticí* 'čisti-len', *prá-t*: *prací* 'pralen', *spá-t*: *spací* 'spalen', *hrá-t*: *hrací* 'igralen', *holi-t*: *holící* 'brivski', *skláda-t*: *skládací* 'zložljiv', *se-da-t*: *sedací* 'sedalen'.

-TELNÝ

S to pripono se tvorijo pridevniki, ki označujejo **pasivno zmožnost** oziroma nezmožnost. **Alternacije** podstave so pogoste: *ovláda-t*: *ovladatelný* 'obvladljiv', *odlouči-t*: *odlučitelný* 'ločljiv', *nezapomenou-t*: *nezapomenutelný* 'nepozaben', *obývá-t*: *obyvatelný* 'primeren za bivanje', *léči-t*: *léčitelný* 'ozdravljiv', *nedýcha-t*: *nedýchatelný* 'ki se ga ne da dihati', *neuvěři-t*: *neuvěřitelný* 'neverjeten', *pochopi-t*: *pochopitelný* 'razumljiv'.

Pri **glagolih 1. in 3. razreda** (glejte 4.7.6) se osnovotvorni samoglasnik vedno spremeni v *-i*, če osnovotvornega samoglasnika ni, se *-i* doda korenu: *snés-t*: *snesitelný* 'znosen', *přemoc-t*: *přemožitelný* 'premagljiv', *vidě-t*: *viditelný* 'viden'.

-VÝ

Pridevniki, ki so izpeljani s pripono -vý, večinoma označujejo lastnosti, ki temeljijo na **pogostih neaktualnih dejanjih** osebka (*hravý, hádavý, usměvavý*).

Alternacije so pogoste: *hrá-t si: hravý* 'igriv', *háda-t se: hádavý* 'prepirljiv', *usmíva-t se: usměvavý* 'nasmejan', *odmíta-t: odmítavý* 'odklonilen', *hrozi-t: hrozivý* 'grozilen', *stěho-va-t: stěhovavý* 'selilen', *hoř-e-t: hořlavý* 'vnetljiv', *čít-i-t: citlivý* 'občutljiv', *mlče-t: mlčenlivý* 'molčečen', *trva-t: trvanlivý* 'trajen'.

KONVERZIJA

S konverzijo se v češčini tvorijo pridevniki iz glagolskih oblik (glejte 4.7.2.1) tako, da se obliki doda oblikotvorna končnica bodisi trde pridevniške sklanjatve -ý (vzorec: *MLADÝ*) bodisi mehke pridevniške sklanjatve -í (vzorec: *JARNÍ*).

Končnica: -Ý

a) Iz **preteklega opisnega deležnika** (*přičestí minulé činné*) tvorimo popridevljene oblike (v slovenski slovnici se te oblike navajajo kot deležniki stanja). Pomensko so ti pridevniki sinonimni z aktivnimi glagolskimi pridevniki, ki označujejo predhodno dejanje (tip: -vší-), vendar so slogovno nezaznamovani.

Tvorijo se iz dovršnih glagolov, najpogosteje predponskih. Če se tvorijo iz povratnega glagola, povratni morfem izgine (v nasprotju z oblikami tipa: -vší-): *přijít (přišel): příšlý* 'prispele', *rozkvést (rozkvetl): rozkvetlý* 'razcvetel', *jíst (jedl): jedlý* 'užiten', *uplynout (uplynul): uplynulý* 'pretekel', *zteplat (zteplal): zteplalý* 'ogret', *opozdit se (opozdil se): opozdilý* 'pozen', *opít se (opil se): opilý* 'pijan'.

!Pozor: Pri nekaterih popridevljenih preteklih opisnih deležnikih ni več jasna motivacija (ne prepoznamo več izvirnega glagola oziroma ga v določenem pomenu danes ne uporabljamo več), npr. *dokonalý* 'dovršen', *minulý* 'pretekel' idr.

b) Iz **preteklega trpnega deležnika** (*přičestí minulé trpné*) se tvorijo popridevljene oblike – pridevniki. Tvorijo se tako iz dovršnih kot iz nedovršnih glagolov, enako kot v slovenščini: *přinést (přinesen): přinesený* 'prinesen', *u/péct (u/pečen): u/pečený* 's/pečen', *na/tisknout (na/tištěn): na/tištěný* 'natisnjen/tiskan', *po/krýt (po/kryt): po/krytý* 'pokrit', *roz/lít (roz/lit): roz/litý* 'razlit', *vypít (vypit): vypitý* 'izpit', *na/koupit (na/koupen): na/koupený* 'kupljen', *u/vařit (u/vařen): u/vařený* 's/kuhan', *u/smažit (u/smažen): u/smažený* 'ocvrt', *u/sušit (u/sušen): u/sušený* 'po/sušen', *u/dělat (u/dělán): u/dělaný* 'narejen'.

!Pozor: Pri glagolih 2. razreda je veliko dvojnic: *vytisknout (vytištěn/vytisknut): vytištěný/vytisknutý* 'natisnjen', *napadnout (napaden/napadnut): napadený/napadnutý* 'napaden', *roztrhnout (roztržen/roztrhnut): roztržený/roztrhnutý* 'raztrgan', kar je povezano z dubletno obliko trpnega deležnika (glejte 4.7.2.1).

Končnica: -í

a) Iz **sedanjega deležja** (*přechodník přítomný*), oblike za ženski in srednji spol, z oblikotvorno/besedotvorno končnico *-í* tvorimo pridevnike, ki izražajo istočasnost dejanja (analogično slovenskemu deležniku na *-č*) in se vedno tvorijo iz **nedovršnih glagolov**: *vézt (vezouc): vezoucí 'peljoč', jít (jdouc): jdoucí 'gredoč', téct (tekouc): tekoucí 'tekoč', brát (berouc): beroucí 'jemajoč', tisknout (tisknouc): tisknoucí 'tiskajoč', lyžovat (lyžujíc): lyžující 'smučajoč', prosit (prosic): prosící 'proseč', dávat (dávajíc): dávající 'dajajoč', sázet (sázejíc): sázející 'sadeč'.*

Nekateri od teh pridevnikov se posamostalijo: *cestující 'potnik', pracující 'delavec'* itn.

b) Iz **preteklega deležja** (*přechodník minulý*) s pomočjo končnice *-í* tvorimo pridevnike, ki označujejo predhodno dejanje (=dejanje, ki je potekalo pred časom, ki ga označuje povedek), in sicer samo iz **dovršnih glagolov**: *udělat (udělavši): udělavší 'naredivši', poprosit (poprosivši): poprosivší 'poprosivši', přinést (přinessi): přinesší 'prinesši', přijít (přišedši): přišedší 'prišedši'.*

Teh besed ni mogoče posamostaliti.

INAČENJSKA KATEGORIJA**3.3.6 Stopnjevanje (*stupňování*)**

Inačensjska izpeljava je izpeljava (oziroma konverzija) iz pridevnikov, s katero se samo inači (modificira) pomen pridevnika tako, da se mera lastnosti poveča, zniža ali zanika. Izpeljanke tako izražajo različne stopnje mere lastnosti in se uporabljajo: a) v primerjavi z drugimi predmeti ali pojavi (=stopnjevanje); b) brez primerjave z drugimi (= absolutno). Pri prvi točki se na omejeno število načinov (stopnjevanje) izpeljujejo pridevniki iz neomejenega števila osnov (skoraj iz vseh pridevnikov), torej gre za pravilno, ustaljeno in sistemsko tvorjenje. V drugem primeru je besedotvornih načinov veliko več, vendar izpeljava ni mogoča iz vseh osnov, ne gre torej za sistemski način tvorjenja.

Stopnjevanje (*stupňování*)

(kategorija: modifikacija, besedotvorna vrsta: priponska oziroma predponska izpeljava /izjema konverzija/, besedotvorna podstava: pridevniška, vzorec: *jarní*)

Skoraj vsi pridevniki, razen svojilnih (*-ův, -in, -í*) in izglagolskih (*-vší, -cí*), v češčini tvorijo drugo in tretjo stopnjo.

Druga stopnja – primernik (*druhý stupeň, komparativ*)

Pridevniki drugo stopnjo tvorijo s priponsko izpeljavo oziroma konverzijo.

-EJŠÍ/-ĚJŠÍ

To je osnovna in v sodobnem jeziku edina produktivna pripona pri tvorjenju druge stopnje pridevnikov. **Alternacije** (mehčanje) zadnjega soglasnika osnove so pravilne. Na ta način se tvori druga stopnja iz:

- a) **pridevnikov, izpeljanih** s pripono ali konverzijo: *dokonalý* 'dovršen': *dokonalejší, zmrzlý* 'zamrznjen/premražen': *zmrzlejší, žádaný* 'iskan, zahtevan': *žádanější, drobný* 'droben': *drobnější, transparentní* 'transparenten': *transparentnější, bolestivý* 'boleč': *bolestivější, členitý* 'razgiban': *členitější, určitý* 'določen': *určitější*;
- !Pozor: V slovenščini se iz podobno tvorjenih pridevnikov druga stopnja večinoma tvori analitično, torej s pomočjo besede *bolj* (bolj boleč, bolj dovršen ipd.).
- b) **primarnih** (neizpeljanih) **pridevnikov**, katerih podstava se konča s *-l-, -s-, -z-, -v-* ali soglasniško skupino: *vesel-ý* 'vesel': *veselejší, bíl-ý* 'bel': *bělejší, ryz-í* 'čist, pravi': *ryzejší, nov-ý* 'nov': *novější, zdrav-ý* 'zdrav': *zdravější, divok-ý* 'divji': *divočejší, šťastn-ý* 'vesel/srečen': *šťastnější, chytr-ý* 'bister/pameten': *chytrější, jasn-ý* 'jasen': *jasnější, hodn-ý* 'dober/priden': *hodnější, přísn-ý* 'strog': *přísnější, krásn-ý* 'lep': *krásnější*.

-ŠÍ

Ta način tvorjenja je v sodobni češčini povsem neproduktiven, torej novi primerniki na ta način ne nastajajo. V češčini pa obstaja skupina ustaljenih oblik druge stopnje **prvotnih** (neizpeljanih) pridevnikov, ki se končajo na *-hý, -chý, -rý, -dý, -tý, -bý* (kjer je to mogoče, se pojavlja alternacija zadnjega soglasnika osnove/mehčanje/): *tuh-ý* 'tog': *tužší, tich-ý* 'tih': *tišší, ploch-ý* 'ploščat, raven': *plošší, such-ý* 'suh': *sušší, star-ý* 'star': *starší, mlad-ý* 'mlad': *mladší, tvrd-ý* 'trd': *tvrdší, slab-ý* 'šibek': *slabší, hrub-ý* 'grob': *hrubší, drah-ý* 'drag': *dražší, jednoduchý* 'enostaven': *jednodušší, čist-ý* 'čist': *čistší, prost-ý* 'preprost': *prostší, tmav-ý* 'temen': *tmavší, chud-ý* 'reven': *chudší, hust-ý* 'gost': *hustší*.

!Pozor: *snad-ný* 'lahek': *snazší/snadnější*.

Pri pridevnikih, ki se **končajo na -ký**, pred pripono *-ší* odpade *-k-*, če je korenski samoglasnik dolg, se skrajša: *hlad-ký* 'gladek': *hladší, slad-ký* 'sladek': *sladší, prud-ký* 'močan, sunkovit': *prudší, krot-ký* 'krotek': *krotší, těž-ký* 'težek': *těžší, říd-ký* 'redék': *řidší, krát-ký* 'kratek': *kratší, blíž-ký* 'bližnji': *blížší, níž-ký* 'nizek': *nížší, úz-ký* 'ozek': *užší*.

Pri pridevnikih, ki se **končajo s skupino -oký**, pa odpade *-ok-* (enako kot v slovenščini): *vys-oký* 'visok': *vyšší, hlub-oký* 'globok': *hlubší, šir-oký* 'širok': *širší*.

Končnica: -Í

To je zelo star in danes neproduktiven način tvorjenja druge stopnje pridevnikov. Tako se tvori primernik pri skupini primarnih pridevnikov na *-ký* s pomočjo konverzije v kombinaciji z alternacijo konca podstave: *hezký* 'lep': *hezčí, lehký* 'lahek, enostaven': *lehčí, měkký*

'mehek': *měkčí*, *hebký* 'voljen, rahel': *hebčí*, *křehký* 'krhek': *křehčí*, *mělký* 'plitek': *mělčí*, *tenký* 'tanek': *tenčí*, *trpký* 'trpek': *trpčí*.

!Pozor: V pogovornem (neknjižnem) jeziku se pri pridevnikih vse pogosteje uporabljajo oblike s pripono *-ejší* (*měkký*: *měkkčejší* namesto knjižnega *měkčí* 'mehkejši') in tudi v knjižnem jeziku pri nekaterih pridevnikih obstajajo dublete: *hustý* 'gost': *hustší/hustější*, *hrubý* 'grob': *hrubší/hrubější*.

Tretja stopnja – presežnik (*třetí stupeň, superlativ*)

NEJ-

Presežnik se tvori iz primernika s predponsko izpeljavo s predpono *nej-* (*nejlepší* 'najboljši', *nejhezčí* 'najlepši', *nejchytřejší* 'najpametnejši' ipd.). Izraža, da ima predmet največjo mero določene lastnosti v primerjavi z drugimi predmeti iz iste skupine.

Neppravilno stopnjevanje (*nepřavidelné stupňování*)

V češčini obstaja nekaj pridevnikov, ki tvorijo drugo stopnjo nepravilno, torej iz drugega ali spremenjenega korena. Tretja stopnja pa se pravilno tvori iz druge:

dobrý 'dober' – 2.st.: *lepší* 'boljši' – 3.st.: *nejlepší* 'najboljši';
špatný/zlý 'slab' – 2.st.: *horší* 'slabši' – 3.st.: *nejhorší* 'najslabši';
dlouhý 'dolg' – 2.st.: *delší* 'daljši' – 3.st.: *nejdelší* 'najdaljši';
velký 'velik' – 2.st.: *větší* 'večji' – 3.st.: *největší* 'največji';
malý 'majhen' – 2.st.: *menší* 'manjši' – 3.st.: *nejmenší* 'najmanjši'.

3.3.7 Poudarjanje lastnosti, čustveno obarvan pomen (*zdůraznění vlastnosti, expresivní význam*)

3.3.7.1 Povečana mera lastnosti

(*-ičký/-inký, -oučký/-ounký, -ánský*)

Pri tvorjenju besed z vsemi tipi pripon so pogoste alternacije podstave. Besedotvorna podstava je pridevniška brez osnovotvornega morfema (pri pridevnikih, ki se končajo na *-ký*, je podstava brez *-ký*).

-OUČKÝ/-OUNKÝ

Soglasniki *d*, *t*, *n* na koncu podstave se pred priponama *-oučký* in *-ounký* mehčajo v *d'*, *t'*, *ň*: *leh-ký* 'lahek': *lehoučký/lehounký*, *tich-ý* 'tih': *tichoučký/tichounký*, *útl-ý* 'tanek, suh': *útloučký/útlounký*, *jemn-ý* 'droben, fin': *jemňoučký/jemňounký*, *kulat-ý* 'okrogel': *kulat'oučký/kulat'ounký*, *růžov-ý* 'rožnat': *růžovoučký/růžovounký*, *žlut-ý* 'rumen': *žlut'oučký/žlut'ounký*,

hez-ký 'lep': *hezoučký/hezounký*, *mil-ý* 'prijazen, mil': *miloučký/milounký*, *čist-ý* 'čist': *čist'oučký/čist'ounký*, *měk-ký* 'mehek': *měkoučký/měkounký*, *křeh-ký* 'krhek': *křehoučký/křehounký*, *hlad-ký* 'gladek': *hlad'ounký/hlad'oučký*, *slad-ký* 'sladek': *slad'oučký/slاد'ounký*, *dobr-ý* 'dober': *dobroučký/dobrounký*, *such-ý* 'suh': *suchoučký/suchounký*.

Nekateri pridevniki tvorijo izpeljanke tega tipa tako z obraziloma –oučký/-ounký, kot tudi –ičký/inký: *krát-ký* 'kratek': *krat'oučký/krat'ounký*, *mlad-ý* 'mlad': *mlad'oučký/mlad'ounký*, *ten-ký* 'tanek': *teňoučký/teňounký*.

-IČKÝ/-INKÝ

mal-ý 'majhen': *maličký/malinky*, *krát-ký* 'kratek': *kratičký/kratinky*, *mlad-ý* 'mlad': *mladičký/mladinky*, *bled-ý* 'bled': *bledičký/bledinky*; *star-ý* 'star': *staříčký*.

-OULINKÝ/-OULIČKÝ

Pripona, ki še dodatno poudari in čustveno obarva lastnost, izraženo s pridevnikom. Npr. *leh-ký* 'lahek': *lehoulinky*, *jemn-ý* 'fin, nežen': *jemňoulinky*, *žlut-ý* 'rumen': *žlut'oulinky*, *hez-ký* 'lep': *hezoulinky*, *měk-ký* 'mehek': *měkoulinky*, *křeh-ký* 'krhek': *křehoulinky*, *slad-ký* 'sladek': *slad'oulinky*, *mal-ý* 'majhen' *malilinky*.

-ÁNSKÝ:

S to pripono tvorimo pridevnike, ki izražajo veliko mero določene lastnosti. Tvorjenje je omejeno na nekaj pridevniških osnov in izrazi so močno ekspresivni:

širok-ý 'širok': *širokánský*, *velik-ý* 'velik': *velikánský*.

S podvojenim ali potrojenim prvim zlogom pripone (*-anánský/-ananánský*) tvorimo še dodatno večalnico določene lastnosti: *vysok-ý*: *vysokanánský*, *velik-ý*: *velikananánský*.

Glasoslovno pogojene so variante (glejte tudi 3.3.6.2): *-itánský* (*hroz-ný* 'grozen': *hrozitánský*) ali *-atánský* (*dlouh-ý* 'dolg': *dlouhatánský*).

Predponska izpeljava

Povečana mera lastnosti se izraža tudi z ekspresivnimi pridevniki, ki jih tvorimo s predponama *pra-* in *pře-*.

PRA-

Ta predpona se dodaja pridevnikom, ki označujejo bolj negativno lastnost: *hanebn-ý* 'nesramen': *prahanebný* 'zelo nesramen', *podivný* 'čuden': *prapodivný* 'zelo čuden', *žádný* 'noben': *pražádný*, *bídný* 'beden': *prabídný* 'zelo beden'.

PŘE-

Predpona *pře-* se pri tvorbi pridevnikov uporablja zelo redko (v nasprotju s slovenščino), samo pri besedah: *krásný*: *překrásný* 'prelep', *nádherný*: *přenádherný* 'prečudovit', *bohatý*: *přebohatý* 'prebogati'.

!Primerjava: Slovenski pridevniki kot *prehiter*, *prezgodnji*, *prepočasen* se v češčini izražajo s pridevnikom in prislovom *příliš*: *příliš rychlý*, *příliš časný*, *příliš pomalý*.

!Pozor: Češčina uporablja tudi nekatere tuje predpone, ki se ponavadi povezujejo s tujkami, vendar obstaja tudi nekaj primerov izpeljave iz domačih besed: **hyper-** (*hypermoderní, hyperkritický*), **ultra-** (*ultramoderní, ultratajný*), **arci-** (*arcičeský, arcikatolický*).

3.3.7.2 Znižana mera lastnosti (*snížená míra vlastnosti*)

-AVÝ

Ta končnica se uporablja pri poimenovanju barv: *bíl-ý: bělavý* 'belkast', *šed-ý: šedavý* 'sivkast', *modr-ý: modravý* 'modrikast'; izjemoma pri drugih pridevnikih: *chor-ý: churavý* 'bolehen'.

Predpanska izpeljava

PA-

Predpona izraža pomen nepravšnji: *vědecký* 'znanstveni': *pavědecký, umělecký* 'umetniški': *paumělecký, literární* 'književni': *paliterární*.

PO-

Pridevniki s to predpono izražajo »malo manj« določene lastnosti. Besedotvorna podstava je pridevnik druge stopnje: *menší: poměší* 'malo manjši', *slabší: poslabší* 'malo šibkejši', *lehčí: polehčí* 'malo lažji'.

NE-

Pri pridevnikih je tvorjenje s predpono *ne-* zelo pogosto. Tvorjenke s to predpono iz kakovostnih pridevnikov pomenijo samo **znižano stopnjo lastnosti**: *malý: nemalý* 'ne premajhen, pa tudi velik ne', *dobrý: nedobrý* 'ne ravno okusen (o hrani)', *dlouhý: nedlouhý* 'ne ravno dolg', *veselý: neveselý* 'ne ravno vesel', *pěkný: nepěkný* 'ne ravno lep'.

Ostale tvorjenke izražajo **negacijo oziroma neobstoj prvine**, izražene s pridevnikom odnosa do snovi ali dejanja (ti so najpogostejši): *železný: neželezný* 'nekovinski', *slovinský: neslovinský* 'neslovenski', *pracující: nepracující* 'tisti, ki ne dela', *psaný: nepsaný* 'nepisan', *čitelný: nečitelný* 'nečitljiv'.

Predpansko-pripanska izpeljava

Tako tvorjene izpeljanke izražajo majhno količino lastnosti.

NA-+/-lý: *žlut-ý: nažloutlý* 'rumenkast', *zrz-avý: nazrzlý* 'rahlo rdečelas', *slad-ký: nasládly* 'rahlo sladek', *trpk-ý: natrpklý* 'rahlo trpek', *kyselý: nakyslý* 'rahlo skisan (o mleku)', *vlh-ký: navlhly* 'navlažen', *hluch-ý: nahluchlý* 'naglušen';

ZA-+/-lý: *žlut-ý: zažloutlý* 'porumenel', *šed-ý: zašedlý* 'posivel';

PŘI-+/-lý/-ělý: *hloup-ý: přihloupý* 'bebast', *pitom-ý: připitomělý* 'nekoliko neumen';

PO+**-lý**: *dlouh-ý*: *podlouhly* 'podolgovat', *bled-ý*: *pobledlý* 'pobledelel', *hub-ený*: *pohublý* 'shujšan'.

3.4 TVORBA PRISLOVOV (TVOŘENÍ PŘÍSLOVCÍ)

V sodobni češčini se prislovi tvorijo s priponsko izpeljavo oziroma s konverzijo. Pri konverziji (*konverze*) govorimo tudi o adverbializaciji. Redkejši način tvorjenja je sklapljanje (*spřahování*), katerega rezultat so zloženi prislovi (*spřezky*). V nekaterih primerih se pomenska kategorija spreminja, torej prihaja do mutacije pomena, če pa gre za izpeljavo iz pridevnikov, se pomen kot tak ne spreminja, zato govorimo samo o njegovi transpoziciji, ker se lastnost samostalnika, izražena s pridevnikom (*tmavá zeleň*, *slušné chování*), izrazi s prislovom ob pridevniku (*tmavě zelená*) in glagolu (*slušně se chovat*).

MUTACIJSKA KATEGORIJA

3.4.1 Prislovi iz samostalnikov (*příslovce odvozená od podstatných jmen*)

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: konverzija, sklapljanje; besedotvorna podstava: samostalniška)

Prislovi iz samostalnikov se v češčini tvorijo s konverzijo brez dodajanja končnic. Torej oblika formalno ostaja enaka kot pri samostalniku, raba pa je različna.

Prislovi nastajajo iz **nepredložnih oblik** (to tvorjenje je v sodobni češčini neproduktivno) – iz imenovalnika: *večer*, *-a* m. 'večer': *večer* 'zvečer', *ráno*, *-a* n. 'jutro': *ráno* 'zjutraj', *tma*, *-y* f. 'mrak': *tma* 'temno'; ali iz orodnika: *celek*, *-u* m. 'celota': *celkem* 'skupaj, v celoti', *kolo*, *-a* n. 'kolo': *kolem* 'okrog, mimo', *bok*: *bokem* 'postrani', *stran-a*: *stranou* 'stran', *čas*: *časem* 'sčasoma', *závěr*: *závěrem* 'za konec', *většin-a*: *většinou* 'večinoma', *práv-o*: *právem* 'upravičeno' ipd.

Tako so nastali tudi prislovi *doma* 'doma' – *domů* 'domov' ali *dole* 'spodaj' – *dolů* 'dolnavzdol'.

Prislovi lahko nastajajo tudi iz **predložnih sklonov**, kadar se predlog združi s samostalnikom v eno besedo – prislov. Besedotvorno gre za način sklapljanja, kar je v češčini še vedno produktivno tvorjenje:

BEZ-: *pochyb-a* 'dvom': *bezpochyby* 'nedvomno';

DO-: *hromad-a* 'kup': *dohromady* 'skupaj', *kol-o*: *dokola* 'kar naprej', *dnešek* 'danes':

dodneška 'do danes/do zdaj', *nekonečn-o* 'neskončno': *donekonečna* 'v nedogled', *slov-o* 'beseda': *doslova* 'dobesedno';

K-/KU-: *večer* 'večer': *kvečeru* 'proti večeru', *vůl-e* 'volja': *kvůli* 'zavoljo, zaradi';

NA-: *hor-a* 'gora': *nahoře* 'zgoraj/nahoru' 'navzgor', *hlas* 'glas': *nahlas* 'glasno';

O-/OB-: *čas* 'čas': *občas* 'občasno', *den* 'dan': *obden* 'vsak drugi dan', *pravd-a* 'resnica': *opravdu* 'zares';

PO-: *tm-a* 'tema': *potmě* 'v temi', *taj* 'skrivnost': *potají* 'na skrivaj'; *hromad-a* 'kup': *pohromadě* 'skupaj';

Z-: *paměť* 'spomin': *z paměti* 'na pamet', *počátek* 'začetek': *zpočátku* 'najprej, na začetku', *jar-o* 'pomlad': *z jara* 'spomladi', *část* 'del': *zčásti* 'delno', *pravidl-o* 'pravilo': *zpravidla* 'praviloma'.

3.4.2 Prislovi iz zaimkov (*príslovce odvozená od zájmen*)

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska sufiksacija, konverzija, sklapljanje oziroma kombinacija posameznih načinov tvorjenja; podstava: zaimenska).

Danes je to tvorjenje neproduktivno, vendar lahko opazamo, da so nekateri prislovi izpeljani iz istega korena kot zaimki:

ten 'ta': *tu* 'tukaj', *tam* 'tam', *tudy* 'tod', *tehdy* 'takrat/tedaj', *tak* 'tako', *odtud* 'odtod';

kdo 'kdo': *kam* 'kam', *kudy* 'kod', *kdy* 'kdaj', *kde* 'kje', *odkud* 'odkod';

onen 'oni': *onam* 'tjakaj';

jiný 'drugi': *jinam* 'drugam', *jinudy* 'drugod', *jindy* 'drugič', *jinak* 'drugače', *jinde* 'drugje', *odjinud* 'od drugod';

všechn 'ves': *všude* 'povsod';

mnohý 'mnogi/številni': *mnohdy* 'velikokrat'.

3.4.3 Prislovi iz glagolov (*príslovce odvozená od sloves*)

(kategorija: mutacija, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava oziroma sklapljanje, besedotvorna podstava: glagolski koren)

-KY

Gre za neproduktiven način tvorjenja prislovov iz glagolske podstave: *mlč-et*: *mlčky* 'molče', *plak-at*: *plačky* 'jokaje'.

-MO

Na ta način je nastalo nekaj telovadnih terminov, ki označujejo način izvedbe posameznih telesnih vaj:

plav-at: *plavmo* 'plavaje', *let-ět*: *letmo* 'lete', *rozkroč-it*: *rozkročmo* 'raznožno', *snož-it*: *snožmo* 'sonožno'.

TRANSPOZICIJSKA KATEGORIJA

3.4.4 Prislovi iz pridevnikov (*príslovce odvozená od přídavných jmen*)

Prislovi se tvorijo skoraj iz vseh pridevnikov, razen individualno svojilnih. Večina jih iz pridevnikov nastaja s konverzijo. Besedotvorna podstava je pridevnik brez osnovotvornega morfema (npr. pri pridevniku *dobrý* je osnovotvorni morfem *-ý*, torej je besedotvorna podstava pri tvorjenju prislova s konverzijo *dobr-*). Podstavi se doda besedotvorna končnica *-e*, *-o* ali *-y*. Izbira končnice je odvisna od podstave oziroma oblike pridevnika.

Izjema je povsem neproduktivno tvorjenje s priponsko sufiksacijo:

-KY

(kategorija: transpozicijska, besedotvorna vrsta: priponska izpeljava, besedotvorna podstava: pridevniška brez osnovotvornega morfema).

Z dodajanjem te pripone pridevniški podstavi tvorimo redke prislove, ki označujejo način premikanja, *bos-ý*: *bosky* 'z bosimi nogami', *pěš-í*: *pěšky* 'peš', ali duševno stanje: *nevědom-ý*: *nevědomky* 'nevede'.

3.4.4.1 Prislovi iz izpeljanih pridevnikov (*príslovce z odvozených přídavných jmen*)

Iz izpeljanih pridevnikov se prislovi tvorijo večinoma z besedotvorno končnico *-e/-ě*. Posebno skupino tvorijo prislovi, izpeljani s končnico *-y* iz pridevnikov, izpeljanih s priponami *-ký*, *-cký*, *-ský*.

Končnica: -E/-Ě

(kategorija: transpozicijska, besedotvorna vrsta: konverzija, besedotvorna podstava: pridevniška brez osnovotvornega morfema)

Pridevniki na *-ý, -ný* in vsi na *-ní*. Končnica *-ě* pri pridevnikih, ki se končajo na *-ý*, povzroča alternacijo.

Prislove tvorimo:

- a) iz **kakovostnih** pridevnikov po podobnosti, ki se končajo z *-atý/-natý, -itý, -ivý, -ový, -ovaný, -ovitý*:

ostrazit-ý: ostrazitě 'pozorno', *vejčit-ý: vejčitě* 'jajčasto', *stupňovit-ý: stupňovitě* 'postopno', *žádostiv-ý: žádostivě* 'pohlepno', *vášniv-ý: vášnivě* 'strastno', *neduživ-ý: neduživě* 'bolno/bolešno', *bolestiv-ý: bolestivě* 'boleče', *citliv-ý: citlivě* 'občutljivo', *namáhav-ý: namáhavě* 'naporno', *sněhov-ý: sněhově* 'snežno';

- b) iz **odnosnih** pridevnikov k predmetu, mestu ali snovi, ki se končajo z *-ový, -ní, -ný, -ený/-ěný*:

strojov-ý: strojově 'strojno', *únorov-ý: únorově* 'februarsko', *jarn-í: jarně* 'pomladansko', *slovn-í: slovně* 'besedno', *svátečn-í: svátečně* 'praznično', *negativn-í: negativně* 'negativno', *stříbrn-ý: stříbrně* 'srebrno', *odporn-ý: odporně* 'odvratno', *chutn-ý: chutně* 'okusno', *zpětn-ý: zpětně* 'nazaj, vzvratno', *přibližn-ý: přibližně* 'približno', *srdečn-ý: srdečně* 'pri srčno';

- c) iz **odnosnih** pridevnikov k dejanju, ki se končajo s *-telný, -vý/-avý/-lavý, -ivý/-livý/-nlivý, -ný* + končnica *-í/-ý*:

neuvěřiteln-ý: neuvěřitelně 'neverjetno', *viditeln-ý: viditelně* 'vidno', *snesiteln-ý: snesitelně* 'znosno', *pochopiteln-ý: pochopitelně* 'razumljivo', *usměvav-ý: usměvavě* 'nasmejano', *citliv-ý: citlivě* 'občutljivo', *neúprosn-ý: neúprosně* 'neizprosno', *připustn-ý: připustně* 'dopustno', *myln-ý: mylně* 'zmotno', *spisovn-ý: spisovně* 'knjižno (o jeziku)', *cestovn-í: cestovně* 'potovalno', *sportovn-í: sportovně* 'športno', *trestn-í: trestně* 'kazensko', *zral-ý: zrale* 'zrelo'.

!Pozor: Ponavadi se prislovi ne tvorijo iz pridevnikov, izpeljanih iz preteklega ter sedanjega deležja (tip: *prišedší, jdoucí* – glejte tudi 3.3.4). Potencialno se prislov iz teh pridevniških oblik lahko tvori z dodajanjem pripone *-ně*, dejansko pa se uporablja samo nekaj besed takšnega izvora: *nepřejíc-í: nepřejícně* 'nevoščljivo', *vševědouc-í: vševědoucně* 'vsevedno'.

!Pozor: Izjemoma se prislovi iz nekaterih pridevnikov tvorijo s končnico *-o* poleg rednega tvorjenja s končnico *-e/-ě*. Ta tvorba je omejena na samo nekaj besed, sicer pa so te oblike zastarele. Njihova raba je enaka kot pri oblikah z *-o* iz neizpeljanih pridevnikov, torej se uporablja kot povedkovo določilo (*Je tu hlučno*. 'Tu je hrupno.'). Primeri prislovov, ki se uporabljajo: *hlučn-ý: hlučně/hlučno* 'hrupno', *větrn-ý: větrno* 'vetrovno', *mraziv-ý: mrazivě/mrazivo* 'mrzlo'.

Končnica: -Y

Ta način se uporablja pri tvorjenju prislovov iz popridevljenih samostalnikov, izpeljanih s priponami *-ský/-cký, -ický, -ký, -ovský*, ter iz glagolov, konvertiranih v pridevniko:

společensk-ý: společensky 'družabno', *bratrsk-ý: bratrsky* 'bratsko', *lékařsk-ý: lékařsky* 'zdravniško', *čertovsk-ý: čertovsky* 'hudičevo', *přátelsk-ý: přátelsky* 'prijateljsko', *mořsk-ý: mořsky* 'morsko', *šalamounsk-ý: šalamounsky* 'salomonsko', *diplomatick-ý: diplomaticky* 'diplomatsko', *automatick-ý: automaticky* 'avtomatsko', *psychick-ý: psychicky* 'psihično', *historick-ý: historicky* 'zgodovinsko', *básnick-ý: básnicky* 'pesniško', *uměleck-ý: umělecky* 'umetniško', *leteck-ý: letecky* 'letalsko', *loveck-ý: lovecky* 'lovsko', *rusk-ý: rusky* 'rusko', *německ-ý: německy* 'nemško'.

3.4.4.2 Prislovi iz neizpeljanih pridevnikov (*príslovce z neodvozených přídavných jmen*)

Iz neizpeljanih pridevnikov se prislovi tvorijo s končnico *-e/-ě*, v nekaterih primerih pa obstaja še druga oblika prislova, ki se tvori iz iste pridevniške podstave s končnico *-o*:

Končnica: -E/-Ě

Na ta način se tvorijo prislovi iz pridevnikov, ki označujejo

- a) **telesno stanje ali vedenje:** *churav-ý: churavě* 'bolešno', *bystr-ý: bystře* 'pametno', *čil-ý: čile* 'živahno', *mil-ý: mile* 'prijazno', *spravedliv-ý: spravedlivě* 'pravično', *reáln-ý: reálně* 'realno, dejansko', *surov-ý: surově* 'surovo', *znamenit-ý: znamenitě* 'imenitno', *zl-ý: zle* 'hudobno, slabo', *dobr-ý: dobře* 'dobro', *slab-ý: slabě* 'slabotno', *piln-ý: pilně* 'pridno', *siln-ý: silně* 'močno', *kysel-ý: kysele* 'kislo', *sladk-ý: sladce* 'sladko, osladno';
- b) **mero:** *četn-ý: četně* 'pogosto', *levn-ý: levně* 'poceni', *nesmírn-ý: nesmírně* 'neizmerno', *přesn-ý: přesně* 'točno', *pěkn-ý: pěkně* 'lepo', *velik-ý: velice* 'zelo', *zřejm-ý: zřejmě* 'očito', *špatn-ý: špatně* 'slabo', *rychl-ý: rychle* 'hitro';
- c) **se končajo na -í** (mehki tip): *posledn-í: posledně* 'zadnjič', *příšt-í: příště* 'naslednjič', *svěž-í: svěže* 'sveže', *ciz-í: cize* 'tuje', *všedn-í: všedně* 'vsakdanje', *stabiln-í: stabilně* 'stabilno'.

Končnici: -E/-Ě, -O

Veliko čeških neizpeljanih pridevnikov tvori prislove z dvema končnicama *-e/-ě* ter *-o*, pri čemer se obliki razlikujeta po skladenjski vlogi. Samo prislovi na *-o* se uporabljajo kot del predikata, torej kot povedkovo določilo (povedkovnik), uporabljajo pa se tudi v vlogi prislovnega določila v osnovnem, neprenesenem pomenu (npr.: *hluboko v moři* 'globoko v

morju'). Če je prislov v vlogi prislovnega določila v prenesenem pomenu, se uporablja oblika na *-e/-ě* (npr.: *hluboce raněn* 'globoko prizadet') (glejte 5.1.1.2 in 5.1.4.3):

bíl-ý: bíle/bílo 'belo', *modr-ý: modře/modro* 'modro', *pust-ý: pustě/pusto* 'pusto', *hlubok-ý: hluboce/hluboko*, *nízk-ý: nízce/nízko* 'nizko', *mělk-ý: mělce/mělko* 'plitvo', *vysok-ý: vysoce/vysoko* 'visoko', *dlouh-ý: dlouze/dlouho* 'dolgo', *dalek-ý: dalece/daleko* 'daleč', *blízk-ý: blízce/blízko* 'blizu', *krásn-ý: krásně/krásno* 'lepo', *oškliv-ý: ošklivě/ošklivo* 'grdo', *hořk-ý: hořce/hořko* 'grenko', *těžk-ý: těžce/těžko* 'težko', *lehk-ý: lehce/lehko* 'lahko', *smutn-ý: smutně/smutno* 'žalostno', *těsn-ý: těsně/těsno* 'tesno', *úzk-ý: úzce/úzko* 'ozko', *širok-ý: široce/široko* 'široko', *tepl-ý: teple/teplo* 'toplo', *chladn-ý: chladně/chladno* 'mrzlo', *studen-ý: studeně/studeno* 'mrzlo', *tich-ý: tiše/ticho* 'tiho', *such-ý: suše/sucho* 'suho', *mokr-ý: mokře/mokro* 'mokro', *čist-ý: čistě/čisto* 'čisto', *pln-ý: plně/plno* 'polno'.

!Pozor: Iz pridevnikov *častý*, *dávný* in *snadný* se tvori prislov le s končnico *-o*: *čast-ý: často* 'pogosto', *dávn-ý: dávno* 'zdavnaj', *snadn-ý: snadno* 'lahko'.

Izjema pa je tudi pridevnik *hezký*, iz katerega se prislov tvori samo s končnico *-y*: *hezk-ý: hezky* 'lepo'.

3.4.4.3 Prislovi iz predložnih sklonov pridevnikov (*príslovce od přídavných jmen v předložkovém pádu*)

(besedotvorna vrsta: predponska izpeljava s konverzijo)

Te tvorjenke ohranjajo pomen pridevnika, podstava je pridevniška in se ji doda obrazilo *-o*, *-ě*, *-u* ali *-a* ter nepravna predpona:

Do-+**-a**: *lev-ý: doleva* '(v) levo', *prav-ý: doprava* '(v) desno', *cel-ý: docela* 'dokaj', *nedávn-ý: donedávna* 'do nedavnega';

Na-+**-o/-ě/-u**: *lev-ý: nalevo* 'na levi, levo', *prav-ý: napravo* 'na desni, desno', *trval-ý: natrvalo* 'trajno', *živ-ý: naživu* '(biti) pri življenju', *drobn-ý: nadrobno* 'na drobno', *krátk-ý: nakrátko* 'na kratko';

Po-+**-u**: *mal-ý: pomalu* 'počasi', *slep-ý: poslepu* 'na slepo', *tich-ý: potichu* 'tiho'.

INAČENJSKA KATEGORIJA

3.4.5 Stopnjevanje (*stupňování*)

(kategorija: modifikacijska, besedotvorna vrsta: priponska oziroma predponska izpeljava, besedotvorna podstava: prislov brez besedotvorne končnice)

Stopnjujemo samo prislovice, izpeljane iz pridevnikov, torej prislovov, izpeljanih iz samostalnikov (*večer* 'zvečer', *doslova* 'dobesedno', *z paměti* 'na pamet'), zaimkov (*tudy* 'tod', *jindy* 'drugič', *zde* 'tukaj'), števnikov (*dvakrát* 'dvakrat', *trojmo* 'trojno') ter glagolov (*letmo* 'bežno', *mlčky* 'molče') ne stopnjujemo.

Primernik ali drugo stopnjo (*druhý stupeň, komparativ*) prislovi tvorijo s priponsko izpeljavo:

-EJI/-ĚJI

To je osnovna in v sodobnem jeziku edina produktivna pripona pri tvorjenju druge stopnje prislovov.

slab-ě 'rahlo': *slaběji*, *zřejm-ě* 'očitno': *zřejměji*, *pěkně* 'lepo': *pěkněji*, *moudř-e* 'modro, pametno': *moudřeji*, *vesele* 'veselo': *veseleji*, *rychl-e* 'hitro': *rychleji*, *kysel-e* 'kislo': *kyseleji*, *piln-ě* 'pridno/marljivo': *pilněji*, *siln-ě* 'močno': *silněji*, *ciz-e* 'tuje': *cizeji*, *nervózn-ě* 'živčno': *nervózněji*, *pomal-u* 'počasi': *pomaleji*.

Alternacije (mehčanje) zadnjega soglasnika podstave so pravilne in pogoste:

bíl-e 'belo': *běleji*, *leh-c-e* 'lahko': *lehčeji*, *lidsk-y* 'človeško': *lidštěji*, *vědeck-y* 'znanstveno': *věděčtěji*, *praktick-y* 'praktično': *praktičtěji*, *hořc-e* 'grenko': *hořčeji*, *snadn-o* 'lahko/enostavno': *snadněji*.

!Pozor: V češčini se prislov najpogosteje stopnjuje s priponami, v nasprotju s slovenščino, kjer je običajno tudi opisno stopnjevanje z *bolj* (v češčini se skoraj ne uporablja): *zřejměji* 'očitneje/bolj očitno', *kyseleji* 'bolj kislo', *silněji* 'močneje/bolj močno', *nervózněji* 'bolj živčno').

Končnica: -E

Nekaj prislovov se stopnjuje s konverzijo, pri čemer so izrazite alternacije v podstavi, obvezno se podaljšujejo vsi samoglasniki podstave.

Pri prislovih, ki se končajo z *-ouho*, *-ko*, *-eko* ali *-oko*, se ta skupina nadomesti s končnico *-e*: *dl-ouho/dl-ouze* 'dolgo': *déle*, *vys-oko* 'visoko': *výš(e)*, *dal-eko* 'daleč': *dál(e)*, *šir-oko* 'široko': *šíře*, *blíz-ko* 'blizu': *blíž(e)*, *níz-ko* 'nizko': *níž(e)*.

Končnica se dodaja namesto besedotvorne končnice prislova: *draze/draho* 'drago': *dráž(e)*.

Presežnik ali tretja stopnja (*třetí stupeň, superlativ*)

NEJ-

Presežnik se tvori iz primernika z izpeljavo s predpono *nej-* (*nejlépe* 'najbolje', *nejdále* 'najdlje', *nejchytřeji* 'najpametneje' ipd.) in izraža, da ima dejanje največjo mero določene lastnosti v primerjavi z drugimi predmeti iz iste skupine.

Nepravilno stopnjevanje (nepravilne stupňování)

V češčini obstaja nekaj prislovov, ki drugo stopnjo tvorijo nepravilno, torej iz drugega ali spremenjenega korena (večinoma gre za prislove, tvorjene iz pridevnikov z nepravilnim stopnjevanjem – glejte 3.3.5). Tretja stopnja pa se pravilno tvori iz druge:

dobře 'dobro' – 2.st.: *lépe* 'bolje' – 3. st.: *nejlépe* 'najbolje';
špatně/zle 'slabo' – 2.st.: *hůře* 'slabše' – 3.st.: *nejhůře* 'najslabše';
brzy 'zgodaj, kmalu' – 2.st.: *dříve* 'prej' – 3.st.: *nejdříve* 'najprej';
hodně/mnoho 'veliko' – 2.st.: *víc(e)* 'več' – 3.st.: *nejvíc(e)* 'največ';
málo 'malo' – 2.st.: *méně* 'manj' – 3.st.: *nejméně* 'najmanj'.

3.4.6 Poudarjanje lastnosti, čustveno obarvan pomen (zdůraznění vlastnosti, expresivní význam)

Podobno kot pri pridevnikih (glejte 3.3.7.1 in 3.3.7.2) lahko tvorimo oblike, ki imajo pomen mere določene lastnosti oziroma izražajo čustveno obarvanost. Te oblike nastajajo iz prislovov z dodajanjem medpone (interfix) *-oučk-/-ouнк-*. Če se prislov konča na pripono *-e*, prihaja do alternacij v medponi, tako da je končna oblika *-oučc-/-ounc-*. Pogoste so tudi alternacije v podstavi:

-OUČK-/-OUNK-

Tepl-o: *teploučko/teplounko* 'zelo prijetno toplo', *pomal-u*: *pomaloučku/pomalounku* 'lepo počasi, zelo počasi', *hez-k-y*: *hezoučky/hezounky* 'zelo lepo, prijetno', *hloup-ě*: *hloupoučce* 'dokaj neumno', *skromn-ě*: *skromňoučce* 'zelo skromno', *mil-e*: *miloučce* 'zelo prijazno', *měkc-e*: *měkoučce/měkounce* 'mehko, lahkotno', *blízk-o*: *blizoučko/blizounko* 'zelo zelo blizu', *nízk-o*: *nizoučko/nizounko* 'čisto spodaj (čustveno obarvano)', *čist-o*: *čist'oučko/čist'ounko* 'zelo zelo čisto', *sladc-e*: *slad'oučce/slad'ounce* 'zelo sladko', *tiš-e*: *tichoučce/tichounce* 'čisto potihó'.

Predpanska izpeljava**Pře-: převelice, překrásně**

Velice in *krásně* sta v češčini edina dva prislova, iz katerih se tvorita izpeljanki na ta način. V nasprotju s slovenščino se iz ostalih prislovov na ta način izpeljanke ne tvorijo – ta pomen se izraža z besedo *příliš*, ki se doda prislovu: *příliš blízko* 'preblizu', *příliš draho* 'predrago', *příliš pozdě* 'prepozno', *příliš brzy* 'prezgodaj', *příliš pomalu* 'prepočasi', *příliš mnoho* 'preveč' itn. To zadeva prislove, izpeljane iz pridevnikov z isto predpono (glejte 3.3.7.1).

NE-: Tvorjenke s predpono *ne-* pri prislovih, nastalih iz kakovostnih pridevnikov, analogično pomenijo (primerjajte 3.3.7.2) tudi samo **znižano stopnjo lastnosti**: *málo*: *nemálo* 'ne premalo, pa tudi preveč ne', *dobře*: *nedobře* 'ne ravno dobro', *dlouho*: *nedlouho* 'ne ravno dolgo', *vesele*: *nevesele* 'ne preveč veselo', *pěkně*: *nepěkně* 'ne ravno lepo', *daleko*: *nedaleko* 'ne predaleč'.

Ostale tvorjenke izražajo **negacijo oziroma neobstoj prvine**, izražene s prislovom: *čitelně*: *nečitelně* 'nečitljivo', *příjemně*: *nepříjemně* 'neprijetno', *vědecky*: *nevědecky* 'neznanstveno', *lidsky*: *nelidsky* 'nečloveško'.

NĚ-: *kde*: *někde* 'nekje', *kam*: *někam* 'nekam', *kdy*: *někdy* 'nekdaj', *jak*: *nějak* 'nekako';

NI-: *kde*: *nikde* 'nikjer', *kam*: *nikam* 'nikamor', *kdy*: *nikdy* 'nikoli', *jak*: *nijak* 'nikakor';

PO-: *smutně*: *posmutně* 'malce otožno', *zvolna*: *pozvolna* 'počasi, ampak ne preveč', *blíž(e)*: *poblíž(e)* 'blizu, ampak ne preveč';

Zlaganje in sklapljanje

Málo-: *kde*: *málokde* 'redkokje', *kam*: *málokam* 'redkokam', *kdy*: *málokdy* 'redkokdaj';

Leda-/lec-: *kde*: *ledakde/leckde* 'marsikje', *kdy*: *ledakdy/leckdy* 'marsikdaj', *jak*: *ledajak/lecjak* 'marsikako'.

-si: *kde*: *kdesi* 'nekje', *kam*: *kamsi* 'nekam', *kdy*: *kdysi* 'nekoč', *jak*: *jaksi* 'nekako';

-koli: *kde*: *kdekoli* 'kjerkoli', *kam*: *kamkoli* 'kamorkoli', *kdy*: *kdykoli* 'kadarkoli', *jak*: *jakkoli* 'kakorkoli'.

3.5 TVORBA GLAGOLOV (TVOŘENÍ SLOVES)

Izpeljava glagolov se v češčini razlikuje od izpeljave npr. samostalnikov in pridevnikov v tem, da ni mogoče opredeliti leksikalni pomen pripone. Glagoli se namreč tvorijo tako, da se besedotvorni podstavi doda tako imenovana osnovotvorna pripona (*kmenotvorná přípona*), ki določa predvsem spregatveni tip glagola (glejte 4.7.2), njegovega pomena pa posebej ne opredeljuje. Glagole v besedotvorju razvrščamo predvsem po pomenu besedotvorne podstave. Produktivne osnovotvorne pripone so *-ova-*, *-a-*, *-i-*, *-e-*, *-nou-*, ki se jim v nedoločniku dodaja nedoločniška končnica *-t*.

Sicer pa se glagoli najpogosteje tvorijo s predponsko izpeljavo.

MUTACIJSKA KATEGORIJA

3.5.1 Glagoli iz samostalnikov (*slovesa odvozená od podstatných jmen*) (-ovat, -it, -ět/-at)

Glagoli se iz samostalnikov tvorijo ali s priponsko izpeljavo ali s kombinirano predponsko-priponsko izpeljavo, ko se hkrati dodajata predpona in pripona. Produktivno je tvorjenje s priponama **-it** in **-ovat**, tvorjenje glagolov iz samostalnikov s pripono **-ět/-at** je neproduktivno.

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska oziroma predponsko-priponska izpeljava, besedotvorna podstava: samostalniška)

-OVAT

S to pripono večinoma tvorimo glagole iz poimenovanj predmetov, redkeje iz poimenovanj oseb:

- a) iz poimenovanj **vršilnikov dejanj**: *bič*: *bičovat* 'bičati', *buben*: *bubnovat* 'bobnati', *šroub*: *šroubovat* 'izvijati', *háček*: *háčkovat* 'kvačkati', *telefon*: *telefonovat* 'telefonirati', *beton*: *betonovat* 'betonirati', *sklad*: *skladovat* 'skladiščiti', *stan*: *stanovat* 'šotoriti', *cukr*: *cukrovat* 'sladkati', *lak*: *lakovat* 'lakirati', *motiv*: *motivovat* 'motivirati', *odpor*: *odporovat* 'nasprotovati', *kousek*: *kouskovat* 'kosati', *gum-a*: *gumovat* 'radirati', *pil-a*: *pilovat* 'žagati', *sprch-a*: *sprchovat* 'prhati', *form-a*: *formovat* 'formirati', *potřeb-a*: *potřebovat* 'potrebovati', *lyž-e*: *lyžovat* 'smučati', *sáňk-y*: *sáňkovat* 'sankati', *kormidl-o*: *kormidlovat* 'krmiliti', *vesl-o*: *veslovat* 'veslati';
- b) iz poimenovanj **oseb** in živih **bitij**: *pán*: *panovat* 'gospodariti/vladati', *král*: *kralovat* 'kraljevati', *host*: *hostovat* 'gostovati', *prorok*: *prorokovat* 'prerokovati', *soudc-e*: *soudcovat* 'soditi', *parazit*: *parazitovat* 'zajedati'.

-IT

Zaradi sprednjega samoglasnika (*i*) v priponi so pogoste alternacije (mehčanja) v podstavi. S to pripono tvorimo predvsem glagole iz poimenovanj:

- a) **oseb**, pogosto **vršilcev dejanja**: *blázen*: *bláznit* 'noreti', *hospodář*: *hospodařit* 'gospodariti/gospodinčiti', *houbař*: *houbařit* 'gobariti', *včelař*: *včelařit* 'čebelariti', *zahradník*: *zahradničit* 'vrtnariti', *soupeř*: *soupeřit* 'tekmovati', *soused*: *sousedit* 'mejiti', *sluh-a*: *sloužit* 'služiti', *druh*: *družit se* 'prijateljovati', *vězeň*: *věznit* 'zapreti (v zapor)';
- b) **predmetov, stanj**: *vítr*: *větrít* 'vohati (pri živalih)', *zvon*: *zvonit* 'zvoniti', *roj*: *rojít se* 'rojiti', *kadeř*: *kadeřit* 'kodrati', *díl*: *dělit* 'deliti', *čtvrť*: *čtvrtit* 'deliti na četrtine', *sníh*: *sněžit* 'snežiti', *lék*: *léčit* 'zdraviti', *vděk*: *vděčit* 'biti hvaležen', *souhlas*: *souhlasit* 'soglašati', *vln-a*:

vlnit se 'valovati', *vrstv-a: vrstvit* 'zlagati v plasti', *touh-a: toužit* 'hrepeneti', *váh-a: vážit* 'tehtati', *žízeň: žíznit* 'žejati', *brusl-e: bruslit* 'drsati', *zrcadl-o: zrcadlit* 'zrcaliti', *sídl-o: sídlit* 'imeti sedež (naslov)', *hnízd-o: hnízdit* 'gnezditu'.

-ĚT, -AT

S tema priponama se tvorijo glagoli iz samostalnikov le izjemoma, npr.: *rozum: rozumět* 'razumeti', *slz-a: slzet* 'solziti/jokati', *cval: cválat* 'galopirati'.

Predponsko-priponska izpeljava

Na ta način (torej tako, da se samostalniški podstavi dodata hkrati predpona in pripona) se tvori le malo glagolov s pomenom

a) smeri **stran od nečesa** ali **odvzema od celote**:

OD+it: *les: odlesnit* 'izkrčiti gozd', *hmyz: odhmyzit* 'znebiti se mrčesa', *vod-a: odvodnit* 'odvodnjavati', *vzduch: odvzdušnit* 'odzračiti';

OD+ov: *peck-a: odpeckovat* 'odstraniti peške';

b) smeri **k nečemu**:

U+it: *míst-o: umístit* 'namestiti, umestiti', *sklad: uskladnit* 'uskladiščiti', *zem: uzemnit* 'ozemljiti';

c) smeri **iz nečesa, od nekod**:

VY+it: *kolej: vykolejit* 'iztiriti', *lod': vylodit* 'izkrcati', *lid-é: vylidnit* 'razseliti, evakuirati'.

3.5.2 Glagoli iz pridevnikov (slovesa odvozená od přídavných jmen)

(-ět, -nout, -it, -at)

Zelo produktivna je izpeljava glagolov iz pridevnikov s priponama **-ět** in **-nout**, tvorjenje s priponama **-it** in **-at** je neproduktivno.

(kategorija: mutacijska, besedotvorna vrsta: priponska oziroma predponsko-priponska izpeljava, besedotvorna podstava: pridevniška)

-ET/-ĚT

S to pripono se tvorijo glagoli predvsem iz pridevnikov, izpeljanih s priponami **-atý**, **-ovatý**, **-vý**, **-ný** in njihovimi različicami: *kudrnat-ý: kudrnatět* 'postajati kodrast', *plesniv-ý: plesnivět* 'plesneti', *vápenat-ý: vápenatět* 'apneti', *kamen-ný: kamenět* 'kameneti', *děrav-ý: dřavět* 'postajati luknjast', *červiv-ý: červivět* 'črvaveti', *choulostiv-ý: choulostivět* 'postajati občutljiv', *leniv-ý: lenivět* 'postajati len', *šediv-ý: šedivět* 'siveti', *fialov-ý: fialovět* 'postajati vijoličen', *růžov-ý: růžovět* 'postajati rožnat', *bujn-ý: bujnět* 'bohotiti se', *jasn-ý: jasnět* 'postajati jasen', *mužn-ý: mužnět* 'postajati bolj možat', *hladov-ý: hladovět* 'stradati';

-NOUT

bled-ý: blednout 'bledeti', *hloup-ý: hloupnout* 'poneumljati se', *hořk-ý: hořknout* 'gre-neti', *těžk-ý: těžknout* 'postajati težek', *tmav-ý: tmavnout* 'temneti', *chladn-ý: chladnout* 'ohlajati se', *huben-ý: hubnout* 'hujšati', *such-ý: schnout* 'sušiti se, hirati', *mlad-ý: mládnout* 'pomlajevati se', *star-ý: stárnout* 'starati se', *zlat-ý: zlátnout* 'postajati zlat', *hust-ý: houstnout* 'zgoščati se', *vlh-ký: vlhnout* 'vlažiti se', *slad-ký: sládnout* 'postajati sladek', *říd-ký: řídnout* 'redčiti se';

-IT

S to pripono so večinoma izpeljani glagoli iz netvorjenih pridevnikov. Danes ta način tvorjenja ni produktiven. Prihaja do številnih alternacij v podstavi:

vesel-ý: veselit se 'zabavati se', *teskn-ý: tesknit* 'biti žalosten', *divok-ý: divočít* 'divjati', *čist-ý: čistit* 'čistiti', *křiv-ý: křivit* 'ukrivljati', *ostr-ý: ostřít* 'ostriti', *syť-ý: syťit* 'hraniti', *tenk-ý: tenčit* 'tanjšati'.

Pri nekaterih pridevnikih s *-ký* ali *-oký* se besedotvorna podstava skrajša za navedene skupine glasov: *hlad-ký: hladit* 'gladiti', *blíz-ký: blížit se* 'bližati se', *šir-oký: šířit* 'širiti', *říd-ký: ředit* 'redčiti';

-AT

červen-ý: červenat 'zardevati', *zelen-ý: zelenat* 'zeleneti', *modr-ý: modrat* 'modreti', *tepl-ý: teplat* 'segreti se'.

Predponsko-priponska izpeljava

Nekateri glagoli se izpeljujejo iz pridevnikov s predpono in pripono hkrati, kar pomeni, da glagolske oblike brez predpone ne obstajajo:

- a) glagoli s pomenom **pridobiti lastnost** (predpone *O-*, *Z-*, *VZ-*):

O+~čt: *nemocn-ý: onemocnět* 'zboleti', *něm-ý: oněmět* 'onemeti', *těhotn-á: otěhotnět* 'zanositi';

O+~it: *samostatn-ý: osamostatnit* 'osamosvojiti', *bohat-ý: obohatit se* 'obogateti';

Z(E)+~čt: *nehybn-ý: znehybnět* 'otrpniti', *nervózn-í: znervóznit* 'narediti koga živčnega', *všedn-í: zevšednět* 'postati vsakdanji', *lidov-ý: zlidovět* 'ponarodeti';

Z(E)+~it: *veřejn-ý: zveřejnit* 'objaviti', *levn-ý: zlevnit* 'poceniti', *národn-í: znárodnit* 'nacionalizirati';

VZ+~it: *dál-e: vzdálit se* 'oddaljiti se';

- b) glagoli s pomenom **dodati lastnost** (predpona *PO-*):

PO+~it: *lidsk-ý: polidštit* 'počlovečiti', *německ-ý: poněmčit* 'ponemčiti', *vyš-ší: povýšit* 'napredovati'.

3.5.3 Glagoli iz medmetov (*slovesa odvozená od citoslovci*)

(*-at, -et, -nout*)

S priponama *-at(-kat)* in *-et(-čet)* se tvorijo nedovršne oblike glagolov, izpeljanih iz medmetov, dovršne oblike (torej oblike z modificiranim pomenom) se tvorijo iz nedovršnih s pripono *-nout*. Le izjemoma se s pripono *-nout* izpeljuje glagol neposredno iz medmeta.

-AT/-KAT

S to pripono se tvorijo glagoli predvsem iz medmetov, ki izražajo zvoke, ki jih povzročajo stvari, redkeje živali:

buch: *bouchat* 'udarjati', *ťuk*: *ťukat* 'trkati', *šplouch*: *šplouchat* 'čofotati', *cink*: *cinkat* 'žvenketati', *fů*: *foukat* 'pihati', *hů*: *houkat* 'tuliti';

kvak: *kvákat* 'kvakati', *kokodák*: *kdákat* 'kokodakati', *píp*: *pípat* 'čivkati', *mňau*: *mňoukat* 'mijavkati', *krá*: *krákat* 'krakati', *vrr*: *vrkat* 'gruliti'.

-ET/-ČET

V to kategorijo sodijo predvsem živalski zvoki, redkeje drugi:

mé: *mečet* 'meketati', *bé*: *bečet* 'blejati', *bů*: *bučet* 'mukati', *vrr*: *vrčet* 'renčati', *sss*: *syčet* 'sikati'.

-NOUT

S to pripono se ponavadi samo modificirajo glagoli, tvorjeni na zgornja dva načina, tako da pomenijo enkratnost dejanja:

meč-et: *meknout* 'zameketati', *houk-at*: *houknout* 'zatuliti', *beč-et*: *beknout* 'zablejati', *ťuk-at*: *ťuknout* 'potrkati', *prásk-at*: *prásknout* 'udariti'.

Izjemoma se tako tvorijo glagoli neposredno iz medmetov: *třesk*: *třesknout* 'treščiti', *hups*: *hupsnout* 'vskočiti'.

INACĚNJSKA KATEGORIJA

Pomen čeških glagolov se najpogosteje modificira tako, da glagol spremeni vid in iz dovršnega glagola nastane nedovršni (imperfektivizacija) ali iz nedovršnega glagola nastane dovršni (perfektivizacija). Nedovršne oblike se iz dovršnih tvorijo s pomočjo pripon, dovršne iz nedovršnih pa večinoma nastajajo s predponsko izpeljavo, izjemoma s pomočjo osnovotvorne pripone *-nou-* (glejte 3.5.7).

S priponsko izpeljavo nastajajo tudi glagoli s ponavljalnim in neaktualnim pomenom, pri čemer je izpeljava te vrste glagolov v češčini veliko bolj razširjena kot v slovenščini (glejte 3.5.6), zelo redko pa je tvorjenje čustveno obarvanih glagolskih oblik, ki je omejeno le na nekaj čeških glagolov (glejte 3.5.4).

3.5.4 Tvorjenje čustveno obarvanih oblik (*tvorení expresivních tvarů*)

Neproduktivno, omejeno le na nekaj glagolov.

-KA-, -INKA-: *sp-át*: *spinkat* 'spančkatí', *haj-at*: *hajinkat* 'hajati', *papat*: *papinkat* 'papcati', *capat*: *capkat/capinkat* 'tacati', *bl-ít*: *blinkat* 'bruhati'.

3.5.5 Tvorjenje nedovršnih oblik (*tvorení nedokonavých sloves*)

(*-et, -at, -ovat/-ávat*)

S to izpeljavo se dovršni glagoli spreminjajo v nedovršne.

-E-

Pripona ima predvsem pomen **ponavljavnosti**, vendar lahko pomeni tudi aktualnost dejanja. Redkokdaj se izpeljuje iz brezpredponskih glagolov (*mi-nout* 'zgrešiti se/iti mimo' – *míjet*), večinoma pa iz predponskih: *nabíd-nout* 'ponuditi': *nabízet* 'ponujati/nuditi', *pohléd-nout* 'pogledati': *pohlížet* 'gledati', *zhas-nout* 'ugasniti': *zhášet* 'ugašati', *doplát-it* 'doplačati': *doplácet* 'doplačevati', *vytvorít-it* 'ustvariti': *vytvářet* 'ustvarjati', *utrat-it* 'zapraviti': *utrácet* 'zapravljati', *namoč-it* 'namočiti': *namáčet* 'namakati', *obrátit* 'obrniti': *obracet* 'obračati', *uraz-it* 'užaliti': *urážet* 'žaliti', *vrátit* 'vrniti': *vracet* 'vračati'.

-A-

Ta pripona ima predvsem pomen **trajnosti** in **aktualnosti** dejanja. Tako se izpeljujejo glagoli iz predponskih glagolov 1. razreda: *vyléz-t* 'zlesti (ven)': *vylézat* 'lesti', *navléc-t* 'nataktniti': *navlékat* 'natikati', *utéč-t* 'zbežati': *utíkat* 'bežati', *umř-ít* 'umreti': *umírat* 'umirati', *pomoc-t-i* 'pomagati': *pomáhat* 'pomagati'; iz glagolov 2. razreda: *bod-nout* 'zbošiti': *bodat* 'zbadati', *vrh-nout* 'vreči': *vrhat* 'metati', *zdvih-nout* 'dvigniti': *zdvihat* 'dvigati', *usch-nout* 'usahnniti/posušiti se': *usychat* 'usihati/sušiti se', *zapn-out* 'zapeti': *zapínat* 'zapenjati', *najm-out* 'najeti': *najímat* 'najemati'.

-OVA- (-va-)

Ta pripona ima pomen **ponavljavnosti** oziroma **trajnosti** poteka dejanja. Tvorjenje je zelo produktivno. Glagole izpeljujemo iz:

a) dovršnih (pogosto predponskih) **4. razreda**: *koup-it* 'kupiti': *kupovat* 'kupovati', *obal-it* 'oviti': *obalovat* 'ovijati', *vylouč-it* 'izločiti': *vylučovat* 'izločati', *zaruč-it* 'zajamčiti': *zaručovat* 'jamčiti', *přiblíž-it* 'približati': *přiblížovat* 'približevati', *prohloub-it* 'poglobiti': *prohlubovat* 'poglabljati', *shromážd-it* 'zbrati': *shromažďovat* 'zbirati', *vyprázdn-it* 'izprazniti': *vyprazdňovat* 'prazniti';

iz glagolov **drugih razredov**: *dotáz-at* 'vprašati': *dotazovat* 'spraševati', *odváz-at* 'odvezati': *odvazovat* 'odvezovati', *zdrž-et se* 'zadržati se': *zdržovat se* 'zadrževati se'.

-ÁVA-

b) iz dovršnih (večinoma predpinskih) **glagolov** drugih razredov: *odtrh-nout* 'odtrgati': *odtrhávat* 'trgati', *vykašl-at* 'izkašljati': *vykašlávat* 'izkašljevati', *otes-at* 'oklesati': *otesávat* 'klesati', *dá-t* 'dati': *dávat* 'dajati', *vyděl-at* 'zaslužiti': *vydělávat* 'služiti'.

!Pozor: Pripona *-ova-* je v sodobni češčini zelo produktivna, kar je očitno pri prejemanju tujk. Skoraj vsi prevzeti glagoli se namreč tvorijo prav s to pripono. V slovenščini ima podobno vlogo pripona *-ira-*: *telefonovat* 'telefonirati', *faxovat* 'faksirati', *kopírovat* 'kopirati', *fotografovat* 'fotografirati', *chatovat* 'četat(i)', *pózovat* 'pozirati', *mailovat/mejlovat* 'mejlati' itn.

3.5.6 Tvorjenje ponavljalnih oblik (*tvoření opakovacích tvarů*)

Iz nedovršnih glagolov lahko tvorimo ponavljalne oblike:

a) s pomočjo osnovotvornih pripon:

-A-

1. razred: *čís-t* 'brati': *čítat* 'pogosto brati, vendar ne zdaj',

4. razred, ponavljanje, enkratnost: *let-ět* 'leteti': *létat* 'letati', *běž-et* 'teči': *běhat* 'tekati', *vid-ět* 'videti': *vidat* 'videvati', *sed-ět* 'sedeti': *sedat* 'sedati, posedati'.

-E-

Ponavadi iz glagolov 4. razreda: nekaj brezpredpinskih glagolov. Poleg nedovršnosti lahko izražajo ponavljalnost, vendar se meja med obema oblikama zgublja. To tvorjenje je neproduktivno: *vléc-i/t* 'vleči': *vláčet* 'vlačiti', *val-it* 'kotaliti': *válet* 'valjati', *ztrat-it* 'izgubiti': *ztráčet* 'izgubljati', *sad-it* 'saditi (zastarelo)': *sázet* 'saditi', *kroj-it* 'rezati (zast.)'/krojiti (pesn.): *krájjet* 'rezati'.

-I-

S to pripono se tvorijo ponavljalne in neaktualne (to pomeni, da teh oblik ne uporabljamo, kadar govorimo o trenutnem dogajanju: *Každý den jezdím do školy autobusem*. 'Vsak dan se peljem v šolo z avtobusom.'). Če pa jih uporabimo za opisovanje trenutnega dogajanja, dobijo pomen premikanja sem in tja: *Už půl hodiny jezdím sem a tam*. 'Že pol ure se vozim sem in tja.'). Oblike glagolov, ki izražajo premikanje. To tvorjenje je povsem neproduktivno:

nés-t 'nesti': *nosit* 'nositi (ne zdaj)', *véz-t* 'peljati': *vozit* 'voziti (ne zdaj)', *vés-t* 'voditi': *vodit* 'voditi (ne zdaj)', *hn-át* 'gnati': *honit* 'goniti', *je-t* 'peljati se': *jezdit* 'pogosto se peljati', *jít* 'iti': *chodit* 'hoditi (ne zdaj)'.

b) s pripono **-VA-** oziroma **-VÁVA-**:

-VA-

Zelo produktivno tvorjenje. Glagoli, izpeljani s to pripono iz nedovršnih glagolov, izražajo ponavljalnost, neaktualnost, vsakdanje, lahko tudi pogosto dejanje. To obliko lahko uporabimo, kadar želimo poudariti ponavljalnost dejanja in ga predstaviti kot navado, ki pa dopušča izjeme: *Do školy jezdívám autobusem.* 'V šolo se ponavadi peljem z avtobusom.'

Besedotvorna podstava je glagolska z osnovotvornim morfemom, v katerem se zadnji (ali edini) samoglasnik vedno daljša (*-i-* in *-e/ě-* v *-í-*, *-a-* v *-á-*):

a) iz glagolov z **i-jevsko osnovo**: *nosi-t* 'nositi': *nosívat* 'ponavadi nositi', *vozi-t* 'peljati': *vozívat* 'ponavadi peljati', *vodi-t* 'voditi (za roko)': *vodívat* 'ponavadi voditi (za roko)', *jezdí-t* 'peljati se': *jezdívát* 'ponavadi se peljati', *chodi-t* 'hoditi (ne zdaj)': *chodívát* 'ponavadi hoditi';

b) iz glagolov z **-e/ě-jevsko osnovo**: *hledě-t* 'gledati (ekspr.)': *hledívát* 'ponavadi gledati', *trpě-t* 'trpeti': *trpívát* 'ponavadi trpeti', *večeře-t* 'večerjati': *večeřívát* 'ponavadi večerjati';

c) iz glagolov z **osnovama -a-** in **-ova-**: *brá-t* 'jemati': *brávát* 'ponavadi jemati', *děla-t* 'delati': *dělávát* 'ponavadi delati', *maza-t* 'brisati/mazati': *mazávát* 'ponavadi brisati/mazati', *česa-t* 'česati (lasje)/nabirati (sadje z dreves)': *česávát* 'ponavadi česati/nabirati', *běha-t* 'teči': *běhávát* 'ponavadi teči', *leha-t* 'legati': *lehávát* 'ponavadi legati', *vidě-t* 'videti': *vidívát* 'ponavadi videti' x *vída-t* 'videvati': *vidávát* 'ponavadi videvati', *kupova-t* 'kupovati': *kupovávát* 'ponavadi kupovati', *plaka-t* 'jokati': *plakávát* 'ponavadi jokati', *zpíva-t* 'peti': *zpívávát* 'ponavadi peti'.

-VÁVA-

Tvorjenje je le malo produktivno. Takih glagolov je malo, imajo pa pomen večje mere neaktualne ponavljalnosti, ki se je praviloma dogajala v preteklosti:

vrace-t 'vračati': *vracívávát* 'nekoč ponavadi vračati', *chodi-t* 'hoditi (ne zdaj)': *chodívávát* 'nekoč ponavadi hoditi', *mluvi-t* 'govoriti': *mluvívávát* 'nekoč ponavadi govoriti', *sedá-t* 'sedeti': *sedávávát* 'nekoč ponavadi sedeti'.

3.5.7 Tvorjenje dovršnih oblik (*tvoreni dokonavých sloves*)

Dovršni glagoli se iz nedovršnih tvorijo predvsem s predponsko izpeljavo. Razmeroma majhna skupina nedovršnih glagolov tvori dovršne oblike z osnovotvorno pripono **-nou-**, ki pa poleg spremembe vida dodaja glagolu še pomen enkratnega dejanja:

-NOU-

pad-at 'padati': *padnout* 'pasti', *dých-at* 'dihati': *dýchnout* 'dahiniti', *chyt-at* 'loviti': *chytnout* 'uloviti/ujeti', *pliv-at* 'pljuvati': *plivnout* 'pljuniti', *trouf-at si* 'upati si': *troufnout si* 'upati si'.

Pogosto je vprašljivo, ali se znotraj vidske dvojice tvori dovršna oblika iz nedovršne ali nasprotno (glejte 3.4.5, tip tvorjenja z a-osnovo).

3.5.7.1 Predponska izpeljava

Pri glagolski izpeljavi se uporabljajo predvsem nepravne predpone (*nepravé předpony*), torej tiste, ki jih v jeziku poznamo tudi kot predloge: *do-*, *na-*, *nad(e)-*, *o-/ob-*, *od(e)-*, *po-*, *pod(e)-*, *pro-*, *přes-*, *před(e)-*, *při-*, *s(e)-*, *u-*, *v(e)-*, *z(e)-*, *za-*. Izpeljani glagoli večinoma dobijo še dodatni pomen, ki ga ima sicer predpona (oziroma predlog). S pravimi predponami (*roz-*, *vy-*, *vz-*) pa se izpeljujejo le redki glagoli.

Predpinskih glagolov je v češčini tako kot v slovenščini veliko. Navajamo samo izbrane primere skupin glagolov, ki so po dodanem pomenu predpone pomensko opredeljeni:

DO-

dokončanje dejanja: *dokreslit* 'končati risanje', *donutit* 'prisiliti', *dotázat se* 'vprašati';
priiti do cilja: *dojít* 'priiti', *dojet* 'pripeljati se', *dosáhnout* 'doseči';

NA-

dejanje v smeri na površino: *nalepit* 'nalepiti', *napadnout* 'napasti (o snegu)', *naplavít* 'naplaviti';

v smeri noter: *nacpat* (pogov.) 'nabasati', *nalít* 'naliti', *natěsнат* 'nagnesti';

začetek ali majhna mera dejanja: *nakousnout* 'nagristi', *namrznout* 'namrzniti' x **velika mera** dejanja: *nazdobit* 'lepo okrasiti', *nažehlít* 'lepo zlikati', *napéct* 'napeči';

NAD(E)-

Ohranja pomen predloga *nad*: *nadepsat* 'nadpisati', *nadcenit* 'preceniti';

O-, OB- (o dejanju, povezanem s površino predmeta):

a) **okoli predmeta** narediti: *obšít* 'obšiti', *obezdít* 'obzidati', *omotat* 'oviti', *okousat* 'ogristi', *oslintat* 'osliniti', *ochodit* 'obrabiti s hojo';

b) po **celi površini**: *osmažit* 'ocvreti', *omýt* 'umiti', *ořezat* 'obrezati';

OD(E)-

a) **smer od** nečesa, odvzem od celote: *odehnat* 'odgnati', *odejít* 'oditi', *odběhnout* 'za trenutek steči stran';

b) v **celoti končati** dejanje: *odzpívat* 'odpeti', *odřikat* 'zrecitirati, zdrdrati', *odbít* 'odbiti (žogo)', *odpracovat* 'opraviti, končati delo';

PO-

a) **pokriti površino**: *pomalovat* 'porisati', *polepit* 'polepiti', *pošít* 'našiti (na celo površino)', *posolit* 'posoliti';

- b) **majhna mera** dejanja, **kratek čas**: *pohoupat* 'zanihati', *pomačkat* 'zmečkati', *pobolivat* 'bolehati', *poskakovat* 'poskakovati';
- c) dejanje v celoti **po majhnih delih**: *pozavírat* 'pozapreti', *pozhasínat* 'pogasiti (luči)', *pozabíjet* 'pobiti';

POD-

(ohranja pomen predloga *pod*)

- a) označuje **smer pod**: *podepsat* 'podpisati', *podezdit* 'podzidati', *podřídít* 'podrediti';
- b) (**majhna**) **mera** dejanja/dejstva: *podhodnotit* 'podceniti', *podnapít* 'malo se opiti';

PRO-

- a) **priti skozi** nekaj: *provrtat* 'prevrtati', *probourat* 'narediti luknjo v zidu', *projet* 'peljati skozi', *prohřát* 'dobro ogreti';
- b) **intenzivno** dejanje: *probádat* 'proučiti', *prospat* 'prespati (ves dan)';
- c) **dokončanje** dejanja: *promluvit* 'spregovoriti', *projednat* 'predelati (problematiko)', *proměnit* 'spremeniti';

PŘE-

- a) **smer preko**: *přelézt* 'prelesti', *přerůst* 'prerasti', *přeplavat* 'preplavati', *přehlasovat* 'preglasiti';
- b) **trajanje dejanja v celoti**: *přehrát* 'pregreti', *přeřikat* 'obnoviti (o knjigi)';
- c) **intenzivno** dejanje: *přejíst se* 'prenajesti se', *přepracovat se* 'preobremeniti se z delom', *přechválit* 'prehvaliti';

PŘED(E)-

- a) **smer pred**: *předsunout* 'naprej postaviti', *předjet* 'prehiteti', *předvést* 'privesti koga, predstaviti';
- b) **časovno prej**: *předkreslit* 'vnaprej narisati', *předvařit* 'vnaprej skuhati', *předcvičit* 'vaditi kot vzor';

PŘI-

- a) **približevanje**: *přinést* 'prinesti', *přicestovat* 'pripotovati', *připočítat* 'prišteti', *přisypat* 'dosipati', *přilepit* 'prilepiti';
- b) **majhna mera**: *přisolit* 'dosoliti', *přiopít se* 'malo se opiti';

ROZ-

- a) v **različne smeri**: *rozkrojit* 'razrezati', *rozbalit* 'odviti, razviti', *rozejít* 'raziti';
- b) **začetek** dejanja: *rozsvítit* 'prižgati', *rozbolet* 'razboleti', *rozžutit* 'razjeziti';

S(E)-

- a) smer dajanja **skupaj**: *smluvit se* 'dogovoriti se', *svolat* 'sklicati', *sestavít* 'sestaviti';
- b) smer **s površine**: *setřást* 'otresti/stresti', *spadnout* 'pasti', *sběhnout* 'priteči skupaj';
- c) **majhna mera** dejanja, **kratko**: *smočit* 'zmočiti (malo)', *schrupnout si* 'zadremati';
- d) **dokončanje** dejanja v celoti: *shořet* 'zgorjeti', *shnit* 'zgniti', *sníst* 'pojesti';

U-

- a) smer premikanja **z mesta**: *ujet* 'odpeljati, uiti', *uplavat* 'odplavati', *uskočit* 'skočiti stran', *uhnout* 'izmakniti se', *ukrojit* 'odrezati';
- b) **majhna mera** dejanja (s **ponavljanjem** doseči): *ušlapat* 'pohoditi', *ukápnout* 'kapniti', *ušetřit* 'privarčevati';

V(E)-

smer **noter**: *vsunout* 'vriniti', *vloupat se* 'vdreti', *vejít* 'vstopiti', *vmíchat* 'vmešati', *vdechnout* 'vdahniti';

VY-

- a) **gibanje** od znotraj ven in od spodaj navzgor: *vyjít* 'izstopiti', *vyletět* 'poleteti', *vystavět* 'zgraditi';
- b) **pridobiti** z dejanjem: *vydělat* 'zaslužiti', *vybrat* 'izbrati', *vyjmenovat* 'našteti', *vyrobit* 'izdelati', *vymyslet* 'izmisliti', *vynalézt* 'izumiti';
- c) **znebiti se** česa: *vylidnit* 'razseliti', *vydýchat* 'porabiti ves zrak za dihanje', *vykouřit* 'pokaditi', *vystřelit* 'izstreliti';

VZ-

smer **dejanja navzgor**: *vzletět* 'vzleteti', *vzbudit* 'prebuditi', *vznést se* '(od)lebdeti';

Z(E)-

dobro, **temeljito opravljeno** delo: *zřádkovat* 'oklofutati', *zcestovat* 'prepotovati', *zmáčet* 'dobro zmočiti';

ZA-

- a) **smer** dejanja: *zajít* 'iti za', *zacouvat* 'vzvratno zapeljati', *zanést* 'odnesti'; *zakopat* 'zakopati', *zabodnout* 'zapičiti', *zaplést* 'zaplesti', *zatlouct* 'zabiti', *zapsat* 'vpisati';
- b) **majhna mera** (prefiksacija z reflektivizacijo): *zacvičit si* 'malo vaditi', *zazářit* 'zasijati', *zablikat* 'utripniti', *začervenat se* 'zardeti', *zakouřit si* 'prižgati si'; redkeje **velika** mera: *zakouřit* 'zakaditi (prostor)';
- c) **konec** dejanja, danes se večinoma razume kot samo **vidska** razlika: *zasklít* 'zastekliti', *zabrzdit* 'zavreti (pri vozilu)', *zaplatit* 'plačati', *zasít* 'posejati'.

!Pozor: **Vidske predpone** (brez leksikalnega pomena): v nekaterih primerih predpona pri tvorjenju dovršnih glagolov v češčini izgublja svoj leksikalni pomen in postaja samo t. i. vidska predpona (*čistě vidová předpona*).

NA- (pri glagolih zaznamovanja): *nadiktovat* 'narekovati', *nakreslit* 'narisati', *napsat* 'napisati'; **PO-** (glagoli, ki izražajo položaj ali oceno): *posadit se* 'usesti se', *postavit* 'vstati/zgraditi', *pověsit* 'obesiti'; *pochválit* 'pohvaliti', *potrestat* 'kaznovati', *pokárat* 'grajati';

U- (glagoli, ki izražajo negativna dejanja ali izdelovanje): *umazat* 'umazati', *uškodit* 'škoditi', *ušpinit* 'umazati'; *udělat* 'narediti', *upéct* 'speči', *ušít* 'sešiti', *uplést* 'splesti', *utvořit* 'narediti', *uvařit* 'skuhati';

Z- (glagoli, ki izražajo negativno dejanje; tujke): *zbourat* 'zrušiti', *zdešit* 'ustrašiti', *zklatmat* 'razočarati', *zrušit* 'ukiniti'; *zkomplikovat* 'zakomplicirati', *zkontrolovat* '(pre)kontrolirati', *zlikvidovat* '(z)likvidirati';

ZA- (glagoli, ki označujejo zvoke): *zabečet* 'zablejati', *zahřmit* 'zagrmeti', *zašepetat* 'zašepetati', *zazpívat* 'zapeti', *zazvonit* 'pozvoniti'.

3.5.7.2 Dvojne predpone pri glagolih (*dvojí předpona u sloves*)

Češčina pozna štiri predpone, ki jih je mogoče dodati predponskim glagolom, in s tem modificirati njihov pomen oziroma dodati dejanju določeno lastnost.

Predpona **NA-** (s kratnim dodajanjem povratnega morfema *se*) kot druga predpona dodaja predponskemu glagolu pomen **velike mere** dejanja:

nado-: *nadováďet se* 'narazgrajati se'; **nana-**: *nanařikat se* 'najadikovati se'; **nao(b)-**: *naobdivovat se* 'naobčudovati se'; **naod-**: *naodhánět se* 'naodganjati se'; **napo-**: *napomlouvat se* 'naogovarjati se'; **napro-**: *naprodávát se* 'naprodajati se'; **napře-**: *napřemýšlet se* 'narazmišljati se'; **naroz-**: *naroznášet se* 'naraznašati se'; **nas-**: *nashýbat se* 'nasklanjati se'; **navy-**: *navynášet se* 'naodnašati se'; **naza-**: *nazamykat se* 'nazaklepati se'.

Predpona **PO-** se kot druga predpona pojavlja najpogosteje. Predponskemu dovršenemu glagolu dodaja pomen **majhne mere** dejanja, predponskemu nedovršenemu glagolu pa pomen **postopnega porazdeljenega** dejanja:

pona-: *ponalévat* 'vsem naliti'; **poob-**: *pooblékat* 'vse obleči'; **pood-**: *poodjet* 'malo naprej zapeljati', *poodhalit* 'malo odkriti'; **popo-** (pri glagolih premikanja): *popojet* 'malo naprej zapeljati', *popojiždět* 'polagoma peljati naprej'; **poroz-**: *porozdělovat* 'porazdeliti'; **pos-**: *postahovat (rolety)* 'vse (rolete) spustiti'; **pou-**: *poumývat* 'vse ali povsod pomiti', *pousmát se* 'malo se nasmehnuti'; **povy-**: *povyhánět* 'vse od povsod izgnati'; **povz-**: *povzdechnout* 'zavzdihnuti'; **poz-**: *pozhasínat* 'pogasiti (luči)'; **poza-**: *pozapalovat* 'vse povsod zažgati'.

Predpona **PŘI-** dodaja glagolom pomen **dodatnega dopolnilnega** dejanja:

přio-: *přiobjednat* 'dodatno naročiti'; **připo-**: *připojistit* 'dodatno zavarovati'; **přivy-**: *přivyďelat* 'dodatno zaslužiti'; izjemoma ta predpona dodaja pomen **majhne mere** dejanja: **přiza-**: *přizabít* 'skoraj ubiti' ali **přio-**: *přiotrávít* 'malo/skoraj zastrepiti'.

Predpona **VY-** se pojavlja samo v kombinaciji **vyna-** z reflektivnima morfemoma *se/si* in dodaja pomen prijetnega početja predponskemu glagolu, ki ima že pomen velike mere dejanja: *vynadívat se* 'dobro se nagledati', *vynachválit si* 'zelo se nahvaliti', *vynadivit se* 'načuditi se'.

Predpona **Z-** se dodaja glagolom s pomenom postopnega dejanja in jim dodaja pomen dokončanosti dejanja:

zpo-: *zpočytat* 'poloviti'; **zpre-**: *zpřerážet* 'polomiti'.

3.5.8 Vidске dvojice in trojice (*vidové dvojice a trojice*)

Tako kot v slovenščini tudi v češčini obstajajo vidске dvojice, katerih en član je dovršni glagol (*dát* 'dati'), drugi pa nedovršni (*dávat* 'dajati'). V podpoglavju 3.5.7 je bilo razloženo, da se drugi član dvojice lahko izpelje ali iz dovršnega glagola s pomočjo osnovotvornega morfema ali iz nedovršnega glagola s predponsko izpeljavo, včasih v kombinaciji s spremembo osnove. V nekaterih primerih pa je mogoče iz glagola, ki je nastal s predponso izpeljavo (npr. *zapsat* 'vpisati' iz nedov. *psát* 'pisati'), s pomočjo osnovotvornega morfema izpeljati še nedovršno obliko (v našem primeru: *zapisovat* 'vpisovati'). Tako nastane t. i. **vidska trojica**.

Glagoli, ki tvorijo vidске trojice

Vidske trojice torej lahko nastanejo iz nedovršnih glagolov, pri katerih je mogoče s predpono izpeljati dovršni glagol. Takih je v češčini veliko, vendar ne tvorijo vsi vidskih trojic. Na podoben način jih tvorijo tudi slovenski glagoli, vendar ni nujno, da so to isti glagoli kot v češčini: *brát* 'jemati': *vybrat* 'izbrati': *vybírát* 'izbirati', *brát*: *sebrat* 'zbrati': *sbírát* 'zbirati', *krást* 'krasti': *okrást* 'okrasti': *okrádat* 'krasti', *zlatit* 'zlatiti': *pozlatit* 'pozlatiti': *pozlacovat* 'pozlačevati', *ručít* 'jamčiti': *zaručít* 'zajamčiti': *zaručovat* 'jamčiti', *myslet* 'misliti': *vymyslet* 'izmisliti': *vymýšlet* 'izmišljati', *dělat* 'delati': *předělat* 'predelati': *předělavát* 'predelovati', *vr-tat* 'vrtati': *provrtat* 'prevrtati': *provrtávát* 'prevrtavati';

Glagoli, ki ne tvorijo vidskih trojic

Vidskih trojic ne tvorijo glagoli, ki so v osnovni obliki dovršni in se iz njih nedovršni glagol izpelje z osnovotvorno pripono (npr. *vrátit* 'vrniti' – *vracet* 'vračati').

V drugo skupino glagolov, pri katerih ne obstajajo vidске trojice, se uvrščajo dovršni glagoli, izpeljani samo z vidskimi predponami (glejte 3.5.7), torej predponami, ki nimajo dodatnega leksikalnega pomena, npr. *psát* 'pisati': *napsat* 'napisati': 0, *platit* 'plačevati': *zaplátit* 'plačati': 0, *krást* 'krasti': *ukrást* 'ukrasti': 0, *kousnout* 'ugrizniti': *ukousnout* 'odgrizniti': 0, *krájét* 'rezati': *nakrájet* 'narezati': 0.

3.5.9 Dvovidski glagoli (*obouvidová slovesa*)

V češčini obstaja majhna skupina glagolov, ki so dvovidski. To pomeni, da lahko isti glagol nastopa tako v vlogi dovršnega kot tudi nedovršnega. Sem sodijo večinoma tujke: *absolvovat*, *delegovat*, *habilitovat se*, *regenerovat*, *typizovat*, *aktualizovat*, *informovat*, *konstatovat* idr. Izjemoma so dvovidski tudi domači glagoli: *obětovat* 'žrtvovati', *věnovat* 'posvetiti', *jmenovat* (*někoho něčím*) 'imenovati'.

!Pozor: V sodobni češčini se pojavlja težnja po tvorjenju vidskih dvojic tudi iz dvovidskih glagolov. Tako se čedalje pogosteje pojavljajo dovršne oblike s predponami: *nadelegovat*, *zregenerovat*, *zaktualizovat*, *zainformovat*, *zkonstatovat* itn. Ostali »dvovidski« glagoli (ki nimajo predponске dovršne oblike) se večinoma obnašajo kot nedovršni: *absolvovat*, *habilitovat se*, *typizovat* itn.

3.5.10 Refleksivizacija (*reflexivizace*)

Refleksivizacija je besedotvorni postopek pri glagolih. S pomočjo prostih besedotvornih (refleksivnih/povratnih) morfemov *se* in *si* tvorimo refleksivne (povratne) oblike glagolov.

Prosta morfema *se*, *si* 1) sta lahko del glagola, pri čemer ne obstaja glagol brez tega morfema, 2) izražata predmet dejanja, kar je skladenjska vloga (glejte 5.1.3.1), 3) tvorita obliko t. i. refleksivnega pasiva, kar je predvsem oblikoslovna prvina, ki pa ima posledice za zgradbo pasivnega stavka (glejte 5.1.1.1). V naštetih primerih ne govorimo o besedotvornem, pač pa o oblikoslovnem morfemu.

O besedotvornem morfemu in besedotvornem postopku refleksivizacije govorimo samo v primeru, ko se z dodajanjem refleksivnega morfema spremeni tudi pomen besede. Pomen glagola se z uporabo teh formantov spreminja na naslednje načine:

- 1) pri kavzativnih glagolih (ki izražajo povzročitev dejanja; najpogosteje na *-it*), pri čemer se spreminja vezljivost glagola iz prehodnega (predmet v tožilniku) v neprehodnega: *zlobit* (+akuz.) 'jeziti': *zlobit se* (na+akuz.) 'jeziti se/ biti jezen', *cvičit* (+akuz.) 'vaditi': *cvičit se* (v+loc.) 'uriti se', *učit* (+akuz.) 'učiti/predavati': *učit se* (+akuz.) 'učiti se';
- 2) vzajemnost dejanja (refleksivna oblika ima vedno predmet v orodniku s predlogom *s*; enako kot v slovenščini): *bít* (+akuz.) 'pretepati': *bít se* (s+instr.) 'tepsti se', *dohodnout* (+akuz.) 'dogovoriti': *dohodnout se* (s+instr.) 'dogovoriti se', *seznámit* (+akuz.) 'seznaniti': *seznámit se* (s+instr.) 'seznaniti se';
- 3) vzajemnost dejanja pri glagolih z možnim dopolnilom v dajalniku – doda se morfem *si*: *povídat* 'klepetati': *povídat si* 'pogovarjati se', *psát* 'pisati': *psát si* 'zapisovati si', *rozumět* 'razumeti': *rozumět si* 'razumeti se (s kom)', *tykat* 'tikati': *tykat si* 'tikati se';

Cilj dejanja je lahko usmerjen tudi k samemu sebi: *ležet* 'ležati': *ležet si* 'poležavati', *přemýšlet* 'razmišljati': *přemýšlet si* 'uživati v razmišljanju'.

PRIPOROČENA LITERATURA:

- Hauser, P. (1980). *Nauka o slovní zásobě*. Praha: SPN.
- Petr, J. (ur). (1986). *Mluvnice češtiny I*. Praha: Academia. Str. 175–528.
- *Příruční mluvnice češtiny*. (1996). Praha: Nakladatelství LN. Str. 109–225.
- Golden, M. (2001). *O jeziku in jezikoslovju*. Ljubljana: FF. Str. 175–201.
- Čermák, F., Holub, J. (2005). *Syntagmatika a paradigmatica českého slova*. Praha: Karolinum.
- Těšitelová, M., Petr, J., Králík, J. (1986). *Retrográdní slovník současné češtiny*. Praha: Academia.

4 OBLIKOSLOVJE (TVAROSLOVÍ)

Oblikoslovje je nauk o **besednih vrstah** (*slovní druhy*) in izrazni podobi ter osnovnem pomenu **slovníčních oblik** (*gramatický tvar*) besed.

Slovníčna oblika je kakršnakoli **oblika** (*tvar*) besede, ki je sestavljena iz **oblikotvorne podstave** (*tvarotvorný základ*) in oblikotvornega/slovníčnega (*tvarotvorný/gramatický*) **morfa** (glejte 2.2), ki je tudi nosilec slovníčnega pomena. Drugače povedano, slovníčni morf izraža/spreminja sklon, število, spol pri samostalnkih, pridevnkih, zaimkih in števnikih ali osebo, število, čas, naklon in način pri glagolih. Z različnimi oblikoslovnimi podobami izražajo **pregibne besede** (*ohěbná slova*) določene slovníčne kategorije, **nepregibne besede** (*neohěbná slova*) jih ne izražajo. Spremenjene slovníčne oblike potem nastopajo tudi v različnih skladenjskih vlogah v stavku (glejte 5.1).

4.1 SLOVNÍČNE KATEGORIJE (MORFOLOGICKÉ KATEGORIE)

Slovníčne kategorije izražajo gramatikalizirane pomenske ali skladenjskopomenske prvine besede.

Glede na to, pri kateri vrsti besed se uresničujejo, jih delimo na **imenske** (*jmenné*) in **glagolske** (*slovesné*).

Imenske slovníčne kategorije so: **sklon** (*pád*), **število** (*číslo*), **spol** (*jmenný rod*). Pri moškem spolu je v češčini pomembno tudi določanje kategorije živosti, torej razlikujemo moški spol s kategorijo živosti (*rod mužský životný*) in moški spol brez kategorije živosti (*rod mužský neživotný*).

SKLON (*pád*) je sredstvo za izražanje funkcije besede v stavku. Češčina pozna sedem sklonov, šest jih je enakih kot v slovenščini, dodatno pa se pojavlja še vokativ ali zvalnik, ki v slovenščini nima lastne oblike. V češčini sklone označujemo ali s številkami ali s tujkami: **imenovalnik** (*nominativ/1. pád*), **rodilnik** (*genitiv/2. pád*), **dajalnik** (*dativ/3. pád*), **tožilnik** (*akuzativ/4. pád*), **zvalnik** (*vokativ/5. pád*), **mestnik** (*lokál/6. pád*), **orodnik** (*instrumentál/7. pád*). Sklonske oblike imajo v češčini zelo podobne skladenjske vloge kot v slovenščini, nekatere pa se razlikujejo po kombinacijah s predlogi (glejte 5.1.1.2, 5.1.3, 5.1.4, 5.1.5).

ŠTEVILO (*číslo*) je kategorija, ki z določeno obliko izraža količinske odnose besede. Češčina danes loči dve števili – **ednino** (*singulár/jednotné číslo*) in **množino** (*plurál/množné číslo*). V nasprotju s slovenščino nima več posebne sistemske izrazne oblike za dvojino

(*duál/dvojně číslo*). Dvojinske oblike so se sicer v nekaj redkih primerih ohranile, vendar niso več sistemsko sredstvo češke slovnice.

Nekateri samostalniki ne izražajo obeh števil in ne tvorijo obeh oblik. To so predvsem t. i. **samoedninski** samostalniki (*hromadná jména/singularia tantum*), ki obstajajo samo v edninskih oblikah, vendar označujejo skupine števnih elementov. V češčini so to besede, ki se večinoma končajo na *-í* (*listí* 'listje', *kamení* 'kamenje'), *-oví* (*stromoví* 'drevored', *habroví* 'gabrovje'), *-stvo* (*studentstvo* 'študentje'), *-ivo* (*učivo* 'učna snov, gradivo'), *-ež* (*mládež* 'mladina') in imajo dejansko samo edninsko obliko, čeprav označujejo skupino posameznikov ali predmetov (glejte tudi 3.2.9).

Drugo skupino tvorijo **samomnožinski** samostalniki (*pomnožná jména/pluralia tantum*), ki se v jeziku pojavljajo samo v množinski obliki in so se razvili iz parnega poimenovanja (slovenske ustreznice teh besed so ponavadi tudi samomnožinske): *nůžky* 'škarje', *dveře* 'vrata', *noviny* 'časopis', *kalhoty* 'hlače', *plavky* 'kopalke', *vánoce* 'božič', *velikonoce* 'velika noč', *játra* 'jetra' idr.

SPOLE (*rod*) je kategorija, ki se je razvila iz naravnega označevanja **moškega** (*maskulinum/mužský*) ali **ženskega** (*femininum/ženský*) spola pri živih bitjih oziroma nezmožnosti določanja moškosti ali ženskosti, iz česar je nastal **srednji** (*neutrum/střední*) spol. Z gramatikalizacijo spola se je njegovo določanje razširilo tudi na nežive predmete in v slovniciem sistemu tako v češčini kot v slovenščini postalo pomemben dejavnik pri sistemizaciji sklanjatvenih vzorcev.

Češčina zaradi večjih razlik v sklanjatvi še dodatno razlikuje med **moškim spolom s kategorijo živosti** (*mužský rod životný*) in **brez kategorije živosti** (*mužský rod neživotný*) spolom.

Glagolske slovnice kategorije so: **oseba** (*osoba/persona*), **število** (*číslo/numerus*), **čas** (*čas/tempus*), **naklon** (*způsob/modus*), **način** (*slovesný rod/genus*), **vid** (*vid/aspectus*).

Glagolske oblike, ki izražajo osebo, čas in naklon, so **osebne** (*určité tvary/verbum finitum*), ostale glagolske oblike (npr. nedoločnik, deležja), ki ne izražajo navedenih kategorij, imenujemo **neosebne** (*neurčité/verbum infinitum*).

OSEBA (*osoba*) omogoča določanje razmerja govorcev in naslovnikov do vsebine stavka. Češčina ima tri osebe, pri čemer prvi dve določata sporočevalca ali prejemnika kot osebek v stavku, zato se lahko nanašata samo na živa bitja (npr.: *Kluku, uteč!* 'Fant, zbeži!'). Tretja oseba se lahko nanaša tudi na predmete, dejanja ipd. (npr.: *Letadlo letí.* 'Letalo leti.'). V določenih primerih pa je glagol v tretji osebi, osebkpa pa ni mogoče določiti (npr.: *Prší.* 'Dežuje.'). V takšnem primeru govorimo o **neosebkovih** strukturah/stavkih (*neosobní tvar*) (podrobneje glejte 5.1.2.2).

ŠTEVILO (*číslo*) je tesno povezano s kategorijo osebe. V sodobni češčini obstajata dve števili – ednina in množina. Ponavadi se število glagola ujema s številom, izraženim

v osebkju (npr.: *Petr čte*. 'Peter bere.' – samostalnik in glagol sta v ednini). Izjema je predvsem vikanje (*vykání*), kadar se glagolsko število ujema samo v zloženih glagolskih oblikah, npr.: *Pane Černý, zavolal byste mi zítra?* 'Gospod Černý, bi me jutri poklicali?'). Če je povedek v nezloženih glagolskih oblikah, se pri vikanju glagol izrazi v množini, npr.: *Paní Nováková, půjdete do divadla?* 'Gospa Novak, ali greste v gledališče?').

ČAS (*čas*) je kategorija, ki jo lahko izraža samo glagol. V češčini lahko izražamo čas **objektivno/absolutno** (*objektivně/absolutně*) s **sedanjikom** (*přítomný čas/prézens*), **prihodnjikom** (*budoucí čas/futurum*) in **preteklikom** (*minulý čas/préteritum*) ali **relativno** (*relativně*). Relativno se z deležji izraža **predobnost** (*předčasnost*), **sodobnost** (*současnost*) ali **zadobnost** (*následnost*) v primerjavi z drugim dejanjem, ki je ponavadi izraženo z osebno glagolsko obliko.

NAKLON (*způsob*) je način izražanja razmerja med dejanjem in resničnostjo – lahko je realno, možno ali nujno. Češčina pozna tri naklone: **povedni** (*oznamovací/indikativ*), **po-gojni** (*podmiňovací/kondicionál*) in **velelni** (*rozkazovací/imperativ*).

NAČIN (*rod*) izraža nasprotje med **tvorno** (*aktivní*) in **trpno** (*pasivní*) glagolsko obliko. Razlikujeta se predvsem v rabi (glejte 5.1.1.1), oblikoslovno so pasivne oblike večinoma zložene iz pomožnega glagola *být* 'biti' in trpnega deležnika – ta tip imenujemo **opisni trpnik** (*opisné pasívum*). Aktivne oblike glagola *vybrat* 'izbrati' so npr. *vyberu* 'izbral bom', *vybral jsem* 'izbral sem', *vybral bych* 'izbral bi', medtem ko so pasivne oblike *budu vybrán* 'izbran bom', *byl jsem vybrán* 'bil sem izbran', *byl bych vybrán* 'bil bi izbran'.

VID (*vid*) je kategorija, s katero določamo, ali gre za dokončano dejanje ali ne. Če je dejanje dokončano oziroma enkratno, govorimo o **dovršnem** glagolu (*dokonavé/perfektivní sloveso*), npr. *udělat* 'narediti', *uvařit* 'skuhati' idr. Če pa ne gre za označevanje dokončanega dejanja, govorimo o **nedovršnem** glagolu (*nedokonavé/imperfektivní sloveso*), npr. (k navedenima dovršnima glagoloma) *dělám* 'delam', *vařím* 'kuham'. Kategorija vida je v češkem glagolskem sistemu veliko bolj pomembna kot v slovenskem, saj je od nje odvisna oblika prihodnjika. Če je glagol nedovršen, ima prihodnjik zloženo obliko, če je dovršen, se prihodnjik izraža s formalno sedanjisko obliko (glejte 4.7.3.1).

!Pozor: Pridevniki in prislovi tvorijo še najmanj dve dodatni različici (poleg osnovne oblike), ki jima pravimo stopnji. Pridevnike in prislove torej lahko stopnjujemo, npr. pridevnik *drzý* 'nesramen' ima še drugo in tretjo stopnjo: *drzejší* 'nesramnejši' in *nejdrzejší* 'najnesramnejši'. Obe stopnji lahko določimo tudi pri prislovu, izpeljanem iz navedenega pridevnika: *drze* 'nesramno', *drzeji* 'nesramneje' in *nejdrzeji* 'najnesramneje'. Vendar gre pri stopnjevanju le za modifikacijo pomena, ne pa tudi za spremembo slovnične ali skladenjske vloge, ki bi bila povezana s spremembo oblike. Zato stopnjevanje v češčini uvrščamo v besedotvorje (glejte 3.3.6 in 3.4.5).

Sklanjatveni in spregatveni vzorci

Pregibne besede pri tvorjenju oblik uporabljajo komplete kombinacij oblikotvornih morfov. V jeziku obstaja določeno število takšnih kompletoev in vsakemu od njih pravimo **vzorec** (*vzor*) – lahko je sklanjatveni ali spregatveni. Po tipu kompleta oblikotvornih morfov pregibne besede razvrščamo v posamezne vzorce. Vendar je razvrščanje po vzorcih samo v pomoč pri določanju tipa sklanjatve ali spregatve besed, zato vzorec **ni slovnica kategorija**.

4.2 BESEDNE VRSTE (*SLOVNÍ DRUHY*)

Besede določenega jezika lahko razvrstimo v nekaj skupin po leksikalnem pomenu in/ali oblikoslovnem tipu oziroma po tipu najpogostejše skladenjske vloge. Takšnim skupinam besed pravimo **besedne vrste** (*slovní druhy*).

V **slovenski slovnici** so besede v besedne vrste razvrščene najprej po tipu njihove skladenjske vloge, zatem po pomenu in oblikoslovnem tipu. Tako slovenski jezik pozna devet besednih vrst (1. samostalniška beseda, 2. pridevniška beseda, 3. glagol, 4. prislov, 5. povedkovnik, 6. predlog, 7. veznik, 8. členek, 9. medmet), od katerih pozna češka slovnica samo glagol, prislov, predlog, veznik, členek in medmet. Ostale besedne vrste določa drugače, saj se načelo za razvrščanje besed v besedne vrste v češki in slovenski slovnici razlikuje.

Češka slovnica razvršča besede v besedne vrste po leksikalnem pomenu, redko po skladenjski vlogi besed. Glede na leksikalni pomen razlikujemo **polnopomenske besede** (*plnovýznamová/autosémantická slova*), ki imajo določeni besedni pomen, in **nepolnopomenske besede** (*neplnovýznamová/synsémantická slova*), ki same nimajo besednega pomena in ga pridobijo šele v kombinaciji s polnopomensko besedo. Tako v češčini ločimo deset besednih vrst:

Samostalnik (*postatné jméno/substantivum*) – je polnopomenska beseda, ki poimenuje osebe (*chlapec* 'fant', *vrátný* 'vratar'), živali (*kůň* 'konj'), stvari (*židle* 'stol', *hračka* 'igrača'), lastnosti (*krása* 'lepota', *trpělivost* 'potrpežljivost') in dejanja (*čtení* 'branje').

Pridevnik (*přídavné jméno/adjektivum*) – je polnopomenska beseda, ki določa/označuje lastnost samostalnika (*hezká* 'lepa' žena, *bílý* 'bel' papír).

Zaimek (*zájmeno/pronomen*) – je polnopomenska beseda, ki lahko nadomešča samostalnik (*on* 'on' ali *ten* 'ta' npr. namesto samostalnika *Petr* 'Peter' ali *řidič* 'voznik') ali pridevnik (*takový dům* 'takšna hiša' namesto *hezký dům* 'lepa hiša').

Števnik (*číslovka/numerales*) – je polnopomenska beseda, ki označuje število ali količino (*dvanáct* 'dvanajst', *mnoho* 'mnogo', *třetí* 'tretji', *pětinásobný* 'petkratni', *čtyřikrát* 'štirikrat').

Glagol (*sloveso/verbum*) – je polnopomenska beseda, ki izraža/označuje stanje ali dejanje v določenem času (*ležet* 'ležati' ali *zpívat* 'peti').

Prislov (*příslowce/adverbium*) – je polnopomenska beseda, ki izraža okoliščino ali kakovost dejanja – glagola, lastnosti – pridevnika in okoliščine – prislova (*mluví rychle* 'govori hitro', *úplně nový* 'popolnoma nov', *velmi brzy* 'zelo zgodaj').

Predlog (*předložka/prepozice*) – je nepolnopomenska beseda, ki v kombinaciji s samostalnikom izraža razmerje samostalnika do glagola ali drugih samostalnikov v stavku.

Veznik (*spojka/konjunkce*) – je nepolnopomenska beseda, ki povezuje stavke ali dele stavkov.

Členek (*částice/partikule*) – je beseda, ki ima poseben pomen, v stavku je samostojna tako formalno kot pomensko. Ponavadi ima funkcijo kontakta ali izražanja čustev.

Medmet (*citowlovice/interjekce*) – je polnopomenska beseda, ki večinoma posnema oziroma izraža zvoke in lahko ima različne skladenjske vloge..

Glede na oblikoslovni tip oziroma zmožnost izražanja slovničnih oblik z morfi delimo torej besede in nekoliko poenostavljeno tudi besedne vrste na **pregibne** (samostalnik, pridevnik, zaimek, števniki, glagol) in **nepregibne** (prislov, predlog, veznik, členek, medmet).

Če bi dobessedno upoštevali definicijo pregibnosti oziroma oblikoslovja, ki je navedena na začetku tega poglavja, bi morali pri oblikoslovju obravnavati samo pregibne besede. Temu načelu bomo kar se da pogosto sledili, vendar se bomo v tem poglavju vsaj delno in v pregledni obliki ukvarjali tudi z nepregibnimi besednimi vrstami. Podrobneje in z več primeri rabe pa bodo prislovi, predlogi, vezniki, členki in medmeti obravnavani v poglavju o skladnji.

SKLANJATEV (*SKLOŇOVÁNÍ*)

4.3 SAMOSTALNIKI (*PODSTATNÁ JMÉNA/SUBSTANTIVA*)

Samostalniki so najštevilčnejša in najpogosteje rabljena besedna vrsta v češčini. Kot poimenovanja oseb, predmetov, lastnosti in dejanj se pojavljajo v različnih skladenjskih odnosih (glejte 5.1), ki jih izražajo z več sklanjatvenimi oblikami. Oblike so pri samostalnikih vedno **enobesedne** oziroma sintetične (*jednoduché/syntetické*) in sestavljene iz oblikotvorne podstave in oblikotvornega morfa.

Večina samostalnikov se v češčini sklanja po t. i. **samostalniški/imenski sklanjatvi** (*jmenné skloňování*), majhna skupina samostalnikov oziroma posamostaljenih pridevnikov pa se sklanja po **pridevniški sklanjatvi** (*adjektivní/složené skloňování*). Najprej se bomo

ukvarjali s samostalniškimi (glejte 4.3.1 do 4.3.4), nato pa še s pridevniškimi sklanjatvami vseh spolov (glejte 4.3.5).

Za češki sistem samostalniških sklanjatev so značilne številne **morfonološke alternacije (premene)** tako znotraj oblikoslovne podstave kot tudi na koncu (glejte 1.8.1 in 1.8.2). Premene se lahko nanašajo tako na kakovost kot tudi na kolikost glasov (nanje opozarjamo v razlagah pri posameznih vzorcih) in se pojavljajo v posameznih sklonih, razen **alternacije** v korenu enozložnih besed (moškega in ženskega spola) **ů-o** in **i-ě**, ki je značilna za vse sklone:

	<i>N</i>	<i>G</i>	<i>D</i>	<i>A</i>	<i>V</i>	<i>L</i>	<i>I</i>
Mž, sg	vůl	vola	o vol-u/ovi	vola	vole	o vol-u/ovi	volem
pl	volové	volů	volům	voly	volové	o volech	voly
Mnsg	dům vít	domu větru	domu větru	dům vít	dome větre	o dom-u/ě o větru	domem větrem
pl	domy větry	domů větrů	domům větrům	domy větry	domy větry	o domech o větrech	domy větry
Fsg	sůl	soli	soli	sůl	soli	o soli	solí
pl	soli	solí	solím	soli	soli	o solích	solemi

Pri sklanjanju po trdih vzorcih prihaja do **alternacij zadnjega soglasnika podstave**, če je ta *k*, *g*, *h* ali *ch* in se v določeni obliki pojavlja pred sprednjim samoglasnikom (*e(ě)-é, i-i*). Pri tem se *k* spremeni v *c*, *g* in *h* v *z* ter *ch* v *š* (npr.: *kluk*: Npl *kluci*, *střecha*: Lsg *střeše*).

Nekatere besede oziroma sklanjatveni vzorci lahko določene sklone izrazijo z več morfi oziroma različicami končnic. V takšnem primeru govorimo o **polimorfnih končnicah sklonov** (*polymorfní pádové koncovky*) oziroma **dvojníc** (*dublety*). Večinoma je raba polimorfni končnic določena z besedo oziroma s fonetično zgradbo besede in pogosto gre za vpliv zgodnjega stanja češkega sklanjatvenega sistema (npr. **VsgMž**: *pane!* 'gospod!', ampak *hochu!* 'fant!'). Lahko pa je raba določene različice polimorfne končnice določena s skladenjsko rabo oblike (npr. **DLsgMž**: *pánu/pánovi* 'gospodu' – pri edini ali zadnji besedi besedne zveze v dajalniku uporabimo različico *-ovi*, če pa je beseda pred drugo besedo v dajalniku, se uporabi krajša različica *doktoru Novákovi* 'doktorju Novaku') ali s slogovno razliko (npr. **NplMž**: *cyklisti/cyklisté* 'kolesarji' – prvo obliko lahko označimo kot nevtralnó, medtem ko je slednja zborna).

V češčini formalno delimo besede v sklanjatvene tipe po:

- a) **slovničnem spolu**: **moški** (*mužský*), **ženski** (*ženský*) in **srednji** (*střední*). V češčini se samostalniki moškega spola, ki označujejo živa bitja, pri več sklonskih oblikah

razlikujejo od samostalnikov moškega spola, ki označujejo nežive stvari (v slovenščini je podobna razlika npr. v tožilniku ednine: 'gledam **film**', ampak 'gledam **moža**', vendar je razlik v sklanjatvenih oblikah poimenovanj za žive in nežive precej manj kot v češčini). Zato se v češčini moške **sklanjatve** (*deklinace/skloňování*) delijo še na **kategorijo živosti** (*životná*) in **kategorijo brez živosti** (*neživotná*).

- b) **zadnjem soglasniku oblikotvorne podstave: trda** sklanjatev (*tvrdé skloňování*) in **mehka** sklanjatev (*měkké skloňování*). Če se oblikotvorna podstava konča na trdi soglasnik (*h, ch, k, r, d, t, n* in večino obojnih: *b, f, m, p, v*), se beseda sklanja po trdi sklanjatvi. Če se oblikotvorna podstava konča na mehki soglasnik (*ž, š, č, j, c, ř, d', t', ň* in včasih na obojne: *l, s, z*), se beseda praviloma sklanja po **mehki sklanjatvi** (*měkké skloňování*). Mehke in trde sklanjatve obstajajo pri vseh spolih in se medsebojno razlikujejo v številnih oblikah končnic, zato zanje obstajajo posebni sklanjatveni vzorci.

Sklanjatveni tipi in vzorci čeških samostalnikov so:

<i>Spol</i>	<i>Živost</i>	<i>Trdi vzorec</i>	<i>Podvzorec</i>	<i>Mehki vzorec</i>	<i>Podvzorec</i>
M	ž	PÁN	hoch	MUŽ	lovec
	n	HRAD	jazyk	STROJ	–
	ž	PŘESEDÁ	sluha	SOUDCE	–
F		ŽENA	–	RŮŽE	ulice
			–	PÍSEŇ	–
			–	KOST	–
N		MĚSTO	středisko	MOŘE	sídliště
			–	KUŘE	–
				NÁMĚSTÍ	–

4.3.1 Samostalniki moškega spola (*podstatná jména rodu mužského*)

Samostalnike moškega spola lahko razporedimo v šest sklanjatvenih vzorcev. Obstajajo štiri sklanjatveni vzorci za samostalnike moškega spola s kategorijo živosti in dva za samostalnike brez kategorije živosti.

Moški spol s kategorijo živosti (*podstatná jména rodu mužského životného*)

Samostalnike moškega spola s kategorijo živosti lahko sklanjamo ali po t. i. soglasniških ali samoglasniških sklanjativah. Če se v Nsg samostalnik konča na soglasnik oziroma ima ničto končnico (glejte 2.1), se uvršča v soglasniško sklanjatev, če pa se v Nsg konča na samoglasnik *-a* ali *-e* oziroma ima končnico, govorimo o samoglasniški sklanjatvi.

Večina samostalnikov moškega spola se tako kot v slovenščini sklanja po soglasniški sklanjatvi, za katero sta vzorca PÁN (trda sklanjatev) in MUŽ (mehka sklanjatev). Nekaj samostalnikov pa se sklanja po samoglasniški sklanjatvi, ki ima v češčini prav tako dva tipa/vzorca: PŘESEDÁ (trda sklanjatev) in SOUDCE (mehka sklanjatev).

	<i>Trda skl.</i>	<i>Mehka skl.</i>	<i>Trda skl.</i>	<i>Mehka skl.</i>
	PÁN <i>hoch</i>	MUŽ <i>lovec</i>	PŘESEDÁ <i>sluha</i>	SOUDCE
Nsg	pán-0	muž-0	předsed-a	soudc-e
Gsg	pán-a	muž-e	předsed-y rikš-i	soudc-e
Dsg	pán-u/-ovi	muž-i/(-ovi)	předsed-ovi	soudc-i/-ovi
Asg	pán-a	muž-e	předsed-u	soudc-e
Vsg	pan-e hoch-u	muž-i lovč-e	předsed-o	soudc-e
Lsg	pán-u/-ovi	muž-i/(-ovi)	předsed-ovi	soudc-i/-ovi
Isg	pán-em	muž-em	předsed-ou	soudc-em
Npl	pán-i/-ové; hoš-i; syn-ové; měšťan-é soused-i/-é	muž-i/(-ové) lovc-i; otc-ové; učitel-é	předsed-ové; asket-i/-ové husit-é/-i	soudc-i/(-ové)
Gpl	pán-ů	muž-ů	předsed-ů	soudc-ů
Dpl	pán-ům	muž-ům	předsed-ům	soudc-ům
Apl	pán-y	muž-e	předsed-y rikš-i	soudc-e
Lpl	pán-ech hoš-ích	muž-ích	předsed-ech sluz-ích	soudc-ích
Ipl	pán-y	muž-i	předsed-y rikš-i	soudc-i

4.3.1.1 Trda soglasniška sklanjatev s kategorijo živosti - vzorec PÁN

Po vzorcu PÁN se sklanjajo besede moškega spola s kategorijo živosti (besede, ki označujejo živa bitja), pri katerih se podstava konča na trdi ali obojni soglasnik in ki imajo v imenovalniku ednine ničto končnico (v rodilniku ednine imajo končnico *-a*).

Izjema so besede, ki se v **Nsg končajo na -o**: *lamželezo* 'ki lomi kovino', *Marko*, *Hugo*, priimki *Stýbło*, *Bidlo* in tudi tujke latinskega in grškega izvora, ki se v Nsg končajo na *-us*, oziroma *-os/-as*: *Pythagoras*, *Hefaistos*, *Herkules*, *génius*, *Vergilius*, *Julius*.

Te besede imajo v vseh sklonih razen Nsg navadne oblike po vzorcu PÁN, pri čemer je oblikotvorna podstava del besede brez imenovalniške končnice *-o* oziroma *-us*, *-os*, *-es*, *-as* (Gsg: *lamželeza*, *Marka*, *Huga*, *Stýbbla*, *Bidla*, *Pythagora*, *Hefaista*, *Herkula*, *génia*, *Vergilia*, *Julia*).

!Pozor: Alternacijo **û-o** v podstavi v celotni sklanjatvi (glejte 4.3) imata samostalnika: *bûh* 'bog': Gsg *boha*, *vûl* 'vol': Gsg *vola*.

Sklonske oblike

D,Lsg: Končnica dajalnika in mestnika ednine, ki se pojavlja samo pri moških samostalnikih, ki označujejo živa bitja, je v češčini *-ovi* (v nasprotju s slovenščino, kjer se ta končnica v ednini sploh ne pojavlja). Pri vzorcu PÁN opažamo v obeh sklonih dvojnico (*dubleta*) *-ovi/-u*. Vse besede, ki se sklanjajo po tem vzorcu, lahko tvorijo obe obliki, razlika je samo v njuni rabi. Načeloma vedno uporabljamo daljšo obliko s končnico *-ovi*, razen če se drug za drugim navaja več samostalnikov v istem sklonu. Takrat velja, da so vsi samostalniki v krajši obliki s končnico *-u*, razen zadnjega, ki ima daljšo obliko z *-ovi*, npr.: *panu profesoru doktoru Dvořákovi*.

Vsg: Končnica zvalnika ednine je *-e* pri vseh samostalnikih, razen tistih, katerih podstava se konča na soglasnike *h*, *ch*, *k*, *g*. Ti imajo v zvalniku ednine končnico *-u*: *dobrodruh* 'pustolovec': *dobrodruhu!*, *hoch* 'deček': *hochu!*, *kluk* 'fant': *kluku!*; *filolog*: *filologu!*

Končnica *-e* ponavadi **ne povzroča prilikovanja** zadnjega soglasnika podstave: *pán* 'gospod': *pane!*; *doktor*: *doktore!*; *inženýr*: *inženýre!*; *soused* 'sosed': *sousede!* *Julius*: *Julie!* *Hefaistos*: *Hefaiste!* *Pythagoras*: *Pythagore!*, razen če se beseda konča s skupino soglasnikov, v kateri je zadnji *r*. V tem primeru se *r* mehča v *ř*, npr. *bratr* 'brat': *bratře!*, *Petr*: *Petře!* *kmotr* 'boter': *kmotře!*, *mistr* 'mojster': *mistře!*

Če gre za dvo- ali večbesedni izraz, morajo biti v zvalniku vse besede, npr. *Pane Nováku!* ali *Pane Petře Nováku!* 'Gospod Peter Novak!'

IZJEMA: Pri besedah *člověk* in *bûh* se izjemoma ohranja oblika z mehčanim zadnjim soglasnikom podstave *k* (*člověk* 'človek': *člověče!*) oziroma *h* (*bûh* 'bog': *bože!*).

Obstaja celo zastarela oblika zvalnika besede *syn* 'sin': *synu!* Danes pa se tudi pri tem samostalniku uporablja oblika *syne!*

N(V)pl: V imenovalniku (in tudi zvalniku) množine so možne tri končnice *-i*, *-ové* in *-é*. Pri tem tipu sklanjatve je danes **najpogostejša končnica -i**, ki ima lahko pri določenih besedah in v določenih okoliščinah uporabe dvojnico *-ové* oziroma *-é*. Torej, nevtralnno večina samostalnikov tvori obliko Npl s končnico *-i*, pri čemer prihaja do alternacije (mehčanja) zadnjega soglasnika podstave (če je ta soglasnik trdi): *vrah* 'morilec': *vrazi*, *hroch* 'povodni konj': *hroši*, *tlust'och* 'debeluh': *tlust'óši*, *komíník* 'dimnikar': *komíníci*, *Slovák* 'Slovak': *Slováci*, *blázen* 'norec': *blázni*, *doktor*: *doktoři*, *doktorand*: *doktorandi*, *agent*: *agenti*, *student*: *studenti* itn.

Dvojnice končnice -i so lahko a) *-i/-ové*: pri večini besed, ki Npl običajno tvorijo s končnico *-i*, je možna tudi dvojnica *-ové*, vendar je ta dokaj zastarela, zato ima pridih arhaičnosti oziroma pesniškosti; ali b) *-i/-é*: pri nekaterih tujkah, ki se končajo na *-at* ali *-it* (pri teh

se pogosto pojavlja tudi dvojnica *-i*): *akrobaté/akrobati, demokraté/demokrati, mulaté/mulati* ipd. ali domačih besedah: *soused 'sosed': susedi/sousedé, host 'gost': hosti/hosté*.

Končnica *-é* se pojavlja a) pri besedah, izpeljanih s pripono *-an* (glejte 3.2.1.2): *Kanaďan: Kanaďané, měšťan 'meščan': měšťané, vesničan 'vaščan': vesničané, Pražan: Pražané* itn.; b) pri redkih drugih besedah: *manžel 'soprog': manželé 'zakonca', anděl 'angel': andělé, Španěl 'Španec': Španělé*.

Končnico *-ové* najdemo pri a) nekaj posameznih besedah, večinoma enozložnih: *syn 'sin': synové, děd 'ded': dědové, tvor 'bitje': tvorové, otčím 'očim': otčímové, Dán 'Danec': Dánové, Švéd: Švédové*; b) pri lastnih imenih (ne velja pri manjšalnicah lastnih imen, ki imajo v Nsg končnico *-i*): *dva Pavlové 'dva Pavla', tři Dvořákové, bratři Čapkové*; ali c) pri tujkah na *-ál, -fil, -fob, -log, -nom, -urg*: *inteletuál: intelektuálové, chirurg: chirurgové, dramaturg: dramaturgové, filolog: filologové, bibliofil: bibliofilové, xenofob: xenofobové, agronom: agronomové, ekonom: ekonomové*.

Lpl: Končnica *-ech* je osnovna končnica tega tipa sklanjatve. V primeru, da se oblikovna podstava besede konča na *g, k, ch* ali *h*, se v mestniku množine pojavlja končnica *-ích* (dejansko gre za končnico mestnika množine pri mehki sklanjatvi, npr. po vzorcu MUŽ), pri čemer pa se zadnji soglasnik podstave obvezno mehča (podvzorec *hoch*): *chirurg: o chirurgích, pedagog: o pedagogích, svědek 'priča': o svědcích, Slovák 'Slovak': o Slovácích, kluk 'fant': o klucích, prvok 'pražival': o prvocích, býk 'bik': o býcích, hoch 'deček': o hoších, vůh 'bog': o bozích*.

4.3.1.2 Mehka soglasniška sklanjatev s kategorijo živosti - vzorec MUŽ

Po tem vzorcu sklanjamo besede moškega spola s kategorijo živosti, katerih podstava se konča na mehki soglasnik ali *l, s, z* (ne v vseh primerih) in ki imajo v Nsg ničto končnico (v Gsg. imajo končnico *-e*).

!Pozor: **Alternacijo ů-o** v podstavi v celi sklanjatvi (glejte 4.3) ima beseda *kůň* 'konj': Gsg *koně*.

Sklonske oblike

D,Lsg: Osnovna in najpogosteje uporabljana **končnica** pri občih imenih je *-i*, npr. *mluvil o otci/ muži/lovci/hlídači* 'govoril je o očetu/možu/lovcu/čuvaju'.

Pri lastnih imenih pa se uporablja tudi daljša **končnica** *-ovi*, npr. *dal jsem knihu Tomášovi* (ne: *Tomášti*) 'knjigo sem dal Tomašu', *mluvili o Baťovi* 'govorili so o Bati'; če pa lastno ime ni zadnje v sklopu več besed moškega spola v dajalniku ali mestniku ednine, velja isto pravilo kot pri trdih samostalnikih – uporablja se torej krajša končnica *-i*: *napsal jsem*

panu Knězovi 'pisal sem gospodu Knezu'. Pri priimkih je varianta *-ovi* edina možna tudi, če ne gre za zadnji priimek: *mluvili o Knězovi-Holašovi* 'govorili so o Knezu-Holašu'.

Vsg: V zvalniku je običajna **končnica** *-i*, npr. *muži/příteli/prodavači/kuchaři/zeti!* 'mož/prijatelj/prodajalec/kuhar/zet!'

Samo pri besedah, ki so izpeljane s pripono *-ec*, je končnica zvalnika *-e* (*c* se spremeni v *č*): *lovče/pitomče/chlapče/vrabče!* 'lovec/butelj/fant/vravec!'

N(V)pl: V imenovalniku množine je tako kot pri vzorcu PÁN osnovna **končnica** *-i*. Dvojnica *-ové* je pri večini samostalnikov izrazito arhaična oziroma pesniška, zato se uporablja le redko. Le izjemoma je pri nekaterih besedah možna nevtralna uporaba obeh končnic: *vítěz* 'zmagovalec': *vítězové/vítězi*.

Končnico *-é* imajo besede, izpeljane s pripono *-tel*: *učitel* 'učitelj': *učitelé, pořadatel* 'priređitelj': *pořadatelé, překladatel* 'prevajalec': *překladatelé, ředitel* 'direktor, ravnatelj': *ředitelé, sběratel* 'zbiratelj': *sběratelé, spisovatel* 'pisatelj': *spisovatelé* idr.

!Pozor: Pri besedi *přítel* 'prijatelj' prihaja v množini do alternacije samoglasnika *-í-* v podstavi, tako da je v množini oblikotvorna podstava *přát-*: Npl *přátelé*, Gpl *přátel*, Dpl *přátelům* itn.

Končnica *-ové* se pojavlja pri a) redkih, večinoma enozložnih besedah: *otec* 'oče': *otcové, král* 'kralj': *králové, syn* 'sin': *synové*; in b) pri lastnih imenih: *Tomáš*: *dva Tomášové, Kováč*: *bratři Kováčové* ipd.

4.3.1.3 Trda samoglasniška sklanjatev - vzorec PŘESEDÁ

Po tem vzorcu se sklanjajo samostalniki moškega spola s kategorijo živosti, ki imajo v imenovalniku ednine končnico *-a* (podobno kot v slovenščini samostalniki moškega spola tipa *vojvoda*). Oblikoslovna podstava se konča na trdi, izjemoma na mehki soglasnik (pogosto pri tujkah, npr. *rikša, maharadža, paša*, in pri redkih domačih besedah: *bača* 'pastir ovc', *Vlád'a, Baťa*).

Pri besedah, katerih podstava se konča na mehki soglasnik, nastajajo pravopisne spremembe v končnici, tako da se *-y* spremeni v *-i* (glejte Gsg, Apl, Ipl: *rikši*).

Sklonske oblike

D,Lsg: V dajalniku in mestniku ednine se pojavlja samo končnica *-ovi*, v nasprotju z vsemi ostalimi vzorci, kjer je možna dvojnica končnice, in tudi v nasprotju s slovenščino, ki pozna samo krajšo končnico (prim. *vojvoda*: *vojvodi*).

N(V)pl: Pri domačih besedah je edina možna končnica v imenovalniku množine *-ové*: *předseda* 'predsednik': *předsedové, sluha* 'sluga': *sluhové, bača* 'pastir ovc': *bačové*. Ravno

tako pri lastnih imenih, *Vlád'a: Vlád'ové, Honza: Honzové, Průša: Průšové*, in pri nekaterih tujkah: *rikša: rikšové, maharadža: maharadžové, paša: pašové*.

Dvojnica -ové/-i (prva končnica je pri pisnem izražanju bolj običajna) se pojavlja pri tujkah, ki se končajo na *-ota, -eta: despota: despotové/despoti, asketa: asketové/asketi*.

Dvojnica -é/-i (prva končnica je knjižna, vendar postaja arhaična; druga se čedalje več uporablja tudi v pisnem izražanju) se pojavlja pri besedah s tujimi priponami *-ita, -ista, -ida: husita: husité/husiti, adamita: adamité/adamiti, komunista: komunisté/komunisti, fotbalista: fotbalisté/fotbalisti, houslista 'violinist': houslisté/houslisti, invalida: invalidé/invalidi* itn.

Lpl: Podobno kot pri moški trdi sklanjatvi po vzorcu PÁN (oba vzorca, PÁN in PŘEDSEDA, se uporabljata za samostalnike, katerih podstava se konča na trdi ali obojni soglasnik) je tudi pri tem vzorcu **končnica -ech** osnovna. Če se oblikotvorna podstava besede konča na *g, k, ch* ali *h*, se v mestniku množine pojavlja **končnica -ích** (podvzorec *sluha*), pri čemer se zadnji soglasnik podstave obvezno mehča: *sluha 'sluga': o služích, kolega: o kolezích, nešika 'neroda': o nešicích, patriarcha: o patriarších*.

4.3.1.4 Mehka samoglasniška sklanjatev - vzorec Soudce

Po tem vzorcu sklanjamo samostalnike moškega spola s kategorijo živosti, katerih oblikotvorna podstava se konča na mehki soglasnik in ki imajo v imenovalniku ednine samoglasniško končnico (v tem primeru *-e*). Dejansko gre za mehko različico sklanjatve po vzorcu PŘEDSEDA.

Sklonske oblike

D,Lsg: V dajalniku in mestniku ednine je pri občih imenih običajna končnica *-i* tudi v primeru, če je v stavku samo ena beseda v enem od navedenih sklonov (v nasprotju s samostalniki po vzorcu PÁN): *soudce: řeknu soudci 'povem sodniku', vůdce 'vodnik': o vůdci, správce 'skrbnik': o správci* ipd. Končnica *-ovi* se uporablja pri lastnih imenih: *soudce Bechyně: o soudci Bechyňovi*.

N(V)pl: Primarna in najpogostejša končnica je *-i*, v podobnih primerih kot pri sklanjativah tipa PÁN in MUŽ je možna tudi uporaba dvojnice *-ové* (tudi v tem primeru torej gre za zastarelo in pesniško obliko).

Moški spol brez kategorije živosti (podstatná jména rodu mužského neživotného)

Samostalnike moškega spola, ki nimajo kategorije živosti, delimo v dve skupini glede na zadnji soglasnik oblikotvorne podstave – na trdi (vzorec HRAD) in mehki (vzorec STROJ) tip sklanjatve.

	<i>Tvrde skloňování</i>	<i>Měkké skloňování</i>	
	HRAD	STROJ	
Nsg	hrad-0	stroj-0	
Gsg	hrad-u; kout-u/-a;	jazyk-a	stroj-e
Dsg	hrad-u		stroj-i
Asg	hrad-0		stroj-0
Vsg	hrad-e	jazyk-u	stroj-i
Lsg	hrad-u/-ě; ledn-u;	jazyk-u/jazyc-e; les-e	stroj-i
Isg	hrad-em		stroj-em
NVpl	hrad-y		stroj-e
Gpl	hrad-ů		stroj-ů
Dpl	hrad-ům		stroj-ům
Apl	hrad-y		stroj-e
Lpl	hrad-ech	jazyc-ích (drátkách)	stroj-ích
Ipl	hrad-y		stroj-i

4.3.1.5 Trda soglasniška sklanjatev brez kategorije živosti - vzorec HRAD

Po vzorcu HRAD sklanjamo samostalnike moškega spola, ki ne izražajo kategorije živosti (večinoma tudi označujejo nežive predmete, dejanja ali lastnosti) in katerih podstava se konča na trdi ali večino obojnih soglasnikov ter imajo v rodilniku ednine končnico *-u* ali *-a*.

Besede, katerih podstava se konča na *-l* in se pogosto navajajo kot prehodne med vzorcema HRAD in STROJ, se danes sklanjajo po vzorcu HRAD (glejte nižje).

Obstaja tudi nekaj besed, katerih podstava se konča na *-c* (torej na mehki soglasnik), vendar jih sklanjamo po trdi sklanjatvi in tudi po soglasniku *c* pišemo ipsilon: *tác* 'pladenj': Npl *tácy*, *truc* 'kljubovanje': Npl *trucy*, *hertz* 'herc': *hertzcy*.

Po tem vzorcu sklanjamo tudi samomnožinske samostalnice: *tepláky* 'trenirka', *šachy* 'šah (igra)', *Hradčany*.

Podobna pravila kot za sklanjanje večine **tujk grškega ali latinskega** izvora po vzorcu PÁN veljajo tudi za njihovo sklanjanje po vzorcu HRAD – torej v imenovalniku ednine ohranjajo izvorno končnico, v ostalih sklonih pa jo izgubijo: *socialism-us*: Gsg *socialism-u*: Isg *socialism-em*. Po istem principu sklanjamo še naslednje tujke: *materialismus*, Gsg *materialismu*, *realismus*: Gsg *realismu*, *rytmus*: Gsg *rytmu*, *papyrus*: Gsg *papyru*, *kosmos*: Gsg *kosmu*.

IZJEMA: Izjema pri zgoraj navedenem pravilu so tujke, ki so se prilagodile češkemu sistemu tako, da se izvorna končnica več ne loči: *cirkus*: Gsg *cirkusu*, *korpus*: Gsg *korpusu*, *luxus*: Gsg *luxusu*, *kaktus*: Gsg *kaktusu*, *citrus*: Gsg *citrusu*, *fikus*: Gsg *fikusu*, *chaos* 'kaos': Gsg *chaosu*.

!Pozor: **Alternacijo ů-o** v podstavi v celi sklanjatvi (glejte 4.3) imajo samostalniki: *dům* 'hiša': Gsg *domu*, *stůl* 'miza': Gsg *stolu*, *důl* 'rudnik': Gsg *dolu*, *vůz* 'voz': Gsg *vozu*, *dvůr* 'dvorišče': Gsg *dvora*.

Veliko redkejša je **alternacija í-ě** v podstavi v celi sklanjatvi: *vůtr* 'veter': Gsg *větru*, *sněh* 'sneg': Gsg *sněhu*.

Sklonske oblike

Gsg: V češčini pri tem tipu sklanjanja prevladuje končnica *-u*. Nekatere besede (podvzorec JAZYK) pa imajo v rodilniku ednine končnico *-a* (v slovenščini je situacija ravno nasprotna, pri večini besed te sklanjatve se namreč v rodilniku ednine pojavlja končnica *-a*, le redke besede imajo končnico *-u*): *les* 'gozd': *lesa*, *ostrov* 'otok': *ostrova*, *potok* 'potok': *potoka*, *komín* 'dimnik': *komína*, *včelín* 'čebelnjak': *včelína*, *młyn* 'mlin': *mlyna*, *dvůr* 'dvorišče': *dvora*, *sklep* 'klet': *sklepa*, *klášter* 'samostan': *kláštera*, *chlév* 'hlev': *chléva*, *domov* 'dom': *domova*, *venkov* 'podeželje': *venkova*, *tábor* 'tabor(išče)': *tábora*, *svět* 'svet': *světa*, *chléb* 'kruh': *chleba*, *život* 'življenje': *života*, *zákon* 'zakon': *zákona* idr. Končnica *-a* se pojavlja tudi pri **poimenovanjih mesecev**, ki se sklanjajo po trdem vzorcu: *leden* 'januar': *ledna*, *únor* 'februar': *února*, *březen* 'marec': *března*, *duben* 'april': *dubna*, *květen* 'maj': *května*, *červen* 'junij': *června*, *srpen* 'avgust': *srpna*, *říjen* 'oktober': *řijna*, ampak *listopad* 'november': *listopadu*.

Poimenovanja mest (lastna imena): *Londýn* 'London': *Londýna*, *Glasgow*: *Glasgowa*, *Záhřeb* 'Zagreb': *Záhřeba(u)*, *Mnichov* 'München': *Mnichova*, *Berlín*: *Berlína*, *Krakov*: *Krakova*, *Pasov* 'Passau': *Pasova*, *Janov* 'Genova': *Janova*, *Chomutov*: *Chomutova*, *Trutnov*: *Trutnova*, *Řím* 'Rim': *Říma*, *Kyjev*: *Kyjeva*, *Mělník*: *Mělníka(u)*, *Šumperk*: *Šumperka(u)*; druga poimenovanja mest pa imajo končnico *-u*:

Manchester: *Manchesteru*, *Bělehrad* 'Beograd': *Bělehradu*, *Hamburk* 'Hamburg': *Hamburku*, *Písek*: *Písku*, *New York*: *New Yorku*, *Petrohrad* 'Sankt Peterburg': *Petrohradu*, *Most*: *Mostu*, *Maribor*: *Mariboru*, *Koper*: *Koperu*, *Piran*: *Piranu*, *Terst* 'Trst': *Terstu*, *Norimberk* 'Nürnberg': *Norimberku(a)*, *Štrasburk* 'Strasbourg': *Štrasburku*, *Brusel* 'Bruselj': *Bruselu*, *Montreal*: *Montrealu*, *Tallin*: *Tallinu*, *Ulm*: *Ulm*.

Obstajajo pa tudi redke besede, pri katerih se v rodilniku ednine pojavlja **dvojnica -u/-a**: *javor* 'javor': *javor-u/a*, *kout* 'kot (npr. v sobi)': *kout-u/a*, *kožich* 'kožuh': *kožich-u/a*, *rok* 'leto': *rok-u/a*, *betlém* '(božične) jaslice': *betlém-a/u*, *kalich* 'kelih': *kalich-u/a*, *Karlštejn*: *Karlštejn-a/u*, *Jeseník*: *Jeseník-u/a*.

Vsg: Pri trdih samostalnikih po vzorcu HRAD se zvalnik ednine tvori povsem enako kot pri samostalnikih s kategorijo živosti po vzorcu PÁN, vendar se ta sklon pri samostalnikih, ki označujejo nežive stvari, uporablja le redko. **Končnica** je torej *-e* pri vseh besedah (*stůl* 'miza': *stole!*, *les* 'gozd': *lese!*, *hadr* 'cunja': *hadre!*, *strom* 'drevo': *strome!*, *džbán* 'vrč': *džbáne!*), razen tistih, katerih podstava se konča na *h, ch, k, g*. Ti imajo v zvalniku ednine **končnico -u**, npr. *druh* 'vrsta': *druhu!*, *kruh* 'krog': *kruhu!*, *jazyk* 'jezik': *jazyku!*, *penízek* 'kovanček': *penízku!*, *spěch* 'naglica': *spěchu!*

Lsg: V mestniku ednine obstajata končnici *-u* in *-ě* (po *d, t, n, b, p, m, v*)/*-e*.

Samo končnico -u ima lahko le relativno majhna skupina besed, ki jo sestavljajo a) samostalniki, katerih podstava se konča na ***h, ch, g* in večinoma tudi *k*** (pri vseh manjšalnicah je samo končnica *-u*, pri nekaterih neizpeljanih samostalnikih, katerih podstava se konča na *k*, se lahko pojavi tudi dvojnica *-u/-e*): *o druhu, o kruhu, o spēchu, úspěch* 'uspeh': *o úspěchu, o vrchu, o dialogu, domeček* 'hiška': *o domečku, jazyček* 'jeziček': *o jazyčku, lesík* 'gozdiček': *o lesíku, šroubovák* 'izvijlač': *o šroubováku, slovník* 'slovar': *o slovníku, trávnik* 'trata': *o trávniku*; b) **poimenovanja mesecev**: *o lednu, o únoru, o březnu, o dubnu, o květnu, o červnu, o srpnu, o říjnu, o listopadu* 'o novembru'; c) **poimenovanja mest**, ki imajo v Gsg končnico *-u* (glejte zgoraj): *o Manchesteru, o Bělehradu, o Hamburku, o Písku, o New Yorku, o Petrohradu, o Jeseníku, o Mostu, o Mariboru, o Koperu, o Piranu, o Terstu, o Norimberku, o Štrasburku, o Bruselu, o Montrealu, o Tallinu, o Ulmu*.

IZJEMA so poimenovanja, ki imajo v Gsg končnico *-a* in katerih podstava se konča na *k* – da bi se izognili alternaciji, imajo ponavadi končnico *-u* tudi v Lsg: *Mělník*: *o Mělníku, Šumperk*: *o Šumperku* ipd., čeprav obstaja tudi možnost uporabe npr. oblike *na Mělníce*.

Samo končnico -e ima relativno malo samostalnikov, npr.: *les*: *o lese, dům*: *o domě, stůl*: *o stole, důl*: *o dole, vůz*: *o voze, rok*: *o roce, sál* 'dvorana': *o sále, mlýn*: *o mlýně, kout* 'kot': *o koutě, okres* 'okrožje': *o okrese, sklep*: *o sklepe, kostel* 'cerkev': *o kostele*.

Dvojnica -u/-e(ě) se pojavlja pri: a) **poimenovanjih mest**, ki imajo v rodilniku ednine končnico *-a*. Če besedo uporabimo kot prislovno določilo kraja, je končnica *-e*, če se jo uporabi kot predmet, je končnica ponavadi *-u*: v *Mnichově/o Mnichovu, v Petrohradě/o Petrohradu, v Berlíně/o Berlínu* itn.; b) **nekaterih drugih besedah**, npr.: *o hradu/na hradě, o papíru/na papíře, o chrámu/v chrámě* 'o/v katedrali', *na západě/o západu* 'na/o zahodu', *na východě/o východu* 'na/o vzhodu', *na dvoře* 'na dvorišču'/*o dvoru* 'o (kraljevskem) dvoru', *o cirkusu/v cirkuse, o korpusu/v korpuse, o zákonu/v zákoně, o jazyku/v jazyce, o potoku/v potoce* idr.

Pri **dvojnici -u/-e** je pri izbiri ene od različic večinoma odločilna skladenjska vloga besede – če gre za prislovno določilo, se uporablja *-e*, če pa gre za predmet, se pogosteje uporablja končnica *-u*.

Lpl: Končnica -ech je osnovna končnica tega tipa sklanjatve (*hrad* 'grad': *hradech*, *proud* 'tok': *proudech*, *schod* 'stopnica': *schodech*, *sloup* 'stolp': *sloupech*, *dub* 'hrast': *dubech*, *most* 'most': *mostech*, *strop* 'strop': *stropech*, *drát* 'žica': *drátech* itn.). Če se oblikotvorna podstava besede konča na *h*, *ch*, *k*, *g*, se v mestniku množine pojavlja **končnica -ích**, pri čemer pa se zadnji soglasnik podstave obvezno mehča (enako kot pri vzorcu PÁN ali PŘEDSEDA): *běh* 'tek': *běžích*, *břeh* 'breg': *březích*, *vrch* 'vrh': *vrších*, *zámek* 'ključavnica': *zámcích*, *hrnek* 'lonček': *hrncích*, *dialog*: *dialozích*.

Dvojnica -ích/-ách. Zelo pogosto se pri besedah s končajem podstave *h*, *ch*, *k*, *g* kot dvojnica poleg končnice *-ích* pojavlja tudi končnica ženske sklanjatve *-ách*, s čimer se izogne mehčanju zadnjega soglasnika podstave. Večinoma se ta končnica uporablja samo v govornih obliki knjižnega jezika, najpogosteje pri manjšalnicah: *kroužek* 'kročec': *kroužcích/kroužkách*, *kousek* 'košček': *kousecích/kouskách*, *kostelík* 'cerkvice': *kostelících/kostelíkách*, *drátek* 'žička': *drátcích/drátkách*, *lístek* 'karta': *lístcích/lístkách*, *hrnek*: *hrncích/hrnkách*, *chodník* 'pločnik': *chodnicích/chodnikách* ipd.

4.3.1.6 Mehka soglasniška sklanjatev brez kategorije živosti - vzorec STROJ

Po tem vzorcu sklanjamo samostalnike moškega spola brez kategorije živosti, katerih podstava se konča na mehki soglasnik ali delno *l*, *s*, *z* in imajo v roditeljskem ednine končnico *-e*.

!Pozor: Do **alternacije ů-o** v podstavi v celotni sklanjatvi prihaja pri besedah: *hnůj* 'gnoj': Gsg *hnoje*, *lůj* 'goveja maščoba': Gsg *loje*, *nůž* 'nož': Gsg *nože*.

Alternacijo **é-e** v celotni sklanjatvi ima: *děšť* 'dež': Gsg *deště*: Dsg *dešti* itn.

Pri tem tipu sklanjanja posebnosti pri končnicah ni, dvojníc tudi ne.

Prehajanje med vzorcema STROJ in HRAD

a) Po vzorcu STROJ (z dvojnícami v roditeljskem, dajalniku in mestniku po vzorcu HRAD) v ednini in po vzorcu HRAD v množini sklanjamo posebno skupino samostalnikov, ki so v preteklosti pripadali t. i. *n*-osnovi, kar je tip sklanjatve, pri kateri se osnova besede razširja z morfom, ki vsebuje glas *-n-* (v slovenščini je takšno sklanjanje še živo npr. pri besedah srednjega spola: *breme*: *bremena*, *vreme*: *vremena* itn.): *plamen* 'plamen', *hřeben* 'glavnik', *ječmen* 'ječmen', *kmen* 'deblo', *kořen* 'koren', *křemen* 'kremen', *pramen* 'izvir', *řemen* 'jermen' in *kámen* 'kamen':

	<i>N</i>	<i>G</i>	<i>D</i>	<i>A</i>	<i>V</i>	<i>L</i>	<i>I</i>
Sg	kámen-0	kamen-e/u	kamen-i/u	kámen-0	kamen-i	kamen-i/u	kamen-em
Pl	kamen-y	kamen-ů	kamen-ům	kamen-y	kamen-y	o kamen-ech	kamen-y

(Tudi v dajalnik in mestnik ednine prehaja kot dvojnica končnica trde sklanjatve -u.)

- b) Dvojnice po mehkem in trdem vzorcu imata tudi besedi *den* 'dan' in *týden* 'teden'. V ednini so pri obeh besedah običajnejše oblike po vzorcu STROJ, v množini po vzorcu HRAD (prva oblika v tabeli je bolj razširjena ali knjižna):

	<i>N</i>	<i>G</i>	<i>D</i>	<i>A</i>	<i>V</i>	<i>L</i>	<i>I</i>
Sg	den-0 týden-0	dn-e týdn-e	dn-i/u týdn-i/u	den-0 týden-0	dn-i týdn-i	o dn-i/u, ve dn-e o týdn-u/i	dn-em týdn-em
Pl	dn-y/-i týdn-y	dn-ů/-i týdn-ů	dn-ům týdn-ům	dn-y/i týdn-y	dn-y/i týdn-y	o dn-ech o týdn-ech	dn-y týdn-y

- c) Omejeno se končnice po obeh vzorcih pojavljajo pri nekaterih besedah s koncem podstavne na *-el/-l* (večina teh besed se v sodobni češčini sklanja samo po vzorcu HRAD), ostale oblike so brez dvojnic po vzorcu HRAD. Dvojnice so večinoma v rodilniku ednine ter imenovalniku, tožilniku in orodniku množine:

krevel 'hematit': Gsg *krevel-u/e*: NApl *krevel-y/e*: Ipl *krevel-y/i*,

kotel 'kotel': Gsg *kotl-e/-u*: NApl *kotl-e/y*: Ipl *kotl-i/y*,

burel 'piroluzit': Gsg *burel-u/e*: NApl *burel-y/e*: Ipl *burel-y/i*,

kužel 'stožec': Gsg *kužel-u/e*: NApl *kužel-y/e*: Ipl *kužel-y/i*,

plevel 'plevel': Gsg *plevel-u/-e*: NApl *plevel-e/-y*: Ipl *plevel-y/i*,

rubl 'rubelj': Gsg *rubl-u/e*: NApl *rubl-e/y*: Ipl *rubl-y/i*.

Pri besedi *chmel* 'hmelj': Gsg *chmel-e/u* se dvojnica pojavlja samo v rodilniku ednine. Lastno ime *Bezděz* (grad na Češkem) ima dvojnici tudi v dajalniku in mestniku: Gsg *Bezděz-u/e*: Dsg *Bezděz-u/i*: Lsg *Bezděz-u/i/e*.

4.3.2 Samostalniki ženskega spola (podstatná jména rodu ženského)

Česke samostalnice ženskega spola formalno delimo v tri samostalniške sklanjatvene tipe po končnici v imenovalniku ednine: 1. imajo končnico *-a* (vzorec ŽEN-A), 2. imajo končnico *-e/ě* (vzorec RŮŽ-E), 3. imajo ničto končnico (vzorca PÍSEŇ-0 in KOST-0).

	<i>Tvrde skloňování</i>		<i>Měkké skloňování</i>				
	<i>ŽENA</i>	<i>gejša</i>	<i>RŮŽE</i>	<i>ulice</i>	<i>žákyně</i>	<i>PÍSEŇ</i>	<i>KOST</i>
Nsg	žen-a		růž-e	ulic-e	žákyn-ě	píseň-0	kost-0
Gsg	žen-y	gejš-i	růž-e		-ě	písn-ě	kost-i
Dsg	žen-ě	gejš-e	růž-i			písn-i	kost-i
Asg	žen-u		růž-i			píseň-0	kost-0
Vsg	žen-o		růž-e		-ě	písn-i	kost-i
Lsg	žen-ě	gejš-e	růž-i			písn-i	kost-i
Isg	žen-ou		růž-í			písn-í	kost-í
NVpl	žen-y	gejš-i	růž-e		-ě	písn-ě	kost-i
Gpl	žen-0		růž-í	ulic-0	žákyn-i/ žákyně-0	písn-í	kost-í
Dpl	žen-ám		růž-ím			písn-ím	kost-em
Apl	žen-y	gejš-i	růž-e		-ě	písn-ě	kost-i
Lpl	žen-ách		růž-ích			písn-ích	kost-ech
Ipl	žen-ami		růž-emi			písn-ěmi	kost-mi

4.3.2.1 Trda samoglasniška sklanjatev - vzorec ŽENA

Po tem vzorcu sklanjamo vse samostalnike ženskega spola, ki imajo v imenovalniku ednine končnico *-a* in katerih podstava se konča na trdi, izjemoma tudi obojni ali mehki samoglasnik.

Besede, katerih podstava se konča na **mehki soglasnik** in imajo v imenovalniku ednine končnico *-a*, so večinoma a) tujke (tudi lastna imena): *gejša*, *doňa*, *Nataša*, *Soňa*, *Zoja*, *Táňa*, *Nad'a*; b) domače oblike ženskih lastnih imen: *Máňa* (=Marie), *Káča* (=Kateřina), *Ráďa* (=Radka), *Miša* (=Michaela), *Růža* (=Růžena) itn. Te besede se sklanjajo po vzorcu ŽENA, samo v Gsg in Npl se pri njih v končnici piše namesto *y* črka *i* (glejte podvzorec *gejša*).

Po tem vzorcu sklanjamo tudi **samomožinske** samostalnike: *desky* 'mapa', *kalthoty* 'hlače', *plavky* 'kopalke', *spalničky* 'norige', *varhany* 'orgle', *narozneniny* 'rojstni dan', *Čechy* 'Češka', *nůžky* 'škarje', *Alpy* 'Alpe'.

Po tem vzorcu se sklanjajo tudi besede (grška in latinska lastna imena), ki **se v Nsg končajo na -ó**: *Junó* (latinska boginja), *Didó* (kartažanska kraljica), *Látó* (grška boginja). V odvisnih sklonih se torej podstava razširi z osnovotvornim morform *-on-*, končnice pa se dodajajo po vzorcu ŽENA: *Junó*: Gsg *Jun-ón-y*, *Didó*: Gsg *Did-ón-y*, *Látó*: Gsg *Lát-ón-y* itn.

Redke tujke, ki se končajo na **-x**, se sklanjajo po vzorcu ŽENA, pri čemer se v Nsg pojavlja tudi oblika s češko končnico **-a**: Nsg *falanx* ali *falanga*: G sg *falangy*: Dsg *falanze* itn.

Tujke ali lastna imena, katerih **podstava se konča na -j**, npr. *papája*, *rakija*, *Trója* (tip *idea*) se sklanjajo po vzorcu ŽENA, imajo pa dvojnice po vzorcu RŮŽE:

ide-a	ide-y/ide-je	ide-ji	ide-u	ide-o	ide-ji	ide-ou/ide-jí
ide-y/ide-je	ide-jí	ide-ám/ide-jím	ide-y/ide-je	ide-y/ide-je	ide-ách/ide-jích	ide-ami/ide-jemi

Sklonske oblike

Pri končnicah tega vzorca ni dvojnic (končnice niso polimorfne), vendar je treba paziti na številne **premene podstave** v določenih sklonih:

D,Lsg: V dajalniku in mestniku ednine je končnica **-e**, pred katero se **trdi soglasnik obvezno mehča**, ker češki oblikoslovni sistem v končnici ne dovoljuje kombinacije trdih soglasnikov s sprednjimi samoglasniki. Zato se vsi trdi soglasniki na koncu podstave mehčajo, in sicer **d, t, n** se mehčajo v **d', t', ň**, pri čemer se *d', t', ň* grafično označijo z grafemom **-ě-** (glejte 1.6), tako da dejansko dobimo kombinacije **-dě, -tě, -ně**: *zahrađa* 'vrt': *zahradě, třída* 'razred': *třídě, bota* 'čevlji': *botě, fakulta* 'fakulteta': *fakultě, tiskárna* 'tiskalnik': *tiskárně, zmrzlina* 'sladoled': *zmrzlině, koruna* 'krona': *koruně*.

Če se podstava konča na **h, ch, k, r**, se ti soglasniki mehčajo v **z, š, c** in **ř**: *touha* 'hrepenje': *touze, dráha* 'proga': *dráze, Praha: Praze, snaha* 'trud': *snaze, snacha* 'snaha': *snaše, pýcha* 'ponos': *pýše, střecha* 'streha': *střeše, taška* 'torba': *tašce, ruka* 'roka': *ruce, babička* 'babica': *babičce, sestra* 'sestra': *sestře, kultura: kultuře*.

Če je na koncu podstave **obojni** soglasnik **b, f, l, m, p, s, v, z**, se ta **ne mehča**. Po **l, s** in **z** sledi grafem **-e**: *šála* 'šal': *šále, síla* 'moč': *síle, krása* 'lepota': *kráse, mísa* 'skleda': *míse, bříza* 'breza': *bříze*; po **b, f, m, p, v** pa se piše grafem **-ě**: *stavba* 'gradnja': *stavbě, žaloba* 'tožba': *žalobě, trefa* 'zadetek': *trefě, žirafa: žirafě, sláma* 'slama': *slámě, mapa* 'zemljevid': *mapě, chalupa* 'koča/vikendica': *chalupě, návštěva* 'obisk': *návštěvě*.

Gpl: V tem sklonu se praviloma pojavlja **vrinjeni -e** pri besedah, katerih podstava se konča na soglasniški sklop z zadnjim soglasnikom **b, k, l, m, n, r** ali **v**: *kresba* 'risba': *kreseb, hrozba* 'groznja': *hrozeb, polévka* 'juha': *polévek, kabelka* 'torbica': *kabelek, Jehla* 'šivanka': *jehel, metla* 'metla': *metel, šelma* 'zver': *šelem, palma* 'palma': *palem, kachna* 'raca': *kachen, šatna* 'garderoba': *šaten, hra* 'igra': *her, kostra* 'skeleton': *koster, barva* 'barva': *barev, vrstva* 'plast': *vrstev*.

To ne velja (torej **-e- se ne vriva** v skupine soglasnikov, ki se končajo na **b, k, l, m, n, r, v**)

a) pri **tujkah**: *bomba: bomb, holba* 'polič': *holb, banka: bank, želva: želv, konzerva: konzerv*;

b) če je v skupini **zlogotvorni r ali l**: *chrpa* 'plavica': *chrp*, *vrba* 'vrba': *vrb*, *mlha* 'megla': *mlh*, *slza* 'solza': *slz*.

Samoglasnik *-e-* se ne vriva tudi, če se soglasniški sklop na koncu podstave konča na **d, p, s, t** ali **z** (to velja tudi za tujke): *hvězda* 'zvezda': *hvězd*, *pravda* 'resnica': *pravd*, *vražda* 'umor': *vražd*, *garda* 'garda': *gard*, *cesta* 'pot': *cest*, *lampa* 'luč': *lamp*, *římsa* '(okenska) polica': *říms*, *elipsa*: *elips*, *lišta* 'letev': *lišť*, *fronta* 'čakalna vrsta': *front*, *sekta* 'sekta': *sekt*, *bryndza* 'ovčji sir': *bryndz*, *burza* 'borza': *burz*.

IZJEME: *kapsa* 'žep': *kapes*, *buchta* 'buhtelj': *buchet*, *plachta* 'jadro': *plachet*, *šachta* 'jašek': *šachet*, *myrha* 'mira': *myrh*, *harfa*: *harf*, *gejša*: *gejš*, *mzda* 'plača': *mezd*.

Dvojnice pa obstajajo pri besedah: *desky* 'mapa': *desk/desek*, *freska* 'freska': *fresk/fresek*, *jachta* 'jahta': *jacht/jachet*, *přilba* 'čelada': *přilb/přileb*.

Premena kolikosti oziroma kakovosti samoglasnika v korenu besede: Pri nekaterih dvozložnih besedah, ki imajo v korenu besede dolgi samoglasnik (npr. v besedi *kráva* je v prvem zlogu/korenu *-á-*, v *lípa* je *-í-*, v *houba* je *-ou-*), je obvezno a) **krajšanje** korenskega samoglasnika: *bába* 'baba': *bab*, *blána* 'mrena/prosojnica': *blan*, *brána* 'vrata': *bran*, *čára* 'črta': *čar*, *dáma* 'dama': *dam*, *dráha* 'proga': *drah*, *jáma* 'jama': *jam*, *kráva* 'krava': *krav*, *skála* 'skala': *skal*, *tráva* 'trava': *trav*, *váha* 'tehtnica/teža': *vah*, *vrána* 'vrana': *vran*, *žába* 'žaba': *žab*, *lípa* 'lipa': *lip*, *síla* 'moč': *sil*, *žíla* 'žila': *žil*; oziroma b) premena **kakovosti** samoglasnika: *bída* 'beda/revščina': *běd*, *díra* 'luknja': *děř*, *míra* 'mera': *měř*, *houba* 'goba': *hub*, *moucha* 'muha': *much*, *louka* 'travnik': *luk*.

D,L,Ipl+Isg: V zgoraj navedenih besedah, pri katerih prihaja v Gpl do krajšanja korenskega samoglasnika, obstajajo dvojnice še v DLlpl ter Isg:

bába: Isg *bábou/babou*: (Gpl *bab*) Dpl *bábám/babám*: Lpl *bábách/babách*: Ipl *bábami/babami*; *lípa*: Isg *lípou/lipou*: (Gpl *lip*) Dpl *lípám/lipám*: Lpl *lípách/lipách*: Ipl *lípami/lipami*.

!Pozor: Samostalnika, ki označujeta parne telesne dele (*noha* 'noga', *ruka* 'roka'), v češčini delno ohranjata dvojninske sklonске oblike (v nasprotju s slovenščino, kjer se prav pri poimenovanjih parnih delov telesa uporabljajo množinske oblike, čeprav sistem pozna dvojnino). Zato so množinske oblike pri teh besedah sledeče:

ruka: NAVpl *ruce*: GLpl *rukou*: Ipl *rukama*;

noha: NAVpl *nohy*: GLpl *nohou*: Ipl *nohama*.

Če besedi *ruka* in *noha* ne označujeta telesnih delov, imata tudi v množini oblike po vzorcu ŽENA: *Pes ležel u noh nohou židle*. 'Pes je ležal pri nogah stola.' V nasprotju s: *Pes ležel u pánových noh nohou*. 'Pes je ležal pri gospodarjevih nogah.'

4.3.2.2 Mehka samoglasniška sklanjatev - vzorec RŮŽE

Po tem vzorcu sklanjamo samostalnike ženskega spola, katerih podstava se konča na mehki ali obojni soglasnik, v imenovalniku in roditelju ednine imajo končnico *-e/-ě*.

Po tem vzorcu sklanjamo tudi **samomnožinske** samostalnike: *housle* 'violina', *dveře* 'vrata': Isg: *dveřmi* (po vz. kost), *Vánoce* 'božič', *Velikonoce* 'velika noč'.

Po tem vzorcu sklanjamo tudi **tujke**, ki se v Nsg **končajo na -ia**, ostale oblike so pravilne po tem vzorcu, pri čemer se *-i-* iz imenovalniške oblike ohrani, *-a* pa odpade: *Slavia*: Gsg *Slavie* itn., *tibia*: Gsg *tibie* itn.; ter tujke, ki se v Nsg **končajo na -is** (prilagojena oblika s končnico *-e* večinoma obstaja tudi v Nsg): *synopsis/synopse*: Gsg *synopse*: Dsg *synopsi* itn., *epizeuxis/epizeuxe*: Gsg *epizeuxe*: Dsg *epizeuxi* itn., *pertussis/pertuse*: Gsg: *pertuse*: Dsg *pertusi* itn.

Ostale tujke se sklanjajo povsem pravilno, npr. *lóže*, *bible*, *džungle*, *kopule*, *mise*, *redakce*, *citace*, *revoluce*, je pa treba opozoriti, da se v češčini sklanjajo po mehkem vzorcu, čeprav imajo v slovenščini iste tujke v imenovalniku ednine končnico *-a* (*loža*, *biblija*, *džungla*, *kupola*, *misija*, *redakcija*, *citacija*, *revolucija*).

Sklonske oblike

Edina posebnost se pri tem tipu sklanjanja pojavi v roditelju množine.

Gpl: Samostalniki, ki se v Nsg končajo na *-ice* ali *-yně*, imajo v Gpl **ničto končnico** (namesto redne končnice *-i*): *tržnice* 'tržnica': *tržnic*, *slivovice* 'slivovka': *slivovic*, *krabice* 'škafca': *krabic*, *slepice* 'kokoš': *slepíc*, *lavice* 'klop': *lavíc* idr.

Besede, ki se v Nsg končajo na *-yně*, imajo v Gpl poleg končnice *-i* tudi ničto končnico: *žákyně* 'učenka/dijakinja': *žákyně/žákyní*, *kolegyně* 'kolegica': *kolegyně/kolegyní*, *umělkyně* 'umetnica': *umělkyně/umělkyní*, *bohyně* 'boginja': *bohyň/bohyní*, *mistryně* 'prvakinja': *mistryň/mistryní*, *jeskyně* 'jama': *jeskyň/jeskyní*, *kuchyně* 'kuhinja': *kuchyň/kuchyní* idr.

Tako kot pri besedah, ki krajšajo korenski samoglasnik v Gpl in se sklanjajo po vzorcu ŽENA, se tudi pri besedah po vzorcu RŮŽE v nekaterih sklonih **spremenijo kolikost** samoglasnika v korenu besede:

lžíce 'žlica': Isg *lžící/lžici*: (Gpl *lžíc*) Dpl *lžícím/lžicím*: Lpl *lžících/lžicích*: Ipl *lžícemi/lžice-mi*,

plíce 'pljuča': (Gpl *plíc*) Dpl *plícím/plicím*: Lpl *plících/plicích*: Ipl *plícemi/plicemi*,

práce 'delo': Isg *prací*: Gpl *prací*: Dpl *pracím*: Lpl *pracích*: Ipl *pracemi*.

Samo v roditelju množine se krajša korenski samoglasnik pri besedah: *chvíle* 'trenutek': *chvil*, *míle* 'milja': *míl*.

4.3.2.3 Soglasniške sklanjatve - vzorca PÍSEŇ in KOST

Vzorec PÍSEŇ

Po tem vzorcu sklanjamo samostalnike ženskega spola, katerih podstava se konča na mehki ali (redko) obojni soglasnik, v Nsg in Gsg imajo končnico *-e(-ě)*. Samostalniki s podstavo na obojni soglasnik, ki se sklanjajo po tem vzorcu, so: *koupel* 'kopel', *hůl* 'palica', *ocel* 'jeklo', *postel* 'postelja', *zem* 'tla', *hráz* 'jez', *tvrz* 'trdnjava' in vsi samostalniki ženskega spola, katerih podstava se konča na *-ev*, npr. *broskev* 'breskev', *církev* 'cerkev', *konev* 'zalivalka', *větev* 'veja' idr.

Pravilne oblike po tem vzorcu imajo **tujke** kot *blamáž* 'blamaža', *masáž* 'masaža', *etáž* 'etaža' itn. Moramo pa biti pozorni na to, da se iste tujke v slovenščini sklanjajo po vzorcu *LIPA* oziroma da imajo v imenovalniku ednine končnico *-a*.

!Pozor: Alternacijo **ů-o** v podstavi v celotni sklanjatvi (glejte 4.3) ima samostalnik *hůl* 'palica': Gsg *hole*.

Sklonske oblike

Vzorec PÍSEŇ kombinira končnice vzorcev RŮŽE (v Gsg, NDLpl) in KOST (v ostalih sklonih).

Posebnosti pri končnicah v tem tipu sklanjanja ni, dvojnic tudi ne.

Samo pri besedah, katerih podstava se konča na *-ev* ali *-eň*, prihaja v celotni sklanjatvi do alternacije *e-0* pred zadnjim soglasnikom podstave, npr. *mrkev* 'korenje':

mrkev-0	mrkv-e	mrkv-i	mrkev-0	mrkv-i	mrkv-i	mrkv-í
mrkv-e	mrkv-í	mrkv-ím	mrkv-e	mrkv-e	mrkv-ích	mrkv-emi

Enaka premena v podstavi se pojavlja na primer pri besedah: *krev* 'kri': Gsg *krve*, *ředkev* 'redkev': Gsg *ředkve*, *tykev* 'bučka': Gsg *tykve*, *láhev* 'steklenica': Gsg *láhve*, *dáseň* 'dlesen': Gsg *dásně*, *pliseň* 'plesen': Gsg *plísně*, *povodeň* 'poplava': Gsg *povodně*, *báseň* 'pesem': Gsg *básně*, *třešeň* 'češnja': Gsg *třešně*, *vášeň* 'strast': Gsg *vášně* idr.

Drugo skupino besed tvori nekaj samostalnikov, katerih podstava se konča na *-t'* ali *-d'*: *čtvrť* 'mestna četrt', *hut'* 'talilnica', *chut'* 'okus', *kaprad'* 'praproť', *lod'* 'ladja', *modř'* 'modrina', *nit'* 'sukanec', *ocel'* 'svinec', *pečeť'* 'pečat', *pout'* 'romanje', *trať'* 'tir', *závěť'* 'oporoka', *závrat'* 'vrtoglavica'. Te besede imajo dvojnice po vzorcu KOST v Gsg in NAVpl, ostale oblike so pravilne po vzorcu PÍSEŇ:

čtvrť-0	čtvrť-i/ě	čtvrť-i	čtvrť-0	čtvrť-i	čtvrť-i	čtvrť-í
čtvrť-i/ě	čtvrť-í	čtvrť-ím	čtvrť-i/ě	čtvrť-i/ě	čtvrť-ích	čtvrť-ěmi

Vzorec KOST

Po tem vzorcu sklanjamo samostalnike ženskega spola, katerih podstava se konča na trdi, mehki ali obojni soglasnik in ki imajo v imenovalniku ednine ničto končnico ter v rodilniku ednine končnico *-i*.

Besede, ki jih sklanjamo po tem vzorcu, lahko razdelimo v dve skupini glede na končaj podstave:

- a) abstraktna poimenovanja, izpeljana s pripono *-ost/-est(-st)*: *rychlost* 'hitrost', *sladkost* 'sladkost', *oddanost* 'predanost', *žalost* 'žalost', *bolest* 'bolečina', *slast* 'slast', *strast* 'težava, muka', *pověst* 'bajka', *vlast* 'domovina', *oblast* 'območje, področje', *neřest* 'slaba navada', *část* 'del', *čelist* 'čeljust';
- b) nekatere besede z mehkim končajem podstave: *věc* 'reč, stvar', *zeď* 'zid', *paměť* 'spomin', *oběť* 'žrtev', *řeč* 'govor(ica)' ter množinske oblike besede *dítě* 'otrok': Npl *děti* idr.

!Pozor: Alternacija *ů-o* v podstavi v celotni sklanjatvi (glejte 4.3) ima samostalnik *sůl* 'sol': Gsg *solí*, alternacija *e-0* pa besede: *lest* 'ukana': Gsg *lsti*, *lež* 'laž': Gsg *lži*, *rez* 'rja': Gsg *rzi*, *ves* 'vas': Gsg *vsi*, *veš* 'uš': Gsg *vši*, *zeď* 'zid': Gsg *zdi*. Posebno alternacijo v vseh sklonih pa ima beseda *čest* 'časť': Gsg *cti*.

Prehajanje med vzorcema KOST in PÍSEŇ

D,Lpl: Nekatere besede z mehkim ali obojnim končajem podstave imajo končnice po vzorcu KOST v vseh sklonih, razen dajalnika in mestnika množine, kjer so oblike iz vzorca PÍSEŇ.

plet'-0	plet-i	plet-i	plet'-0	plet-i	plet-i	plet-í
plet-i	plet-í	plet-ím	plet-i	plet-i	plet-ích	plet'-mi

Na tak način sklanjamo besede: *plet* 'polt', *hrud* 'prsi', *myš* 'miš', *veš* 'uš', *smrt* 'smrt', *lest* 'ukana': Dpl *lstem/lstím*: Lpl *lstech/lstích*, *pěst* 'pest': Dpl *pěstem/pěstím*: Lpl *pěstech/pěstích*.

D,L,Ipl: Nekaj besed z mehkim končajem podstave se sklanja po vzorcu KOST in ima dvojnice po obeh vzorcih v DLpl: *nemoc* 'bolezen', *pomoc* 'pomoč', *moc* 'moč, oblast', v Ipl pa imajo oblike po vzorcu PÍSEŇ :

moc-0	moc-i	moc-i	moc-0	moc-i	moc-i	moc-í
moc-i	moc-í	moc-em/ím	moc-i	moc-i	moc-ech/ích	moc-emi

Samostalniki *ves* 'vas', *sůl* 'sol', *rez* 'rja', *lež* 'laž', *noc* 'noč', *modř* 'modrina' imajo v dajalniku in mestniku množine le končnice *-ím* in *-ích*.

4.3.3 Samostalniki srednjega spola (*podstatná jména rodu středního*)

Češke samostalnike srednjega spola delimo v štiri samostalniške sklanjatvene tipe:

- 1) V prvi tip sodijo samostalniki, katerih podstava se konča na trdi ali obojni soglasnik, v imenovalniku ednine imajo končnico *-o*, v rodilniku ednine pa končnico *-a*. Vzorec za to sklanjatev je MĚSTO.
- 2) V drugi sklanjatveni tip uvrščamo samostalnike, katerih podstava se konča na mehki ali obojni soglasnik, v imenovalniku in rodilniku ednine imajo končnico *-e*. Vzorec za ta sklanjatveni tip je MOŘE.
- 3) Vzorec za samostalnike z razširjeno osnovo v odvisnih sklonih je KUŘE (rod. ed.: *kuř-et-e*), sicer pa imajo končnice v ednini po vzorcu *moře*, v množini po vzorcu *město*.
- 4) Četrti sklanjatveni tip tvorijo samostalniki z mehkim končajem podstave ter osnovotvornim samoglasnikom *-í* (npr.: *učení* 'učenje') in redkimi končnicami v sklanjatvi (končnice so pri tem tipu večinoma ničte, razen v orodniku ednine ter dajalniku, mestniku in orodniku množine). Vzorec za ta sklanjatveni tip je NÁMĚSTÍ.

	<i>Tvrde skloňování</i>		<i>Měkké skloňování</i>			
	<i>MĚSTO</i>	<i>středisko</i>	<i>MOŘE</i>	<i>sídliště</i>	<i>KUŘE</i>	<i>NÁMĚSTÍ</i>
Nsg	měst-o		moř-e		kuř-e	náměst-í-0
Gsg	měst-a		moř-e		kuř-et-e	náměst-í-0
Dsg	měst-u		moř-i		kuř-et-i	náměst-í-0
Asg	měst-o		moř-e		kuř-e	náměst-í-0
Vsg	měst-o		moř-e		kuř-e	náměst-í-0
Lsg	měst-ě; mléc-e /mlék-u	středisk-u	moř-i		kuř-et-i	náměst-í-0
Isg	měst-em		moř-em		kuř-et-em	náměst-í-m
Npl	měst-a		moř-e		kuř-at-a	náměst-í-0
Gpl	měst-0		moř-í	sídlišť-0	kuř-at-0	náměst-í-0
Dpl	měst-ům		moř-ím		kuř-at-ům	náměst-í-m
Apl	měst-a		moř-e		kuř-at-a	náměst-í-0
Vpl	měst-a		moř-e		kuř-at-a	náměst-í-0
Lpl	měst-ech;	středisc-ích/středisk-ách sedátk-ách	moř-ích		kuř-at-ech	náměst-í-ch
Ipl	měst-y;	ponči	moř-i		kuř-at-y	náměst-í-mi

4.3.3.1 Trdi sklanjatveni tip - vzorec MĚSTO

Po vzorcu MĚSTO sklanjamo samostalnike srednjega spola, katerih podstava se konča na trdi ali večino obojnih soglasnikov in imajo v Nsg končnico *-o*, v Gsg pa končnico *-a*.

Po tem vzorcu sklanjamo tudi **samomnožinske** samostalnike: *játra* 'jetra': G *jater*, *záda* 'hrbet': G *zad*, *vrátka/vrata* 'vrata (v ograji)': G *vrátek/vrat*, *nebesa* 'poet. nebo': G *nebes*, *ústa* 'usta': G *úst*.

Podobno kot se po vzorcu PÁN in HRAD sklanja večina **tujk grškega ali latinskega** izvora moškega spola, se tujke srednjega spola sklanjajo po vzorcu MĚSTO – torej v Nsg ohranjajo izvorno končnico, ki jo nato v sklanjatvi izgubijo: *muzeum*: Gsg *muzea*, *gymnázium*: Gsg *gymnázia*, *aktivum*: Gsg *aktiva*, *album*: Gsg *alba*, *centrum*: Gsg *centra*, *verbum*: Gsg *verba*, *vízum*: Gsg *víza*, *individuum*: Gsg *individua* idr. Na enak način sklanjamo tudi nekatere tujke iz drugih jezikov: *auto*: Gsg *auta*, *rádio*: Gsg *rádia*, *video*: Gsg *videa*, *stereo*: Gsg *sterea* itn.

Sklonske oblike

Lsg: V mestniku ednine sta končnici *-u* in *-e(-ě)*.

Morf -e(-ě) se kot edina končnica v mestniku ednine pojavlja v besedah, izpeljanih s pripono *-dlo*: *mýdlo* 'milo': o *mýdle*, *sedadlo* 'sedež': na *sedadle*, *divadlo* 'gledališče': v *divadle*, *jídlo* 'hrana, jed': o *jídle*, *křídlo* 'perut, krilo': na *křídle*, *prádllo* 'perilo': o *prádle*.

Pri ostalih besedah je skoraj vedno končnica *-u*.

Samo končnico -u imajo:

- 1) besede, izpeljane s priponami *-stvo/-ctvo*, *-ko*, *-ivo*, *-isko*: *studentstvo* 'študentje': o *studentstvu*, *žactvo* 'učenci, dijaki': o *žactvu*, *ptactvo* 'ptiči (vse vrste in vsi posamezniki)': o *ptactvu*, *jablko* 'jabolko': o *jablku*, *horko* 'vročina': o *horku*, *topivo* 'gorivo (za peč)': o *topivu*, *barvivo* 'barvilo': o *barvivu*, *hledisko* 'gledišče': o *hledisku*, *stanovisko* 'stališče': o *stanovisku*;
- 2) manjšalnice (*-čko*, *-ko*): *jablíčko* (*jablko*): o *jablíčku*, *mlíčko* (*mléko*): o *mlíčku*, *autíčko* (*auto*): o *autíčku*, *divadélko* (*divadlo*): v *divadélku*, *křídélko* (*křídlo*): o *křídélku*, *blátíčko* (*bláto*): v *blátíčku*, *bříško* (*břicho* 'trebuh'): o *bříšku* itn.;
- 3) neizpeljane besede večinoma z abstraktnim pomenom (tudi tujega izvora): *šero* 'mrak': v *šeru*, *prázdn* 'praznina': v *prázdn*, *ticho* 'tišina': v *tichu*, *procento* 'odstotek': o *procentu*, *gesto* 'gesta': o *gestu*, *oko* 'oko': o *oku*, *ucho* 'uho': v *uchu*, *sucho* 'suša': v *suchu*, *blaho* 'blaginja': o *blahu*, *tango* 'tango': o *tangu*, *vojsko* 'vojska': o *vojsku*, *ministerstvo*: na *ministerstvu*, *chladno* 'mraz': v *chladnu*, *mokro* 'mokro': v *mokru*, *dobro* 'dobro': o *dobru*.

Dvojnica -u/-ě(e) se pogosto pojavlja v besedah s časovnim pomenom. Raba končnice je večinoma odvisna od skladenjske vloge mestnika. Če gre za prislovno določilo, se upora-

blja oblika s končnico *-e*, če gre za predmet, se večinoma uporablja oblika na *-u* (primerjajte: Lsg pri vzorcu HRAD). Samo v nekaterih primerih je distribucija strogo določena, npr: *léto* 'poletje': *o létu*(=predm.)/*v létě*(=prisł.dol.), *jaro* 'pomlad': *o jaru/na jaře*, *bláto* 'blato': *o blátu/v blátě*. Pri nekaterih besedah je raba končnice odvisna tudi od navad govorca: *stříbro* 'srebro': *o stříbru/ve stříbře*, *hnízdo* 'gnezdo': *o hnízdu/v hnízdě*, *mléko* 'mleko': *o mléku/v mléku/v mléce*, *plátno* 'platno': *o plátnu/na plátně*, *auto* 'avtomobil': *o autu/o autě/v autě* idr.

Gpl: Pri nekaterih besedah v rodilniku množine prihaja do **alternacije kolikosti/kakovosti** korenskega samoglasnika: *jádro* 'jedro': Gpl *jader*, *jméno* 'ime': *jmen*, *játra*(Npl) 'jetra': *jater*, *záda*(Npl) 'hrbet': *zad*, *dílo* 'delo': *děl*, *clo* 'carina': *cel*, *zlo* 'zlo': *zel*, *dno* 'dno': *den*.

Pri besedah, katerih podstava se konča na sklop soglasnikov, se pred zadnji soglasnik **vrine -e**: *pouzdro* 'etui': *pouzder*, *žebro* 'rebro': *žeber*, *číslo* 'številka': *čísel*, *kouzlo* 'čarovnija': *kouzel*, *ložisko* 'ležaj': *ložisek*(*ložisk*), *středisko* 'središče': *středisek*(*středisk*).

!Pozor: Pravilo o vrivanju *-e* ne velja pri besedah: *hnízdo* 'gnezdo': *hnízd*, *hejno* 'jata': *hejn*, *salto*: *salt*, *gesto* 'gesta': *gest*, *manko*: *mank*, *vojsko* 'vojska': *vojsk*.

Lpl: V mestniku množine obstajajo tri končnice: *-ech*, *-ách/-ích*. **Dvojnico -ách/-ích** imajo besede z velarnim končajem podstave (*k*, *g*, *ch*). Bolj pogosta končnica je *-ách*: *sucho* 'suša': *suchách*, *logo*: *logách*, *lýtka* 'meča': *lýtkách*, *viko* 'pokrov': *vikách*. To velja tudi za manjšalnice: *městečkách*, *dřívkách*, *kolečkách*, *sedátkách* itn. Pri samostalnkih, katerih oblikotvorna podstava se konča na *-k*, se predvsem v pisni obliki uporablja končnica *-ích*: *střediskách/střediscích*, *letoviskách/letoviscích*, *stanoviskách/stanoviscích*, *jablkách/jablčích*, *vojskách/vojscích*.

Pri ostalih besedah je v mestniku množine **končnica -ech**.

Dvojinske oblike so se namesto množinskih ohranile v določenih sklonih pri besedah, ki označujejo parne telesne dele. Besede *koleno* 'koleno', *rameno* 'ramo' in *prsa* 'prsi' se v množini sklanjajo po vzorcu MĚSTO, vendar imajo v mestniku končnico *-ou*: *po kolenou*, *na ramenou*, *na prsou*.

Besedi *ucho* 'uho' in *oko* 'oko' imata v množini oblike: NAVpl *uši*, *oči*: Dpl *uším*, *očím*: Lpl *uších*, *očích*: Ipl *očima*, *ušima*. Če se uporabita v prenesenem pomenu, imata pravilne končnice po vzorcu MĚSTO: NAppl *ucha* in *oka*, v Ipl je oblika *uchy* in *oky* (npr. *ucha u tašky* 'držaja torbice', *ucha u hrnku* 'držaj skodelice', *oka na punčoše* 'luknje na hlačnih nogavicah' itn.).

Tujke grškega in latinskega izvora imajo v imenovalniku ednine dve obliki:

- a) Tujke srednjega spola grškega ali latinskega izvora, ki imajo v imenovalniku ednine končnico *-a*, se sklanjajo tako, da se oblikoslovni podstavi doda osnovotvorni morf *-at-*. Končnice so po vzorcu MĚSTO, razen v Gsg, kjer je končnica po vzorcu HRAD:

dram-0-a	dram-at-u	dram-at-u	dram-0-a	dram-0-a	dram-at-u	dram-at-em
dram-at-a	dram-at-0	dram-at-ům	dram-at-a	dram-at-a	drama-at-ech	dram-at-y

Na enak način sklanjamo npr. še besede: *téma*: Gsg *tématu*, *astma*: Gsg *astmatu*, *kóma*: Gsg *kómatu*, *dilema*: Gsg *dilematu*, *schéma*: Gsg *schématu*, *plazma*: Gsg *plazmatu*, *dogma*: Gsg *dogmatu*, *trauma*: Gsg *traumatu*, *aróma*: Gsg *arómatu*, *zeugma*: Gsg *zeugmatu* itn.

b) Tujke s samoglasniškim končajem podstave v ednini sklanjamo po vzorcu *město*, v množini delno po vzorcu MĚSTO, delno po MOŘE:

muze-um	muze-a	muze-u	muze-um	muze-um	muze-u	muze-em
muze-a	muze-í	muze-ím	muze-a	muze-a	muze-ích	muze-y

Na tak način sklanjamo npr. tujke: *jubileum*, *lyceum*, *akvárium*, *kolegium*, *individuum*, *rádio*, *vakuum*, *rodeo* (Gsg: *jubilea*, *rádia*, *rodea*) idr.

Prehajanje med vzorcema MĚSTO in MOŘE

Po vzorcu MĚSTO (z dvojnicami v G,D,L po vzorcu MOŘE) v ednini sklanjamo posebno skupino samostalnikov, ki so v preteklosti pripadali t. i. n-osnovi (v slovenščini ta tip še obstaja, npr. *vreme*: Gsg *vremena*, *seme*: Gsg *semena*, *breme*: Gsg *bremena* itn.):

rameno 'rama': Gsg *ramene/ramena*: D,Lsg *rameni/ramenu*,

semeno 'seme': Gsg *semene/semena*: D,Lsg *semeni/semenu*,

břemeno 'breme': Gsg *břemene/břemena*: D,Lsg *břemeni/břemenu*,

plemeno 'pleme': Gsg *plemene/plemena*: D,Lsg *plemeni/plemenu*,

temeno 'teme': Gsg *temene/temena*: D,Lsg *temeni/temenu*.

4.3.3.2 Mehki sklanjatveni tip - vzorec MOŘE

Po tem vzorcu sklanjamo samostalnike srednjega spola, katerih podstava se konča na mehki ali obojni soglasnik in imajo v imenovalniku in rodilniku končnico *-e*. Večinoma se po tem vzorcu sklanjajo neizpeljani samostalniki.

Sklonske oblike

Pri tem sklanjatvenem tipu ni dvojnic ali nepravilnosti, razen pri besedah, ki so izpeljane z besedotvorno pripono *-iště*.

Gpl: Pri besedah, izpeljanih s pripono *-iště*, je v rodilniku množine namesto redne končnice *-í ničta* končnica: *sídlíště* 'naselje': *sídlíšť*, *smetiště* 'odlagališče odpada': *smetišť*, *hřiště* 'igrišče': *hřišť*, *jeviště* 'oder': *jevišť*, *koupaliště* 'kopališče': *koupališť*, *bojiště* 'bojišče': *bojišť*, *parkoviště* 'parkirišče': *parkovišť*, *pracoviště* 'delovno mesto': *pracovišť*, *letiště* 'letališče': *letišť* itn.

4.3.3.3 Sklanjatev z razširjeno osnovo - vzorec KUŘE

Ta vzorec edini v sodobni češčini pri sklanjanju v vseh oblikah (razen v imenovalniku, tožilniku in zvalniku ednine) poleg sklanjatvenih morfov na koncu besede vriva še osnovotvorni morfem med koren in končnico. Ta ima v ednini obliko *-et-*, v množini *-at-*. Po tem vzorcu se sklanjajo predvsem poimenovanja mladičev (*kuře* 'piščanec': Gsg *kuřete*: Npl *kuřata*, *tele* 'tele': Gsg *telete*: Npl *telata*, *kůzle* 'kozliček': Gsg *kůzlete*: Npl *kůzlata*); in še nekaj drugih besed: *rajče* 'paradižnik': Gsg *rajčete*: Npl *rajčata*, *zvíře* 'žival': Gsg *zvířete*: Npl *zvířata*, *děvče* 'dekle': Gsg *děvčete*: Npl *děvčata*, *koště* 'omelo': Gsg *koštěte*: Npl *košťata*, *poupě* '(rožni) popek': Gsg *poupěte*: Npl *poupata*, *hrabě* 'grof': Gsg *hraběte*: Npl *hrabata*, *kníže* 'knez': Gsg *knížete*: Npl *knížata* idr.

!Pozor: Samostalnik *dítě* 'otrok' v ednini sklanjamo po vzorcu KUŘE (Gsg *dítěte*), v množini pa ima končnice po vzorcu KOST (Npl *děti* itn.).

4.3.3.4 Dolgi sklanjatveni tip z ničto končnico v imenovalniku - vzorec NÁMĚSTÍ

Po tem vzorcu sklanjamo glagolnike oziroma posamostaljene deležnike, ki se končajo na *-í* (*mytí* 'umivanje', *bytí* 'obstoj', *mluvení* 'govorjenje') in ostale besede srednjega spola, ki se v imenovalniku ednine končajo na *-í*, razen besede *úterý* 'torek'.

Sklonske oblike

Dvojnica ta sklanjatev nima, izjem in nepravilnosti tudi ne. Ima pa izjemno veliko ničtih končnic (glejte preglednico sklanjatev srednjega spola). Samoglasnik *-í* oziroma *-ý* je osnovotvorni samoglasnik (osnovotvorni morf), zato tudi npr. beseda *úterý* v vseh sklonskih oblikah ohranja ipsilon, samo v orodniku ednine ter v dajalniku, mestniku in orodniku množine dobi sklonsko končnico *-m* oziroma *-mi*.

4.3.4 Nepregibni samostalniki

V češčini so nekateri samostalniki (večinoma tujke) nepregibni, kar pomeni, da imajo samo eno obliko za vse sklone. V tej skupini najdemo besede vseh spolov s samoglasniškim ali soglasniškim končajem (kot primeri so navedene predvsem besede, ki se v slovenščini večinoma sklanjajo in so jeziku tudi bolj prilagojene kot v češčini):

a) samostalniki moškega spola: *abbé*, *atašé*, *kakadu*;

- b) samostalniki ženskega spola: *brandy, lady, rallye* (izg. reli), *revue* (izg. reví), *whisky, jury* (izg. žiri);
- c) samostalniki srednjega spola: *aroma, revma, aranžmá, agáve, aloe, extempore, faksimile, finále, penále, promile, bufet* (izg. bifě), *filé, froté, alibi, brandy, menu* (izg. meni), *ragby, ražniči, sherry* (izg. šeri), *taxi, zoo, nivó, tabu, interview* (izg. intervjú), *blues, rekviem* idr.

4.3.5 Sklanjanje posamostaljenih pridevnikov (*skloňování substantivizovaných adjektiv*)

Samostalniki vseh slovnicih spolov, ki so nastali s konverzijo iz pridevnikov in ohranili pridevniško obliko, se sklanjajo ali po trdi ali po mehki sklanjatvi. Sklonske oblike so, podobno kot v slovenščini (prim. vz. Koseski), enake kot pri pridevnikih (primerjaj 4.4.2).

Trda sklanjatev

Moški spol, vz. VRÁTNÝ 'vratar':

vrátn-ý-0	vrátn-é-ho	vrátn-é-mu	vrátn-é-ho	vrátn-ý-0	vrátn-é-m	vrátn-ý-m
vrátn-í-0	vrátn-ý-ch	vrátn-ý-m	vrátn-é-0	vrátn-í-0	vrátn-ý-ch	vrátn-ý-mi

Tako se sklanjajo še npr. samostalniki *slepý 'slepec', obžalovaný 'obtoženec', hajný 'gozdar', příbuzný 'sorodnik'* idr. ter npr. priimki *Stránský, Veselý* idr.

Ženski spol, vz. HÁZENÁ 'rokomet':

házen-á-0	házen-é-0	házen-é-0	házen-ou-0	házen-á-0	házen-é-0	házen-ou-0
házen-é-0	házen-ý-ch	házen-ý-m	házen-é-0	házen-é-0	házen-ý-ch	házen-ý-m

Tako se sklanjajo poimenovanja žensk in ženskih poklicev: *vrátná 'vratarica', pokojská 'sobarica', obžalovaná 'obtoženka', příbuzná 'sorodnica'* idr.; poimenovanja iger in plesov: *skočná 'vrsta plesa, kopaná 'nogomet', košíková 'košarka, vybijená 'med dvema ognjema (igra)', honěná 'lovljenje (igra)';* poimenovanje jedi in napitkov: *vepřová 'svinjska pečenka', sekaná 'mesna štruca', škotská 'viski', jalovcová 'brinjevec'* ter ženski priimki: *Nováková, Zelená* idr.

Srednji spol vz. VSTUPNÉ 'vstopnina':

vstupn-é-0	vstupn-é-ho	vstupn-é-mu	vstupn-é-0	vstupn-é-0	vstupn-é-m	vstupn-ý-m
vstupn-é-0	vstupn-ý-ch	vstupn-ý-m	vstupn-é-0	vstupn-é-0	vstupn-ý-ch	vstupn-ý-mi

Tako se sklanjajo predvsem poimenovanja različnih plačil: *kapesné 'žepnina', spropitné 'napitnina', cestovné 'potni stroški', nájemné 'najemnina', školné 'šolnina'* itn.

Mehka sklanjatev

Moški spol, vz. VRCHNÍ 'natakár':

vrchn-í-0	vrchn-í-ho	vrchn-í-mu	vrchn-í-ho	vrchn-í-0	vrchn-í-m	vrchn-í-m
vrchn-í-0	vrchn-í-ch	vrchn-í-m	vrchn-í-0	vrchn-í-0	vrchn-í-ch	vrchn-í-mi

Tako se sklanjajo še npr. samostalniki: *krejčí* 'krojač', *kočí* 'kočijaž', *mluvčí* 'tiskovni predstavnik', *domáci* 'stanodajalec', *účetní* 'računovodja', *cestující* 'potnik', *pracující* 'delavec', *vedoucí* 'vodja', *pokladní* 'blagajnik', *průvodčí* 'sprevodnik', *rozhodčí* 'sodnik (na tekmi)' itn., lastno ime *Jiří* 'Jure' ter priimki kot *Dolejší*, *Hořejší* ipd.

Ženski spol, vz. ÚČETNÍ 'računovodkinja':

účetn-í-0	účetn-í-0	účetn-í-0	účetn-í-0	účetn-í-0	účetn-í-0	účetn-í-0
účetn-í-0	účetn-í-ch	účetn-í-m	účetn-í-0	účetn-í-0	účetn-í-ch	účetn-í-mi

Tako se sklanjajo samostalniki ženskega spola, ki imajo enako obliko kot samostalniki moškega spola, npr.: *paní* 'gospa', *krejčí* 'šivilja', *domáci* 'stanodajalka', *mluvčí* 'tiskovna predstavnica', *cestující* 'potnica' itn.

Srednji spol vz. HOVĚZÍ 'govedina':

hověz-í-0	hověz-í-ho	hověz-í-mu	hověz-í-0	hověz-í-0	hověz-í-m	hověz-í-m
hověz-í-0	hověz-í-ch	hověz-í-m	hověz-í-0	hověz-í-0	hověz-í-ch	hověz-í-mi

Tako se sklanjajo še samostalniki: *telecí* 'teletina', *kuřecí* 'piščančje meso'.**4.4 PRIDEVNIKI (PŘÍDAVNÁ JMÉNA/ADJEKTIVA)**

Pridevnik je beseda, ki najpogosteje izraža lastnost samostalnika. Gre za pregibno besedno vrsto, ki ima sintetične (enobesedne) oblike in lahko izraža vse sklone v vseh spolih in številih.

Glede na oblikoslovne prvine (tip oblikotvornih morfov, zgradba oblik) razvrščamo češke pridevnike v tri skupine: **imensko/samostalniško** (*jmenné skloňování*), **zloženo/pridevniško** (*složené skloňování*) in **mešano** (*smíšené skloňování*).

Zložena pridevniška oblika je sestavljena iz oblikotvorne **podstave**, ki se vedno konča na soglasnik, v zloženju in delno tudi v mešani sklanjatvi sledi podstavi **osnovotvorni** samoglasnik, ki se razlikuje po spolu (za moški spol -ý-, za ženski -á- in za srednji -é-), na koncu pa je **končnica** ali sklanjatveni morf, npr. v rodilniku ednine pridevnika *krásný* 'čudovit': *krásn-é-ho* je podstava *krásn-*, osnovotvorni samoglasnik -é- in oblikotvorni morf oziroma končnica -ho.

Po končaju podstave ločimo **trdo** (podstava se konča na trdi ali obojni soglasnik) in **mehko** (podstava se konča na mehki ali obojni soglasnik) zloženo sklanjatev.

4.4.1 Imenska/samostalniška sklanjatev pridevnikov (*jmenné skloňování přídavných jmen*)

Imenske (samostalniške) sklonske oblike so pri pridevnikih zgodovinsko starejše in v sodobni češčini jih skoraj ni več. V rabi ostajajo samo imenovalniške oblike nekaterih pridevnikov, ki imajo v ednini moškega spola ničto končnico, npr. *mlád* 'mlad', *bos* 'bos' (v imenovalniku ednine so te oblike sorodne slovenskim nedoločnim pridevniškimi oblikam kot npr. *lep*, *zelen*, *mrzel*; v češčini jih je veliko manj kot v slovenščini, vendar imajo – v nasprotju s slovenščino – tudi množinske oblike).

Tako kot v slovenščini se kratke oblike ne tvorijo iz podstav svojilnih pridevnikov (npr. *bratrův* 'bratov', *dívčín* 'dekličin', *lví* 'levji', *městský* 'mestni' ipd. – glejte 3.3.1). V nasprotju s slovenščino pa se v češčini kratke oblike ne tvorijo iz odnosnih pridevnikov (*dřevěný* 'lesen', *masový* 'mesen' – glejte 3.3.3).

Sistemske se v češčini kratke oblike pojavljajo (in se tako tudi v slovnici označujejo – glejte 4.7.2.1) samo kot glagolski trpni deležnik, ki je ponavadi del zloženega trpnega preteklika (npr. *narozen/narozený* 'rojen/rojeni', *uklizen/uklizený* 'pospravljen/pospravljeni').

Sicer pa so v sodobni češčini v rabi kratke oblike k sledečim zloženim pridevnikom (kot prvo navajamo kratko/samostalniško obliko – druga v dvojici je samo moška oblika s kategorijo živosti imenovalnika ednine): *blažen/blažený* 'blažen', *bohat/bohatý* 'bogati', *bos/bosý* 'bos', *čist/čistý* 'čisti', *dlužen/dlužný* 'dolžani', *hoden/hodný* 'vreden', *jist/jistý* 'gotovi', *laskav/laskavý* 'prijazen', *mlád/mladý* 'mladi', *mocen/mocný* 'sposobni', *nemocen/nemocný* 'bolani', *ochoten/ochotný* 'ustrežljivi', *pln/plný* 'polni', *podoben/podobný* 'podobni', *povinen/povinný* 'obvezni', *prost/prostý* 'svobodni', *přítomen/přítomný* 'prisotni', *roven/rovný* 'enaki', *schopen/schopný* 'sposobni', *sláb/slábý* 'šibeki', *smuten/smutný* 'žalostni', *spokojen/spokojený* 'zadovoljeni', *stár/starý* 'stari', *šťasten/šťastný* 'srečni', *such/suchý* 'suh', *svoboden/svobodný* 'svobodni', *syt/sytý* 'siti', *zdráv/zdravý* 'zdravi', *znám/známý* 'znani', *zvědav/zvědavý* 'radovedni', *ženat/ženatý* 'poročeni', *živ/živý* 'živi'.

Pridevnik *rád* 'veseli' (tudi izpeljanke: *nerad*, *milerád*) pa ima samo kratke/samostalniške oblike, v zloženih oblikah ne obstaja.

!Pozor: Samostalniški obliki *vědom*, *dalek* obstajata kot del frazemov – *být si něčeho vědom* 'zavedati se česa' in *jsem dalek něčeho* 'nekaj se mi ne da'.

Samostalniške **oblike pridevnikov so zgrajene** iz podstave (ta je ponavadi enaka kot pri zloženih oblikah, ima pa lahko podaljšan korenski samoglasnik) in oblikotvornega

(sklonskega) morfa, npr. *šťasten-0* 'srečen', *šťastn-a* 'srečna', *šťastn-o* 'srečno', kjer je *šťast(e)n-* podstava in *-0*, *-a* ter *-o* oblikotvorni/sklonski morfi oziroma končnice.

V sodobni češčini se kratke oblike pridevnikov navadno uporabljajo le v imenovalniku ednine in množine. Arhaično ali pesniško se izjemoma lahko uporabi tudi tožilnik ednine in množine.

Končnice so prikazane v spodnji tabeli, paziti je treba na alternacije v podstavi v imenovalniku ednine moškega spola (če se podstava konča s skupino soglasnikov, se vriva *-e*) in imenovalniku množine moškega spola s kategorijo živosti, kjer se mehča zadnji soglasnik podstave:

	<i>Mž</i>	<i>Mn</i>	<i>F</i>	<i>N</i>
	<i>ŠŤASTEN</i>		<i>ŠŤASTNA</i>	<i>ŠŤASTNO</i>
Nsg	šťasten-0	šťasten-0	šťastn-a	šťastn-o
Asg	šťastn-a	šťasten-0	šťastn-u	šťastn-o
Npl	šťastn-i	šťastn-y	šťastn-y	šťastn-a
Apl	šťastn-y	šťastn-y	šťastn-y	šťastn-a

!Pozor: Pridevniki v kratki/samostalniški obliki se uporabljajo kot del povedka, nikoli kot prilastek (več o rabi pridevniških oblik v 5.1.1.2).

4.4.2 Zložena sklanjatev pridevnikov (*složené skloňování přídavných jmen*)

O zloženih pridevniških oblikah govorimo, ker so te oblike sestavljene iz korena, ki je enak kot pri samostalniških oblikah, osnovotvornega samoglasnika in končnice, ki je bila v to sklanjatev prevzeta iz zaimenske sklanjatve (primerjajte 4.5.1.2). V nekaterih sklonih lahko točno določimo mejo korena, osnovotvornega samoglasnika in končnice oziroma sklanjatvenega morfa, npr. v obliki roditelja ednine moškega spola *mlad-é-ho* 'mladega' se lahko jasno določi osnovotvorni samoglasnik *-é-* in sklanjatveni morf *-ho*. Če pa hočemo analizirati obliko imenovalnika množine npr. moškega spola s kategorijo živosti *mlad-í*, je to veliko težja naloga, ker ni jasno, kaj je osnovotvorni samoglasnik in kaj je sklanjatveni morf. V tem primeru sta namreč oba zlita in ju ni mogoče razločiti (v tabeli spodaj je meja osnove in sklanjatvenega morfa/končnice določena z nujnim poenostavljanjem). Ta težava se pojavlja pri trdi sklanjatvi, pri mehki je meja osnove in končnice dokaj jasna.

Trda sklanjatev – vzorec MLADÝ

Po tem vzorcu sklanjamo zložene pridevnike s končajem podstave na trdi ali obojni soglasnik, ki imajo v imenovalniku ednine končaj *-ý* (za moški spol), *-á* (za ženski spol) in *-é*

(za srednji spol). Večinoma gre za odnosne pridevnike in pridevnike, izpeljane iz glagolskih oblik. Večinoma sem sodijo tudi netvorjeni pridevniki.

!Pozor: Na enak način sklanjamo še posamostajlene pridevnike, nekatere zaimke in števnik (glejte posamezna poglavja).

	<i>Mž</i>	<i>Mn</i>	<i>N</i>	<i>F</i>
	<i>MLADÝ</i>		<i>MLADÉ</i>	<i>MLADÁ</i>
NVsg	mlad-ý-0	mlad-ý-0	mlad-é-0	mlad-á-0
G	mlad-é-ho			mlad-é-0
D	mlad-é-mu			mlad-é-0
A	mlad-é-ho	mlad-ý-0	mlad-é-0	mlad-ou-0
L	mlad-é-m			mlad-é-0
I	mlad-ý-m			mlad-ou-0
NVpl	mlad-í-0	mlad-é-0	mlad-á-0	mlad-é-0
G	mlad-ý-ch			
D	mlad-ý-m			
A	mlad-é-0	mlad-é-0	mlad-á-0	mlad-é-0
L	mlad-ý-ch			
I	mlad-ý-mi/		mlad-ý-ma	

Sklonske oblike

Npl: V imenovalniku množine moškega spola s kategorijo živosti moramo paziti na sistemsko mehčanje končaja podstave pred sprednjim samoglasnikom (tukaj gre za *-i*), ki zadeva vse trde soglasnike – *h, ch, k, r, d, t, n* (mehčajo se v *z, š, c, ř, d', t', ň*): *drahý manžel* 'dragi soprog': *drazí manželé, hluchý stařec* 'gluhi stavec': *hluší starci, velký slon* 'velik slon': *velcí sloni, dobrý lékař* 'dober zdravnik': *dobří lékaři, chudý přítel* 'reven prijatelj': *chudí přátelé, bohatý člověk* 'premožen človek': *bohatí lidé, hodný chlapec* 'priden fant': *hodní chlapci*.

Tudi če se podstava konča na skupino soglasnikov *-cký, -ský, -čký*, se ti mehčajo v *-čtí, -ští* in *-čcí*: *turecký voják* 'turški vojak': *turečtí vojáci, mořský savec* 'morski sesalec': *mořští savci, maličký chlapec* 'majhen deček': *maličcí chlapci*.

Ipl: V orodniku množine obstaja tudi dvojniska oblika (*mladýma*), ki se uporablja v povezavi s samostalniki, pri katerih je namesto množinske v rabi dvojniska končnica *-ma*: *mával malýma rukama* 'mahal je z majhnimi rokami', sicer pa se redno uporablja množinska oblika: *mával malými praporky* 'mahal je z majhnimi zastavami'.

Mehka sklanjatev – vzorec JARNÍ

Po tem vzorcu sklanjamo vse pridevnike z mehkim končajem podstave, ki se v imenovalniku ednine v vseh spolih končajo s samoglasnikom *-í*. To pomeni, da se tako sklanjajo tudi vse oblike druge (komparativa) in tretje (superlativa) stopnje pridevnikov, ker se pri njih oblikotvorna podstava vedno konča na soglasnik *-š* ali *-č*: *starši/nejstarši* 'starejši/najstarejši', *hezčí/nejhezčí* 'lepši/najlepši'.

Tako se sklanjajo tudi: a) svojilni pridevniki iz poimenovanj živali (glejte 3.3.3) ipd.: *kozí* 'kozji', *lví* 'levji', *orlí* 'orlov', *vosí* 'osji' itn.; b) pridevniki iz glagolov (glejte 3.3.5): *hrající* 'igrajoči', *letící* 'leteči', *přišedší* 'prišedši' ipd.

Izjemoma se v ta sklanjatveni tip uvrščajo netvorjeni pridevniki s končajem podstave na obojni soglasnik (večinoma *-z*), npr. *cizí* 'tují', *ryzí* 'pristen/čist', *domáci* 'domači'.

!Pozor: Na enak način sklanjamo še posamostaljene pridevnike, nekatere zaimke in števnik (glejte posamezna poglavja).

	<i>Mž</i>	<i>Mn</i>	<i>N</i>	<i>F</i>
	<i>JARNÍ</i>		<i>JARNÍ</i>	<i>JARNÍ</i>
NVsg	jarn- <i>í</i> -0	jarn- <i>í</i> -0	jarn- <i>í</i> -0	jarn- <i>í</i> -0
G		jarn- <i>í</i> -ho		jarn- <i>í</i> -0
D		jarn- <i>í</i> -mu		jarn- <i>í</i> -0
A	jarn- <i>í</i> -ho	jarn- <i>í</i> -0	jarn- <i>í</i> -0	jarn- <i>í</i> -0
L		jarn- <i>í</i> -m		jarn- <i>í</i> -0
I		jarn- <i>í</i> -m		jarn- <i>í</i> -0
NVpl		jarn- <i>í</i> -0		
G		jarn- <i>í</i> -ch		
D		jarn- <i>í</i> -m		
A		jarn- <i>í</i> -0		
L		jarn- <i>í</i> -ch		
I		jarn- <i>í</i> -mi/	jarn- <i>í</i> -ma	

Sklonske oblike

Ipl: V orodniku množine se pri mehki pridevniški sklanjatvi (enako kot pri trdi) pojavlja dvojinska oblika (*jarníma*), ki se uporablja v povezavi s samostalniki, pri katerih je namesto množinske v rabi dvojinska končnica *-ma*: *s tmavšíma očíma* 's temnejšimi očmi'.

!Pozor: Pri tej sklanjatvi ni posebnosti, vendar je treba paziti na homonimnost oblik in dobro razlikovati pridevnike, ki se sklanjajo po trdi sklanjatvi, od mehkih pridevnikov in predvsem stopnjevanih oblik, ki se vedno sklanjajo po mehki sklanjatvi.

4.4.3 Mešana sklanjatev pridevnikov (*smišene skloňování*)

Pridevniki, ki jih sklanjamo **mešano** (*smišeně*), imajo nekatere sklonske oblike po samostalniški sklanjatvi, ostale po pridevniški. Samostalniške oblike so v vseh edninskih sklonih razen orodnika ter v imenovalniku (zvalniku) in tožilniku množine. V vseh ostalih sklonih so zložene oblike.

Mešano sklanjamo individualno svojilne pridevnike (glejte 3.3.1) iz poimenovanj oseb, poklicev in lastnih imen, kot so npr. pridevniki *učitelův* 'učiteljev', *sestřin* 'sestrin' itn.

Svojilni pridevniki tega tipa so lahko izpeljani iz poimenovanj moškega ali ženskega spola. Sklanjatveni morfi za izpeljanke iz poimenovanj obeh spolov so enake, vendar pri pridevnikih, izpeljanih iz samostalnikov moškega spola, prihaja do alternacije v podstavi (*-ův/-ov*) v nekaterih sklonih. Zato bomo kot osnovni vzorec navedli prav izpeljanko iz samostalnika moškega spola.

Vzorec OTCŮV 'očetov':

	<i>Mž</i>	<i>Mn</i>	<i>N</i>	<i>F</i>
	<i>OTCŮV</i>		<i>OTCOVO</i>	<i>OTCOVA</i>
NVsg	otcův-0	otcův-0	otcov-o	otcov-a
G		otcov-a		otcov-y
D		otcov-u		otcov-ě
A	otcov-a	otcův-0	otcov-o	otcov-u
L		otcov-ě/u		otcov-ě
I		otcov-ý-m		otcov-ou-0
NVpl	otcov-i	otcov-y	otcov-a	otcov-y
G		otcov-ý-ch		
D		otcov-ý-m		
A	otcov-y	otcov-y	otcov-a	otcov-y
L		otcov-ý-ch		
I		otcov-ý-mi/	otcov-ý-ma	

Sklonske oblike

Lsg: Tako kot pri samostalniški sklanjatvi po vzorcu HRAD obstaja tudi v mešani sklanjatvi v mestniku ednine dvojnica *-ě/-u*. Raba je podobna kot pri samostalnikih oziroma ne obstaja pravilo za distribucijo obeh oblik. Oblika z morfom *-ě* je v tem primeru na splošno bolj pogosta, vendar je možna tudi uporaba končnice *-u*; raba je odvisna od navad govorca.

Npl: Pri pridevnikih tipa MATČIN (torej izpeljanih iz samostalnikov ženskega spola) se moramo zavedati obveznega mehčanja v imenovalniku množine moškega spola s kategorijo

živosti zaradi sledečega *-i*. To mehčanje se seveda ne opazi v pisni obliki, vendar ga je treba izgovoriti (*matčini bratři* 'materini bratje').

Ipl: Ker gre za zloženo obliko, v orodniku množine obstaja tudi dvojinska oblika (*otcovýma*), ki se uporablja v povezavi s samostalniki, pri katerih je namesto množinske v rabi dvojinska končnica *-ma*: *díval se na problém otcovýma očima* 'na problem je gledal skozi očetove oči'.

4.5 ZAIMKI (ZÁJMENA/PRONOMINA)

Zaimki so polnopomenske besede, ki jih po pomenu delimo na:

- **osebne** (*osobní/personalia*): *já, ty, on(ona, ono), my, vy, oni(ony, ona)*, reflektivni (*se*);
- **svojilne** (*přivlastňovací/posesiva*): *můj, tvůj, jeho, její, náš, váš, jejich*, reflektivni *svůj*;
- **kazalne** (*ukazovací/demonstrativa*): *ten, onen, takový, týž, sám*;
- **vprašalne** (*tázací/interrogativa*): *kdo, co, jaký, který, čím;*
- **oziralne** (*vztažná/relativa*): *kdo, co, jaký, který, čím, jenž*;
- **nedoločne** (*neurčitá/indefinita*): *kdośi, cosi, jakýśi, někdo, něco, nějaký, některý, něčí*;
- **nikalne** (*záporná/negativa*): *nikdo, nic, nijaký, žádný, ničí*;
- **totalne** (*totalizující*): *všechn, každý*.

Po formalni obliki (zunanjí podobi) oziroma po načinu sklanjanja razvrščamo zaimke na tiste, ki se sklanjajo po a) zaimenski sklanjatvi (*ten, onen, kdo, náš, váš, co, on, jenž, všechen, já, my, ty, vy, se*), b) pridevniški sklanjatvi (*jaký, každý, který, samý, takový, veškerý, žádný, čím, její, jejíž, sám, můj, tvůj, týž/tentýž*) ali c) se ne sklanjajo (*jeho, jejich, jehož, jejichž*).

4.5.1 Zaimenske sklanjatve (zájmené skloňování)

Obstajata dve vrsti izvornih zaimenskih sklanjatev, ki se določajo po tem, ali **zaimék izraža spol** (*rodová zájmena*) ali **spola ne izraža** (*bezrodá zájmena*).

4.5.1.1 Zaimki, ki ne izražajo spola (zájmena bezrodá)

To so osebni zaimki, vključno z reflektivnim (povratnim) zaimkom *se*. Ne izražajo spola oziroma imajo enako obliko za vse tri spole, reflektivni zaimék (*se*) nima imenovalniške oblike, ker se uporablja v indirektnih sklonih in nima posebne množinske oblike (namesto nje se uporablja ednina).

	<i>JÁ</i>	<i>TY</i>		<i>MY</i>	<i>VY</i>
N	já	ty	–	my	vy
G	mn-e/m-ě	teb-e/t-ě	seb-e	ná-s	vá-s
D	mn-ě/m-i	tob-ě/t-i	sob-ě/s-i	ná-m	vá-m
A	mn-e/m-ě	teb-e/t-ě	seb-e/s-e	ná-s	vá-s
L	mn-ě	tob-ě	sob-ě	ná-s	vá-s
I	mn-ou	teb-ou	seb-ou	ná-mi	vá-mi

Sklonske oblike

Pri sklanjavi zaimka *ty* in reflektivnega zaimka (*se*) moramo paziti na premene v podstavi: v roditelju, tožilniku in orodniku imamo obliko *teb-* oziroma *seb-*, v nasprotju z dajalnikom in mestnikom z obliko *tob-* oziroma *sob-*.

GDA: Zaimek *ty* ima dvojnice v vseh treh sklonih, reflektivni zaimek (*se*) samo v dajalniku in tožilniku. Daljša oblika je vedno poudarjena in se uporablja npr. na začetku stavka, po predlogu ali če je zaimek v stavku posebej poudarjen. Krajša oblika se uporablja vedno kot priklonka brez lastnega naglasa – enako kot v slovenščini.

To pravilo za rabo dvojnic zaimka *já* velja samo pri dajalniku.

GA: V roditelju in tožilniku se oblike zaimka *já* uporabljajo povsem enakovredno ne glede na to, kjer v stavku se zaimek nahaja, vendar moramo paziti na pravopis. Krajša roditeljska in tožiljska oblika se namreč pišeta samo z dvema črkama *mě* v nasprotju z daljšo dajaljsko, ki se piše s tremi črkami *mně*!

Na primer: V **roditelju** sta obliki enakovredni: *Nikdo si mě/mne nevyšiml.* = *Mě/mne si nikdo nevyšiml.* 'Nihče me ni opazil.'; ali po predlogu: *Místo mě/mne půjde Pavel.* 'Pavel bo šel namesto mene.' V **tožilniku** sta obliki enakovredni: *Neviděl mě/mne tam.* = *Mě/mne tam neviděl.* 'Tam me ni videl.'; po predlogu: *Zlobí se na mě/mne.* V **dajalniku** sta obliki enakovredni samo kot priklonki: *Něco mně/mi jistě dá.* Če je zaimek na prvem mestu v stavku ali po predlogu, se obvezno uporablja samo daljša oblika: *Mně jistě něco dá.* 'Gotovo mi bo kaj dal.'; po predlogu: *Proti mně nic nemá.* 'Nima nič proti meni.'

4.5.1.2 Zaimki, ki izražajo spol (*zájmena rodová*)

Zaimenske sklanjatve zaimkov, ki izražajo spol, delimo na trde (zaimki: *ten* 'ta', *onen* 'oni': Gsg *onoho*, *kdo* 'kdo': Gsg *koho*) in mehke (zaimki: *náš* 'naš': Gsg *našeho*, *váš* 'vaš': Gsg *vašeho*, *co* 'kaj': Gsg *čeho*, *on* 'on': Gsg *jeho*, *jenž* 'ki': Gsg *jehož*, *všechn* 'ves': Gsg *všeho*) tako kot pri samostalnikih in pridevnikih. Posebno mešano sklanjatev ima zaimek *všechn* 'ves'.

Tudi če je zaimек del **zloženke ali sklopa**, se ponavadi sklanja oziroma se sklanja samo zaimenski del besede, npr. z zaimkom **ten**: *tadyhleten* 'ta tukaj': Gsg *tadyhletoho*, *tadyten* 'ta': Gsg *tadytoho*, *tamhleten* 'tisti tam': Gsg *tamhletoho*, *tamten* 'oni tam': Gsg *tamtoho*, *tenhle* 'ta': Gsg *tohohle*, *tenhleten* 'tisti': Gsg *tohohletoho*, *tento* 'ta (tukaj)': Gsg *tohoto*.

Besede, vsebujoče zaimka **kdo, co**: *bůhvikdo/bůhvico* 'bogvekdо/bogvekaј' *bůhviko-ho/ būhvíčeho*, *čertvíkdo/-co* (isti pomen kot bogve-, *čert* 'hudič'; *kdo(ž)vi-* 'kdove'), *kdekdo/kdeco* 'marsikdo/marsikaј': Gsg *kdekoho/kdečeho*, *leckdo/lecco* 'marsikdo/marsikaј': Gsg *leckoho/lecčeho*, *ledakdo/ledaco* (isti pomen kot *lec-*), *málokdo/máloco* 'redkokdo/redkokajaј': Gsg *málokoho/máločeho*, *zřídakdo/zřídakaco* (isti pomen kot *málo-*), *sotvakdo/sotvaco* (isti pomen kot *málo-*; *sotva* 'komaj'), *někdo/něco* 'nekdo/nekajaј': Gsg *někoho/něčeho*, *kdosi/cosi*: Gsg *kohosi/čehosi* (isti pomen kot *ně-*), *kdos/cos* (isti pomen kot *kdosi/cosi*), *nikdo/nic* 'nihče/nič': Gsg *nikoho/ničeho*, *kdokoli(v)/cokoli(v)* 'kdorkoli/karkoli': Gsg *kohokoli/čehokoli*, *kdo-pak/copak* 'kdo/kajaј (vprašanje, čudenje)': Gsg *kohopak*, *čehopak*, *kdož(e)/což(e)* 'kdor/kar (samo v določenih primerih): Gsg *kohož(e)/čehož(e)*.

Vzorca TEN 'ta' in NÁŠ 'naš':

	<i>Mž</i>	<i>Mn</i>	<i>N</i>	<i>F</i>	<i>Mž</i>	<i>Mn</i>	<i>N</i>	<i>F</i>
	<i>TEN</i>		<i>TO</i>	<i>TA</i>	<i>NÁŠ</i>		<i>NAŠE</i>	<i>NAŠE</i>
NVsg	ten-0	ten-0	t-o	t-a	náš-0	náš-0	naš-e	naš-e
G	t-oho			t-é	naš-eho			naš-í
D	t-omu			t-é	naš-emu			naš-í
A	t-oho	ten-0	t-o	t-u	naš-eho	náš-0	naš-e	naš-i
L	t-om			t-é	naš-em			naš-í
I	t-ím			t-ou	naš-ím			naš-í
NVpl	t-i	t-y	t-a	t-y	naš-i	naš-e	naš-e	naš-e
G	t-ěch				naš-ich			
D	t-ěm				naš-im			
A	t-y	t-y	t-a	t-y	naš-e			
L	t-ěch				naš-ich			
I	t-ěmi			(t-ěma)	naš-imi			(naš-ima)

Sklonske oblike

Trda sklanjatev TEN: Zaimек *kdo* ima samo edninske oblike moškega spola s kategorijo živosti. Zaimек *onen* ima oblike moškega spola s kategorijo živosti. Oblike za ženski in srednji spol so pravilne po vzorcu TEN (torej v ženskem spolu: *ona*: Gsg *oné*: Dsg *oné* itn.; v srednjem spolu: *ono*: Gsg *onoho*: Dsg *onomu* itn. – primerjajte z oblikami zaimka za tretjo

osebo *ona*: Gsg *jí* itn.), vendar so v imenovalniku (zvalniku) ednine in množine homonimne z oblikami zaimka za tretjo osebo (*on, ona, ono*). Zaimek *onen* je v vseh oblikah dokaj arhaičen in zbořen.

Mehka sklanjatev NÁŠ: Zaimek *co* ima samo edninske oblike srednjega spola, pri čemer ima v imenovalniku (tožilniku) končnico *-o* namesto *-e* (*co*: Gsg *čeho*, Dsg *čemu* itn.). Imenovalniške (ed. in mn.) oblike zaimka za tretjo osebo *on, ona, ono* oziroma množinske *oni, ony, ona* so **nadomestne** (*supletivní*), kar pomeni, da v sodobni češčini nadomeščajo neobstoječe imenovalniške oblike zaimka za tretjo osebo, ki ima koren *j-*. Zato se izvirne oblike s korenem *j-* ohranjajo samo v odvisnih sklonih (*on*: Gsg *jeho*: Dsg *jemu* itn.). Imenovalniške oblike s korenem *j-* so se ohranile v oziralnem zaimku **JENŽ** 'ki' (ženski s.: *jež*, sred.s.: *jež*). Ta oziralni zaimek je sopomenka zaimka *který* 'ki' (o rabi glejte 5.2.2.5):

	Mž		Mn		N		F	
NVsg	on-0	j-enž	on-0	j-enž	on-o	j-ež	on-a	j-ež
G			j-eho/ho	j-ehož			j-í	j-íž
D			j-emu/mu	j-emuž			j-í	j-íž
A	j-eho/ ho/j-ej	j-ehož/ j-ejž	j-ej/h-o	j-ejž	j-e/h-o	j-ež	j-i	j-iž
L			(o) n-ěm	n-ěmž			(o) n-í	n-íž
I			j-ím	j-ímž			j-í	j-íž
NVpl	on-i	j-iž	on-y	j-ež	on-a	j-ež	on-y	j-ež
G			j-ich	j-ichž				
D			j-im	j-imž				
A			j-e	j-ež				
L			(o) n-ich	n-ichž				
I			j-imi	j-imiž				

Sklonske oblike

GDAsg: Daljša oblika je vedno poudarjena in se uporablja npr. na začetku stavka, po predlogu ali če je zaimek v stavku posebej poudarjen. Če je zaimek rabljen v predložni zvezi, se na začetku namesto *j-* redno pojavlja *n-* (glejte v preglednici mestnik ed. in mn.). Krajša oblika se vedno uporablja kot priklonka brez lastnega naglasa, npr.: *Jeho jsem neviděl.* : *Neviděl jsem ho.* 'Njega nisem videl. : Nisem ga videl.'; po predlogu moramo uporabiti dolgo obliko: *Čekám na něho/něj.* 'Čakam ga.'

!Pozor: V tožilniku ednine moškega spola obstajajo še zelo arhaične oziroma pesniške navezne oblike zaimka *on*, ki se pripnejo neposredno na predlog: *proň* 'zanj' = *pro něj* 'za njega', *zaň* = *za něj* 'namesto njega', *naň* 'nanj' = *na něj* 'na njega'.

Podobno kot zaimек *on* (N in A po trdi sklanjatvi, ostali skloni po mehki) sklanjamo tudi totalni zaimек **VŠECHEN** 'ves':

	<i>sg: M</i>	<i>N</i>	<i>F</i>	<i>pl: Mž</i>	<i>Mn</i>	<i>N</i>	<i>F</i>
NV	všečen-0	všechn-o/ vš-e	všechn-a	všichn-i	všechn-y	všechn-a	všechn-y
G		vš-eho	vš-í		vš-ech		
D		vš-emu	vš-í		vš-em		
A	všečen-0 (vš-eho Mž)	všechn-o/ vš-e	všechn-u/ vš-i	všechn-y	všechn-y	všechn-a	všechn-y
L		(o) vš-em	vš-í		(o) vš-ech		
I		vš-ím	vš-í		vš-emi		

Skloenske oblike besede *všečen* so zanimive, ker se menja oblikotvorna podstava. V imenovalniku in tožilniku je podstava *všech(e)n-*, v ostalih sklonih pa *vš-*.

4.5.2 Pridevniške sklanjatve pri zaimkih (*adjektivní skloňování zájmen*)

Del zaimkov ima iste skloenske končnice kot zloženi pridevniki. Po **trdi pridevniški** sklanjatvi (vzorec MLADÝ) sklanjamo zaimke: *jaký* 'kakšen': Gsg *jakého*, *každý* 'vsak': Gsg *každého*, *kteřý* 'ki': Gsg *kteřého*, *samý* 'isti': Gsg *samého*, *takový* 'takšen': Gsg *takového*, *veškerý* 'ves': Gsg *veškerého*, *všeliký* 'pesn. najrazličnejši': Gsg *všelikého*, *žádný* 'noben': Gsg *žádného*. Po trdi pridevniški sklanjatvi sklanjamo tudi zloženske in izpeljanke iz teh zaimkov, podobno kot pri zloženkah z zaimkom *ten*.

Po **mehki pridevniški** sklanjatvi (vzorec JARNÍ) sklanjamo zaimke *čí* 'čigav': Gsg *čího*, *její* 'njen': Gsg *jejího*, *jejíž* 'od katere': Gsg *jejíhož*.

!Pozor: Svojilni zaimек za tretjo osebo moškega in srednjega spola *jeho* 'njegov' in skupni svojilni zaimек za vse spole v množini (*jejich* 'njihov') sta nepregibna, imata torej v vseh sklonih isto obliko (v nasprotju s slovenščino, kjer se normalno sklanjata). Svojilni zaimек za tretjo osebo v ženskem spolu pa se sklanja po vzorcu JARNÍ. Na primer: *Dáme dárek jeho otci*. 'Darilo bomo dali njegovemu očetu.'; v ženskem spolu pa moramo uporabiti obliko dajalnika: *Dáme dárek jejímu otci*. 'Darilo bomo dali njenemu očetu.'

Enako so tudi pri oziralnem zaimku *jehož* 'čigar/katerega' oblike, ki izražajo prisvajanje v moškem in srednjem spolu ednine ter za vse spole skupna množinska oblika *jejichž*, nepregibne, v ženskem spolu ednine pa se sklanja po vzorcu JARNÍ: *jejíž*: GsgM *jejíhož*: DsgM *jejímuž* itn. (o rabi oziralnega zaimka – glejte 5.2.2.5).

Pridevniška sklanjatev z dvojnicami zaimenske sklanjatve

Nekateri zaimki imajo oblike trde pridevniške sklanjatve (vz. MLADÝ) in dvojnice v nekaterih sklonih po mehki zaimenski sklanjatvi (vz. NÁŠ). To so svojilni zaimki *můj* 'moj', *tvůj* 'tvoj', *svůj* 'svoj'.

Primer sklanjatve zaimka **MŮJ** 'moj':

	<i>sg: Mž</i>	<i>N</i>	<i>F</i>	<i>pl: Mž</i>	<i>Mn</i>	<i>N</i>	<i>F</i>
NV	můj-0	m-é/ moj-e	m-á/ moj-e	m-í/moj-i	m-é/ moj-e	m-á/ moj-e	m-é/ moj-e
G		m-ého	m-é/moj-í	m-ých			
D		m-ému	m-é/moj-í	m-ým			
A	m-ého (můj-Mn)	m-é/ moj-e	m-ou/moj-i		m-é/ moj-e	m-á/ moj-e	m-é/ moj-e
L		(o) m-ém	m-é/moj-í	(o) m-ých			
I		m-ým	m-ou/moj-í	m-ými			

Sklonske oblike

Osnovne oblike svojilnih zaimkov *můj*, *tvůj*, *svůj* imajo končnice po pridevniški sklanjatvi. Krajše dvojnice (po zaimenski mehki sklanjatvi) so v imenovalniku in tožilniku v sodobni češčini bolj običajne, medtem ko pridevniške zvenijo bolj knjižno in formalno. Dvojnice *mojí* v GDLsg ženskega spola so v govorjeni češčini sprejemljive, vendar je v pisni obliki bolj priporočljiva uporaba krajše oblike *mé*.

Podobno imata zaimka **TÝŽ/TENTÝŽ** 'isti' nekaj skupnih sklonskih oblik po trdi pridevniški in zaimenski sklanjatvi:

	<i>sg: Mž</i>	<i>N</i>	<i>F</i>	<i>pl: Mž</i>	<i>Mn</i>	<i>N</i>	<i>F</i>
NV	t-ýž/tent-ýž	tot-éž	t-áž/tat-áž	t-íž/tit-íž	tyt-éž	t-áž/ tat-áž	tyt-éž
G		t-éhož	t-éže	t-ýchž			
D		t-émuž	t-éže	t-ýmž			
A	t-éhož (týž/ tentýž-Mn)	tot-éž	t-ouž/tut-éž		tyt-éž	t-áž/ tat-áž	tyt-éž
L		(o) t-émž/ tomt-éž	t-éže	o t-ýchž			
I		t-ýmž/ tímtěž	t-ouž/tout-éž	t-ýmiž			

Zaimек *sám* 'sam' ima vse oblike po trdi zloženju pridevniški sklanjatvi (vz. MLADÝ), razen v imenovalniku, kjer ima samostalniške oblike. V tožilniku se pojavlja samostalniška dvojica bolj običajne zložene oblike: Nsg *sám(m)*, *sama(ž)*, *samo(s)*: Gsg *samého*, *samé*, *samého*: Asg *samého/sama*, *samou/samu*, *samo*: Npl *sami*, *samy*, *sama*: Gpl *samých*, *samých*, *samých*: Apl *samé/samy*, *samé/samy*, *samá/sama*.

4.6 ŠTEVNIKI (ČÍSLOVKY/NUMERALIA)

Števniki so v češčini vse besede, ki izražajo oziroma označujejo količino. Količina je lahko izražena s številom, npr. *sto* 'sto', *dvanáctý* 'dvanajsti', *devětkrát* 'devetkrat' ali nedoločno *mnoho* 'veliko', *tolik* 'toliko', *hromada věcí* 'kup reči'. Iz navedenih primerov vidimo, da med števnike uvrščamo tako pregibne kot tudi nepregibne besede (npr. *dvanáctý* je pregibna beseda, ki se sklanja po vzorcu MLADÝ, medtem ko je *devětkrát* nepregibna beseda) in da števniki določamo po njegovem pomenu v stavku oziroma besedni zvezi (npr. *hromada* 'kup' je samostalnik, vendar v primeru, ko označuje količino v smislu 'veliko' kot v zvezi *hromada lidí*, uvrščamo to besedo med števnike).

Po pomenu in načinu izražanja količine razvrščamo češke števnike (*číslovky*) v naslednje skupine:

- **glavni** (*základní*) označujejo količino: *jedna* 'ena', *dvacet tři* 'triindvajset', *tisíc* 'tisoč';
- **vrstilni** (*řadové*) označujejo mesto v vrsti: *třetí* 'tretji', *devadesátý* 'devetdeseti', *několikátý* 'večkrat, ponoven', *počtvrté* 'četrtič';
- **ločilni** (*druhové*) označujejo število vrst predmeta: *dvoji* 'dvoji', *patery* 'petero' (+Npl, npr. *patery ponožky* 'petero nogavic'), *desatero* 'desetero' (+Gpl *desatero hor* 'desetero gora'), *několikový* 'večkrat, različen';
- **množilni** (*násobné*) označujejo število ponovitev: *pětkrát* 'petkrat', *dvojitý* 'dvojni', *trojnásobný* 'trikratni', *dvojmo* 'dvakratno (npr. v dveh plasteh)', *mockrát* 'velikokrat', *nesčetněkrát* 'ničkolikokrat' idr.
- **nedoločni** (*neurčité*) označujejo približno ali neznano število predmetov: *málo* 'malo', *mnoho* 'veliko', *trochu* 'malo', *několik* 'nekaj'.

Po formalni obliki oziroma po načinu sklanjanja delimo števnike na **pregibne** in **nepregibne**. Pregibne po načinu sklanjanja naprej razvrščamo na tiste, ki se sklanjajo po a) posebni števniki sklanjatvi, b) zaimenski sklanjatvi, c) samostalniški sklanjatvi, d) pridevniški sklanjatvi.

GLAVNI, VRSTILNI ŠTEVNIKI

4.6.1. Števniška sklanjatev (*zvláštní skloňování číslovek*)

Po posebni sklanjatvi, ki ima sicer prvine samostalniških sklanjatev, vendar se od njih tudi dostikrat razlikuje, tako da jo lahko opredelimo kot števnisko, sklanjamo glavne števnike: *dva* 'dva', *oba* 'oba', *tři* 'tri', *čtyři* 'štiri', števnike od *pět* 'pet' do *devadesát devět* 'devetindevetdeset' in še nekaj nedoločnih števnikov, kot so: *kolik* 'koliko', *několik* 'nekaj', *mnoho* 'veliko', *málo* 'malo'.

Števnika **DVA in OBA** ohranjata izvorne dvojinke oblike, zato je njuna sklanjatev v sklanjatvenem sistemu sodobne češčine posebna. Imata posebno obliko za moški spol in enako za ženskega in srednjega:

	<i>M</i>		<i>F, N</i>	
NVsg	dv-a	ob-a	dv-ě	ob-ě
G			dv-ou	ob-ou
D			dv-ěma	ob-ěma
A	dv-a	ob-a	dv-ě	ob-ě
L			(o) dv-ou	ob-ou
I			dv-ěma	ob-ěma

Števnika **TŘI, ČTYŘI** nimata posebnih oblik za posamezne spole, oblike pa so skoraj enake kot pri samostalniškem vzorcu KOST:

NVsg	tř-i	čtyř-i
G	tř-í/tř-ech	čtyř-0
D	tř-em	čtyř-em
A	tř-i	čtyř-i
L	(o) tř-ech	(o) čtyř-ech
I	tř-emi	čtyř-mi (čtyř-ma)

Sklonske oblike

I: Števnik *čtyři* ima v orodniku tudi dvojinško različico s končnico *-ma*, ki se uporablja v povezavi s parnimi deli telesa: *Promluvíme si mezi čtyřma očima*. 'Pogovorili se bomo med štirimi očmi'; ampak: *Promluvíme si se čtyřmi lidmi*. 'Pogovorili se bomo s štirimi ljudmi'.

Števniki od **pět** do **devadesát devět** imajo lahko ali ničto končnico (NAV) ali končnico *-i* (GDLI). V istih sklonih imajo posebne končnice tudi števniki kot *mnoho*, *kolik*, *tolik*, *několik*, vendar imajo ti končnico *-o* (NAV) in *-a* (GDLI). Po vzorcu PĚT sklanjamo števnike:

1) *pět, šest, sedm, osm, devět, deset, jedenáct, dvanáct, třináct, čtrnáct, patnáct, šestnáct, sedmnáct, osmnáct, devatenáct*;

2) *dvacet, třicet, čtyřicet*;

3) *padesát, šedesát, sedmdesát, osmdesát, devadesát*.

Vzorca PĚT, MNOHO:

NVsg	pět-0	dvacet-0	padesát-0	mnoh-o
G	pět-i	dvacet-i	padesát-i	mnoh-a
D	pět-i	dvacet-i	padesát-i	mnoh-a
A	pět-0	dvacet-0	padesát-0	mnoh-o
L	(o) pět-i	(o) dvacet-i	padesát-i	mnoh-a
I	pět-i	dvacet-i	padesát-i	mnoh-a

Sklonske oblike

Števnike v češčini enako kot v slovenščini sklanjamo v povezavi s štetimi predmeti. Opozoriti pa moramo na to, da je v češčini sklanjatvenih morfov veliko manj kot v slovenščini (v slovenščini so morfi enaki kot v pridevniški sklanjatvi, v češčini obstajata samo dva morfa – ničti in *-i*), kar lahko vidimo na primeru sklanjanja izraza: *deset škol* 'deset šol': G *z deseti škol* 'iz desetih šol': D *k deseti školám* 'k desetim šolam': A *pro deset škol* 'za deset šol': L *o deseti školách* 'o desetih šolah': I *s deseti školami* 'z desetimi šolami'.

Drugače je, če namesto števila uporabimo neštevilčni količinski izraz npr. *několik* 'nekaj', ki je v slovenščini nepregiben (ima lastnosti prislova), v češčini pa ima v določeni povezavi različne sklonske oblike: *několik škol* 'nekaj šol': G *z několika škol* 'iz nekaj šol': D *k několika školám* 'k nekaj šolam': A *pro několik škol* 'za nekaj šol': L *o několika školách* 'o nekaj šolah': I *s několika školami* 'z nekaj šolami'.

4.6.2 Zaimenska sklanjatev pri števnikih (zájmné skloňování číslovek)

Po trdi zaimenski sklanjatvi TEN v ednini se sklanja glavni števnik **jeden** 'en', po isti sklanjatvi v množini se sklanja ločilni števnik **jedny** 'ene' (*jedny rukavice* 'ene rokavice'):

sg:	Mž	N	F	pl:	Mž	N	F
NV	jeden-0	jedn-o	jedn-a		jedn-i (jedn-yMn)	jedn-a	jedn-y
G		jedn-oho	jedn-é			jedn-ěch	
D		jedn-omu	jedn-é			jedn-ěm	
A	jedn-oho (jeden-0 Mn)	jedn-o	jedn-u		jedn-y	jedn-a	jedn-y
L		(o) jedn-om	jedn-é			o jedn-ěch	
I		jedn-ím	jedn-ou			jedn-ěmi	

4.6.3 Samostalniška sklanjatev pri števnikih (*substantivní skloňování číslovek*)

Nekatere števnikke oziroma skupine števnikov sklanjamo po samostalniških vzorcih:

- po vzorcu HRAD se sklanja števník **milión** in vsi ostali števnikki s končajem *-ión* (*bilión*, *trilión* itn.), števník **tucet** 'ducat': Gsg *tuctu* in izpeljanka *půltucet* (=6): Gsg *půltuctu*;
- po vzorcu STROJ sklanjamo števník **tisíc** 'tisoč', ki ima v rodilniku množine dvojnico *tisíc/tisíců*. Če se *tisíc* uporablja v zvezi s števnikki od pet naprej, ima obliko **tisíc**, npr. *pět tisíc*, *dvacet tisíc* itn. Če se uporablja v smislu *tisíce* 'tisoče' (ne vemo točno, koliko tisoč), je oblika rodilnika množine **tisíců**, npr. *slyšeli jsme potlesk tisíců diváků* 'slišali smo ploskanje tisočev gledalcev';
- po vzorcu ŽENA se sklanjajo števnikki **miliarda** (npr. *šest miliard*, *se šesti miliardami*), **polovina**, **třetina** 'tretjina' (npr. *po první třetině hry vedli ...* 'po prvi tretjini igre so vodili ...'), **kopa** 'arh. šestdeset';
- po vzorcu RŮŽE sklanjamo števníka **půle** 'arh. pol', **polovice** 'arh. polovica';
- po vzorcih KOST/PÍSEŇ sklanjamo števník **čtvrt** 'četrt'; sklanja se v povezavi z drugimi števnikki, npr. *od tři čtvrtě*, *bez tři čtvrtí*, *po třech čtvrtích*, sicer je beseda nepregibna: *po čtvrtroce* 'čez četrt leta', *před čtvrtrokom* 'pred četrt leta'.
- po vzorcu MĚSTO se sklanja glavni števník **sto** (pozor: v nasprotju s slovenščino se uporabljajo vse sklonске oblike) in ločilni števnikki **patero** 'petero', **desatero** 'desetero' itn.

!Pozor: Števník *sto* v ednini sklanjamo po vzorcu MĚSTO, enako tudi v množini (po števnikih *tri*, *štiri* v imenovalniku: *tři/čtyři sta*: G *tři/čtyř set*: D *třem/čtyřem stům*: A *tři/čtyři sta*: L *třech/čtyřech stech*: I *třemi/čtyřmi sty*; ali po več kot pet v rodilniku: *šest set*: G *šesti set*: D *šesti stům*: A *šest set*: L *šesti stech*: I *šesti sty*). Po števniku *dva* sledi imenovalniku in tožilniku dvojniska oblika: *dvě stě*: G *dvou set*: D *dvěma stům*: A *dvě stě*: L *dvou stech*: I *dvěma sty*).

VRSTILNI, LOČILNI, MNOŽILNI IN NEDOLOČNI ŠTEVNIKI

4.6.4 Pridevniška sklanjatev pri števniki (*adjektivní skloňování číslovek*)

Po trdi pridevniški sklanjativi (vz. MLADÝ) se sklanja večina vrstilnih števnikov (*druhý* 'drugi', *čtvrtý* 'četrti', *pátý* 'peti', *devítistý* 'devetstoti' itn.) ter množilni, izpeljani s pripono *-itý* (*dvojitý* 'dvojni', *trojitý* 'trojni') ali z besedo *-násobný* (*trojnásobný* 'trikraten', *desetinásobný* 'desetkraten' itn.).

Po mehki pridevniški sklanjativi (vz. JARNÍ) sklanjamo vrstilne (*první* 'prvi', *třetí* 'tretji', *tisící* 'tisoči') in množilne (*dvoji* 'dvojni', *obojí* 'obojni', *trojí* 'trojni/troje') števnike.

Mešane zložene in samostalniške oblike imajo števniki *dvoje* (*oboje*) 'dvoje, oboje', *troje* 'troje' in *čtvery* 'četvero', *patery* 'petero', *tisícery* 'tisočero' itn.

	<i>F+N</i>	<i>F+M</i>	<i>N</i>
NV	dvoj-e	čtver-y	čtver-a
G	dvoj-ích	čtver-ých	
D	dvoj-ím	čtver-ým	
A	dvoj-e	čtver-y	čtver-a
L	(o) dvoj-ích	čtver-ých	
I	dvoj-ími	čtver-ými	

Sklonske oblike teh števnikov se uporabljajo za označevanje večjega števila predmetov ene vrste (večinoma gre za množinske oblike samoglasnikov): *dvoje ponožky* 'dvoje nogavice' (2 para nogavic), *troje nůžky* 'troje škarje', *patery spisů* 'petero fasciklov' itn.

4.6.5 Nepregibni števniki (*číslovky neohebné*)

Nepregibni so števniki, ki imajo lastnosti prislovov: *málo* 'malo', *hodně* 'veliko', *jednou* 'enkrat', *půl* 'pol', *pár* 'par (=nekaj, ne veliko)', npr.: *s málo penězi* 'z malo denarja', *o hodně peněz* 'za veliko denarja', *k pár lidem* 'k par ljudem'.

4.6.6 Števník in šteti predmet (*číslovka a počítaný předmět*)

Števniki se sklanjajo in povezujejo z besedami, ki izražajo štete predmete, v češčini enako kot v slovenščini. Števník *jeden* se kombinira z izrazom v ednini: *jeden stůl* 'ena miza', *jedna*

židle 'en stol', *jedno auto* 'en avto'; števniki *tři* in *čtyři* z besedo v imenovalniku množine: *tři sestry* 'tri sestre', *čtyři domy* 'štiri hiše', tudi števnik *dvě* se v češčini kombinira z imenovalnikom množine: *dvě čísla* 'dve števili', *dva hrady* 'dva gradova'.

Če se štetih predmetov pet ali več, je štetí predmet vedno v rodilniku množine: *pět stromů* 'pet dreves', *milión dolarů* 'milijon dolarjev' itn.

Če se celoten izraz uporabi v drugem sklonu, se tako števnik kot tudi samostalnik sklanjata (v obeh jezikih): L *o dvou hradech* 'o dveh gradovih', D *ke čtyřem domům* 'h štirim hišam', I *s pěti stromy* 's petimi drevesi', G *bez miliónu dolarů* 'brez milijona dolarjev'.

4.6.7 Kombinirani števniki izrazi (*kombinované číslovkové výrazy*)

O kombiniranih števnikiških izrazih govorimo, ko se drug ob drugem znajde več posameznih števnikov, npr. *dvacet dva, padesát tři, sto šedesát osm, tisíc osm set devadesát pět* itn. V slovenščini kombiniranih izrazov do sto sploh ni, ker se izražajo z enobesednimi števniki *dvaindvajset, triinpetdeset* itn. V češčini se števila od dvajset do sto izražajo tako, da najprej stoji števnik, ki označuje desetice, zatem pa števnik, ki izraža enice, možna je pa tudi uporaba enobesednih izrazov, podobnih slovenskim, npr. *dvaadvacet, třiapadesát* ipd.).

Če se večbesedni števnik sklanja, se v češčini vedno sklanjajo vsa števila v izrazu, na primer v mestniku: *o dvaceti dvou dívkách* 'o dvaindvajsetih dekletih', *o padesáti třech koních* 'o triinpetdesetih konjih', *o sto šedesáti osmi lidech* 'o sto osemišestdesetih ljudeh', *o tisíci osmi stech devadesáti pěti korunách* 'o tisoč osemsto petindevetdesetih kronah' itn.

Kombinirani števnikiški izrazi so zelo pogosti pri označevanju letnic. V tem primeru imamo na voljo dve možnosti branja letnice, npr. *roku 1945* 'leta 1945' lahko preberemo: *roku devatenáct set čtyřicet pět* ali *roku tisíc devět set čtyřicet pět* (ali zelo zborna, celo arhaično: *roku tisícího devítistého čtyřicátého pátého*).

SPREGATEV (ČASOVÁNÍ)

4.7 GLAGOLI (SLOVESA/VERBA)

Glagoli so besede, ki označujejo dejanje ali stanje. S skladenjskega vidika je glagol osrednja beseda v stavku, zato je tudi oblikoslovni sistem glagola zelo razvit oziroma obstaja veliko glagolskih oblik.

S formalnega vidika je posebnost glagola, v nasprotju z ostalimi besednimi vrstami v češčini, to, da so nekatere oblike sestavljene iz več kot ene besede. Glagol ima torej tako **sintetične** (*syntetické*) oziroma enobesedne kot tudi **analitične** (*analytické*) oziroma večbesedne **oblike** (*tvary*).

Glede na sposobnost ali nesposobnost izražanja dejanja ali procesa, ki se nanaša na osebek, delimo glagolske oblike na **osebne** (*určité/finitní*) ali **neosebne** (*neurčité/infinitní*) (glejte tudi 4.1).

4.7.1 Formalna zgradba sintetičnih in analitičnih glagolskih oblik (*formální struktura syntetických a analytických slovesných tvarů*)

Sintetične oblike čeških glagolov so: povedni sedanjik (*indikativ přezenta*), prihodnjik nedovršnih glagolov povednega naklona (*indikativ futura nedokonavých sloves*), tvorjen s predpono *po-*, velelnik (*imperativ*), sedanje deležje (*přechodník přítomný*), nedoločnik (*infinitiv/neurčitek*), tvorni (opisni) in trpni deležnik (*příčestí minulé aktivní na -l a pasivní na -n/-t*), preteklo deležje (*přechodník minulý*).

Analitične oblike so: povedni preteklik in predpreteklik (*indikativ préterita a ante-préterita*), sedanji in pretekli pogojnik (*kondicionál přítomný a minulý*), prihodnjik nedovršnih glagolov (*futurum sloves nedokonavých*), vse oblike trpnika, razen trpnega deležnika.

Struktura sintetičnih oblik

Sintetične oblike so sestavljene iz oblikotvorne **podstave** (*tvarotvorný základ*) in iz oblikotvornega (spregatvenega) **formanta**, ki je pri glagolih ponavadi zložen iz več morfov. Sestavljen je iz **osnovotvorne pripone** (*kmenotvorná přípona*), ki ji včasih pravimo tudi **tema** (*téma*), in iz oblikotvornih **pripov** oziroma spregatvenih **morfov**.

Sintetične glagolske oblike imajo torej najmanj tri dele: podstavo, osnovotvorno pripono in oblikotvorno pripono (eno ali več).

Struktura zloženih/analitičnih oblik

Zložena glagolska oblika je sestavljena iz sintetične glagolske oblike **polnopomenskega** glagola in sintetične ali zložene oblike **pomožnega** glagola *být* 'biti' oziroma njegove različice *bývat* 'včasih oziroma ponavadi biti'.

Posebna vrsta oblik so reflektivne (povratne) oblike, ki so zložene iz sintetične oblike nepovratnega glagola in nevezanega povratnega morfema *se* oziroma *si*.

!Pozor: Glagolov, ki so samo povratni (*reflexiva tantum*) – torej nimajo nepovratne oblike – ne uvrščamo med analitične oblike, saj je v tem primeru morfem *se* ali *si* sestavni del leksema (beseda brez tega nevezanega morfema sploh ne obstaja, npr. *smát se* 'smejati se').

Analitične oblike delimo po obliki polnopomenskega glagola na

a) oblike z nedoločnikom: prihodnjik nedovršnih glagolov (*буду chválit* 'hvalil bom');

b) oblike z deležnikom:

- **aktivne**: pretekli deležnik (*chválil jsem* 'hvalil sem'), sedanji tvorni pogojnik (*chválil bych* 'hvalil bi'), pretekli tvorni pogojnik (*byl bych chválil* 'bil bi hvalil');
- **pasivne**: vse opisne pasivne konstrukcije (tvorijo jih samo prehodni glagoli, torej glagoli, ki imajo predmet v tožilniku, npr. *psát dopis, chválit ženu* ipd.), primer glagola *chválit* (nedovršna oblika) oziroma *pochválit* (dovršna oblika):
pasivni nedoločnik: *být pochválen*; sedanjik povedni nakl.: *jsem chválen*; prihodnjik povedni nakl.: *буду pochválen*; preteklik povedni nakl.: *byl, -a, -o pochválen*; velelnik: *bud' pochválen*;

sedanji pogojnik: *byl, -a, -o + bych, bys, by + pochválen*;

pretekli pogojnik: *byl, -a, -o + bych, bys, by + býval, -a, -o + pochválen*

sedanje deležje (*přechodník přítomný*): *jsa chválen* (moški spol ed), *jsouc chválena, -o* (ž. in sr. ed), *jsouce chválen-i, -y, -a* (mn.)

preteklo deležje (*přechodník minulý*): *byv pochválen* (moš. sp. ed), *byvši pochválen-a, -o* (ž. in sr. ed), *byvše pochválen-i, -y, -a* (mn.).

4.7.2 Tvorba sintetičnih glagolskih oblik (*tvorení syntetických tvarů*)

Glagolske oblike tvorimo iz glagolske osnove s pomočjo oblikotvornih morfov. Pri glagolu lahko ločimo tri oblike osnove, ki se razlikujejo po osnovotvornem samoglasniku (formantu) in jih imenujemo po glagolski obliki, v kateri jih lahko določimo: 1) **sedanjiška osnova** (*přítomný/přezentní kmen*) je enaka obliki 3. osebe ednine sedanjika v povednem naklonu, 2) **pretekliška osnova** (*minulý/přeteritní kmen*) je del oblike preteklega opisnega deležnika brez končnice *-l* (npr. *dělal* ima pretekliško osnovo *děla-*), 3) **nedoločniška osnova** (*infinitivní kmen*) je del oblike nedoločnika brez končnice *-t* (npr. *dělat* ima nedoločniško osnovo *děla-*).

V češčini obstaja štirinajst različnih kombinacij oblik (tj. štirinajst glagolskih vzorcev) navedenih treh glagolskih osnov, po katerih tudi razvrščamo glagole v skupine:

<i>glagol v nedoločniku</i>	<i>sedanjiška osnova</i>	<i>pretekliška osnova</i>	<i>nedoločniška osnova</i>
<i>nést</i> 'nesti'	nes- <i>e</i>	nes- <i>0-</i>	nés- <i>0-</i>
<i>brát</i> 'jemati'	ber- <i>e</i>	br- <i>a-</i>	br- <i>á-</i>
<i>péct</i> 'pečti'	peč- <i>e</i>	pek- <i>0-</i>	péc- <i>0-</i>
<i>mazat</i> 'brisati'	maž- <i>e</i>	maz- <i>a-</i>	maz- <i>a-</i>
<i>třít</i> 'treti'	tř- <i>e</i>	tř- <i>e-</i>	tř- <i>í-</i>
<i>tisknout</i> 'tiskati'	tisk- <i>ne</i>	tisk- <i>0-/tisk-nu-</i>	tisk- <i>nou-</i>
<i>minout</i> 'miniti'	mi- <i>ne</i>	mi- <i>nu-</i>	mi- <i>nou-</i>
<i>začít</i> 'začeti'	zač- <i>ne</i>	zač- <i>a-</i>	zač- <i>í-</i>
<i>krýt</i> 'kriti'	kry- <i>je</i>	kry- <i>0-</i>	krý- <i>0-</i>
<i>kupovat</i> 'kupovati'	kupu- <i>je</i>	kup- <i>ova-</i>	kup- <i>ova-</i>
<i>prosít</i> 'prostiti'	pros- <i>í</i>	pros- <i>i-</i>	pros- <i>i-</i>
<i>trpět</i> 'trpeti'	trp- <i>í</i>	trp- <i>ě-</i>	trp- <i>ě-</i>
<i>sázet</i> 'saditi'	sáz- <i>í</i>	sáz- <i>e-</i>	sáz- <i>e-</i>
<i>dělat</i> 'delati'	děl- <i>á</i>	děl- <i>a-</i>	děl- <i>a-</i>

Iz preglednice vidimo, da v češčini obstaja pet sedanjiških osnovotvornih formantov oziroma osnov na *-e* (*nese, bere, peče, maže, tře*), *-ne* (*tiskne, mine, začne*), *-je* (*kryje, kupuje*), *-í* (*prosí, trpí, sází*) in *-á* (*dělá*). Po teh petih sedanjiških osnovah razvrščamo češke glagole v pet glagolskih vrst (glejte 4.7.6).

Glagolske oblike tvorimo tako, da določeni podstavi dodamo **oblikotvorni afiks** (*tva-rotvorný afix*). Glagolski oblikotvorni afiksi so lahko enomorfni ali večmorfni (sestavljani iz več morfov). Po mestu v glagolski obliki jih delimo v naslednje skupine:

- **pripone** (*přípony*),

a) **nekončajski** (*nekoncové*) **afiksi** – so takoj za osnovo in jim sledi še vsaj en morf; pojavljajo se v oblikah deležnikov, deležij, velelnika;

b) **končajski** (*koncové*) **afiksi** – so vedno na koncu glagolske oblike; pri določenih glagolskih oblikah gre za osebne pripone (npr. v besedi *dělám* je *-m* osebna pripona);

- **predpona** (*předpona*) *po-* je edina glagolska oblikotvorna predpona pri nezloženi obliki prihodnjika glagolov, ki označujejo premikanje (npr. *pojedu* 'peljal se bom', *ponesu* 'nesel bom' itn.).

Sintetične glagolske oblike so lahko osebne (povedni sedanjik, velelnik) ali neosebne (nedoločnik, deležja, deležniki). **Osebne** glagolske oblike lahko izražajo oziroma imajo sredstva (morfe) za izražanje glagolskih slovničnih kategorij (oseba, čas, naklon), torej imajo osebne končnice. V nasprotju s tem pri **neosebnih** glagolskih oblikah lahko prepoznamo samo vid, način in imenske kategorije, kot so število, slovnični spol ter omejeno sklon.

4.7.2.1 Neosebne glagolske oblike – nedoločnik, deležja, deležniki (*neurčité slovesné tvary*)

Vse neosebne oblike so v tvorbi obliki **nezložene**, enobesedne.

Nedoločnik (*infinitiv/neurčitek*)

Nedoločnik je oblika, tvorjena iz nedoločniške osnove s končnico *-t*. Gre tudi za osnovno (slovarsko) obliko, v kateri se navajajo glagoli. V tej obliki ni mogoče razločiti nobene glagolske kategorije razen vida in načina.

Glagolske oblike: Nedoločnik je del zloženega prihodnjika nedovršnih glagolov, uporablja pa se tudi po modalnih glagolih in po glagolu *jít 'iti'* v pomenu prihodnjika: *jdu pracovat* 'grem delat' na mestu, kjer se v slovenščini uporablja namenilnik.

!Pozor: V starejših besedilih se lahko pojavi končnica *-ti*, ki jo je nedoločnik imel, dokler je bila v rabi še oblika namenilnika (*supina*), ki se je tvorila s končnico *-t* (enako, kot je temu še vedno v knjižni slovenščini).

Opisni deležnik – tvorbo (*příčestí minulé činné*)

Tvori se s pripono *-l* in samostalniškimi končnicami (ed.: *-0, -a, -o*; mn.: *-i, -y, -a*), ki opredeljujejo spol, kategorijo živosti in število (ednina moški sp. *-l-0*, ženski sp. *-l-a*, srednji sp. *-l-o*; množina moški: *-l-i*, ženski in moški brez kat. živosti: *-l-y*, srednji: *-l-a*).

Čeprav so te samostalniške končnice enake imenovalniškim končnicam kratkih pridevniških oblik, jih ni mogoče sklanjati.

Glagolske oblike: Pretekli deležnik je del zloženih oblik preteklika (*pracoval jsem* 'delal sem') in pogojnika (sedanjega: *pracoval bych*, preteklega: *byl bych pracoval*). Npr. glagol *jet* 'peljati (se)' ima pretekliške oblike: *muž jel, žena jela, auto jelo*; množina: *muži jeli, auto-busy jely, ženy jely, auta jela*.

Pretekli deležnik – trpno (*příčestí minulé trpné*)

Pretekli trpni deležnik tvorimo, enako kot v slovenščini, iz nedoločniške osnove s priponama *-n* ali *-t* (npr. *koupit: koupěn* 'kupljen', *dělat: dělán* 'delan', *kryt: kryt* 'krit', *mlít: mlet* 'mlet') in samostalniškimi končnicami (ed.: *-0, -a, -o*; mn.: *-i, -y, -a*), ki opredeljujejo spol, kategorijo živosti in število (ednina moški sp. *-n/t-0*, ženski sp.: *-n/t-a*, srednji sp.: *-n/t-o*; množina moški: *-n/t-i*, ženski in moški brez kat. živosti: *-n/t-y*, srednji: *-n/t-a*). Trpni deležnik lahko tvorimo samo iz prehodnih glagolov (glagoli, ki imajo predmet v tožilniku).

Trpni deležnik se tvori s pripono *-t*, kadar se nedoločniška osnova konča na samoglasnik (npr. *kryt-t: kryt* 'krit', *vzít: vzat* 'vzet', *začít: začat* 'začet'). Bolj pogosta je pripona *-(e)n-*, ki se v nekaterih primerih pojavlja tudi pri glagolih s samoglasniškim končajem

nedoločniške podstave (npr. *děla-t: dělán* 'delan', *sáze-t: sázen* 'sajen' itn.). Pripona *-en* se pojavlja pri glagolih, katerih nedoločniška podstava se konča na soglasnik (npr.: *nes-en* 'nesen', *čís-t: čten* 'bran'). Distribucija pripon *-t* in *-n* je v češčini večinoma podobna kot v slovenščini.

Paziti pa moramo na mehčanje zadnjega soglasnika podstave: a) če ima glagol z nedoločniško osnovotvorno pripono *-i/-o-* končaj korena **t', s, z**, se ti soglasniki premenijo v *c, š, ž*: *plat-i-t: plac-en*, *pros-i-t: proš-en*, *vož-i-t: vož-en*; b) če se koren konča s skupinami soglasnikov **sk/st, tk**, se te spremenijo v *št'* in *tč'*: *prásknout* 'udariti': *praštěn*, *pustit* 'spustiti': *puštěn*, *zatknout* 'aretirati': *zatčen*. Do samoglasniških alternacij pa prihaja tako v korenu besede (npr.: *péct: pečen*, *vzít: vzat*) kot pri osnovotvorni priponi (npr. *prominout* 'oprostiti': *prominut*). Vrste samoglasniških premen so podrobneje opisane pri posameznih glagolskih vzorcih (glejte 4.7.6).

Glagolske oblike: Ta deležnik je del **pasivnih** zloženih konstrukcij trpne opisne spregatve, v katerih oblike glagola *být* 'biti' izražajo vse glagolske kategorije (npr. osebo, število, čas ...).

V sodobnem jeziku so vse bolj razširjene konstrukcije, ki označujejo rezultat (*výsledný stav/výsledek*) in imajo dovršni pomen: *Je pro tebe vypráno*. 'Zate je že oprano.' *Máš vypráno*. 'Oprano imaš.' *Mám uvařeno*. 'Imam skuhanano.' *Studium je ukončeno*. 'Študij je končan.'

!Pozor: Iz aktivnih in pasivnih deležnikov (na *-l* in *-n/-t*) se s konverzijo tvorijo **deležniki stanja** (*deverbativní adjektiva* 'glagolski pridevniki'), ki imajo, v nasprotju z glagolsko obliko deležnika (*přičestí*), vse sklonске oblike. Tvorijo se s končnicami za spole po trdi pridevniški sklanjatvi *-ý, -á, -é* tako iz pasivnega (*mazán* 'namazan': *mazaný; kupován* 'kupljen': *kupovaný*) kot tudi iz opisnega deležnika (*bdělý, vlekly, otylý, smělý, dokonalý* – glejte 3.3.5)

Podobno se s konverzijo tvorijo tudi **samostalniki** iz trpnega deležnika (*vzat* 'vzet': *vzetí, zajat* 'zajet (kot talec)': *zajetí, brán* 'jeman': *brání* itn. – glejte 3.2.5).

Sedanje deležje (*přechodník přítomný*)

Je neosebna glagolska oblika, ki ne izraža vida ali načina, izraža pa samostalniške kategorije (sklon, število, spol) in relativni čas (torej časovno relacijo do drugega dejanja – tako lahko izrazimo sodobnost ali preddobnost). Sedanje deležje vedno izraža hkratnost dejanja v primerjavi z drugim dejanjem, ki je praviloma izraženo z neosebno glagolsko obliko.

Oblika in tvorba: Sedanje (tvorno) deležje tvorimo iz sedanjiške osnove v obliki 3.os. mn.:

- 1) osnovama *-e-* (gl.: *nes-ou, ber-ou, peč-ou, maž-ou, tř-ou*) in *-ne-* (*tiskn-ou, min-ou, začn-ou*) dodajamo oblikotvorne morfe **-a** (moš. spol ed.), **-ouc** (žen. in sr. spol ed.), **-ouce** (mn. vseh spolov).

!Pozor: Pri nekaterih glagolih se spreminja konec postave, npr. *pečou* 'pečejo': *peka, pekouc, pekouce*; tip *mažou* ima oblike s končnicami *-e, -íc, -íce*: *maže, mažíc, mažíce*;

2) ostalim osnovam, *-je-* (*kryj-i/ou, kupuj-i/ou*), *-i-* (*pros-i, trp-i, sázej-i*), *-á-* (*děljaj-i*), dodajamo oblikotvorne morfe *-e* (moš.spol ed.), *-íc* (žen. in sr.spol ed.), *-íce* (mn. vseh spolov).

Raba: V sodobni češčini se te oblike uporabljajo le redko, večinoma v publicističnih pisanjih ali govornjenih besedilih oziroma komentarjih.

!Pozor: V slovenski slovnici se te oblike imenujejo *deležje na -č, -aje in -e* (Toporišič, 2000: 403) in mednje so uvrščene tudi oblike, ki so se v češčini s konverzijo spremenile v prislove, npr. *takřka* 'tako rekoč', *vleže* 'leže', *vsedě* 'sede', *vestoje* 'stoje', *počinaje* 'začenši', *nehledě* 'ne glede', *soudě* 'sodeč' itn.

Preteklo deležje (přechodník minulý)

Tvori se s pomočjo pripon iz nedoločniške osnove dovršnih glagolov s soglasniškim končajem podstave: *-0* (moš. spol ed.), *-ši* (žen. in sr. spol ed.) in *-še* (mn.), npr. *přinést* 'prinesti': *přines, přinesši, přinesše*. Če je končaj glagolske podstave samoglasnik, se pred končnice dodaja *-v-*: *-v0* (moš. ed.), *-vši* (žen. in sr. ed.), *-vše* (mn.), npr. *prodat*: *prodav, prodavši, prodavše*.

!Pozor: Iz sedanjega deležja tvorimo s konverzijo pridevnike iz oblik ženskega spola nedovršnih glagolov (*brát* 'jemati': *berouc – beroucí, kryt* 'kriti': *kryjíc – kryjící, kupovat* 'kupovati': *kupujíc – kupující* itn.; glejte tudi 3.3.5). Iz preteklega deležja se pridevniki tvorijo ravno tako s formantom *-í* iz ženske oblike dovršnih glagolov (*skončit* 'končati': *skončívši – skončívši, vykvést* 'razcveteti': *vykvetši – vykvetši* itn.; glejte tudi 3.3.5).

!Pozor: V slovenski slovnici se glagolske oblike preteklega deležja navajajo pod terminom *deležje na -ši* (npr. češko: *vykvetši, skončívši*), popridevljene oblike pa se štejejo za *deležnik na -ši*, kar je v češki slovnici **pridevnik** (npr. *skončívši, beroucí* itn.).

4.7.2.2 Osebnne glagolske oblike: velelnik; povednik – sedanji, prihodnji, pretekli, predpretekli; pogojniki – sedanji, pretekli, predpretekli (*určité slovesné tvary*)

Med osebnimi glagolskimi oblikami sta **nezloženi** samo tvorna velelnik in povednik v sedanjiku. Vse ostale oblike so **zložene** iz pomožnega glagola *být* 'biti' v različnih oblikah in nedoločnika ali deležnika polnopomenskega glagola.

Velelni naklon (imperativ/rozkazovací způsob)

Velelniške oblike se v češčini tvorijo iz sedanjiške glagolske osnove v obliki 3.os.mn. s posebnim velelniškim morfemom, ki ima različici (alomorfa).

V ednini je osnovna **morfemska oblika -0** (*ber!* 'jemlji!', *pros!* 'prosi!') z **različico -i**, ki se uporablja samo zaradi lažje izgovarjave pri glagolih s končajem osnove na soglasniški sklop (*tiskni!* 'tiskaj!', *čti!* 'beri!').

Če se podstava konča na **d, t, n**, se ti soglasniki v velelniku obvezno mehčajo v **d', t', ň** (*ved-e* 'vodi': *ved'!*; *plet-e* 'plete': *plet'!*; *min-e* 'mine': *miň!*).

Če je oblika osnove v 3.os.mn. **-ej** ali **-aj** (*sázejí, dělají*), ima velelnik **vedno obliko -ej** – v nasprotju s slovenščino, ki ima pri tem tipu osnove v velelniku **-aj!**, npr. 3.os.mn. *čekaj-í: čekej!* 'čakaj!', *dívají se: dívej se* 'glej!' itn.

	<i>2sg</i>	<i>1pl</i>	<i>2pl</i>
končnice	-0, -', -i	-0, -', -ě/e	-0, -', -ě/e
brát (ber-ou)	ber-0-0	ber-0-0-me	ber-0-0-te
prosit (pros-i)	pros-0-0	pros-0-0-me	pros-0-0-te
kryt (kryj-í)	kry-j-0	kry-j-0-me	kry-j-0-te
sázet (sázej-í)	sáz-ej-0	sáz-ej-0-me	sáz-ej-0-te
dělat (dělaj-í)	děl-ej-0	děl-ej-0-me	děl-ej-0-te
vést (ved-ou)	ved'-0-0	ved'-0-me	ved'-0-te
prominout (promin-ou)	promi-ň-0	promi-ň-me	promi-ň-te
tisknout (tiskn-ou)	tisk-n-i	tisk-n-ě-me	tisk-n-ě-te
třít (tř-ou)	tř-0-i	tř-0-e-me	tř-0-e-te

Povedni sedanjik – tvorna oblika (indikativ přezenta aktiva)

Sedanjiške oblike v povednem naklonu v češčini lahko izražajo trenutno trajanje/potek dejanja ali dejanje v prihodnosti. To, kateri **čas dejanja** (v sedanjosti ali v prihodnosti) označuje formalna sedanjiška oblika, je odvisno od tega, ali gre za sedanjiško obliko **dovršnega** ali **nedovršnega** glagola. Formalno sedanjiška oblika določnega glagola vedno pomeni dejanje v prihodnjiku in tako jo tudi prevajamo. To pomeni, da v češčini oblike dovršnih glagolov nikoli ne izražajo sedanjega dejanja, npr. *udělám* 'naredil bom', *koupím* 'kupil bom', *uvařím* 'skuhal bom' itn. Sedanjiške oblike nedovršnih glagolov izražajo dejanje, ki poteka v določenem trenutku (*ted' pracuji* 'zdaj delam') ali zajema tudi določen trenutek (*lyžuji dobře* 'dobro smučam' = znam dobro smučati).

!Pozor: Glagoli, ki označujejo **premikanje**, imajo enako kot v slovenščini dve nedovršni obliki (*jít* 'iti' – *chodit* 'hoditi', *jet* 'peljati se' – *jezdit* 'hoditi', *nést* 'nesti' – *nosit* 'nositi', *vézt* 'peljati' – *vozit* 'voziti', *vést* 'peljati (za roko)' – *vodit* 'voditi (za roko)', *letět* 'leteti' – *létat*

'letati'), ki se razlikujeta po premenah v korenu besede in tudi po pomenu. Prva oblika v dvojici izraža trenutno dejanje, druga ponavljalno. Ta delitev je v češčini veliko natančnejša kot v slovenščini (npr. *Ted' jdu po chodniku.* 'Zdaj hodim po pločniku.' *Každý den chodím do školy.* 'Vsak dan hodim v šolo.' *Létám letadlem už deset let.* 'Že deset let letim z letalom.' itn.).

Oblike:

Spregatvene oblike (osebne končnice) se dodajo neposredno k sedanjiški glagolski osnovi. Ni pa nujno, da je osnovotvorni formant v vseh oblikah isti, lahko je ničti ali spremenjeni, npr. v 1.os.ed. *ber-0-u* in 3.os.mn. *ber-0-ou* je osnovotvorni formant ničti, v ostalih oblikah je *-e*, pri glagolu *sázet* je v vseh oblikah osnovotvorni formant *-í*, razen v 3.os.mn. *sáz-ej-í*, kjer je *-ej-*. Vse možne premene osnovotvornih formantov v sedanjiku so vidne iz preglednice, kjer so osnovotvorni formanti označeni z ležečo pisavo:

	<i>1sg</i>	<i>2sg</i>	<i>3sg</i>	<i>1pl</i>	<i>2pl</i>	<i>3pl</i>
Končnice	<i>-u, -í, -m</i>	<i>-š</i>	<i>-0</i>	<i>-me</i>	<i>-te</i>	<i>-ou, -í</i>
brát	<i>ber-0-u</i>	<i>ber-e-š</i>	<i>ber-e-0</i>	<i>ber-e-me</i>	<i>ber-e-te</i>	<i>ber-0-ou</i>
tisknout	<i>tisk-n-u</i>	<i>tisk-ne-š</i>	<i>tisk-ne-0</i>	<i>tisk-ne-me</i>	<i>tisk-ne-te</i>	<i>tisk-n-ou</i>
krýt	<i>kry-j-i/-u</i>	<i>kry-je-š</i>	<i>kry-je-0</i>	<i>kry-je-me</i>	<i>kry-je-te</i>	<i>kry-j-ou/-í</i>
prosít	<i>pros-í-m</i>	<i>pros-í-š</i>	<i>pros-í-0</i>	<i>pros-í-me</i>	<i>pros-í-te</i>	<i>pros-0-í</i>
sázet	<i>sáz-í-m</i>	<i>sáz-í-š</i>	<i>sáz-í-0</i>	<i>sáz-í-me</i>	<i>sáz-í-te</i>	<i>sáz-ej-í</i>
dělat	<i>děl-á-m</i>	<i>děl-á-š</i>	<i>děl-á-0</i>	<i>děl-á-me</i>	<i>děl-á-te</i>	<i>děl-aj-í</i>

2,3sg in 1,2pl: Po ena osebna končnica za vse glagole obstaja v 2. in 3.os.ed. (v 3.os. je ničta) ter v 1. in 2.os.mn. Ravno tako ostaja osnovotvorni formant v teh oblikah pri vseh glagolih brez sprememb.

1sg in 3pl: Glagoli z osnovotvornim samoglasnikom *-í-* (npr. *prosí*) ali *-á-* (npr. *dělá*) imajo v 1. os. ed. vedno osebno končnico *-m*, v 3. os. mn. pa končnico *-í* (in razširjeni osnovotvorni formant: z *-í-* na *-ej-*, z *-á-* na *-aj-*).

Glagoli z osnovotvornimi formanti *-e-* (npr. *bere*), *-ne-* (npr. *tiskne*) imajo v 1.os.ed. samo končnico *-u* ter v 3.os.mn. *-ou* in osnovotvorni formant brez *-e-* (*ber-0-u/ber-0-ou* ali *tisk-n-u/tisk-n-ou*).

Glagoli z osnovo *-je-* (npr. *kryje*) imajo dvojnico v 1.os.ed. *-i/-u* (npr. *kry-j-i/kry-j-u*) in v 3.os.mn. *-í/-ou* (npr. *kry-j-í/kry-j-ou*) ter osnovotvorni formant brez *-e-*. Obliki *kryju* oziroma *kryjou* sta običajni v govornih oblikah knjižnega jezika, medtem ko v pisni raje uporabljamo oblike *kryji/kryjí*.

4.7.3 Tvorba zloženih/analitičnih oblik (*tvoření analytických tvarů*)

V češčini se zložene glagolske oblike povednega prihodnjika, povednega preteklika in predpreteklika, sedanjega in preteklega pogojnika ter opisne trpne spregatve tvorijo iz osebnih oblik glagola *být* in nekatere iz neosebniških oblik – nedoločnika, opisnega deležnika in preteklega deležnika.

4.7.3.1 Analitične oblike z nedoločnikom: povedni prihodnjik

Glagolske oblike s pomenom prihodnjika se v češčini tvorijo odvisno od vida glagola. Dovršni glagoli izražajo prihodnost s formalno sedanjiškimi oblikami.

Pri nedovršnih glagolih so prihodnjiške oblike zložene iz prihodnjika pomožnega glagola *být* 'biti' (*budu, budeš, bude, budeme, budete, budou*) in nedoločnika polnopomenskega glagola. Npr. prihodnjiške oblike glagola *prodávat* 'prodajati' so: *budu prodávat, budeš prodávat, bude prodávat, budeme prodávat, budete prodávat, budou prodávat*.

Odnos med **sedanjiškimi in prihodnjiškimi** oblikami:

Nedovršni glagoli izražajo dejanje v sedanjiku. Nepoudarjeni in nezaznamovani prihodnjik je tvorjen iz dovršnega glagola, katerega pomen ustreza pomenu nedovršnega. Zloženi prihodnjik določenega nedovršnega glagola se uporablja kot poudarjanje dolgega poteka ali ponavljanja dejanja. Pri nekaterih glagolih je situacija v slovenščini enaka kot v češčini, npr. *vařím* 'kuham', ampak v prihodnjiku je nevtralna oblika tako v češčini kot tudi v slovenščini iz nedovršnega glagola s skoraj enakim pomenom: *uvařím* 'skuhal bom'. Vendar to v slovenščini ne velja za vse glagole, zato je treba v češčini posebej paziti na to razliko v pomenu prihodnjika dovršnih in nedovršnih glagolov. V sledeči tabeli je nekaj praktičnih primerov s prevodi v slovenščino.

<i>Glagol (nedov.) – sedanjik</i>	<i>Nevtralni prihodnjik (iz ustreznega dovršnega glagola – forma sed.)</i>	<i>Prihodnjik, ki poudarja ponavljanje ali potek</i>
<i>kupuji/u</i> 'kupujem'	<i>koupím</i> 'kupil bom'	<i>budu kupovat</i> 'kupoval bom'
<i>nakupuji</i> 'nakupujem'	<i>nakoupím</i> 'nakupil bom'	<i>budu nakupovat</i> 'nakupoval bom'
<i>říkám</i> 'govorim'	<i>řeknu</i> 'rekel bom'	<i>budu říkat</i> 'govoril bom'
<i>sedím</i> 'sedim'	<i>sednu (si)</i> 'sedel bom'	<i>budu sedět</i> 'sedel bom'
<i>dělám</i> 'delam'	<i>udělám</i> 'naredil bom'	<i>budu dělat</i> 'delal bom'
<i>píšu/i</i> 'pišem'	<i>napíšu/i</i> 'napisal bom'	<i>budu psát</i> 'pisal bom'
<i>prosím</i> 'prosim'	<i>poprosím</i> 'prosil bom'	<i>budu prosit</i> 'prosil bom'

Kot je razvidno iz razpredelnice, so češki glagoli z enakim ali skoraj enakim pomenom in z vidsko razliko povezani v nekakšne dvojice glede na izražanje sedanjega in enkratnega ter večkratnega prihodnjega dejanja. Sedanje in večkratno (ali dalj časa trajajoče) dejanje v prihodnosti izraža nedovršni glagol, enkratno dejanje v prihodnosti pa dovršni. Tako nastajajo **dvojice dovršnih in nedovršnih** glagolov (najprej je navedena nedovršna oblika, zatem dovršna). Prevodi dovršnih oblik v slovenščino so dodani samo v nedoločniku, kar ne pomeni, da bi bil prevod enak, če češki glagol uporabimo v prihodnjiku – glejte razpredelnico zgoraj), npr. *psát* 'pisati' – *napsat* 'napisati': 3.os.ed. sedanjika *píše*: 3.os.ed. prihodnjika *napiše*, in še npr.:

<i>brousit</i> 'brusiti' – <i>nabrousit</i> 'nabrusiti': <i>brousi</i> : <i>nabrousí</i>	<i>péct</i> 'pečti' – <i>upéct</i> 'spečiti': <i>peče</i> : <i>upeče</i>
<i>číst</i> 'brati' – <i>přečíst</i> 'prebrati': <i>čte</i> : <i>přečte</i>	<i>plést</i> 'plesti' – <i>uplést</i> 'splesti': <i>plete</i> : <i>uplete</i>
<i>házet</i> 'metati' – <i>hodít</i> 'vreči': <i>házi</i> : <i>hodí</i>	<i>prát</i> 'prati' – <i>vyprat</i> 'oprati': <i>pere</i> : <i>vypere</i>
<i>hnít</i> 'gniti' – <i>zhnít</i> 'zgniti': <i>hnije</i> : <i>zhnije</i>	<i>prát</i> 'želeči' – <i>poprát</i> 'zaželeči': <i>přeje</i> : <i>popřeje</i>
<i>hřát</i> 'greti' – <i>zahřát</i> 'ogreti/segreti': <i>hřeje</i> : <i>zahřeje</i>	<i>ptát</i> se 'spraševati' – <i>zeptat</i> se 'vprašati': <i>ptá se</i> : <i>zeptá se</i>
<i>kazít</i> 'kvariti' – <i>zkazít</i> 'pokvariti': <i>kazí</i> : <i>zkazí</i>	<i>schnout</i> 'sušiti se' – <i>uschnout</i> 'posušiti se': <i>schne</i> : <i>uschne</i>
<i>klečét</i> 'klečati' – <i>kleknout</i> 'klekniti': <i>klečí</i> : <i>klekne</i>	<i>sít</i> 'sejati' – <i>zasít</i> 'posejati': <i>seje</i> : <i>zaseje</i>
<i>klepat</i> 'trkati' – <i>zaklepat</i> 'potrkati': <i>klepe</i> : <i>zaklepe</i>	<i>smát</i> se 'smejati se' – <i>zasmát</i> se 'zasmejati se': <i>směje se</i> : <i>zasměje se</i>
<i>krást</i> 'krasti' – <i>ukrást</i> 'ukrasti': <i>krade</i> : <i>ukradne</i>	<i>stárnout</i> 'starati se' – <i>zestárnout</i> 'postarati se': <i>stárne</i> : <i>zestárne</i>
<i>ležet</i> 'ležati' – <i>lehnout</i> si 'uleči se': <i>leží</i> : <i>lehne</i>	<i>šít</i> 'šivati' – <i>ušít</i> 'sešiti': <i>šije</i> : <i>ušije</i>
<i>mazat</i> 'brisati' – <i>smazat</i> 'zbrisati': <i>maže</i> : <i>smaže</i>	<i>ukazovat</i> 'kazati' – <i>ukázat</i> 'pokazati': <i>ukazuje</i> : <i>ukáže</i>
<i>mést</i> 'pometati' – <i>zamést</i> 'pomesti': <i>mete</i> : <i>zamete</i>	<i>vracet</i> 'vračati' – <i>vrátit</i> 'vrniti': <i>vrací</i> : <i>vrátí</i>
<i>mlít</i> 'mleti' – <i>umlít</i> 'zmleti': <i>mele</i> : <i>umele</i>	<i>začínat</i> 'začenjati' – <i>začít</i> 'začeti': <i>začíná</i> : <i>začne</i>
<i>mýt</i> 'umivati' – <i>umýt</i> 'umiti': <i>myje</i> : <i>umyje</i>	<i>zamykat</i> 'zaklepati' – <i>zamknout</i> 'zakleniti': <i>zamyká</i> : <i>zamkne</i>
<i>oblékat</i> 'oblačiti' – <i>obléct</i> 'obleči': <i>obléká</i> : <i>obleče</i>	<i>zpívat</i> 'peti' – <i>zazpívat</i> 'zapeti': <i>zpívá</i> : <i>zazpívá</i>

Če pa je dovršni glagol v dvojici predponski, ga je v nekaterih primerih mogoče nadomestiti z drugim predponskim glagolom, npr. pri glagolih *lít* 'liti' – *nalít* 'naliti' je v določenem kontekstu mogoče uporabiti še izpeljanke: *vylít* 'izliti', *přilít* 'doliti', *polít* 'politi'; pri glagolu *krýt* 'kriti' – *pokrýt* 'pokriti' so možne še dovršne oblike *přikrýt* 'pokriti', *ukrýt* 'skriti/prikriti' ipd. V sodobnem jeziku pa se k tem predponskim dovršnikom pogosto tvorijo novi nedovršniki (npr. *pokrývat*, *přikrývat*, *skrývat* itn.).

Pozorni moramo biti pri razumevanju in prevajanju nekaterih slovenskih glagolov, ki imajo sicer oblike, podobne češkemu glagolu, razlikujejo pa se po vidu. Na primer glagoli '**plačati**' *zaplatit* (*Zaplatím*. 'Plačam.' *Zaplatím ti to zítra*. 'To ti bom jutri plačal.' – nedovršno: *Platím za to celý život*. 'Za to plačujem vse življenje. '), '**končati**' *končit* (*Končím*. 'Končujem.' *Skončím za deset minut*. 'Končal bom v desetih minutah.' – *Už dlouho končím tu záležitost*.

'Že dolgo končujem to zadevo.'). **'zmagati'** *zvitězit* (*Vítězím*. 'Zmagujem.' *Příště zvitězím*. 'Naslednjíč bom zmagal.' – *Pravidelně na těchto závodech vítězím*. 'Na tem tekmovanju redno zmagujem.'). **'javiti se'** *zavolat/přihlásit se* (*Hlásím se dobrovolně*. 'Javljam se prostovoljno.' – *přihlásím se dobrovolně* 'Javil se bom prostovoljno.) idr.

IZJEME: Glagoli, ki označujejo **stanje** (npr. *bydlet* 'stanovati', *žít* 'živeti', *slušet* 'pristajati', *lhát* 'lagati' ipd.), nimajo ustreznih dovršnih oblik. **Modalni** glagoli imajo vedno samo nedovršno obliko, zato je prihodnjik vedno zložen: *mocht* 'moči': *budu moct*, *chtít* 'hoteti': *budu chtít*, *muset* 'morati': *budu muset*.

Glagoli premikanja: V brezpredponski obliki so nedovršni, imajo pa posebne nezložene oblike prihodnjika, ki se tvorijo s predpono *po-*. Prihodnjik z oblikotvorno predpono *po-* se tvori samo iz glagolov, ki označujejo potek, in ne ponavljajno premikanje: *jít* 'iti': *jde* 'gre': *půjde* 'šel bo', *jet* 'peljati se': *jede* 'pelje se': *pojede* 'peljal se bo', *vězt* 'peljati (s prevoznim sredstvom)': *veze* 'pelje': *poveze* 'peljal bo', *věst* 'voditi/peljati (za roko)': *vede* 'vodi': *povede* 'vodil bo', *něst* 'nesti': *nese* 'nese': *ponese* 'nesel bo', *letět* 'leteti': *letí* 'leti': *poletí* 'letel bo', *lězt* 'plezati/plaziti se': *leze* 'pleza': *poleze* 'plezal bo', *táhnout* 'vleči': *táhne* 'vleče': *potáhne* 'vlekel bo', *těct* 'teči (o tekočini)': *teče* 'teče': *poteče* 'tekkel bo', *plavat* 'plavati': *plave* 'plava': *poplave* 'plaval bo', *kvěst* 'cveteti': *kvete* 'cveti': *pokvete* 'cvetel bo'.

4.7.3.2 Analitične oblike z opisnim deležnikom: povedni preteklik in predpreteklik, sedanji in pretekli pogojniki

Povedni tvorbi preteklik in predpreteklik (*indikativ préterita a antepreterita*)

Pretekliške oblike povednega naklona se v češčini tvorijo enako kot v slovenščini s tvornim opisnim deležnikom na *-l* polnopomenskega glagola, ki mu dodajamo končnice moškega (*-o*), ženskega (*-a*) in srednjega (*-o*) spola, v 1. in 2. os. pa še sedanjik pomožnega glagola *být* 'biti': *jsem, jsi, o, jsme, jste, o*. V nasprotju s slovenščino se v 3. os. ed. in mn. preteklika oblika pomožnega glagola ne dodaja. Zato so pretekliške oblike npr. glagola *jít* 'iti' takšne:

	<i>sg: M</i>	<i>F</i>	<i>N</i>	<i>pl: Mž</i>	<i>Mn+F</i>	<i>N</i>
1.os.	<i>šel jsem</i>	<i>šla jsem</i>	<i>šlo jsem</i>	<i>šli jsme</i>	<i>šly jsme</i>	<i>šla jsme</i>
2.os.	<i>šel jsi</i>	<i>šla jsi</i>	<i>šlo jsi</i>	<i>šli jste</i>	<i>šly jste</i>	<i>šla jste</i>
3.os.	<i>šel</i>	<i>šla</i>	<i>šlo</i>	<i>šli</i>	<i>šly</i>	<i>šla</i>

Oblika preteklega deležnika se vedno ujema z osebkom v številu in spolu.

!Pozor: V množinskih oblikah moramo paziti na pravopis *i-y*. Če je osebek v celoti ali en njegov člen moškega spola s kategorijo živosti, je končnica deležnika vedno *-i*: *Muži se*

dívali na televizi. 'Moški so gledali televizijo.' *Ženy a muži přišli pozdě.* 'Moški in ženske so prišli pozno.' Če je povedek samo ženskega spola, se v deležniku piše *-y*: *Ženy nakupovaly.* 'Ženske so nakupovale.' Ipsilon sicer lahko pišemo tudi v primeru, če je v mešanem osebku osebek ženskega spola na zadnjem mestu, vendar je tudi v tem primeru veliko pogostejši deležnik s končnico *-i* (glejte zgoraj): *Muži, děti a ženy se procházely/i.* 'Moški, otroci in ženske so se sprehajali.'

Če je povedek srednjega spola, je končnica deležnika v množini *-a*: *Auta rychle jezdila.* 'Avti so hitro vozili.'

Predpreteklik (*předminulý čas/antepreteritum*)

Predpretekliške oblike so v sodobni češčini dokaj redke. Gre za glagolsko obliko, zloženo iz preteklika in preteklega tvornega deležnika glagola *být* 'biti' v vseh treh spolih: *byl-0*, *byl-a*, *byl-o* v ednini in *byl-i*, *byl-y*, *byl-a* v množini. Predpretekliške oblike glagola *jít* 'iti' so torej:

	<i>sg: M</i>	<i>F</i>	<i>N</i>	<i>pl: Mž</i>	<i>Mn+F</i>	<i>N</i>
1.os.	<i>byl jsem šel</i>	<i>byla jsem šla</i>	<i>bylo jsem šlo</i>	<i>byli jsme šli</i>	<i>byly jsme šly</i>	<i>byla jsme šla</i>
2.os.	<i>byl jsi šel</i>	<i>byla jsi šla</i>	<i>bylo jsi šlo</i>	<i>byli jste šli</i>	<i>byly jste šly</i>	<i>byla jste šla</i>
3.os.	<i>byl šel</i>	<i>byla šla</i>	<i>bylo šlo</i>	<i>byli šli</i>	<i>byly šly</i>	<i>byla šla</i>

Pogojni naklon – sedanj in pretekli (*způsob podmiňovací – přítomný a minulý čas*)

Pogojni naklon izraža možnost oziroma nemožnost uresničitve določenega dejanja. **Sedanjšike** oblike pogojnika so sestavljene iz opisnega preteklega deležnika na *-l* in posebnih pogojnih oblik glagola *být* 'biti', ki so za vsako osebo različne (v nasprotju s slovenskimi, kjer se uporablja samo oblika *bi* za vse osebe): *bych*, *bys*, *by*, *bychom*, *byste*, *by*.

Oblike glagola *jít* 'iti' v pogojniku so naslednje:

	<i>sg: M</i>	<i>F</i>	<i>N</i>	<i>pl: Mž</i>	<i>Mn+F</i>	<i>N</i>
1.os.	<i>šel bych</i>	<i>šla bych</i>	<i>šlo bych</i>	<i>šli bychom</i>	<i>šly bychom</i>	<i>šla bychom</i>
2.os.	<i>šel bys</i>	<i>šla bys</i>	<i>šlo bys</i>	<i>šli byste</i>	<i>šly byste</i>	<i>šla byste</i>
3.os.	<i>šel by</i>	<i>šla by</i>	<i>šlo by</i>	<i>šli by</i>	<i>šly by</i>	<i>šla by</i>

Če je v obliki pogojnika refleksivni glagol, je treba paziti na obliko 2. os. ed., kjer refleksivni morfem prevzame končnico pomožnega glagola *-s*. Spregatev je naslednja (npr. glagol *zeptat se* 'vprašati'):

1sg: *zeptal/-a/-o bych se*

1pl: *zeptal-i/-y/-a bychom se*

2sg: *zeptal/-a/-o by ses*

2pl: *zeptal-i/-y/-a byste se*

3sg: *zeptal/-a/-o by se*

3pl: *zeptal-i/-y/-a by se*

Pretekliške oblike pogojnika so sestavljene iz oblike sedanjega pogojnika s tvornim preteklim deležnikom pomožnega glagola *být* 'biti': *byl*, *-a*, *-o* v ednini in *byl-i*, *-y*, *-a* v množini.

	<i>sg: M</i>	<i>F</i>	<i>N</i>	<i>pl: Mž</i>	<i>Mn+F</i>	<i>N</i>
1.os.	<i>byl bych šel</i>	<i>byla bych šla</i>	<i>bylo bych šlo</i>	<i>byli bychom šli</i>	<i>byly bychom šly</i>	<i>byla bychom šla</i>
2.os.	<i>byl bys šel</i>	<i>byla bys šla</i>	<i>bylo bys šlo</i>	<i>byli byste šli</i>	<i>byly byste šly</i>	<i>byla byste šla</i>
3.os.	<i>byl by šel</i>	<i>byla by šla</i>	<i>bylo by šlo</i>	<i>byli by šli</i>	<i>byly by šly</i>	<i>byla by šla</i>

4.7.3.3 Analitične oblike s preteklim deležnikom: opisna trpna/pasivna spregatev (*opisná trpná konjugace*)

Trpne oziroma pasivne oblike so v češčini vedno sestavljene iz trpnega oziroma pasivnega deležnika in pomožnega glagola *být* 'biti' v različnih oblikah (odvisno od časa in naklona):

Povedni naklon:

sedanji: *jsem nesen-0/-a/-o: jsi nesen-0/-a/-o: je nesen-0/-a/-o:*

jsmе nesen-i/-y/-a: jstе nesen-i/-y/-a: jsou nesen-i/-y/-a;

prihodnji: *budu nesen-0/-a/-o: budeš nesen-0/-a/-o: bude nesen-0/-a/-o:*

budeme nesen-i/-y/-a: budete nesen-i/-y/-a: budou nesen-i/-y/-a;

pretekli: *1sg: byl jsem nesen, byla jsem nesena, bylo jsem neseno*

2sg: byl jsi nesen, byla jsi nesena, bylo jsi neseno

3sg: byl nesen, byla nesena, bylo neseno

1pl: byli jsme neseni, byly jsme neseny, byla jsme nesena

2pl: byli jste neseni, byly jste neseny, byla jste nesena

3pl: byli neseni, byly neseny, byla nesena

Velelni naklon:

bud' nesen-0/-a/-o: bud'me nesen-i/-y/-a: bud'te nesen-i/-y/-a.

Pogojni naklon:

sedanji: *1sg: byl bych nesen, byla bych nesena, bylo bych neseno*

2sg: byl bys nesen, byla bys nesena, bylo bys neseno

3sg: byl by nesen, byla by nesena, bylo by neseno

1pl: byli bychom neseni, byly bychom neseny, byla bychom nesena

2pl: byli byste neseni, byly byste neseny, byla byste nesena

3pl: *byli by nesení, byly by neseny, byla by nesena*

pretekli: 1sg: *byl bych býval nesen, byla bych bývala nesena, bylo bych bývalo neseno*

2sg: *byl bys býval nesen, byla bys bývala nesena, bylo bys bývalo neseno*

3sg: *byl by býval nesen, byla by bývala nesena, bylo by bývalo neseno*

1pl: *byli bychom bývali nesení, byly bychom bývaly neseny, byla bychom bývala nesena*

2pl: *byli byste bývali nesení, byly byste bývaly neseny, byla byste bývala nesena*

3pl: *byli by bývali nesení, byly by bývaly neseny, byla by bývala nesena*

Nedoločne oblike:

Deležje – sedanje: *jsa nesen: jsouc nesena/neseno: jsouce nesení/neseny/nesena; preteklo: byv (při)nesen: byvši (při)nesena/-o: byvše (při)nesení/-y/-a;*

Nedoločnik: sg.: *být nesen-0/-a/-o* pl.: *být nesen-i/-y/-a*

Refleksivni trpnik

Trpna oblika 3. osebe se pri nekaterih prehodnih glagolih lahko izrazi tudi z refleksivno obliko glagola z morfemom *se* (glejte tudi 5.1.1.1 – refleksivni trpnik): *dům se staví* 'hiša se gradi', *oběd se jí* 'kosilo se je' ipd.

4.7.4 Nikalne glagolske oblike (*tvary záporných sloves*)

V nasprotju s slovenščino se nikalni morf *ne-* pripne h glagolu v obliki predpone in tako z glagolom tvori grafično in ritmično enoto (npr.: *nekupuji* 'ne kupujem', *neznám* 'ne poznam', *nepospíchám* 'ne hitim').

V zloženih glagolskih oblikah (s pomožnim glagolom *biti*) v češčini vedno zanikamo polnopomenski glagol:

- v **pretekliku** in oblikah **pogojnika** se nikalna predpona doda polnopomenskemu glagolu: *neudělal jsem* 'nisem naredil', *nepřišli* 'niso prišli', *neřekl bych* 'ne bi rekel', *nezeptali byste se* 'ne bi vprašali', *byl bych o tom nemluvil* 'ne bi bil o tem govoril' itd. (v slovenščini se nikalna predpona doda pomožnemu glagolu);
- v **zloženem prihodnjiku** in **ostalih zloženih oblikah** predpona *ne-* preide k pomožnemu glagolu *být* 'biti' (*nepracuji* 'ne delam', ampak: *nebudu pracovat* 'ne bom delal', *nebudeš pracovat* 'ne boš delal', *nebude pracovat* 'ne bo delal', *nebudeme pracovat* 'ne bomo delali', *nebudete pracovat* 'ne boste delali', *nebudou pracovat* 'ne bodo delali').

4.7.5 Pregled glagolskih oblik

Glagolske oblike delimo po naklonu in času, v češkem glagolskem sistemu pa je izjemno pomemben tudi vid. Zato navajamo primere glagolskih oblik dovršnega in nedovršnega glagola hkrati. Npr. nedovršni glagol *dělat* 'delati' in dovršni *udělat* 'narediti':

TVORNÍ		povedni	pogojni	velelni
prihodnjik –	nedov.	budu dělat	–	–
	dov.	udělám	–	–
sedanjik –	nedov.	dělám	dělal bych	dělej!
	dov.	–	udělal bych	udělej!
preteklik –	nedov.	dělal jsem	byl bych dělal	–
	dov.	udělal jsem	byl bych udělal	–
predpreteklik –	nedov.	byl jsem dělal	byl bych býval dělal	–
	dov.	byl jsem udělal	byl bych býval udělal	–
TRPNÍ				
prihodnjik –	nedov.	bude dělán	–	–
	dov.	bude udělán	–	–
sedanjik –	nedov.	je dělán	byl by dělán	buď dělán!
	dov.	je udělán	byl by udělán	buď udělán!
preteklik –	nedov.	byl dělán	byl by býval dělán	–
	dov.	byl udělán	byl by býval udělán	–
predpreteklik –	nedov.	–	byl by býval byl dělán	–
	dov.	–	byl by býval byl udělán	–

4.7.6 Razvrščanje glagolov v vrste (*třídění sloves do slovesných tříd*)

Po različnih načinih (končnicah, premenah v podstavi ipd.) tvorjenja oblik razvrščamo glagole v štirinajst tipov (za vsak tip obstaja vzorec – imamo torej štirinajst glagolskih vzorcev).

Za lažje prepoznavanje oblikotvornih tipov glagolov jih najprej razvrščamo po tipu sedanjiške osnove v **pet vrst** (*pět tříd*). Znotraj posameznih vrst razvrščamo glagole po nedoločniški (oziroma pretekliški) osnovi v glagolske tipe, za katere imamo vzorce. V tabeli so prikazane glagolske vrste, vzorci, povsod je označena bodisi sedanjiška bodisi nedoločniška (pretekliška) osnova:

<i>vrsta/sed.osn.</i>	<i>sedanjiška</i>	<i>pretekliška</i>	<i>deležnik -n/-t</i>	<i>nedoločnik</i>
1. -e	nes-e-0	nes-0-l	nes-e-n	nést
	peč-e-0	pek-0-l	peč-e-n	péct (arh. péci)
	ber-e-0	br-a-l	br-á-n	brát
	maž-e-0	maz-a-l	maz-á-n	mazat
	tř-e-0	tř-e-l	tř-e-n	třít
2. -ne	tisk-ne-0	tisk-0-l	tišt-0-ěn/tisk-nu-t	tisknout
	mi-ne-0	mi-nu-l	mi-nu-t	minout
	zač-ne-0	zač-a-l	zač-a-t	začít
3. -je	kry-je-0	kry-0-l	kry-0-t	krýt
	kupu-je-0	kup-ov-a-l	kup-ov-á-n	kupovat
4. -í	pros-í-0	pros-i-l	proš-0-en	prosit
	trp-í-0	trp-ě-l	trp-ě-n	trpět
	sáz-í-0	sáz-e-l	sáz-e-n	sázet
5. -á	děl-á-0	děl-a-l	děl-á-n	dělat

1. vrsta (1. třída):

Vzorec NESE (nedoločnik: *nést*)

K temu vzorcuro sodijo pogosto uporabljane in besedotvorno stare besede (iz najstarejše plasti besednega zaklada). Zato se pri njih pojavlja veliko nepravilnosti in glasoslovnih premen v podstavi. Novotvorjenih glagolov pri tem oblikotvornem tipu ni. Vanj sodijo glagoli, ki imajo sedanjiško osnovo *-e* in ničto nedoločniško osnovo ter **premene** v korenskem samoglasniku (pri vsakem glagolu navajamo oblike: 3.os.ed.sed., nedoločnik, pretekli deležnik (na *-l* in *-n/-t*): *pas-e*: *pás-t* 'pasti (krave)': *pásl*: *pasen*, *třes-e*: *třás-t* 'tresti': *třásl*: *třesen*, *lez-e*: *léz-t* 'plezati/lezti': *lezl*: (*na*)*lezen*, *vez-e*: *véz-t* 'peljati': *vezl*: *vezen*, *zeb-e*: *zábs-t* 'zestiti': *zábl*: 0. Pri glagolih s končajem korena v sedanjiku na *-t* ali *-d* se ta v nedoločniku spremeni v *-s* (podobno kot v slovenščini): *krad-e*: *krás-t* 'krasti': *kradl*: *kraden*, *met-e*: *més-t* 'mesti': *metl*: *meten*, *ved-e*: *vés-t* 'voditi': *vedl*: *veden*, *čt-e*: *čts-t* 'brati': *četl*: *čten*, *rost-e*: *rús-t* 'rasti': *rosl*: 0.

Oblike:

Sedanjik, povedni nakl.: *nesu*: *neseš*: *nese*: *neseme*: *nesete*: *nesou*

Velelnik: *nes*: *nesme*: *neste*; *krad*: *kradme*: *kradte*; *čti*: *čtíme*: *čtíte*

Deležje – sedanje: *nese*: *nesouc*: *nesouce*; **preteklo**: (*při*)*nes*: (*při*)*nesši*: (*při*)*nesše*

Pretekli deležnik – tvorni: *nesl*; *trpni*: *nesen*

Vzorec PEČE (nedoločnik: péct)

K temu vzorcu sodi majhno število pogosto uporabljanih glagolov (in predponskih izpeljank), ki imajo nedoločnik na *-ct*, premeno v korenskem samoglasniku in mehčanje zadnjega soglasnika podstave: *peč-e: péct-t* 'peči': *pekl: pečen*; *tluč-e: tlouct-t* 'tolči': *tlou-kl: tlučen*; *teč-e: téct-t* 'teči': *tekl: (o)tečen*; *vleč-e: vléc-t* 'vleči': *vlekl: vlečen*; *můž-e: moc-t* 'moči': *mohl: 0*.

Oblike:

Nedoločnik: ta tip glagolov ima arhaične dvojnice nedoločnika na *-ci* (te oblike poznamo tudi v slovenščini – prim. peči, teči, vleči itn.), ki so v pisni obliki knjižnega jezika še vedno v rabi, v govorjeni obliki pa prevladuje končaj *-ct*: *péct/péci, tlouct/tlouci, téct/téci, vléct/vléci, moc/moci*

!Pozor: Glagol *moc/moci* ima v sedanjiku dvojnice v **1sg**: *můžu/mohu* in **3pl**: *můžou/mohou*, pri čemer so oblike s premeno korenskega samoglasnika (tukaj na prvem mestu) bolj običajne v govorjenem jeziku, medtem ko v pisnem prevladujejo oblike brez premene.

Sedanjik, povedni nakl.: *peču: pečeš: peče: pečeme: pečete: pečou*

Velelnik: *peč: pečme: pečte*

Deležje – sedanje: *peka: pekouc: pekouce; preteklo*: *(u)pek: (u)pekši: (u)pekše*

Pretekli deležnik – tvorni: *pekl; trpni: pečen*

Vzorec BERE (nedoločnik: brát)

V ta vzorec sodi osemnajst zelo pogostih glagolov (in njihove predponske izpeljanke). Enozložni (v nedoločniku) glagoli imajo nedoločniško osnovo *-á-* in nekateri tudi alternacijo korenskega samoglasnika *e-0*: *ber-e: br-á-t* 'jemati': *bral: brán, der-e: dr-á-t* 'odirati': *dra-l: drá-n, per-e: pr-á-t* 'prati': *pral: prán, žer-e: žr-á-t* 'žreti': *žral: žrán, stel-e: stl-á-t* 'postiljati': *stlal: stlán, žen-e: hn-á-t* 'gnati': *hnal: hnán, cp-e: cp-á-t* 'riniti, basati': *cpal: cpán, rv-e: rv-á-t* 'trgati/ruvati': *rval: rván, řv-e: řv-á-t* 'rjoveti': *řval: 0, štv-e: štv-á-t* 'preganjati': *štvál: štván, zv-e: zv-á-t* 'vabiti': *zval: zván*.

Večzložni glagoli alternacije korenskega samoglasnika nimajo, nedoločniška osnova je *-a-*: *cháp-e: cháp-a-t* 'dojemati, razumeti': *chápal: chápán, chráp-e: chráp-a-t* 'smrčati': *chrápal: 0, hrab-e: hrab-a-t* 'grebsti, kopati', *hrabal: hrabán, klam-e: klam-a-t* 'goljufati': *klamal: klamán, lám-e: lám-a-t* 'lomiti': *lámal: lámán, plav-e: plav-a-t* 'plavati': *plaval: (plaván)*.

Oblike:

Dvozložni glagoli, ki pripadajo temu tipu, prehajajo v peto vrsto (vzorec DĚLAT). Oblike preteklega deležja in preteklih deležnikov (tvornega in trpnega) so enake pri obeh oblikoslovnih tipih. V sedanjiku se uporabljajo oblike po vzorcu BRÁT, **velelniške** oblike pa ustrezajo oblikam po vzorcu DĚLAT (pri nekaterih glagolih kot dvojnica, pri drugih kot

edina možnost): *0/chápej!, 0/chrápej! hrab/hrabej! (ne)klam/klamej! (ne)lam/lámej! plav/plavej!* Podobna situacija je pri oblikah **sedanjega deležja**, ki se tvorijo po vzorcu DĚLAT: *chápage, chápagej, chápage; chrápaje, chrápajíc, chrápajíce; hrabaje, hrabajíc, hrabajíce; klamaje, klamajíc, klamajíce; lámaje, lámajíc, lámajíce; plavaje, plavajíc, plavajíce.*

Sedanjik, povedni nakl.: *beru: bereš: bere: bereme: berete: berou*

Velelnik: *ber: berme: berte; žeň: žeňme: žeňte; cpi: cpěme: cpěte*

Deležje – sedanje: *bera: berouc: berouce; preteklo: (se)brav: (se)bravši: (se)bravše*

Pretekli deležnik – tvorni: *bral; trpni: brán*

Vzorec MAŽE (nedoločnik: *mazat*)

Glagoli, ki pripadajo temu vzorcu, imajo enake oblike kot vzorec BRÁT. Če se koren konča na **h, k, z, s, n**, se ti soglasniki v oblikah s sedanjiško podstavo mehčajo v **ž, č, ž, š, ň**. Sem sodi deset zelo frekventnih glagolov: *maž-e: maz-a-t 'brisati': mazal: mazán, lž-e: lh-á-t 'lagati': lhal: (obe)lhán, pláč-e: plak-a-t 'jokati': plakal: (o)plakán, váž-e: váz-a-t 'vezati': vázal: vázán, skáč-e: skák-a-t 'skakati': skákal: skákán, piš-e: ps-á-t 'pisati': psal: psán, káž-e: kázat 'pridigati': kázal: kázán; ter nekoliko arhaični: táž-e se: táz-a-t se 'vprašati': tázal se: tázán, stůn-ě: ston-a-t 'bolehati': stonal: 0, šl-e: sl-á-t 'pošiljati': slal: (po)slán – sodobna češčina uporablja glagol *pošl-e: posl-a-t 'poslati': poslal: poslán.**

Oblike:

1sg, 3pl: V sedanjiku obstaja v teh oblikah dvojnica *-u/-i* in *-ou/-í*. Prva končnica je v sodobni češčini bolj običajna, v zbornem jeziku se včasih še uporablja variantna končnica *-i* v 1. os. ed. in *-í* v 3. os. mn.

Podobno kot pri dvozložnih glagolih po vzorcu BRÁT imajo tudi nekateri glagoli, ki sodijo k vzorcu MAZAT, dvojnice **velelniških** oblik po vzorcu DĚLAT: *plač/plakej! važ/vážej! (ne)skač/skákej! 0/stonej!* Podobna situacija je pri oblikah **sedanjega deležja**, ki se pri določenih glagolih tvorijo po vzorcu DĚLAT: *mazaje, mazajíc, mazajíce; plakaje, plakajíc/plačíc, plakajíce/plačíce; vázaje, vázajíc, vázajíce; skákaje, skákajíc, skákajíce.*

Sedanjik, povedni nakl.: *maž-u/-i: mažeš: maže: mažeme: mažete: maž-ou/-í*

Velelnik: *maž: mažme: mažte; lži: lžeme: lžete; piš: pišme: pište*

Deležje – sedanje: *maže: mažíc: mažíce, piše: pišíc: pišíce; preteklo: (s)mazav: (s)mazavši: (s)mazavše*

Pretekli deležnik – tvorni: *mazal; trpni: mazán*

Vzorec TŘE (nedoločnik: *třít*)

V to skupino sodi nekaj pogosto uporabljanih glagolov s končajem korena *-ř* in nedoločniško osnovo *-í*: *dř-e: dř-i-t 'drgniti': dřel: dřen, mř-e: mř-í-t 'mreti': mřel: 0, př-e se: př-í-t se 'prepirati se': přel se: 0 (opř-e: opř-i-t 'nasloniti, opreti': opřel: opřen), prostř-e: prostř-í-t*

'pogniti (mizo)': *prostřel: prostřen, tř-e: tř-i-t 'treti': třel: třen, vř-e: vř-i-t 'vreti': vřel: 0 (zavř-e: zavř-i-t 'zapreti': zavřel: zavřen), mel-e: ml-i-t 'mleti': mlel: 0.*

Oblike:

So pravilne, brez dvojnic in premen.

Sedanjik, povedni nakl.: *třu: třeš: tře: třeme: třete: třou*

Velelnik: *tři: třeme: třete, mel: melme: melte*

Deležje – sedanje: *tra: trouc: trouce; preteklo: (se)třev: (se)třevši: (se)třevše*

Pretekli deležnik – tvorni: *třel; trpni: třen*

2. vrsta (2. třída):

Vzorec TISKNE (nedoločnik: tisknout)

Ta oblikoslovni glagolski tip zajema veliko število večinoma izpeljanih glagolov, pogosto pa vanj prehajajo tudi novotvorjeni češki glagoli. Sem sodijo glagoli, ki imajo sedanjiško osnovo *-ne-* (npr. *tiskne*) in pretekliško ničto osnovo (npr. *tisk-0-l*) – vsi glagoli, izpeljani s pripono *-nout* (glejte 3.5.2, 3.5.3, 3.5.7): *klek-ne: klek-nout 'klekniti': klekl: kleknut, dotk-ne: dotk-nout se 'dotakniti se': dotkl/dotknul: dotčen/dotknut, mrz-ne: mrznout 'zmrzovati': mrzl/mrznul, (z)mrznut, bod-ne: bod-nout 'pičiti': bodl/bodnul: bodnut, stoup-ne: stoup-nout 'stopiti; narasti, zvišati se': stoupl: (stoupnut), leh-ne: leh-nout 'leči': lehl: (lehnut), sed-ne: sed-nout 'sesti': sedl, (sednut), bled-ne: bled-nout 'bledeti': bledl: 0, hub-ne: hub-nout 'hujšati': hubl, (hubnut), lesk-ne se: lesk-nout se 'bleščati se': leskl, 0, kous-ne: kous-nout 'ugrizniti': kousl, kousnut idr.*

Oblike:

Trpni pretekli deležnik: Pri nekaterih (večinoma neizpeljanih) glagolih prihaja v trpnem preteklem deležniku do mehčanja zadnjega soglasnika podstave in pogostih samoglasniških alternacij v podstavi (*k v č, ch v š, h v ž, sk v št*): *tisknout: tištěn, táhnout 'vleči': tažen, zapráhnout 'vpreči': zapražžen, střihnout 'odrezati (s škarjami)': střižžen, (u)trhnout 'odtrgati': (u)tržžen, zdvihnout 'dvigniti': zdvižen, dosáhnout 'doseči': dosažen, zasáhnout 'zadeti': zasažen, nadchnout 'navdihniti': nadšžen, zamknout 'zakleniti': zamčžen, oblékhnout 'obleči': oblečžen, vyřknout 'izreči': vyřčžen.*

V sodobni češčini se pogosto pojavljajo oblike preteklega trpnega deležnika po vzorcu MINE z osnovo *-nu-*. S tem se izognemo alternacijam v podstavi glagola. Zato obstaja veliko glagolov, ki imajo v tej obliki dvojnice, npr. *zamknout: zamčžen/zamknut, tisknout: tištěn/tisknut* idr. Te oblike se uporabljajo le v govorjenem knjižnem jeziku, v pisni obliki knjižnega jezika se uporabljajo oblike brez morfema *-nu-*.

Izpeljani glagoli, če sploh imajo trpni pretekli deležnik (pri nekaterih glagolih namreč ni smiselno, npr. *blednout 'bledeti': blednut* ni uporabno, trpni pomen se izraža s pridevnikom

zbledlý 'poblede!'), to obliko vedno tvorijo po vzorcu MINE, torej z osnovo *-nu-*: *kleknout*: *kleknut*, *šťouchnout* 'suniti (koga)': *šťouchnut*, *zblbnout* 'znoreti': *zblbnut* itn.

Sedanjik, povedni nakl.: *tisknu*: *tiskneš*: *tiskne*: *tiskneme*: *tisknete*: *tisknou*

Velebnik: *tiskni*: *tiskněme*: *tiskněte*

Deležje – sedanje: *tiskna*: *tisknouc*: *tisknouce*; **preteklo**: *(vy)tisknuv*: *(vy)tisknuvši*: *(vy)tisknuvše*

Pretekli deležnik – tvorni: *tiskl*; **trpni**: *tištěn/tisknut*

Vzorec MINE (nedoločnik: *minout*)

V ta tip sodi omejeno število glagolov, ki pripadajo najstarejši plasti besednega zaklada češčine. V sedanjiku imajo osnovo *-ne-* (npr. 3.os.ed.sed. *hyne*), v pretekliških oblikah pa *-nu-* (npr. *hynul*): *mi-ne*: *mi-nout* 'miniti': *minul*: *minut*, *hy-ne*: *hy-nout* 'poginjati': *hynul*: 0, *klek-ne*: *klek-nout* 'poklekniti': *klek(nu)l*: 0, *hr-ne*: *hr-nout* 'zgrinjati se': *hrnul*: *hrnut*, *h-ne*: *h-nout* 'ganiti se': *hnul*: *hnut*, *vzpome-ne*: *vzpome-nout* 'spomniti': *vzpomenul*: *vzpomenut*, *m-ne*: *m-nout* 'meti': *mnul*: *mnut*, *ky-ne*: *ky-nout* 'vzhajati, kimati arh. mahati': *kynul*: *kynut*. V tem tipu najdemo tudi nekaj nekoliko arhaičnih glagolov: *pla-ne*: *pla-nout* 'plapolati': *planul*: 0, *su-ne*: *su-nout* 'porivati': *sunul*: *sunut*, *va-ne*: *va-nout* 'veti, pihati': *vál/vanul*: *(vát/vanut)*, *vi-ne*: *vi-nout* 'viti se': *vinul*: *vinut*, *l-ne*: *l-nout* 'biti tesno navezan': *lnul*, *lnut*.

Oblike:

Sedanjik, povedni nakl.: *minu*: *mineš*: *mine*: *mineme*: *minete*: *minou*

Velebnik: *miň*: *miňme*: *miňte*, *klekni*: *klekněme*: *klekněte*, *mni*: *mněme*: *mněte*

Deležje – sedanje: *(mina)*: *minouc*: *minouce*; **preteklo**: *minuv*: *minuvši*: *minuvše*

Pretekli deležnik – tvorni: *minul*; **trpni**: *minut*

Vzorec ZAČNE (nedoločnik: *začít*)

Temu tipu pripadajo glagoli, katerih sedanjiska osnova je *-ne-/me-* (npr. *začne*, *vezme*), pretekliška pa *-a-* (npr. *začal*, *vzal*). Takšnih glagolov je v češčini le omejeno število, v sodobnem jeziku se večinoma uporabljajo samo še njihove predponске izpeljanke: *p-ne*: *p-nout* 'vzpenjati se': *pnul*: *pnut* (izpeljanke so npr.: *napnout* 'napeti', *zapnout* 'zapeti (gumbe)', *vypnout* 'izključiti/ugasniti', *sepnout* 'speti' itn.), *t-ne*: *t-nout/t-ít* 'sekati': *tal*: *tat/tnut* (izpeljanke so npr.: *zatnout* 'stisniti'), *ž-ne*: *ž-nout/ž-ít* 'kositi (travo)': *žal*: *žat/žnut*, *vez-me*: *vz-ít* 'vzeti': *vzal*: *vzat*, *j-me* 'jemlje': *j-mout* 'jeti': *jal*: *jat* (izpeljanke so npr.: *dojmout* 'ganiti', *najmout* 'najeti': *najal*, *najat*, *d-me*: *dmout* 'arh. napihniti': *dmul*: *dmut*).

Oblike:

Sedanjik, povedni nakl.: *začnu*: *začneš*: *začne*: *začneme*: *začnete*: *začnou*

Velebnik: *začni*: *začněme*: *začněte*, *vezmi*: *vezměme*: *vezměte*

Deležje – sedanje: začna: začnouc: začnouce; **preteklo:** začnuv: začnuvši: začnuvše
Pretekli deležnik – tvorni: začal; **trpni:** začat

3. vrsta (3. třída):

Vzorec KRYJE (nedoločnik: *kryt*)

K temu vzorcu sodijo glagoli s sedanjisko osnovo *-je-* (npr. *kryje*) in pretekliško ničto osnovo (npr. *kry-0-l*). Zanje so značilne pogoste, predvsem samoglasniške, alternacije v podstavi. Gre za približno petdeset neizpeljanih enozložnih glagolov in njihovih predponskih izpeljank. Nekaj teh glagolov je že močno zastarelih (npr. *pět* 'peti' – nevtrarno je *zpívat*), ostali pa so zelo pogosto uporabljani: *hře-je: hřá-t* 'greti': *hřál: hřán, pi-je: pí-t* 'piti': *pil: pit, pře-je: přá-t* 'želeťi/voščiti': *přál: přán, ry-je: rý-t* 'riti/kopati (zemljo)': *ryl: ryt, št-je: št-t* 'šivati': *šil: šit, ži-je: ží-t* 'živeti': *žil: žit, bi-je: bí-t* 'tepsti, tolči': *bil: bit, bli-je: blí-t* 'bruhati': *blil: blit, hni-je: hní-t* 'gniti': *hnil: hnit, li-je: lí-t* 'liti': *lil: lit, my-je: mý-t* 'umivati': *myl: myt, vy-je: vý-t* 'zavijati': *vyl: (vyt), obu-je: obou-t* 'obuti': *obul: obut, plu-je: plou-t* 'pluti': *plul: 0, ple-je: plí-t* 'pleti': *plel: plet, se-je: sí-t* 'sejati': *sel: set, smě-je se: smá-t se* 'smejati se': *smál se: (vysmát), hra-je: hrá-t* 'igrati': *hrál: hrán, zra-je: zrá-t* 'zoreti': *zrál: 0* idr.

Oblike:

1sg in 3pl: V teh oblikah sedanjika imajo glagoli, ki sodijo v ta vzorec, dvojnici. Obe obliki sta knjižni, vendar sta obliki 1sg *-i* in 3pl na *-í* običajni v pisanem knjižnem jeziku in pripadata višjemu slogu, v govornem pa sta bolj pogosti končnici *-u* in *-ou*.

Pretekli trpni deležnik se pri večini glagolov tvori s pripono *-t*, izjemoma s pripono *-n* (*přán, hrán*). Paziti moramo predvsem na zelo pogoste alternacije v podstavi/korenu glagola. Ker je v nekaterih oblikah osnova glagola ničta, se te včasih ločijo samo po samoglasniku v korenu (to zadeva nedoločnik in pretekli trpni deležnik na *-t*), npr. nedoločnik *šít* in pretekli trpni deležnik *šít*, podobno nedol. *pít* in deležnik: *pít* itn.

Sedanjik, povedni nakl.: *kryj-i/-u: kryješ: kryje: kryjeme: kryjete: kryj-í/-ou*

Velelnik: *kryj: kryjme: kryjte*

Deležje – sedanje: *kryje: kryjíc: kryjíce; preteklo:* (za)*kryv: (za)kryvši: (za)kryvše*

Pretekli deležnik – tvorni: *kryl; trpni: kryt*

Vzorec KUPUJE (nedoločnik: *kupovat*)

K temu vzorcu sodi velika skupina glagolov (približno devet tisoč), ki se še povečuje predvsem z novo izpeljanimi glagoli iz samostalnikov, z nedovršnimi glagoli, izpeljanimi iz dovršnih, in z večino tujk (glejte 3.5.1, 3.5.5). To so glagoli, ki imajo razširjeno sedanjisko osnovo *-u-je-* ter nedoločniško osnovo *-ova-*: *navštěv-u-je: navštěv-ovat* 'obiskovati': *navštěvoval: navštěvován, mal-u-je: mal-ovat* 'slikati': *maloval: malován, opak-u-je: opak-ovat*

'ponavljati': *opakoval: opakován, pozor-u-je: pozor-ovat* 'opazovati': *pozoroval: pozorován, vyhov-u-je: vyhov-ovat* 'ustrezati': *vyhovoval: 0, lyž-u-je: lyž-ovat* 'smučati': *lyžoval: 0, pokrač-u-je: pokrač-ovat* 'nadaljevati': *pokračoval: (pokračován), mil-u-je: mil-ovat* 'ljubiti': *miloval: milován, prac-u-je: prac-ovat* 'delati': *pracoval: pracován, telefon-u-je: telefon-ovat* 'telefonirati': *telefonoval: telefonován, organiz-u-je: organiz-ovat* 'organizirati/prirejati': *organizoval, organizován* idr.

Oblike:

Oblike pri tem glagolskem tipu so pravilne, brez alternacij in premen podstave. Če se pri tujkah koren konča na samoglasnik, se ta ne spreminja niti ne izgublja: *konstru-u-je: konstru-ovat* 'konstruirati', *distribu-u-je: distribu-ovat* 'distribuirati', *rekre-u-je: rekre-ovat* 'rekreirati' itn.

1sg in 3pl: V teh oblikah sedanjika imajo glagoli, ki sodijo v ta vzorec, dvojnici. Obe obliki sta knjižni, vendar sta obliki 1sg *-i* in 3pl *-í* običajni v pisanem knjižnem jeziku in pripadata višjemu slogu, v govorjenem pa sta bolj pogosti končnici *-u* in *-ou*.

Sedanjik, povedni nakl.: *kupuj-i/-u: kupuješ: kupuje: kupujeme: kupujete: kupuj-í/-ou*

Velelnik: *kupuj: kupujme: kupujte*

Deležje – sedanje: *kupuje: kupujíc: kupujíce; preteklo: -kupovav: -kupovavši: -kupovavše*

Pretekli deležnik – tvorni: *kupoval; trpni: kupován*

4. vrsta (4. třída):

Vzorec PROSÍ (nedoločnik: prosit)

V ta oblikoslovni tip uvrščamo veliko število glagolov, ki imajo sedanjško osnovo *-í* (*pros-í-0*) in nedoločniško osnovo *-i-* (*pros-i-l/pros-í-t*). Sem sodijo neizpeljani glagoli: *boř-í: boř-it* 'podirati': *bořil: bořen, vař-í: vař-it* 'kuhati': *vařil: vařen, tráp-í: tráp-it* 'mučiti': *trápil: trápen, mluv-í: mluv-it* 'govoriti': *mluvil: mluven, souhlas-í: souhlas-it* 'soglašati/strinjati se': *souhlasil: (od)souhlasen, uč-í: uč-it* 'učiti': *učil: učen, pln-í: pln-it* 'polniti': *plnil: plněn, cít-í: cít-it* 'čutiti': *cítil: cítěn, doj-í: doj-it* 'molsti': *dožil: dojen(a), ced-í: ced-it* 'cediti': *cedil: cezen, bud-í: bud-it* 'buditi': *budil: buzen, hod-í: hod-it* 'vreči': *hodil: hozen, chod-í: chod-it* 'hoditi/iti': *chodil: (o)chozen, říd-í: říd-it* 'upravljati/voziti': *řídil: řízen, soud-í: soud-il* 'soditi': *soudil: souzen, chyt-í: chyt-it* 'ujeti': *chytil: chycen, vrát-í: vrát-it* 'vrniti': *vrátil: vrácen, svít-í: svít-it* 'svetiti': *svítíl: (roz)svícen, pros-í: pros-it* 'prositi': *prosil: prošen, has-í: hasit* 'gasiti': *hasil: (u)hašen, mís-í: mís-it* 'mešati': *mísil: mišen/mísen*. Tu pa najdemo tudi glagole, izpeljane iz pridevnikov, samostalnikov ali glagolov (glejte 3.5.1, 3.5.2, 3.5.6): *čist-í: čist-it* 'čistiti': *čistil: čištěn/čistěn, krát-í: krát-it* 'krajšati': *krátil: krácen, měkč-í: měkč-it* 'mekčati': *měkčil: měkčen, křivd-í: křivd-it* 'delati krivico': *křivdil: (u)křivděn, konč-í: konč-it* 'končati (se)': *končil: (u)končen, nos-í: nos-it* 'nositi': *nosil: nošen, voz-í: voz-it* 'peljati': *vozil: vožen* idr.

Oblike:

Pri nekaterih glagolih prihaja v veleniku in preteklem trpnem deležniku do alternacij v podstavi. **Velelnik** se večinoma tvori z ničtim morfom, vendar se pri večini glagolov z **dolgim samoglasnikom** v korenu sedanjskih oblik ta v veleniku z ničtim morfom krajša: *chvál-í* 'hvalijo': *chval*, *léč-í* 'zdravijo': *leč*, *říd-í* 'upravljajo': *říd*, *úž-í* 'ožajo': *už*, *soud-í* 'sodijo': *sud*, *pospíš-í* 'pohitijo': *pospěš*, *navštív-í* 'obiščejo': *navštív*. Glagoli s končajem **korena na soglasniško** skupino imajo v **2. os. ed.** velelnika pogosto dvojnice z ničto ali i-jevsko končnico: *brzd-í* 'zavirajo': *brzd/brzdi*, *čist-í* 'čistijo': *čist/čisti*, *umíst-í* 'umestijo': *umíst/umísti*, *touž-í* 'hrepenijo': *touž/touži*.

Pretekli trpni deležnik se tvori s pripono *-en*, ki povzroča alternacijo nekaterih mehkih soglasnikov (*t*, *d*, *s*, *z*) na koncu podstave: (*o*)*bohatit* 'obogateti': *obohacen*, *hodnotit* 'vrednotiti': *hodnocen*, *chytit* 'ujeti': *chycen*, (*z*)*potit se* 'spotiti se': *zpcocen*, *hladit* 'gladiti, božati': *hlazen*, *chladit* 'hladiti': *chlazen*, (*u*)*klidit* 'pospraviti': *uklizen*, (*o*)*svobodit* 'osvoboditi': *osvobozen*, *šidit* 'goljufati': *šizen*, *udit* 'prekajevati': *uzen*, (*vy*)*děsit* 'prestrašiti': *vyděšen*, *dusit* 'dušiti': *dušen*, *hlásit* 'javiti': *hlášen*, *křisit* 'oživljati': *křišen*, *brousit* 'brusiti': *broušen*, *kazit* 'kvariti': *kažen*, *myslit* 'misliti': *myšlen*, *hostit* 'gostiti': *hoštěn*, (*z*)*jistit* 'ugotoviti': *zjištěn*, (*o*)*prostit* 'sprostiti': *oproštěn*, *pustit* 'spustiti': *puštěn*, (*o*)*pozdit se* 'zamuditi': *opožděn* in nekaj drugih manj frekventnih glagolov.

!Pozor: Pri glagolih, katerih končaj osnove *-d-*, *-t-*, *-n-* se ne spreminja, moramo paziti na pravopis pripone *-en*, ki ima v tem primeru grafično obliko *-ěn*: *dědit* 'dedovati': *děděn*, *nalodit* 'vkrcati (na ladjo)': *naloděn*, *ctít* 'spoštovati': *ctěň*, *přemístit* 'premestiti': *přemístěň*, *objasnit* 'pojasniti': *objasněň*, *plnit* 'polniti, izpolnjevati': *plněň* itn.

Sedanjik, povedni nakl.: *prosím*: *prosíš*: *prosí*: *prosíme*: *prosíte*: *prosí*

Velelnik: *pros*: *prosme*: *proste*, *chyt'*: *chytme*: *chytte*, *čisti/čist'*: *čistěme*: *čistěte*

Deležje – sedanje: *prose*: *prosíc*: *prosíce*; **preteklo**: *-prosiv*: *-prosivši*: *-prosivše*

Pretekli deležnik – tvorni: *prosil*; **trpni**: *prošen*

Vzorec TRPÍ (nedoločnik: trpět)

Temu tipu pripada približno sto zelo pogosto uporabljanih glagolov in več predponskih izpeljank ter izpeljank iz medmetov (glejte 3.5.3), katerih podstava se vedno konča na mehki soglasnik. Osnovotvorni samoglasnik v pretekliku je *-ě(e)-*, npr. *hoř-í*: *hoř-et* 'goreti': *hořel*: (*s*)*hořen*, *křič-í*: *křič-et* 'kričati': *křičel*: *křičen*, *let-í*: *let-ět* 'leteti': *letěl*: 0, *lež-í*: *lež-et* 'ležati': *ležel*: 0, *běž-í*: *běž-et* 'teči': *běžel*: *běžen*, *vid-í*: *vid-ět* 'gledati': *viděl*: *viděn*, *slyš-í*: *slyš-et* 'slišati': *slyšel*: *slyšen*, *drž-í*: *drž-et* 'držati': *držel*: *držen*, *prš-í*: *prš-et* 'deževati': *pršel*: (*pršen*), *mlč-í*: *mlč-et* 'molčati': *mlčel*: (*u*)*mlčen*, *buč-í*: *buč-et* 'mukati': *bučel*, 0, *pišt-í*: *pišt-ět* 'piskati': *pištěl*: (*pištěň*) idr.

Oblike:

Oblike pri tem glagolskem tipu so pravilne, brez alternacij in premen podstave. Samo nekaj zelo frekventnih in starih glagolov ima posebne oblike. Glagol **vidět** 'videti/gledati' ima v velelniku oblike *viz: vizme: vizte*, ki so zastarele in se v sodobni češčini nadomeščajo z oblikami glagola *podívat* 'pogledati': *podívej: podívejme: podívejte*. Oblika *viz* 'glej' se uporablja samo v pisanem besedilu kot sklic. Podobne danes neuporabljane velelniške oblike ima tudi glagol **vědět** 'vedeti': *věz: vězme: vězte*, ki se v sodobnem jeziku nadomeščajo z modalnim izrazom: *musíš/musíme/musíte vědět* 'moraš vedeti'. Glagoli **bát se** 'bati se', **stát** 'stati' in **spát** 'spati' imajo oblike, tvorjene iz nedoločniške osnove, ki ne sodijo k vzorcju TRPĚT, v sedanjiku pa imajo alternacijo (enako kot v slovenščini): *bojím se: bojíš se* itn., *stojím, stojíš* itn., *spím, spíš* itn.

Sedanjik, povedni nakl.: *trpím: trpíš: trpí: trpíme: trpíte: trpí*

Velelnik: *trp: trpme: trpte, leť: leťme: leťte*

Deležje – sedanje: *trpě: trpíc: trpíce; preteklo*: *-trpěv: -trpěvši: -trpěvše*

Pretekli deležnik – tvorni: *trpěl; trpni: trpěn*

Vzorec SÁZÍ (nedoločnik: sázet)

V ta vzorec sodijo glagoli, izpeljani iz pridevnikov in, najpogosteje, drugih glagolov (3.5.2, 3.5.5), ki imajo nedoločniško osnovo *-e(ě)-*: *večeř-í: večeř-et* 'večerjati': *večeřel: večeřen, slz-í: slz-et* 'solzeti': *slzel: (u)slzen, šediv-í: šediv-ět* 'siveti': *šedivěl, 0, ztrác-í: ztrác-et* 'izgubljati': *ztrácel: ztráčen, zkouš-í: zkouš-et* 'preizkušati': *zkoušel: zko-ušen, předjížd-í: předjížd-ět* 'prehitevati': *předjížděl: předjížděn, vrac-í: vrac-et* 'vračati': *vracel: vracen, stav-í: stav-ět* 'graditi': *stavěl: stavěn, sáz-í: sáz-et* 'saditi/staviti': *sázel: sázen* idr.

Oblike:

Oblike pri tem glagolskem tipu so pravilne, brez alternacij in premen podstave. Pozorni moramo biti pri 3. os. mn. sedanjika, kjer je pred končnico *-í* osnovotvorni samoglasnik razširjen v *-ej-*: *sáz-ej-í* 'sadijo'. Zato je tudi velelniška oblika *sázej* 'sadi'. V govorjenem knjižnem jeziku je dvojnica 3. os. mn. *sáz-í*.

!Pozor: V velelniku je v češčini možna le oblika osnove *-ej-* in nikoli *-aj-* kot v slovenščini (prim. *zkoušej!* 'preizkušaj!').

Sedanjik, povedni nakl.: *sázím: sázíš: sází: sázíme: sázíte: sázejí/sází*

Velelnik: *sázej: sázejme: sázejte*

Deležje – sedanje: *sázejje: sázejíc: sázejíce; preteklo*: *(za)sázev: (za)sázevši: (za)sáze-vše*

Pretekli deležnik – tvorni: *sázel; trpni: sázen*

5. vrsta (5. třída)

Vzorec DĚLÁ (nedoločnik: dělat)

K temu vzorcu sodi veliko glagolov s sedanjiško osnovo *-á-* in nedoločniško osnovo *-a-*. Tu najdemo vse ponavljalne oblike (3.5.6), nedovršne glagole, tvorjene s pripono *-a-* (3.5.5), in druge glagole, npr. *pt-á se: pt-át se* 'vprašati': *ptal se: ptán, šept-á: šept-at* 'šepetati': *šeptal: šeptán, chodív-á: chodív-at* 'zahajati': *chodíval: 0, bráv-á: bráv-at* 'pogosto jemati': *brával: bráván, chyt-á: chyt-at* 'loviti': *chytal: chytán, oblék-á: oblék-at* 'oblačiti': *oblékal: oblékán, domnív-á se: domnív-at se* 'domnevati': *domníval se: 0* idr.

Vse pogosteje v ta tip prehajajo glagoli iz 1. vrste, vzorec BRÁT, tako da imajo poleg oblik po tem vzorcu še dvojnice po vzorcu DĚLAT: *kopat* 'brcati/kopáti': *kopu/kopám, kopeš/kopáš, dupat* 'teptati, cepetati': *dupu/dupám, dupeš/dupáš, koupat* 'kópati': *koupu/koupám, koupeš/koupáš, zobat* 'kljuvati': *zobu/zobám, zobeš/zobáš, česat* 'česati': *češu/česám, češeš/česáš* itn.

Oblike:

Oblike pri tem glagolskem tipu so pravilne, brez alternacij in premen podstave. Paziti moramo pri tvorjenju **velelnika**, ker je oblika osnove v 3. os. mn. sedanjika sicer *-aj-*: *děl-aj-í* 'delajo', v velelniku pa se spremeni v *-ej-!*: *dělej!* 'delaj!'.

Po tem vzorcu sedanjiške oblike tvori tudi glagol *mít* 'imeti': *mám: máš: má: máme: máte: mají*. Velelnik je *měj: mějme: mějte*, pretekli tvorni deležnik: *měl*.

Sedanjik, povedni nakl.: *dělám: děláš: dělá: děláme: děláte: dělají*

Velelnik: *dělej: dělejme: dějte*

Deležje – sedanje: *dělaje: dělajíc: dělajíce; preteklo*: *(u)dělav: (u)dělavši: (u)dělavše*

Pretekli deležnik – tvorni: *dělal; trpni: dělán*

NEPRAVILNI GLAGOLI

Glagoli BÝT, CHTÍT, JÍST in VĚDĚT imajo tako posebne in raznolike oblike, da jih ne moremo enostavno uvrstiti v noben glagolski vzorec. Zato o njih govorimo kot o nepravilnih glagolih.

Oblike glagola BÝT 'biti':

Sedanjik, povedni nakl.: *jsem: jsi: je: jsme: jste: jsou*

Prihodnjik, povedni nakl.: *budu: budeš: bude: budeme: budete: budou*

Velelnik: *bud': bud'me: bud'te*

Pogojnik: *bych: bys: by: bychom: byste: by*

Deležje – sedanje: *jsa: jsouc: jsouce; preteklo*: *byv: byvši: byvše*

Pretekli deležnik – tvorni: *byl; trpni: 0*

Oblike glagola *CHTÍT* 'hoteti':

Sedanjik, povedni nakl.: *chci: chceš: chce: chceme: chcete: chtějí*

Velednik: *chtěj: chtějme: chtějte*

Deležje – sedanje: *chtěje/chtě: chtějíc/chtíc: chtějíce/chtíce; preteklo*: (*chtěv: chtěvši: chtěvše*)

Pretekli deležnik – tvorni: *chtěl; trpni*: *chtěn*

Oblike glagola *JÍST* 'jesti':

Sedanjik, povedni nakl.: *jím: jíš: jí: jíme: jíte: jedí*

Velednik: *jez: jezme: jezte*

Deležje – sedanje: (*jeda: jedouc: jedouce*); **preteklo**: (*(s)něd: (s)nědši: (s)nědše*)

Pretekli deležnik – tvorni: *jedl; trpni*: *jeden/(s)něden*

Oblike glagola *VĚDĚT* 'vedeti':

Sedanjik, povedni nakl.: *vím: víš: ví: víme: víte: vědí*

Velednik: (*věz: vězme: vězte*)

Deležje – sedanje: (*věda: vědouc: vědouce*); **preteklo**: (*doz)věděv se: (doz)věděvši se: (doz)věděvše se;*

Pretekli deležnik – tvorni: *věděl; trpni*: (*zodpo)věděn/(zodpo)vězen*.

4.8 NEPREGIBNE BESEDE (*SLOVA NEOHEBNÁ*)

Obravnava nepregibnih besed strogo gledano ne sodi v oblikoslovje, saj ne obstajajo v različnih oblikah, ne dodajamo jim morfov, s katerimi bi izražale različne slovnične kategorije. V nekaterih primerih so pa tesno povezane z oblikami drugih besed (npr. predlog s samostalnikom) ali poudarijo pomen drugih besed (členki). Ostale besedne vrste so samo na kratko opisane s sklicem na poglavje o skladnji (prislovi, vezniki, medmeti).

4.8.1 Prislovi (*príslovce/adverbia*)

Prislovi so nepregibne besede, ki izražajo različne okoliščine. Lahko jih torej razvrščamo le po pomenu (semantično oziroma leksikalno) ali po načinu nastanka (besedotvorno). Nekaj prislovov, razvrščenih po pomenu, je v poglavju o skladnji (5.1.4).

4.8.2 Predlogi (*předložky/prepozice*)

Predlogi so nepregibne besede, ki same po sebi nimajo pomena, dobijo pa ga v povezavi s samostalnikom. Govorimo o tako imenovanih sinsemantičnih besedah, kar pomeni, da dobi-jo pomen le v kombinaciji z drugo besedo – samostalnikom. Zato so pomemben dejavnik pri izražanju pomenov s skloni, saj lahko spremenijo pomen samostalnika v določenem sklonu (npr. v rodilniku obstaja pomenska razlika med predložnima zvezama *iz bolnišnice* in *zraven bolnišnice* – v obeh primerih je samostalnik v rodilniku, vendar v prvem primeru pomeni pre-mikanje ven iz stavbe, v drugem pa mesto v neposredni bližini bolnišnice). Ker so predlogi tesno povezani s sklonskimi oblikami, bomo pri najpogosteje uporabljanih čeških predlogih pregledno navedli sklone, s katerimi se kombinirajo, in njihov pomen.

Predlogi so lahko **pravi** (*předložky pravé/původní*), ti imajo v jeziku le funkcijo predlo-gov in so ponavadi neizpeljani, ali **nepravi** (*předložky nepravé/nepůvodní*), ti so ponavadi izpeljani iz katere druge besede (npr. *okrog, vzdolž* ipd.). Osredotočamo se predvsem na prave predloge, vendar pri vsakem sklonu navajamo še najpogostejše neprave predloge, ki se z njim vežejo.

- Z **imenovalnikom** se vežejo samo tujke: *versus, kontra, a la* (npr. *Česko versus Německo* 'Češka proti Nemčiji').
- Z **rodilnikom** se vežejo predlogi *bez/beze* 'brez', *do* 'v', *kromě* 'razen', *od/ode* 'od', *u* 'pri', *z/ze* 'iz', *s/se* 's/z', *za* 'za'. Predlog **BEZ** označuje zanikanje oziroma neprisotnost nečesa, npr. *Byl bez peněz.* 'Bil je brez denarja.' *Řekl to bez uzardění.* 'Povedal je to brez zardevanja.' Predlog **KROMĚ** pomeni izjemo iz skupine ali veljavnosti: *Uměl jsem všechno kromě poslední otázky.* 'Znal sem vse razen zadnjega vprašanja.' Predloga **DO** in **Z** označujeta **smer gibanja** v notranjost oziroma iz nje, npr.: *Jdu do školy.* 'Grem v šolo.' *Jdu ze školy.* 'Grem iz šole.' Predlog **S** pa ima pomen smeri s površine dol: *Spadl se židle.* 'Padel je s stola.' Predlog **U** označuje **lokacijo** pri nekom oziroma zraven nečesa: *Byl na návštěvě u tety.* 'Bil je na obisku pri teti.' *Auto zaparkoval u obchodu.* 'Avto je parkiral pri trgovini/zraven trgovine.' Smer gibanja s takšne lokacije pa izraža predlog **OD** 'od': *Jdu od tety.* 'Grem/pri-hajam od tete.' *Od benzínové pumpy odjel v pět hodin.* 'Ob petih je odpeljal od bencinske črpalke.' Ta pomen ima tudi modificirano obliko dobivanja nečesa od nekoga: *Tu knihu jsem dostala od babičky.* 'To knjigo sem dobila od babice.' Drugi pomen predloga **OD** je izražanje oddaljenosti od mesta: *Vzdálenost branky od středu hřiště je deset metrů.* 'Oddaljenost gola/vrat od sredine igrišča je deset metrov.' Predloga **OD** in **DO** imata tudi **časovni** pomen: *Čekám na tebe od devíti hodin.* 'Čakam te od devete ure.' *Obědy podáváme do dvou hodin.* 'Kosilo strežemo do dveh.' *Do konce příštího měsíce to bude hotové.* 'Do konca prihodnjega meseca bo to končano.' *Konzultační hodiny budou od desíti do dvanácti.* 'Govorilne ure bodo od desetih do dvanajstih.' Časovni pomen, čeprav nekoliko zastarel,

ima tudi predlog **ZA** v kombinaciji z roditeljskim: *Za války lidé hladověli*. 'V času vojne/med vojno so ljudje stradali.'

Z roditeljskim se veže tudi veliko nepravilnih predlogov: *blízko/poblíž* 'blizu', *uprostřed* 'sredi', *vevnitř/uvnitř* 'notri', *nedaleko* 'nedaleč', *kolem* 'mimo, okrog', *okolo* 'okrog', *podél* 'vzdolž', *vedle* 'zraven', *během* 'med', *počátkem/začátkem* 'v začetku'.

- Z **dajalnikom** se vežejo predlogi *k/ke* 'k/h', *(na)proti* 'nasproti', *vůči* 'do (nekoga)'. Največ pomenskih razmerij izraža predlog **K**, vendar je skoraj vsem skupen pomen **premikanja v smeri** k nečemu ali nekomu (časovno, krajevno, k osebi, k stanju) oziroma v nekakšen namen: *jít k lékaři* 'iti k zdravniku', *jít k řediteli* 'iti k direktorju', *nastěhoval se ke mně* 'priselil se je k meni', *vrátím se k sedmé hodině* 'vrnem se proti sedmi uri', *k ovoci musíme přidat čokoládu* 'sadju je treba dodati čokolado'. Namen je izražen tudi v povezavah kot *voda k pití* 'voda za pitje', *text k překladu* 'besedilo za prevod' ipd. V tem pomenu se predlog *k* pogosto nadomešča s predlogom *na* s tožilnikom. Predlog **NAPROTI** pomeni **nasprotnost mesta** in **približevanje** npr. *naproti divadlu je zastávka tramvaje* 'nasproti gledališča je postajališče tramvaja', *šel kamarádovi naproti* 'šel je prijatelju naproti'. Predlog **PROTI** večinoma izraža **nasprotovanje**, **sovrastvo** ali **razhajanje**: *protestoval proti tomu rozhodnutí* 'protestiral je proti tej odločitvi', *mužstvo Slavie hrálo proti Spartě* 'moštvo Slavije je igralo proti Sparti'. Predlog **VŮČI** izraža **oceno odnosa** do nekoga: *cítil se vůči němu provinile* 'čutil je krivdo do njega', *mám výhrady vůči tomuto zákonu* 'imam zadržke v zvezi s tem zakonom/do tega zakona', *vůči Pavlovi necítím nepřátelství* 'do Pavla ne čutim sovrastva'.
- S **tožilnikom** se vežejo predlogi *mimo* 'mimo', *na* 'na, za', *nad/nade* 'nad', *o* 'za', *ob* 'ob', *po* 'po', *pod/pode* 'pod', *pro* 'za', *přes/přese* 'čez', *před/přede* 'pred', *za* 'namesto'. Samo krajevni pomen **smeri gibanja** (tudi v prenesenem pomenu) imajo predlogi **NAD**, **POD** in **PŘED**: *pověsit obraz nad dveře* 'obesiti sliko nad vrata', *uvažovat nad problémem* 'razglabljati o problemu', *dát dopis pod dveře* 'dati pismo pod vrata', *dostali se pod nadvládu Turků* 'prišli so pod nadoblast Turkov', *postavili sochu před dům* 'postavili so kip pred hišo', *dostal se před soupeře* 'prišel je pred nasprotnika'. Predloga **PŘES** in **ZA** imata poleg krajevnega pomena (*jít přes les* 'iti skozi gozd', *přes most* 'čez most', *schovat věšák za dveře* 'skriti obešalnik za vrata', *jděte za roh* 'pojdite za vogal') še pomen **določanja mere** (*trvalo to přes hodinu* 'trajalo je več kot eno uro', *stálo to přes 1000 korun* 'to je stalo več kot 1000 kron') oziroma **nadomestila**: *koupila si šaty za 1200 korun* 'kupila si je obleko za 1200 kron', *za odměnu dostal čokoládu* 'za nagrado je dobil čokolado', *vyměnil starý počítač za nový* 'zamenjal je stari računalnik za novega'. Predlog **O** na splošno označuje **predmet**, na katerega se dejanje nanaša (*jde o princip* 'gre za princip', *zajímal se o historii* 'zanimal se je za zgodovino') in je pogosto izražen kot opredeljena **količina**: *zboží zlevnili o 10 %* 'blago so pocenili za 10 %', *vsadil se o 100 korun* 'stavil je za 100 kron'. Predloga

NA in **PRO** označujeta **cilj** ali **namen**: *hadr na mytí podlahy* 'cunja za pomivanje tal', *brýle na čtení* 'očala za branje', *jít na pivo* 'iti na pivo', *jet na lyže* 'iti na smučanje', *knihy pro dívky* 'knjiga za dekleta', *jít pro vodu* 'iti po vodo', *hračka pro děti* 'igrača za otroke'.

!Primerjava: Češki predlogi *za, o, na in pro* imajo v nekaterih svojih pomenih v slovenščini vedno ustreznico 'za'. Zato moramo biti pri prevajanju v češčino izjemno pozorni na vrsto pomenskega razmerja, izraženega s slovenskim predlogom: *šampon za lase* (šampon **na** vlasy), *hrana za mačky* (žrádlo **pro** kočky), *knjigo je kupil za 10 evrov* (koupil knihu **za** 10 eur), *shujšala je za 5 kilogramov* (zhubla **o** 5 kilogramů).

Predlog **PO** ima v povezavi s tožilnikom poleg redkejšega **časovnega** (npr.: *po krátkou dobu četl* 'kratek čas je bral', *po deset minut mluvil* 'govoril je deset minut') najpogosteje pomen **mere** oziroma določanja **meje**: *byl po kolena ve vodě* 'v vodi je bil do kolen', *naplnila sklenici po okraj* 'kozarec je napolnila do roba'. Predlog **MIMO** izraža veliko pomenov, za katere ima slovenščina več možnih ustrezníc. Ta predlog lahko izraža, da **vsebina stavka ne velja** za določen kraj ali stanje: *hodil míč mimo hřiště* 'žogo je vrgel z igrišča', *vyjeli jsme mimo dráhu* 'zapeljali smo s proge'. Izraža lahko tudi **neusklajenost** s predpostavljanim: *mimo všechna pravidla se rozběhl* 'vsem pravilom navkljub je začel teči', *mimo všechna očekávání nevyhrál* 'kljub vsem pričakovanjem ni zmagal' ali **izjemo** pri določenem omejitvi – *hrajeme denně mimo středu* 'igramo vsak dan razen srede', *otevřeno každý den mimo neděle a svátky* 'odprto vsak dan razen nedelje in praznikov' – ali **dodatno** stvar (poleg drugega): *dostal mimo jiné i medaili* 'med drugim je dobil tudi medaljo'.

- Z **mestnikom** se vežejo predlogi *o* 'ob, o', *při* 'med, pri', *na* 'na', *po* 'po', *v/ve* 'v'. Večina teh predlogov ima v povezavi s samostalniki **krajevni** pomen. Pri predlogih *V* in *NA* v povezavi z mestnikom je to edini pomen: *na stole* 'na mizi', *na horách* 'v gorah', *na povrchu* 'na površini', *v muzeu* 'v muzeju', *v domě* 'v hiši', *v těle* 'v telesu'. Predloga **PO** in **PŘI** imata poleg **krajevnega** (npr.: *procházeli se po městě* 'sprehajali so se po mestu', *šel po chodníku* 'šel je po pločniku', *při zemi je zima* 'pri tleh je hladno') še **časovni** pomen: *bavili se při vyučování* 'med poukom sta se pogovarjala', *po roce se vrátil* 'vrnil se je po enem letu', *po desáté (hodině) se sejdeme* 'sestala se bova po deseti (uri)', *po volbách* 'po volitvah'. Predlog **PO** ima lahko tudi distributivni pomen: *každému dali po jedné knize* 'vsakomur so dali po eno knjigo'. Predlog **O** ima v nekaterih primerih prav tako **časovni** pomen (npr.: *o svátcích* 'med prazniki', *o sobotách* 'ob sobotah', *o dvanácté (hodině)* 'ob dvanajstih'), večinoma pa izraža **predmet** (*mluvit o problémech* 'govoriti o težavah', *přemýšlet o nové práci* 'razmišljati o novi službi') ali **okoliščino dejanja** (*žít o chlebu a vodě* 'živeti ob kruhu in vodi').
- Z **orodnikom** se vežejo predlogi *nad/nade* 'nad', *pod/pode* 'pod', *před/přede* 'pred', *s/se* 'z/s', *za* 'za'. Samo **krajevni** pomen imata predloga **POD** in **ZA**: *pod stromem* 'pod drevesom', *pod vodou* 'pod vodo', *za rohem* 'za vogalom', *za potokem* 'za potokom', *pojd'te za*

mnou 'pojdite za mano'. Predloga **NAD** in **PŘED** imata poleg krajevnega (npr. *nad oblaky* 'nad oblaki', *před školou* 'pred šolo') še **časovni** pomen: *nad ránem* 'pesn. oziroma arh. pred jutrom', *před rokem* 'pred enim letom', *před začátkem představení* 'pred začetkom predstave', *před závodem* 'pred dirko/tekmovanjem'. **Povezavo z osebo ali predmetom** izraža samostalnik s predlogom **S**, *ki se rabi vedno ne glede na glasovno okolico*: *matka s dítětem* 'mami z otrokom', *chleba s máslem* 'kruh z maslom', *triko s nápisem* 'majica z napisom'. Redkeje pa ta predlog izraža tudi **okoliščine**: *se smutkem říkám* 'z žalostjo rečem', *s radostí ti pomůžu* 'z veseljem ti bom pomagal'.

4.8.3 Vezniki (*spojky/konjunkce*)

Vezniki so nepregibne besede, ki izražajo odnos med besedami v stavku ali med stavki. Posamezni vezniki, njihovi tipi in odnosi, ki jih izražajo, so podrobneje predstavljeni v poglavju o skladnji (glejte 5.2).

4.8.4 Členki (*částice/partikule*)

Členki so nepregibne sinsemantične besede, ki pomen dobijo šele v stavku, saj se pogosto uporabljajo ustrezno njegovi sporočalnjski vlogi (glejte 5.3). Nimajo neposredne povezave s sklanjatvenimi oblikami, pač pa modificirajo pomen stavčnih členov ali stavkov. Zato zanje tudi ne obstajajo vprašalnice.

Naklonski (*modální*) členki izražajo stopnjo verjetnosti vsebine povedi: *Asi se to nepovede*. 'To **verjetno** ne bo uspelo.' *Jistě umíte mluvit česky*. '**Gotovo** znate govoriti češko.' *Snad o tom už diskutovali*. '**Morda** so o tem že razpravljali.' Kot naklonski členki se najpogosteje uporabljajo besede: *asi* 'verjetno', *nejspíš* 'najverjetneje', *snad* 'morda, verjetno', *jistě* 'gotovo/seveda', *zajisté* 'gotovo', *možná* 'morda', *pravděpodobně* 'verjetno' idr.

Poudarjalni (*vytýkáací*) členki so besede, ki poudarjajo pomen katere od besed v stavku: *Stalo se to právě teď*. 'To se je zgodilo **ravno** zdaj.' *Jen začátečník by udělal takovou chybu*. '**Le/Samo** začetnik bi naredil takšno napako.' *I lékaři se mohou mýlit*. '**Celo** zdravniki se lahko motijo.' *Řekla to také mámě*. 'Povedala je to **tudi** mami.' *Teprve Věra mi řekla pravdu*. '**Šele** Vera mi je povedala resnico.' V vlogi poudarjalnega členska se pojavljajo npr. besede: *právě* 'prav/ravno', *přímo* 'naravnost', *zrovna* 'ravno', *především* 'predvsem', *aspoň* 'vsaj', *jen* 'le/samo', *pouze* 'le', *jedině* 'samo', *i* 'celo', *také* 'tudi', *teprve* 'šele' idr.

Odgovarjalni (*odpověďové*) členki odgovarjajo na vprašanja. Lahko so pritrjevalni oziroma izražajo soglašanje (*ano* 'da', *ano jistě* 'gotovo da', *ovšem* 'seveda', *samozřejmě* 'se-

veda', *určitě* 'gotovo', *bodejt'* 'kajpak' idr.) ali nesoglašanje (*ne* 'ne', *nikoli(v)* 'knjiž. nikakor').

Želelni (*přací*) členki se vedno pojavljajo na začetku želelnih stavkov in neposredno sodelujejo pri izražanju sporočanje vloge (želje) stavka, ki bi bil brez teh členkov samo povedni: **Ať už zavolá!** 'Naj že pokličče!' **Kéž by/kdyby tak zavolal!** 'Ko bi le poklical!' Neuresničljivo željo izrazimo s preteklim pogojnikom: **Kéž by byl/kdyby tak byl zavolal!** 'Ko bi le bil poklical!'. Želelnih členkov ja malo: *kéž* 'ko bi le', *ať* 'naj', *kdyby tak* 'ko bi le', *aby tak* 'da bi le'.

4.8.5 Medmeti (*citoslovce/interjekce*)

Medmeti so nepregibne besede, so pa polnopomenske ter formalno in večinoma tudi skladenjsko samostojne. Igrajo pomembno vlogo pri zgradbi besedila in čustvenem izražanju avtorja (glejte poglavje o skladnji).

PRIPOROČENA LITERATURA:

- Petr, J. (ur). (1986). *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia. Str. 253–495.
- *Příruční mluvnice češtiny*. (1996). Praha: Nakladatelství LN. Str. 227–367.
- Vinopalová, H. (1993). *Úvod do české mluvnice pro zahraniční studenty*. Praha: Karolinum.
- Trnková, A. (1998). *Cvičení z české mluvnice pro cizince*. Praha: ISV.
- *Pravidla českého pravopisu, školní vydání*. (1993). Praha: Academia.

5 SKLADNJA (SKLADBA/SYNTAX)

Skladnja se ukvarja s proučevanjem načinov povezovanja besed v slovnično pravilnem **stavku** (*věta*) in **besednega reda** (*slovosled*). Povedi, kot uresničenemu stavku, pa lahko določimo tudi **sporočanjso funkcijo** (*komunikační funkce*), ki v nekaterih primerih vpliva tudi na zgradbo in končno obliko stavka.

Stavek (*věta*) in poved (*výpověď*)

Stavek je intonacijsko zaprta jezikovna enota, sestavljena iz posameznih besed, ki so medsebojno povezane s skladejskimi in pomenskimi odnosi (*syntaktické a významové vztahy*). Osrednja beseda v češkem stavku je **glagol v osebni glagolski obliki**, ki stavek organizira in pogosto določa tudi uporabo posameznih morfoloških oblik nekaterih besed znotraj njega. Besede se v stavku pojavljajo v določenem zaporedju – **besednem redu** (*slovosled*). Besedni red v češčini, enako kot v slovenščini, ni stalen, vendar ima zakonitosti, ki jih slovnično pravilno zgrajen stavek mora upoštevati. V govorjenem besedilu se stavek konča s krajšim ali daljšim premorom in večinoma tudi s spremembo intonacije.

Stavek je **prosti** (*věta jednoduchá*), če ima samo en glagol v osebni glagolski obliki (z izjemo večkratnega povedka). Če se povežeta dva ali več stavkov skupaj, govorimo o **zvezi stavkov** (*souvěti/věta složená*) in v takšnem primeru ima vsak posamezen stavek po en glagol v osebni glagolski obliki.

Poved (*výpověď*) je uresničenje stavka ali zveze stavkov v konkretnem govorjenem ali pisanem besedilu. Vpeta je v kontekst, ima določeno sporočanjso funkcijo in je intonacijsko jasno zaprta enota.

5.1 ZGRADBA STAVKA (*STAVBA VĚTY*)

Stavek je torej smiselna enota medsebojno povezanih besed, ki vsebuje glagol v osebni glagolski obliki. Besede pa češka slovnica zaradi lažjega opisa slovničnega sistema razvršča v deset besednih vrst (glejte 4.2). Glede na možnosti/potencial udeležbe v skladejskih konstrukcijah in stavkih, ki jih imajo besede posameznih besednih vrst, lahko opredelimo besede, ki se samostojno udeležujejo stavčne zgradbe in vstopajo v medsebojne skladejske odnose: **samostalnik** – večinoma je v vlogi osebk ali predmeta, v predložnih sklonih pa tudi prilastka in prislovnega določila; **pridevnik** – večinoma je v vlogi prilastka; **zaimek in števnik** – večinoma se pojavljata v enakih skladejskih vlogah kot samostalniki ali pridevniki;

glagol – v vlogi povedka/predikata; **prislov** – v vlogi prislovnega določila, **medmet** – lahko je v vlogi povedka ali v kakšni samostalniški skladenjski vlogi.

Besede, ki se lahko v medsebojnih skladenjskih odnosih udeležujejo stavčne zgradbe, imenujemo **stavčni členi** (*větné členy*). Češka skladnja tradicionalno loči šest stavčnih členov: **povedek** (*přísudek/predikát*), **osebek** (*podmět/subjekt*), **predmet** (*předmět/objekt*), **prilastek** (*přívlastek/atribut*), **prislovno določilo** (*příslovečné určení/adverbiale*) in **povedkov prilastek** (*doplňěk*).

Ostale besede v stavku niso povezane s skladenjskimi odnosi in jih ne štejemo med stavčne člene. Stavčni členi torej niso **vezniki** (povezujejo večkratne stavčne člene ali stavke), **členki** (modificirajo pomen stavka, včasih ga umeščajo v kontekst) in **predlogi** (to so nesamostojne besede, ki jih vedno navajamo skupaj s samostalnikom, vendar samostojno nimajo ne določenega pomena ne skladenjske vloge). Vse te besede večinoma opravljajo le povezovalno vlogo.

5.1.1 Povedek (*přísudek/predikát*)

Povedek je stavčni člen, ki o nekom ali nečem nekaj »pove«. Lahko je to dejanje (*Žák píše*. 'Učenec piše.'). stanje (*Žák sedí*. 'Učenec sedi.'). sprememba (*Žák zezelenal*. 'Učenec je pozelelenel.') ali lastnost (*Žák je chytrý*. 'Učenec je bister.'). Povedek ali del povedka je vedno glagol v osebni glagolski obliki (glejte 4.7.2.2), ki kot edini stavčni člen opredeljuje povedkove kategorije časa in naklona ter se z osebkom vedno ujema v spolu in številu. Glede na način izražanja v češčini razlikujemo **glagolski** in **glagolsko-imenski** povedek.

5.1.1.1 Glagolski povedek (*přísudek slovesný*)

Povedek je glagolski, če je izražen z glagolom v katerikoli osebni glagolski obliki. Če gre za obliko enega glagola (ne glede na to, koliko oblik pomožnega glagola *být* 'biti' vsebuje), govorimo o **nesestavljenem** povedku (*přísudek jednoduchý*).

NESESTAVLJENI povedek v **tvorni** obliki:

- a) V **povednem prihodnjiku**: *Zítřa budu umývat okna*. 'Jutri bom umivala okna.' *Přítí týden pojedeme k moři*. 'Naslednji teden bomo šli na morje.' *Zeptám se ho na to zítřa*. 'O tem ga bom vprašala jutri.'

Pri tvorjenju stavkov s pomenom prihodnjega časa moramo v češčini izjemno paziti na obliko glagola. V nasprotju s slovenščino češki dovršni glagoli formalnih prihodnjiških

oblik (torej oblik s pomožnim glagolom biti) sploh ne tvorijo, ampak izražajo prihodnost s formalno obliko sedanjika: 'prišel bom' *prijdu*, in ne *budu přijít*.

Nevtralna oblika prihodnjika je z **dovršnim** glagolom (večinoma je tako tudi v slovenščini) izražena, kadar je dejanje časovno omejeno in ga čutimo kot enkratni dogodek:

Zítra umyji auto. 'Jutri bom oprala avto.' (*Dnes myji auto.* 'Danes perem avto.') *Housky koupím až zítra.* 'Žemlje bom kupil šele jutri.' (*Ted' kupuji housky.* 'Zdaj kupujem žemlje.')

Torej, če imamo trditev v sedanjiku (*Ted' vařím polévku.* 'Zdaj kuham juho.'), se v nevtralnem prihodnjiku pojavi dovršni glagol iz vidskega para (*Zítra uvařím guláš.* 'Jutri bom skuhal golaž.');

če v prihodnjiku uporabimo nedovršni glagol, poudarjamo trajanje oziroma daljši potek celotnega dejanja (*Zítra budu vařit guláš.* 'Jutri bom kuhala golaž.').

Prihodnjik se z **nedovršnim** glagolom nevtravno izraža, če opisujemo dolgotrajnejši neopredeljeni proces: *Děti si hrají na hřišti.* 'Otroci se igrajo na igrišču.' Predpostavljamo, da igra poteka dalj časa, da gre za proces, zato bo tudi nevtralni prihodnjik nedovršni: *Děti si zítra budou hrát na hřišti.* 'Otroci se bodo jutri igrali na igrišču.'

Glede na izražanje prihodnjika tvorijo posebno skupino **glagoli premikanja** (*jet* 'peljati', *jít* 'iti', *nést* 'nesti' itn.), ki kljub svoji nedovršnosti tvorijo nezloženi prihodnjik s predpono *po-*(*pů-*). To je tudi nevtralna prihodnjiška oblika: *Zítra půjdeme na výlet.* 'Jutri bomo šli na izlet.'

Če se v prihodnjiku pojavi **zanikani glagol**, se pri zloženem prihodnjiku predpona *ne-*vedno doda pomožnemu glagolu: *Nepoletíme tam.* 'Ne bomo leteli tja.' *Nepodepíše to.* 'Tega ne bo podpisal.' *Nebudeme o tom diskutovat.* 'O tem ne bomo razpravljali.' *Nebudu ti to víckrát opakovat.* 'Tega ti ne bom več ponavljal.'

b) V **povednem sedanjiku**: *Matka šije sukni.* 'Mati šiva krilo.' *Děti si hrají na hřišti.* 'Otroci se igrajo na igrišču.' *V obchodě prodávají čerstvé ryby.* 'V trgovini prodajajo sveže ribe.' *Prší.* 'Dežuje.' *Strom roste v lese.* 'Drevo raste v gozdu.' *Otec chodívá do práce pěšky.* 'Oče hodi v službo peš.'

Govorci slovenščine pri tvorjenju in prevajanju stavkov s takšnim povedkom nimajo posebnih težav, vendar je treba paziti na to, da dovršni glagoli v češčini nikoli ne izražajo sedanjega dejanja.

Pri glagolih **premikanja** moramo dodatno ločiti med dvema nedovršnima oblikama (*nést* 'nesti' – *nosít* 'nositi', *jít* 'iti' – *chodít* 'hoditi', *jet* 'peljati se' – *jezdít* 'voziti se', *vézt* 'peljati (s prevoznim sredstvom)' – *vozít* 'peljati (s p. s.)', *vést* 'peljati (za roko)' – *vodít* 'voditi (za roko)', *letět* 'leteti' – *létat* 'letati' – za ostale oblike glejte 4.7.2.2). Prva oblika v dvojici označuje dejanje, ki poteka samo enkrat v določenem sedanjem trenutku (npr. *nést*) in v eni smeri. Druga označuje neaktualno dejanje, ki se ponavlja, lahko poteka v več različnih smeri in pri katerem ni nujno, da ravno poteka. Če torej v češčini rečemo *Ted' chodím po chodníku*, to pomeni, da zdaj hodim sem ter tja po pločniku. Lahko pa rečemo: *Každý den chodím po*

chodniku. 'Vsak dan hodim po pločniku.' Če hočemo označiti trenutno stanje, moramo uporabiti glagol *jít* 'iti': *Ted' jdu po chodniku.* 'Zdaj hodim po pločniku.'

Pozorni moramo biti tudi pri razumevanju in uporabljanju **ponavljalnih** glagolskih oblik z medpono *-vá-* oziroma *-váva-* (glejte 3.5.6), ki ravno tako vedno označujejo ponavljajoče se in neaktualno dejanje z dodatno modifikacijo pomena kot nerednega, običajnega ali občasnega dejanja: *Ráno slyšívám tvou sestru zpívat.* 'Zjutraj pogosto slišim, kako tvoja sestra poje.' *Na trénink s sebou brává i psa.* 'S sabo na trening pogosto pripelje tudi psa.'

- V **velelnem naklonu**: *Přijď domů včas!* 'Pridi domov pravočasno!' *Nejezděte příliš rychle!* 'Ne vozite prehitro!'

Podobna pravila kot pri povednem naklonu veljajo za glagole premikanja tudi v velelniku: *Ted' jed' pomalu!* 'Zdaj pelji počasi!' *Jdi pomalu!* 'Hodi počasi (zdaj)!', ker gre za eno pot. Če pa hočemo izreči pravilo za večkratno dejanje, uporabimo ponavljalno obliko: *Jezdí pomalu (pokaždé, když jedeš domů)!* 'Vozi počasi (vsakič, ko greš domov)!'

Nikalne glagolske oblike se v češčini, podobno kot večinoma tudi v slovenščini, tvorijo samo iz nedovršnih oblik: *Nemluv tak nahlas!* 'Ne govori tako glasno!'

!Pozor: V slovenščini se lahko tudi v prepovedi pogovorno uporabi dovršni glagol, npr. *Ne odpri tega!*, kar v češčini ni možno. V češčino to lahko prevedemo le z nedovršno obliko *Neotevírej to!* ali opisno ob uporabi pogojnika dovršnega glagola: *Ne, abys to otevřel!* 'Da ne boš tega odprl!'

- V **pogojnem sedanjiku**: *Nikdy by mi to neřekl.* 'Tega mi nikoli ne bi povedal.' *Neřekl bych.* 'Ne bi rekel.' *Přišel by o všechno.* 'Bil bi ob vse.'

Stavki s povedkom v pogojniku se v češčini pojavljajo podobno kot v slovenščini, edina razlika je pri oblikah pogojnega naklona oziroma pomožnega glagola *být* 'biti' v čeških oblikah. Paziti moramo na to, da čeprav je v slovenščini v vseh osebah oblika *bi*, se v češčini pomožni glagol sprega (4.7.2.2).

c) V **povednem pretekliku**: *Ženy dlouho vybíraly nové šaty.* 'Ženske so dolgo izbirale nove obleke.' *Do divadla jsem přišla pozdě.* 'V gledališče sem zamudila.' *Muži dnes odehráli dva fotbalové zápasy.* 'Moški so danes odigrali dve nogometni tekmi.'

Pri pretekliških glagolskih oblikah moramo paziti na dve stvari. Prva je dejstvo, da v 3. os. ed. in mn. v češčini ni pomožnega glagola *být* 'biti' (*dělal* 'delal je', *mluvily* 'govorile so'). Druga pomembna razlika je končnica opisnega deležnika v množini, ki je pri moškem spolu s kategorijo živosti *-i* (*muži běhali* 'moški so tekli') in pri ženskem spolu *-y* (*ženy běhaly* 'ženske so tekle'). Če spola iz stavka ne moremo določiti, uporabljamo končnico moškega spola *-i* (*přišli domů* 'prišli so domov').

Tady jsme zamlada svačivali/svačívávali. 'Tukaj smo v mladih letih večinoma/ponavadi malicali.' Ponavljalne oblike glagolov (oziroma glagole, ki izražajo običajno, ponavljajoče

se dejanje) je mogoče uporabiti tudi v pretekliku. V tem primeru imajo glagoli navadne pretekliške oblike.

Zanikane oblike so v češčini nekoliko drugačne od slovenskih zaradi predpone *ne-*, ki se dodaja polnopomenskemu, ne pomožnemu glagolu: *Ještě nikdy jsem nelyžovala na umělém sněhu.* 'Še nikoli nisem smučala na umetnem snegu.' *Neřekl mi to.* 'Tega mi ni povedal.' *Neplavali jsme daleko.* 'Nismo daleč plavali.' *Ještě jsme o tom neuvažovali.* 'O tem še nismo razmišljali.'

- V **pogojnem pretekliku**: *Byl bych si na to půjčil.* 'Bil bi si sposodil denar za to.' *Nebyl bych o tom ani uvažoval.* 'O tem ne bi bil niti razmišljal.'

NESESTAVLJENI povedek v **trpni** obliki:

Prehodni glagoli (*přechodná slovesa*) so glagoli, ki nase vežejo predmet v tožilniku.

a) Če se v stavku sklon spremeni iz tožilnika v imenovalnik, nastane iz predmeta osebek in tvorna glagolska oblika se spremeni v trpno. Povedek je torej v trpni obliki (glejte 4.7.2.3), vendar še vedno ostaja nesestavljen, ker vsebuje samo **en polnopomenski glagol**:

Povedek v tvorni obliki	Povedek v trpni obliki
<i>Prostudují všechny trasy.</i> 'Proučili bodo vse proge.'	<i>Všechny trasy budou prostudovány.</i> 'Vse proge bodo proučene.'
<i>Hlasatelka čte zprávy.</i> 'Moderatorica bere novice.'	<i>Zprávy jsou čteny hlasatelkou.</i>
<i>Děti trhají ovoce.</i> 'Otroci nabirajo sadje.'	<i>Ovoce je trháno dětmi.</i>
<i>Američanka zaběhla nový světový rekord.</i> 'Američanka je postavila nov svetovni rekord v teku.'	<i>Nový světový rekord byl zaběhnut Američankou.</i>
<i>Daniel by to snědl.</i> 'Daniel bi to pojedel.'	<i>Bylo by to sněženo (Danielem).</i>

Iz navedenih primerov vidimo, da se slovenščina in češčina razlikujeta po možnosti izražanja povedka v trpni obliki. Če v trpnem stavku povzročitelj dejanja ni naveden, je trpna oblika oziroma oblika pomožnega glagola in pridevnika *proučene* možna tudi v slovenščini. V češčini pa lahko, v nasprotju s slovenščino, brez večjih težav preobrnemo stavek tako, da je prehodni glagol v povedku v trpni obliki (*prostudují – budou prostudovány; čte – je čtena; trhají – je trháno*) tudi, če je povzročitelj dejanja izražen (v češčini vedno v orodniku).

Oglejmo si še obliko trpnega deležnika (glejte 4.7.2.1, 4.7.2.3) v pasivni glagolski obliki. Oblike trpnega deležnika so vedno imenske/samostalniške, zato so tudi končnice v ednini (m,ž,s): *-0, -a, -o*, v množini (m,ž,s): *-i, -y, -a* (glejte oblikoslovje 4.4.1) in se tako po končnicah

kot tudi po podstavi razlikujejo od pridevnikov (oziroma deležnikov stanja), izpeljanih iz trpnega deležnika (npr. moški spol ed.: **čten** – trpni deležnik/**čtený** – pridevnik).

Precejšnja pa je tudi razlika v rabi. Trpni deležnik kot del trpnih glagolskih oblik tvori **glagolski povedek** (*Zprávy jsou čteny ...* 'Novice bere ...' – pričakujemo informacijo, kdo konkretno je tisti, ki novice bere). Oblika pridevnika pa lahko v povezavi s pomožnim glagolom *být* 'biti' (npr. *Zprávy v televizi jsou čtené.* 'Novice na televiziji so brane.' – to pomeni, da jih npr. ne govorijo na pamet ali kaj podobnega, pač pa jih berejo) tvori **glagolsko-imenski povedek**.

Raba:

Glagolski povedek s **pasivno konstrukcijo** (z obliko s trpnim deležnikom) je večinoma mogoče zamenjati z glagolsko-imenskim povedkom s **pridevnikom, izpeljanim iz deležnika** (oziroma deležnikom stanja) v imenskem delu, vendar je takšen stavek sprejemljiv le v govorjeni obliki jezika, večinoma pa se nekoliko spremeni tudi njegov pomen, npr. tvorno: *Nakoupím různé knihy.* 'Kupil bom različne knjige.', trpno: *Různé knihy budou nakoupeny.* 'Različne knjige bodo kupljene.' – *Různé knihy budou nakoupené.* V prvem primeru stavek samo sporoča, da bo v prihodnosti nekdo kupil knjige, drugi stavek pa implicira pomen končanega dejanja in bi pričakovali še dodatno časovno opredelitev – kdaj bodo kupljene.

Pomenska razlika je v tem primeru sicer dokaj majhna, vendar se je treba zavedati predvsem slogovnih razlik pri rabi.

Tudi v trpnih oblikah obstaja pomenska razlika pri rabi **dovršnega** in **nedovršnega** glagola v povedku. Trpna oblika nedovršnega glagola označuje potek dejanja, pri čemer ista oblika dovršnega glagola označuje končano oziroma časovno omejeno dejanje. Trpne konstrukcije dovršnih glagolov so v češčini veliko bolj običajne in pogosteje uporabljane kot enake konstrukcije nedovršnih glagolov. S trpno konstrukcijo se pogosto na višji slogovni ravni izraža stavek s splošnim osebkom:

<i>Povedek v tvorni obliki</i>	<i>Povedek v trpni obliki</i>
<i>Řekli mi to.</i> 'Rekli so mi to.'	<i>Bylo mi to řečeno.</i> 'To mi je bilo rečeno.'
<i>Oznámili změnu.</i> 'Sporočili so spremembo.'	<i>Změna byla oznámena.</i> 'Sprememba je bila sporočena.'
<i>Všechny seznámili s novými pravidly.</i> 'Vse so seznanili z novimi pravili.'	<i>Všichni/všechny byli/byly seznámeni/seznámeny s novými pravidly.</i> 'Vsi/vse so bili/bile seznanjeni/seznanjene z novimi pravili.'
<i>Zahájili prodej.</i> 'Začeli so prodajo.'	<i>Prodej byl zahájen.</i> 'S prodajo se je začelo.'
<i>Daniel by to snědl.</i> 'Daniel bi to pojedel.'	<i>Bylo by to sněženo (Danielem).</i>
<i>Až napíšou novou příručku.</i> 'Ko bodo napisali nov priročnik.'	<i>Až bude nová příručka napsána.</i> 'Ko bo nov priročnik napisan.'

b) Opisna trpna konstrukcija z **glagolom mít** 'imeti':

Pri nekaterih glagolih se v sodobni češčini vse pogosteje uporablja oblika pasivne konstrukcije s pomožnim glagolom *mít* 'imeti' namesto *být* 'biti'. Pomen pomožnika *mít* je v teh oblikah oslavljen in ohranja samo dodatni oziralni pomen glede na osebo – vršilca dejanja. Uporablja se torej samo, če je povzročitelj dejanja oseba:

<i>Povedek v tvorni obliki</i>	<i>Povedek v trpni obliki</i>
<i>Dostudoval jsem.</i> 'Doštudiral sem.'	<i>Mám dostudováno.</i>
<i>Uklidili jsme.</i> 'Pospravili smo.'	<i>Máme uklizeno.</i> 'Imamo pospravljeno.'
<i>Navařily jste.</i> 'Skuhale ste.'	<i>Máte navařeno.</i> 'Imate skuhanost.'
<i>Nakoupíme zítra.</i> 'Nakupimo jutri.'	<i>Zítra budeme mít nakoupeno.</i> 'Jutri bomo imeli nakupljeno.'
<i>Určitě by už vyluxoval.</i> 'Gotovo bi že posesal.'	<i>Určitě by už měl vyluxováno.</i> 'Gotovo bo že imel posesano.'

V teh primerih predmet dejanja ne postane osebek, ampak osebek ostaja povzročitelj dejanja, predmet pa ostaja na mestu predmeta. Ker je deležnik smiselno in skladenjsko tesno povezan s predmetom, se tudi slovnično ujema z njim:

Mám vystudováno češtinu – pogovorno: *Mám vystudovanou češtinu.* 'Imam končano češčino.'

Pokoje máme uklizeny – pog.: *Pokoje máme uklizené.* 'Sobe imamo pospravljene.'

Oběd máme uvařen – pog.: *Oběd máme uvařený.* 'Kosilo imamo skuhanost.'

Suroviny budeme mít zítra nakoupené. 'Sestavine bomo imeli jutri kupljene.'

Místnost by už měl vyluxováno/vyluxovanou. 'Soba bi že imel posesano.'

Povratni (refleksivni) trpnik

Nekateri glagoli lahko poleg navadnega trpnika z deležnikom tvorijo tudi t. i. povratni ali refleksivni trpnik, kar je glagol v osebnih glagolskih oblikah s povratnim morfolom *se* 'se' in z enakim pomenom kot trpnik. V nasprotju s stavki s trpnikom stavek s povratnim trpnikom ne more izraziti povzročitelja dejanja, povedek pa je lahko samo v tretji osebi:

Dům je stavěn (mým otcem). = *Dům se staví.* 'Hiša/hišo se gradi.' Pozor, v češčini je tudi pri povratnem trpniku osebek (v aktivni konstrukciji predmet) – v konkretnem primeru *dům*, vedno v imenovalniku v nasprotju s slovenščino, kjer je lahko poleg imenovalnika tudi v odvisnih sklonih.

Jsou zkoušeny nové materiály. = *Zkoušejí se nové materiály.* 'Preizkušajo se novi materiali.'

Pokoje jsou pravidelně uklizeny. = *Pokoje se pravidelně uklízejí.* 'Sobe se redno pospravljajo.'

Sluhové byli často trestáni. = *Sluhové se často trestali.* 'Služabniki so se pogosto kaznovali.'

SESTAVLJENI povedek (*přísudek složený*):

Povedek je sestavljen, če vsebuje **naklonski/modalni** (*chtít* 'hoteti', *mocť* 'moči', *muset* 'morati', *smět* 'smeti', *mít* 'morati') ali **fazni** (*začít* 'začeti', *začínat* 'začenjati', *přestat* 'nehati', *přestávat*) glagol v osebni glagolski obliki in drugi polnopomenski glagol v nedoločniku.

Sestavljeni povedek s **faznimi** glagoli (*slovesa fázová*) je v češčini in slovenščini zelo podoben:

Začni se učit! 'Začni se učiti!' *Začínám to chápat.* 'Začenjam razumeti.' *Přestanu mu odpovídat.* 'Nehal mu bom odgovarjati.'

Če je uporabljen fazni glagol *přestávat* s sedanjškim pomenom opuščanja dejanja ali stanja, se lahko v slovenščino prevede na različne načine glede na pomen celotnega stavka: *Přestávám se ovládat.* 'Ne morem se več obvladovati.' *Přestávám mít trpělivost.* 'Zmanjkuje mi potrpežljivosti.' *Lidé přestávají šetřit.* 'Ljudje ne varčujejo več.' *Přestávám jim věřit.* 'Ne verjamem jim več.' Zadnja dva stavka lahko brez modalnega glagola izrazimo tudi v češčini, vendar je v tem primeru dejanje dokončano in ne gre več za potek: *Lidé už nešetří. Už jim nevěřím.*

Sestavljeni povedek z **naklonskimi** oziroma **modalnimi** glagoli (*slovesa modální*) je ravno tako zelo podoben istemu tipu povedkov v slovenščini:

Chci si koupit nové auto. 'Hočem si kupiti nov avto.' *Nechtěl jsem přijít pozdě.* 'Nisem hotel zamuditi.'

Smím jít večer na fotbalový zápas? 'Smem iti zvečer na nogometno tekmo?' *Nesmíme se dívat na televizi.* 'Ne smemo gledati televizije.'

Do konce září musíme složit všechny zkoušky. 'Do konca septembra moramo opraviti vse izpite.'

Pri zanikanju obstaja v češčini zanikani glagol *nemuset*, ki se v slovenščini večinoma izraža opisno '(nekomu) ni treba': *Zítřa nemusím jít do práce.* 'Jutri mi ni treba iti v službo.' *Všichni nemusí mít lyže.* 'Ni nujno, da imajo vsi smuči.' *Nemusí to být pravda.* 'To ni nujno res.'

Določene razlike se pojavljajo pri povedkih z modalnima glagoloma *mocť* 'moči' in *mít* 'morati'. Glagol *moči* se namreč v slovenščini večinoma izraža s sedanjikom in besedo *lahko*, pri zanikanju pa se tudi v slovenščini uporabljajo oblike glagola *moči*:

Může zaplatit až za týden. 'Plača lahko šele čez en teden.' *Mohl bych si půjčit tu knihu?* 'Si lahko sposodim to knjigo?' *Mohli bychom mu to říct.* 'Lahko bi mu to rekli.' *Nemohla jsem se dostat do centra města.* 'Nisem mogla priti v mestno središče.'

Pri modalnem glagolu *mít* 'morati' opažamo precejšnjo razliko v pomenu in pogostosti uporabe. V slovenščini se ta glagol namreč uporablja v smislu 'moram' samo v zastareli in precej knjižni konstrukciji z nedoločnikom in dajalnikom, npr.: »Imam vam povedati.« *Mu-sím vám něco říct.*

V češčini je raba tega glagola kot modalnega veliko bolj razširjena in pomeni samo delno nujnost, delno pa priporočljivost dejanja: *Mám jít studovat do Prahy.* 'Naj bi šel/moral bi iti študirat v Prago.' *Mám přijít včas.* 'Naj bi prišel/moral bi priti pravočasno.' *Měl bych navštívit kamaráda.* 'Moral bi obiskati prijatelja.' *Měl jsem tě tam nechat.* 'Moral bi te tam pustiti.'

V vprašanjih vsebuje ta izraz še deliberativnost: *Mám se na to zeptat Petra?* 'Ali naj o tem vprašam Petra / Bi moral o tem vprašati Petra?' *Měl jsem se tam přihlásit, nebo ne?* 'Bi se moral tja prijaviti ali ne?' *Mám jít zítra k lékaři?* 'Ali naj grem/bi moral iti jutri k zdravniku?'

Priporočljivost dejanja je precej jasno izražena v stavkih tipa: *Měl jsi říct pravdu!* 'Moral bi povedati po pravici!' *Měl jsi včas odejít!* 'Moral bi pravočasno oditi!'

Posebna **sintaktična konstrukcija** *být + nedoločnik* ima v češčini lahko modalni in večinoma trpni pomen. Ne gre sicer za zloženi povedek, vendar jo uvrščamo med razlage o izražanju naklona. To konstrukcijo tvorijo nedoločniki glagolov spoznavanja in zaznavanja (*vidět* 'videti', *slyšet* 'slišati', *cítit* 'čutiti', *znát* 'poznati', *poznat* 'spoznati', *rozumět* 'razumeti') in se v slovenščino ponavadi prevaja s povratnim trpnikom: ***Bylo vidět celou Prahu.*** 'Celo Prago se je videlo/Bilo je videti celo Prago.'

Hluk z ulice je slyšet od rána. 'Od jutra se sliši hrup s ceste.' *Všude byl cítit kouř.* 'Dim se je vohal povsod.' *Na autě bylo těch absolvovaných 1000 km znát.* 'Avtu se je poznalo tistih tisoč prevoženih kilometrov.' *S tím účesem tě bude vždy zdálky poznat.* 'S to pričesko te bo mogoče že od daleč prepoznati.' *Přednášejícímu nebylo vůbec rozumět.* 'Predavatelja se sploh ni razumelo.'

5.1.1.2 Glagolsko-imenski povedek (*přísudek slovesně-jmenný*)

Glagolsko-imenski povedek je sestavljen iz osebne glagolske oblike pomožnega (nepolno-pomenskega) glagola *být* 'biti' ali *stát se/stávat se* 'postajati' ter imena oziroma neglagolskega izraza (povedkovega določila). Večinoma je v imenskem delu povedka samostalnik ali pridevnik, izjemoma pa tudi prislov ali števnik.

a) **Pridevnik** v glagolsko-imenskem povedku:

Pridevnik se kot del glagolsko-imenskega povedka (*přísudek jmenný se sponou*) lahko pojavlja tako v zloženi kot tudi v samostalniški/imenski obliki (*jmenný tvar přídavného*

jména). Za samostalniške pridevnike je to celo edina možna raba v sodobni češčini, vendar je omejena na knjižni jezik in le nekaj pridevnikov, ki to obliko še ohranjajo (našteti so v 4.4.1). V samostalniški obliki se pridevnik vedno ujema z osebkom – je torej v **imenovalniku** –, glagol je lahko v kateremkoli času in načinu:

Otec je zdrav. 'Oče je zdrav.' *Matka je šťastna.* 'Mati je srečna.' *Dítě je živo a zdrávo.* 'Otrok je živ in zdrav.' *Chlapci byli hodni pochvaly.* 'Dečki so bili vredni (po)hvale.' *Plavkyně jsou spokojeny.* 'Plavalke so zadovoljne.' *Všechna data budou známa.* 'Vsi podatki bodo znani.' *Bud' zdrav!* 'Zdravo (=bodi zdrav)!' *Bud'te šťastni!* 'Bodite srečni!'

V imenovalniku so ponavadi tudi zložene pridevniške oblike, npr. *Otec je zdravý.* *Matka byla šťastná.* *Dítě je živé a zdravé.* *Plavkyně by byly spokojené.* *Všichni budeme bosí.* 'Vsi bomo bosí.'

!Pozor: V sodobnem jeziku so imenske pridevniške oblike sicer vse redkejšje, vendar so precej dobro ohranjene in pogosto uporabljane pri nekaterih pridevnikih: *Bud'te tak laskav(a)...* 'Bodite tako prijazni ...'; *Jsem ochoten/schopen to udělat...* 'Pripravljen /sposoben sem to narediti ...'

Le izjemoma je pridevnik v glagolsko-imenskem povedku v roditeljskem ali orodniku.

V **roditeljskem** je, če je v osebkovem delu stavka števni predmet v roditeljskem, npr. *Deset dětí bylo nemocných.* 'Deset otrok je bilo bolnih.' *Hodně bytů už bylo prodaných.* 'Veliko stanovanj je že bilo prodanih.' *Osm aut bylo modrých.* 'Osem avtomobilov je bilo modrih.'

!Pozor: Pri tem moramo razlikovati, ali je pridevnik del povedka – ali gre torej res za glagolsko-imenski povedek. Takrat se namreč skloniska oblika spremeni v roditeljski. Če pa gre za deležnik, in je torej povedek trpna glagolska oblika, ostaja deležnik v imenovalniku, npr. *Hodně bytů už bylo prodáno.* 'Veliko stanovanj je že bilo prodanih.' *Osm aut bylo zaparkováno.* 'Osem avtomobilov je bilo parkiranih.' Slovenščina te razlike ne pozna.

V roditeljskem se (enako kot v slovenščini) pridevnik pojavi tudi takrat, če je v osebkovem zaimku *co* 'kaj', *něco/cosí* 'nekaj', *nic* 'nič', *cokoli* 'karkoli', *leccos/ledacos* 'marsikaj' ipd.: *Něco je tu nového.* 'Tu je nekaj novega.' *Co je u vás nového?* 'Kaj je pri vas novega?' itn.

Pridevnik je v **orodniku**, če je v glagolskem delu povedka glagol *stát se/stávat se*, ki zahteva dopolnilo v orodniku (slovenščina tega ne pozna): *Král se stal ještě mocnějším.* 'Kralj je postal še mogočnejši.' *Válka se stává nepřehlednou.* 'Vojna postaja nepregledna.' *Rozhovor se může stát nepřijemným.* 'Pogovor lahko postane neprijeten.' *Situace se stala neúnosnou.* 'Situacija je postala neznosna.'

b) **Samostalnik** je kot del povedka lahko v imenovalniku in se v slovničnih kategorijah ujema z osebkom ali je v orodniku in se ujema samo v spolu in številu. Samostalnik je v **imenovalniku**, če

- je del povedka ekspresiven ali presojevalen: *Naše souseedka je klepna.* 'Naša sosedja je obrekovalka.' *Soseda je torej osebek, obrekovalka je del povedka. Ten člověk je lhář.* 'Ta človek je lažnivec.' *Můj spolužák Pavel je krasavec.* 'Moj sošolec Pavel je lepotec.';
- je osebek izražen z zaimkom *to*: *To je hloupost.* 'To je neumnost.' *To jsou jen sliby.* 'To so samo obljube.' *To byla kdysi závodní auta.* 'To so bili nekoč dirkalni avtomobili.';
- označuje skupino, v katero uvrščamo osebek: *Chaluha je rostlina, mořský list je ryba.* 'Alga je rastlina, morski list je riba.' *Sestra je sportovkyně.* 'Sestra je športnica.' *Naši souseedi jsou rybáři.* 'Naši sosedje so ribiči.'

Samostalnik je v **orodniku**, če:

- označuje skupino, v katero uvrščamo osebek, vendar ga dopolnjujemo še z dodatno informacijo, izraz poudarjamo ali povezujeemo s predhodno izjavo: *Vino je v malém množství lékem.* 'Vino je v majhnih količinah zdravilo.' (prim.: *Vino je lék. Vino je alkohol.*) *Zlato je drahý kov. Drahým kovem je i platina.* 'Zlato je žlahtna kovina. Žlahtna kovina je tudi platina.';
- označuje poklic (predvsem, če je poimenovanje poklica še razvito): *Otec je ředitelem banky.* 'Oče je direktor banke.' *Jeho matka je prodavačkou.* 'Njegova mati je prodajalka.' *Paní Nováková je manažerkou ve velké firmě.* 'Gospa Novak je menedžerka v velikem podjetju.' V sodobni govorjeni češčini se v tem položaju vse pogosteje uporablja imenovalnik, v pisanem knjižnem jeziku pa prevladuje orodnik: *Brano je firmou, která věrně slouží svým zákazníkům...* 'Branjo je podjetje, ki zvesto služi svojim strankam ...' *Kratší dodací lhůty jsou argumentem pro výběr naší firmy ...* 'Krajši dobavni roki so argument, zakaj izbrati naše podjetje ...' *Naše basketbalistky jsou největšími favoritkami soutěže...* 'Naše košarkarice so največje favoritke turnirja ...' *Důkazem naší úspěšnosti je zvýšení platů o pět procent...* 'Dokaz naše uspešnosti je povišanje plač za pet odstotkov ...'

Samostalnik je v **predložnem** sklonu tudi v nekaterih ustaljenih zvezah:

Naši rodiče jsou už v letech. 'Naši starši so že v letih.' *Dcera je po tatínkovi.* 'Hči je podobna očetu.' *Petr je na maso.* 'Peter rad je meso.' *Petr je na omylu.* 'Peter je v zmoti.' *Strýc je v balíku.* 'Stric ima veliko denarja.'

Navidezno oziroma formalno je povedek glagolsko-imenski, če je izpuščen deležnik iz trpne glagolske oblike: *Ten stůl je ze železa.* 'Ta miza je iz kovine.' Torej, miza je narejena iz kovine.

Zveza *být na něco* 'biti za kaj' se pogosto uporablja namesto glagola *sloužit něčemu* 'služiti čemu': *To lepidlo je na papír.* 'To lepilo je za papir.' *Ty rukavice jsou na lyže.* 'Te rokavice so za smučanje.'

Zveza *být k něčemu* se uporablja namesto emocionalnih glagolov: *To je k pláči/smíchu/zbláznění/nevyržení/...* 'To je za zjokat se/smešno/za znoret/nevzdržno ...'

- c) **Prislov** – kot del povedka se večinoma uporabljajo prislovi iz pridevnikov, najpogosteje s končnico *-o* (če obstaja tudi oblika *-ě/e*):

Dnes je hezky/zima/deštivo/mlhavo/zataženo/slunečno.... 'Danes je lepo/hladno/deževno/meglono/oblačno/sončno ...' *Benzín byl zadarmo.* 'Bencin je bil zastonj.' *Bylo mi smutno.* 'Bil sem žalosten.' *Je mi líto.* 'Žal mi je.'

d) **Števník** je kot del povedka večinoma v imenovalniku (**Byly** tam **tři** ženy. 'Tam so bile tri ženske.' *Naše cyklistka byla desátá.* 'Naša kolesarka je bila deseta.'). Izjema je navajanje datuma. Takrat je namreč števník vedno v rodilniku: *Včera bylo dvacátého třetího.* 'Včeraj je bil triindvajseti.'

5.1.2 Osebek (*podmět/subjekt*)

Osebek je stavčni člen, ki skladenjsko ni podrejen povedku, je v imenovalniku in je poleg povedka osnovni stavčni člen. Najtesneje je povezan s povedkom, ker zapolnjuje njegovo **valenčno (vezljivostno)** pozicijo, natančneje levovalenčno pozicijo (valenca ali vezljivost je zmožnost glagola skladenjsko vezati nase druge besede v določeni obliki – sklonu – in tako tvoriti stavke). Povedek se z osebkom vedno ujema v spolu in številu.

5.1.2.1 Izraženi osebek (*podmět vyjádřený*)

Če je osebek v **3. osebi**, je v češčini večinoma izražen s **samostalnikom** ali **zaimkom** v imenovalniku: *Můj mladší bratr si koupil nové auto.* 'Moj mlajši brat si je kupil nov avto.' *Účetní byl zaměstnán na dobu určitou.* 'Računovodja je bil zaposlen za določen čas.' *Hluk motorů rušil obyvatele celého domu.* 'Hrup motorja je motil prebivalce vse hiše.' *Ten měl ale smůlu.* 'Ta pa je imel smolo.' *Nic se nedá dělat.* 'Nič se ne da narediti.' *Leccos by bylo jinak.* 'Marsikaj bi bilo drugače.'

Izjemoma je lahko izražen s **pridevnikom** v primeru, da je samostalnik izpuščen: *Malá se vrátila domů.* 'Ta mala (=hči) se je vrnila domov.' *A nemohoucí si musí pomoci sám!* 'In brezmočen (=človek) si mora sam pomagati!'

V nekaterih primerih (če je povedek v **3. osebi** ednine srednjega spola) je v položaju osebká **nedoločnik**: *Povedlo se mi přijít včas.* 'Uspelo mi je priti pravočasno.' *Nenapadlo mě se ho na to zeptat.* 'Ni mi prišlo na misel ga o tem vprašati/ da bi ga o tem vprašal.'

V obliki za **1. ali 2. osebo** je osebek v češčini načeloma izpuščen (glejte 5.1.2.2), vendar je v določenih stilistično, skladenjsko ali sporočanjško posebnih situacijah izražen z osebnimi zaimki *já* 'jaz', *ty* 'ti', *my* 'mi', *vy* 'vi'.

Če hočemo osebek poudariti: *Já už to nemůžu vydržet.* 'Jaz tega ne zdržim več.' (nezaznamovano: *Už to nemůžu vydržet.*) *Vy jste mi ale nahnali strachu.* 'Vi pa ste mi pognali strah v kosti.' *V Lublani studuji já, ona leží doma.* 'V Ljubljani študiram jaz, ona leži doma.'

Če hočemo natančno označiti osebek: *Ty i on jste velcí umělci.* 'Ti in on sta velika umetnika.' *Já a Zdeněk to zařídíme.* 'Jaz in Zdeněk bova to uredila.' *I vy se dočkáte odměny.* 'Tudi vi boste dočakali nagrado.'

!Pozor: Če je povedek v 1. ali 2. osebi množine in izraža večjo skupino oseb v splošni trditvi, se v češčini vedno dodaja še ustrezní osební záimek, npr. *My studenti máme mnoho povinností.* '(Mi) študentje imamo veliko obveznosti.' *Vy pracující sami musíte usilovat o lepší podmínky.* '(Vi) zaposleni si morate sami prizadevati za boljše pogoje.' *My umělci potřebujeme víc peněz.* '(Mi) umetniki rabimo več denarja.' Brez zaimka so takšni stavki slovnično nepravilni, torej ne obstaja stavek kot: *Studenti máme mnoho povinností.* Vendar je tudi osebek z osebnim zaimkom stilistično zaznamovan, ker je poudarjen. Nezaznamovano se v takšnih stavkih v češčini v povedku uporablja oblika 3. osebe množine: *Studenti mají mnoho povinností. Pracující sami musí/musejí usilovat o lepší podmínky. Umělci potřebují víc peněz.*

5.1.2.2 Izpuščení in splošni osebek (*nevyjádřený a všeobecný podmět*)

Izpuščení osebek je osebek, ki formalno ni izražen z nobeno leksikalno enoto (besedo), njegova navzočnost v skladenjski konstrukciji stavka je določena z glagolom v povedku in njegovo slovnično obliko. To pomeni, da povedek mora izpolnjevati dva pogoja: 1. mora imeti **osebkovo valenco** (npr. glagol *sedí* 'sedi' ima osebkovo valenco, ker pričakujemo informacijo 'kdo ali kaj sedi'; v nasprotju s tem glagol *sněží* 'sneži' nima osebkove valence, ker enake informacije ne pričakujemo, saj jo dobimo že s samim glagolom), 2. njegova oblika se mora ujemati z osebkom, ki je **znán iz kontexta** (kontekst je lahko besedilo ali na primer situacija). Torej, če rečemo *Jdu do kina.* 'Grem v kino.', se razume, da grem jaz v kino, vendar ta osebek v stavku ni izražen z besedo, je izpuščen. Izpuščení osebek pa je še vedno del stavčne strukture.

Če je glagol v češčini v 1. ali 2. osebi in osebek ni izražen z besedo, gre vedno za izpuščení osebek. Če je glagol v 3. osebi, je osebek lahko izpuščen (npr.: *Hraje dobře na kytaru.* 'Dobro igra na kitaro.' – če smo na primer že prej govorili o Mihú, ki se uči igrati na kitaro). Lahko pa gre za t. i. **splošni osebek**.

Splošni osebek je izpuščení osebek glagola v 3. osebi množine moškega spola s kategorijo živosti, pri čemer iz konteksta ni jasno, kdo natanko bi lahko bil osebek, in njegovo določanje tudi ni nujno. Osebek je splošen – sploh ga nočemo opredeliti: *Chleba nemají.*

'Kruha nimajo.' *Zavírají tam ve čtyři.* 'Tam zapirajo ob štirih.' *V divadle hrají novou hru.* 'V gledališču predvajajo novo dramo.'

5.1.2.3 Ujemanje osebka in povedka (*shoda podmětu s přísudkem*)

Osebek je navadno v imenovalniku in se ujema s povedkom v številu in slovničnem spolu. Paziti moramo predvsem na ujemalnost končnic deležnika v množini pri vseh zloženih glagolskih oblikah. Po pravopisnih pravilih je namreč v deležniku, ki se ujema z osebkom moškega spola s kategorijo živosti, končnica *-i*, če pa se povedek ujema z osebkom ženskega spola ali moškega spola brez kategorije živosti, je končnica *-y* (za srednji spol *-a*). Če je osebek mešan in vsebuje vsaj eno besedo moškega spola s kategorijo živosti, je v deležniku *-i*, sicer pa *-y*. Pri splošnem osebkem se uporablja končnica *-i*:

Muži spali. 'Moški so spali.' *Ženy jedly.* 'Ženske so jedle.' *Mosty se třásly.* 'Mostovi so se tresli.' *Muži a ženy šli do práce.* 'Moški in ženske so šli v službo.' *Kočky a kořata mňoukaly.* 'Mačke in mladiči so mijavkali.'

Muži by chtěli jet na hory. 'Moški bi hoteli iti v hribe.' *Ženy by musely vydělávat peníze.* 'Ženske bi morale služiti denar.'

Izjemoma se osebek pojavlja v drugem sklonu in takrat je glagol v 3. osebi ednine srednjega spola.

V češčini je zelo zastarel **zanikani rodilnik** (*genitiv záporový*), ki se ohranja samo v ustaljenih reklih ali v zelo visokem zbornem slogu, če je glagol v neosebni obliki: *Nebylo po něm ani vidu ani slechu.* 'O njem ni bilo ne duha ne sluha.' *Nebylo tam jediného místa.* 'Tam ni bilo niti enega mesta.'

Delni rodilnik pa je v češčini tudi le redkost: *V řece přibylo vody.* 'Voda v reki je narasla.'

5.1.3 Predmet (*předmět/objekt*)

Predmet je stavčni člen večinoma v valenčni poziciji, ki razvija glagol ali pridevnik. Predmet zapolnjuje **valenčno** (desnovalenčno) pozicijo glagola oziroma pridevnika, zato je tudi slovnica oblika (sklon), ki jo mora imeti, vnaprej določena z vezljivostjo. Podatki o vezljivosti posameznih čeških glagolov in pridevnikov so večinoma navedeni v slovarjih. Predmet je vedno v odvisnem sklonu s predlogom ali brez njega in označuje stvar, osebo ali dejanje, ki ga prizadeva dejanje, izraženo z glagolom ali pridevnikom.

Valenčno pozicijo predmeta ohranjajo prav **vse glagolske oblike**, tudi neosebne (v nasprotju z osebkovo valenčno pozicijo, ki obstaja samo pri osebnih glagolskih oblikah – ker so samo osebne glagolske oblike lahko v poziciji povedka, ki se ujema z osebkom): *Viděl jsem ho trhat sousedivy třešně*. 'Videl sem ga nabirati sosedove češnje.' Samostalniki *třešně* je predmet glagola *trhat*, čeprav je ta v nedoločniku.

5.1.3.1 Predmet v tožilniku (*předmět v akuzativu*)

Osnovna in najpogostejša oblika predmeta je tožilnik. Glagole, ki lahko nase vežejo predmet v tožilniku, označujemo kot **prehodne** (*přechodné/transitivní* – glejte tudi 5.1.1.1). V sodobni češčini je opazna težnja k nadomeščanju drugih sklonov predmeta prav s tožilnikom. Pomensko predmet v tožilniku izraža **prizadetega** (*patiens*) od glagolskega dejanja, torej predmet ali osebo, ki ga/jo prizadeva dejanje glagola. Predmeti, ki so v češčini v tožilniku, so ponavadi v tem sklonu tudi v slovenščini:

- a) stvar, ki **nastaja** z dejanjem glagola in je lahko njegov rezultat (t. i. notranji predmet): *postavit dům* 'zgraditi hišo', *(vy)kopat jámu* '(iz)kopati jamo', *(na)psat knihu* '(na)pisati knjigo', *(z)bourat věž* '(z)rušiti stolp', *zavařit ovoce* 'vložiti sadje', *zpívat píseň* 'peti pesem' ipd.;
- b) predmet, ki ga dejanje **prizadeva**: *přemístit nábytek* 'prestaviti pohištvo', *utěšovat dívku* 'tolaziti dekle', *(po)chválit dítě* '(po)hvaliti otroka', *bavit lidi* 'zabavati ljudi', *vrátit nůžky* 'vrniti škarje', *(po)hladit psa* '(po)božati psa', *nenávidět bratra* 'sovražiti brata' ipd.;
- c) predmet, ki je **cilj** dejanja: *sledovat televizi* 'gledati televizijo', *hledat řešení* 'iskati rešitev', *prát si svobodu* 'želeli si svobodo', *pozorovat kachny* 'opazovati račke' itn.;
- d) predmet, ki izraža **informacijo** ali **navodilo**, večinoma se uporablja ob **nedoločniku**: *Doporučil nám odjet na dovolenou*. 'Priporočil nam je iti na počitnice.' *Dovolili nám natočit film*. 'Dovolili so nam posneti film.' *Přáli si nás navštívit*. 'Želeli so nas obiskati.'

Pri določenih okoliščinah je lahko predmet namesto v tožilniku v **rodilniku**:

- **zanikani rodilnik** v sodobni češčini, v nasprotju s slovenščino, v skoraj vseh primerih nadomeščajo tožilniške oblike: *Nemám čas*. 'Nimam časa.' *Nechci sledovat televizi*. 'Nočem gledati televizije.' *Nemám rád brambory*. 'Ne maram krompirja.' *Nečtu noviny*. 'Ne berem časopisov.'. Zanicani rodilnik se v češčini uporablja kot zborna ali ekspresivno izrazno sredstvo, večinoma v ustaljenih besednih zvezah: *Nemám námitek*. 'Nimam pripomb.' *Nemám slov*. 'Sem brez besed.' *Celou noc jsem oka nezamhouřil*. 'Celo noč nisem zatisnil očesa.';
- **rodilnik za količinskimi izrazi** se pojavlja za prislovi ali samostalniki, ki označujejo količino, kot je *mnoho* 'mного', *hodně* 'veliko', *málo* 'malo', *trochu* 'nekaj' itn. Če pa se

količinski izraz izpusti, se samostalnik v rodilniku znajde na poziciji predmeta s pomenom majhne ali velike količine: *Nalij mi vína*. 'Nalij mi (malo) vina.' *Přidej tam cukru*. 'Dodaj malo sladkorja.' *Tam jsme našli hub*. 'Tam smo našli veliko gob.' Če pa iste predmete v istih stavkih prevedemo v tožilnik, ne izražajo več količine: *Nalij mi víno*. 'Nalij mi vino.' *Přidej tam cukr*. 'Dodaj sladkor.'

5.1.3.2 Predmet v rodilniku (*předmět v genitivu*)

V sodobni češčini je razmeroma malo glagolov, ki so ohranili vezljivost s predmetom v rodilniku. Večinoma so povratni (refleksivni). Po pomenu jih lahko razdelimo v tri skupine:

- a) predmet je v **rodilniku cilja/dotika** (*genitiv cílový/dotykový*) pri glagolih, ki pomenijo dotikanje ali poskus doseganja nečesa: *dotknout se hlavy* 'dotakniti se glave' (tudi v prenesenem pomenu: *dotknout se sousedky* 'prizadeti sosedo'), *chytit se plotu* 'prijeti se za ograjo', *držet se pravidel* 'držati se pravil' (pri glagolih *chytit se in držet se* gre v navedenih primerih za uporabo glagolov v pomenu rešiti se, sicer pa, če gre za rahel dotik, imata glagola *chytit se in držet se* predmet v predložnem sklonu: *chytit se/držet se za hlavu* 'prijeti se/držati se za glavo'), *chopit se vlády* 'začeti vladati (lotiti se vladanja)', *užívat si klidu* 'uživati v miru', *požívat úcty* 'biti spoštovan', *dožadovat se odměny* 'zahtevati nagrado', *domáhat se pozornosti* 'zahtevati/izsiljevati pozornost', *dosáhnout vrcholu* 'doseči vrhunec' (samo če je predmet abstrakten, sicer je predmet v predložnem sklonu: *dosáhnout na kliku* 'doseči kljuko'), *dovolat se pomoci* 'priklicati pomoč' (z dajalnikom *dovolat se někomu* ima glagol pomen 'dobiti/priklicati koga po telefonu'), *zmocnit se pokladu* 'polastiti se zaklada', *zeptat se prodavačky* 'vprašati prodajalko';
- b) predmet je v **rodilniku oddaljevanja/ločevanja** (*genitiv odluky*) pri glagolih s pomenom oddaljevanja: *vzdát se vlády* 'odreči se vladanju' (če ima glagol predmet v dajalniku *vzdát se nepříteli*, pomeni 'predati se sovražniku'), *pustit se větve* 'spustiti vejo (če smo na njej viseli)', *zřít se výhod* 'odreči se ugodnostim', *zbavit se tuku* 'znebiti se maščobe', (*za*) *nechat práce* 'pustiti delo' (če pa je isti glagol rabljen v pomenu 'pustiti nekaj, da ostane', je predmet v tožilniku: *zanechat peníze na nákup* 'pustiti denar za nakup');
- c) predmet (večinoma abstraktnega pomena) je v **rodilniku vzroka** (*genitiv podnětový/příčiny*) pri glagolih, ki označujejo psihosomatske reakcije: *bát se tmy* 'bati se teme', *obávat se zkoušky* 'bati se izpita', *leknout se krokodýla* 'ustrahiti se krokodila', *štitit se práce* 'čutiti gnus do dela', *litovat času* 'biti škoda časa/obžalovati (izgubljeni) čas' (če predmet ni abstraktnega pomena, je v tožilniku: *lituji překladatelku* 'žal mi je prevajalke').

5.1.3.3 Predmet v dajalniku (*předmět v dativu*)

Dajalnik je sklon predmeta, ki je pomensko tesno povezan z glagolom, večinoma ima od dejanja korist ali se mu z dejanjem nekaj odvzema. Zato predmeti v dajalniku večinoma označujejo bitja:

- a) nekdo, ki ima **korist/nima koristi** od dejanja (tudi če se mu odvzema): *darovali babičce knihu* 'babici so podarili knjigo', *(po)děkovali řediteli* 'zahvalili so se direktorju', *řekl kuchaři, že...* 'rekel je kuharju, da ...', *předcházíme onemocněním* 'preventivno ukrepamo, da bi se izognili bolezni', *vynadal jsem mu* 'okregal sem ga', *odporovali novému zákonu* 'nasprotovali so novemu zakonu', *pomohl dětem s úkolem* 'pomagal je otrokom pri nalogi', *Tomášovi chybi/schází kniha* 'Tomažu manjka knjiga', *tleskali tanečnici* 'ploskali so plesalki', *lichotil ženám* 'laskal je ženskam';
- b) ostali glagoli, pogosto **povratni**: *smát se vtípu* 'smejati se vicu', *divit se lidem* 'čuditi se ljudem', *vyhýbat se kontaktu* 'izogibati se kontaktu', *Pavel se věnoval atletice* 'Pavel se je posvečal atletiki';
- c) povezano s **presoj** ali **oceno**: *svetr Monice sluší* 'Moniki pulover pristaja', *polévka všem chutnala* 'juha je vsem teknila', *dcera se podobá matce* 'hči je podobna materi', *výsledek odpovídal schopnostem* 'rezultat je ustrezal sposobnostim', *vadí nám hluk* 'moti nas hrup'.

V nekaterih primerih predmet v dajalniku ni določen z vezljivostjo glagola, zato ni nujno, da je izražen. Ločimo nekaj vrst takšnih dajalnikov, njihova raba v češčini pa je večinoma enaka kot v slovenščini, npr.:

- Dajalnik **koristi** (*dativ prospěchový*): *četl dítěti pohádku* 'bral je otroku pravljico', *sehnal jí práci* 'priskrbel ji je službo', *namaloval otci obraz* 'očetu je naslikal sliko', *vyrobili psovi novou boudu* 'psu so naredili novo pasjo hišico'. Takšne dajalniške oblike je v obeh jezikih večinoma mogoče nadomestiti s predložno zvezo *pro* 'za' + tožilnik (*namaloval obraz pro otce* 'naslikal je sliko za očeta', *sehnal pro ní práci* 'priskrbel je delo zanjo').
- **Svojilni** dajalnik (*dativ přivlastňovací*): *odvedli mi psa* 'odpeljali so mi psa', *uklidila Jiřímu stůl* 'pospravila je Juretu mizo', *otevřeli nám skříň* 'odprli so nam omaro', *šlápl mi na nohu* 'stopil mi je na nogo'. Svojilni dajalnik je mogoče nadomestiti s svojilnimi oblikami zaimkov ali pridevnikov (*odvedli mého psa* 'odpeljali so mojega psa', *uklidila Jiřího stůl* 'pospravila je Juretovo mizo', *otevřeli naši skříň* 'odprli so našo omaro').
- Dajalnik **nosilca stanja ali poteka** (*dativ agentní/nositelský*) oziroma dajalnik logičnega osebk. **Logični osebek** je v dajalniku, tako da je formalno skladenjsko v poziciji predmeta in ga tudi opredeljujemo kot predmet, čeprav logično označuje osebo ali predmet, ki se aktivno udeležuje glagolskega dejanja. V češčini se pojavlja v kombinaciji z neosebno

glagolsko obliko: **Otci se špatně chodí.** 'Oče težko hodi.' *Tady se nám špatně spalo.* 'Tukaj smo slabo spali.' *Udělal se mi špatně.* 'Postalo mi je slabo.' Takšen dajalnik je večinoma mogoče nadomestiti z imenovalnikom: *Otec špatně chodí. Tady jsme špatně spali.*

!Pozor: Dajalnik logičnega osebka je v slovenščini tudi v stavkih tipa: Iti **mi** je domov. Udeležiti se **nam** je. Te konstrukcije se v češčini ne uporablja več. Namesto tega sodobna češčina uporablja naklonske izraze: *Musím jít domů. Musíme se zúčastnit...*

- Dajalnik, ki izraža **čustveno zaznamovanost** (*dativ emocionální*), se večinoma uporablja v manj formalnih govorjenih besedilih in ima funkcijo vzpostavitve kontakta: *Ty jsi se nám hezky vybarvil!* 'Ti pa si se nam pokazal v pravi luči!' *Tam vám lidi šileli!* 'Tam so vam ljudje noreli!' S pomočjo dajalnika lahko tudi pritegnemo poslušalčevo pozornost: *Tak nám přicházejí první návštěvníci!* 'In tako nam prihajajo prvi obiskovalci!'

5.1.3.4 Predmet v orodniku (*předmět v instrumentálu*)

Orodnik sicer ni zelo pogost predmetni sklon, je pa v češčini, v nasprotju s slovenščino, kjer je obvezno predložen, ta sklon večinoma brez predloga. Predmet v orodniku se pojavlja pri naslednjih glagolih:

- a) **Premikati** nekaj, gibati z nečim: *házet kouli* 'metati kroglo', *házet oštěpem* 'metati kopje'. Če pa se opredeli cilj premikanja predmeta, je predmet lahko tudi v tožilniku: *hodit kouli dolů* 'vreči kroglo dol'. Z orodnikom se izraža tudi premikanje delov telesa: *mávat rukama* 'mahati z rokami', *koulet očima* 'zavijati z očmi', *hýbat nohama* 'premikati noge', *po-trást hlavou* 'stresti z glavo', *tleskat rukama* 'ploskati z rokami', *kroutit hlavou* 'zmajevati z glavo', *kývnout hlavou* 'pokimati z glavo'.
- b) Glagoli, ki označujejo dejanja, razpoznavna s **čutili**: *sál zněl zpěvem* 'dvorana je odmevala od petja', *šaty byly cítit kouřem* 'obleka je dišala po dimu', *byť voněl konvalinkami* 'stanovanje je dišalo po šmarnicah', *oheň hořel/plál silným plamenem* 'ogenj je gorel z močnim plamenom', *pokoj svítil/zářil čistotou* 'soba se je bleščala od čistoče', *obchod smrděl/páchl rybami* 'trgovina je smrdela po ribah', *člověk dýchá plícemi* 'človek diha s pljuči'.
- c) Nekaj je **napolnjeno** ali **opremljeno** z nečim: *naplnil nádobu vodou* 'posodo je napolnil z vodo', *nasytit se rýží* 'nasiti se z rižem', *nalít se vínem* 'naliti se z vinom', *oplyvat krásou* 'biti obdarjen z lepoto', *posypala špagety sýrem* 'špagete je posula s sirom', *přikryla dítě peřinou* 'otroka je pokrila z odejo'.
- d) **Ukvarjati** se z nečim, **doseči spremembe** z nečim: *lidé se zabývali zemědělstvím* 'ljudje so se ukvarjali s kmetijstvom', *vezně zaměstnali úklidem* 'zapornike so zaposlili s čiščenjem', *uklidnila se čtením* 'pomirila se je z branjem', *unavili se šplháním* 'utrudili so se s

plezanjem', *chlubil se svými úspěchy* 'hvalil se je s svojimi dosežki', *pyšnil se svým novým autem* 'ponosen je bil na svoj nov avtomobil', *plýtvat benzínem* 'zapravlјati bencin', *šetřit penězi* 'varčevati z denarjem'.

- e) Glagoli, ki označujejo **zvoke**: *bouchat dveřmi* 'loputati z vrati', *klapat podpatky* 'udarjati s petami', *cinkat penězi* 'cingljati z denarjem'.

5.1.3.5 Predmet v predložnem sklonu (*předmět v předložkovém pádě*)

V predložnih sklonih so ponavadi prislovna določila, vendar se vse več predložnih sklonov pojavlja tudi na mestu predmeta. Kot predmet se pojavljajo le skloni s **pravimi** predlogi (glejte 4.8.2), pri čemer je pomen predloga ponavadi oslavljen. V predmetni poziciji so lahko vsi predložni skloni (torej vsi razen imenovalnika in zvalnika):

- a) **Rodilnik** se povezuje s predlogi **do, od** in **z**: *nabourat do stromu* 'zaleteti se v drevo', *vrazit do kamarádky* 'zaleteti se v prijateljico', *zamilovat se do spolužačky* 'zaljubiti se v sošolko', *zakoukat se do dívky* 'zagledati se v dekle', *odloučit se od přítele* 'ločiti se od prijatelja', *zotavit se z nemoci* 'okrevati po bolezni', *vzpamatovat se z úleku* 'opomoči si od strahu', *probrat se z narkózy* 'prebuditi se iz narkoze', *radovat se/mít radost/ z prvního místa* 'veseliti se prvega mesta' (zastarelo: *těšit se z prvního místa* 'veseliti se prvega mesta').
- b) **Dajalnik** se povezuje s predlogoma **proti** in **k**: *hájit se proti všem* 'braniti se pred vsemi', *ohradit se proti rozhodnutí* 'ograditi se proti odločitvi', *protestovat proti vládě* 'protestirati proti vladi', *vzbouřit se proti králi* 'vstati proti kralju', *štvát proti politikům* 'hujskati proti politikom', *bojovat proti nepříteli* 'boriti se proti sovražniku', *přiznat se ke krádeži* 'priznati krajo', *být náchylný ke kašli* 'biti nagnjen h kašlju', *tihnout k hudbě* 'biti naklonjen glasbi', *přidat se/připojit se/ k ostatním* 'priključiti/pridružiti se ostalim'.
- c) **Tožilnik** se povezuje s predlogi **na, o, pro, v, za**:
- s predlogom **na** se povezuje predmet pri glagolih: *dívat se/koukat na televizi* 'gledati televizijo', *ptal se na cestu* 'spraševal je za pot', *mávat na taxík* 'mahati taksiju', *houkat/troubit na chodce* 'trobiti pešcem', *volat na známého* 'klicati za znancem', *mířit na cíl* 'meriti v tarčo', *čekat na vlak* 'čakati na vlak', *pamatuji na všechno* 'mislim na vse', *myslím na tebe* 'mislim nate', *dohlížím/dávám pozor na dělníky* 'nadzorujem delavce', *těším se na prázdniny* 'veselim se počitnic', *stěžoval si na zimu* 'pritoževal se je nad mrazom', *nadával na počasí* 'preklinjal je vreme', *rezignoval na funkci* 'odstopil je s položaja';
 - s predlogom **o** se veže predmet pri 1) glagolih s pomenom 'nezgode': *zakopnout/pesn. klopytnout o práh* 'spotakniti se ob prag', *zavadit o skříň* 'zadeti se v omaro', *otřít se o tabuli*

'oplaziti tablo', *opřít se o strom* 'opreti se na drevo', *udeřit se/uhodit se o trám* 'udariti se v tram', *odřít se o beton* 'odrgniti se ob beton', *pořezat se o sklo* 'porezati se s steklom'; 2) glagolih s pomenom strahu: *bát se/strachovat se o kariéru* 'bati se za kariero', *třást se o peníze* 'bati se za denar', *mít strach o auto* 'bati se za avto'; 3) glagolih s pomenom 'truditi se doseči cilj': *usilovat o mír* 'truditi se doseči mir', *stál o uznání* 'prizadeval si je za priznanje', *pokoušel se o rekord* 'poskušal je postaviti rekord', *zasadil se o ochranu životního prostředí* 'zavzel se je za zaščito okolja', *snažil se o zlepšení podmínek* 'trudil se je za izboljšanje pogojev', *(po)staral se o výhru* '(po)skrbel je za zmago', *bojovali o medaile* 'borili so se za medalje', *starala se o mládež* 'skrbela je za mladino', *zápasili o moc* 'borili so se za moč', *zajímal se o literaturu* 'zanimal se je za literaturo';

- s predlogom **pro**: *nadchnout se pro hru* 'navdušiti se za igro', *pracovat pro firmu* 'delati za podjetje';
- s predlogom **za**: *odpovídat za ztráty* 'odgovarjati za izgube', *chytila/držela ho za ruku* 'prijela/držala ga je za roko', *považoval ji za krasavici* 'imel jo je za lepoticu', *zaplatil za parkování* 'plačal je za parkiranje';
- s predlogom **v**: *věřit ve vítězství* 'verjeti v zmago'.

d) **Mestnik** se v predmetu pojavlja po predlogih **po** in **o**:

- s predlogom **po** se povezujejo glagoli hrepeneti po nečem oziroma poskušati doseči/dobiti kaj, *toužil/dychtil po zlatě* 'hrepenel je po zlatu'; tu najdemo nekaj glagolov, ki imajo sicer predmet s predlogom **na**: *koukat po děvčatech* 'gledati za dekleti', *dívat se/ohlížet se po novém bytě* 'ogledovati se za novo stanovanje', *sáhnout po půjčce* 'poseči po posojilu', *ptal se po Petrovi* 'spraševal je po Petru';
- s predlogom **o** se povezujejo glagoli, ki imajo pomen pridobivanja podatkov: *přesvědčit se o pravdě* 'prepričati se o resnici', *učit se o Kubě* 'učiti se o Kubi', *dovědět se o zkoušce* 'izvedeti za izpit', *slyšet o novém objevu* 'slišati za novo odkritje', *číst o delfínech* 'brati o delfinih', *získat informaci o studiu* 'pridobiti informacijo o študiju'.

Sem sodijo tudi glagoli, ki izražajo negotovost, ali se bo dejanje uresničilo, večinoma gre za nedovršne glagole: *uvažovat o sňatku* 'razmišljati o poroki', *přemýšlet o problému* 'razmišljati o problemu', *pochybovat o upřímnosti* 'dvomiti o iskrenosti', *rozhodovalo se o nich* 'odločalo se je o njih', *diskutovat o ekonomice* 'razpravljati o ekonomiji'.

- e) **Orodnik** se pojavlja v predložni zvezi s predlogom **s**, vendar samo pri redkih glagolih: *trápit se s úkolem* 'mučiti se z nalogo', *namáhat se/mořit se s pečením* 'truditi se s peko', *sousedit/hraničit s Rakouskem* 'mejiti na Avstrijo', *porucha souvisí s počasím* 'motnja je povezana z vremenom', *dům splývá s krajino* 'hiša se zliva s pokrajino', *moře splývá s nebem* 'morje se zliva z nebom'.

5.1.4 Prislovno določilo (*příslovečné určení/adverbiále*)

Prislovno določilo je stavčni člen, ki dopolnjuje glagol, pridevnik ali prislov, izraža okoliščino in katerega oblika ni posebej določena z vezljivostjo. Okoliščine, izražene s prislovnim določilom, so lahko različnih vrst: **kraja** (*místa*), **časa** (*času*), **načina** (*způsobu*), **mere** (*míry*), **vzroka** (*příčiny*), **pogoja** (*podmínky*). Prislovno določilo je izraženo s prislovi ali predložnimi zvezami, ki imajo pomen prislova – okoliščine.

Le izjemoma je prislovno določilo na valenčni poziciji po glagolih premikanja (*přijít domů* 'priti domov', *přijet dolů* 'priti dol', *vrátit se z výletu/domů* 'vrniti se z izleta/domov', *ocitl se na dvoře* 'znašel se je na dvorišču', *vsunout/strčit/vložit papír do obálky* 'vložiti/dati papir v ovojnico') in po glagolih stanja (*vypadal výborně* 'izgledal je odlično').

Večinoma pa prislovno določilo ni na valenčni poziciji, torej predstavlja neobvezno dopolnitev informacije, podane v stavku.

Prislovno določilo je lahko izraženo s **prislovom** (*příslovce*), kar je tudi najpogostejša skladenjska funkcija teh besed, ali s **samostalnikom** (*podstatné jméno*) v predložnem ali nepredložnem sklonu, ki označuje okoliščino.

5.1.4.1 Prislovno določilo kraja (*příslovečné určení místa*)

Prislovna določila kraja lahko po pomenu razdelimo na **statična**, po katerih vprašamo z vprašalnico *kde?* 'kje?', in **dinamična**, po katerih vprašamo z vprašalnicami smeri *kam?* 'kam?' ali *odkud?* 'odkod?'. Podrobneje lahko po smeri, mestu premeščanja vprašamo z vprašalnico *kudy?* 'kod?'.

Statično prislovno določilo kraja

Prislovno določilo kraja, ki ne nakazuje smeri in odgovarja na vprašalnico **kde?**, se lahko izrazi s pomočjo **prislovov**, označujočih kraj: *doma* 'doma', *nahoře* 'zgoraj', *dole* 'spodaj', *uvnitř* 'notri', *venku* 'zunaj', *nalevo* 'levo', *napravo* 'desno', *uprostřed* 'v sredini', *tady/tu/zde* 'tu, tukaj', *tam* 'tam', *někde* 'nekje', *všude* 'povsod'.

V ostalih primerih je večinoma izraženo s **predložno zvezo**, ki lahko označuje:

a) tesno povezanost s krajem (znotraj):

- **mestnik** s predlogoma *na* 'na' ali *v/ve* 'v', ki izraža namestitev znotraj, distribucija je večinoma enaka kot v slovenščini, npr. *na fakultě* 'na fakulteti', *na obědě* 'na kosilu', *v divadle* 'v gledališču', *v kabátě* 'v plašču' itn.; vendar pa se v nekaj redkih primerih predloga v češčini in slovenščini razlikujeta, npr. *v autobuse/ve vlaku/v letadle* 'na avtobusu/na vlaku/na

letalu', v *Čechách* 'na Češkem', *na horách* 'v gorah', *na chalupě/chatě* 'v koči', v *bance* 'na banki/v banki';

- **mestnik** s predlogom *na* lahko označuje, enako kot v slovenščini, mesto na površini: *na stole* 'na mizi', *na budově* 'na stavbi', *na střеше* 'na strehi';
- **mestnik** s predlogom *po* 'po' lahko označuje distributivnost – dejanje se je torej dogajalo na več podobnih mestih: *toulal se po městech a vesnicích* 'potepal se je po mestih in vaseh', *chodila jen po obchodeh* 'hodila je samo po trgovinah';
- b) namestitev v bližini oziroma okolici mesta:
 - **orodnik** s predlogi *nad* 'nad', *pod* 'pod', *před* 'pred', *za* 'za', *mezi* 'med' se v češčini uporablja enako kot v slovenščini: *nad hlavou* 'nad glavo', *pod chodníkem* 'pod pločnikom', *před domem* 'pred hišo', *za kostelem* 'za cerkvijo', *mezi stromy* 'med drevesi';
 - **rodilnik** s predlogi *u* 'pri', *vedle* 'zraven', *podél* 'vzdolž', *vně* 'zunaj', *okolo* 'okrog' se v obeh jezikih večinoma (razen predloga 'pri', ki ima v slovenščini vezavo z mestnikom) uporablja enako: *u lékaře* 'pri zdravniku', *vedle křesla* 'zraven naslanjača', *podél silnice* 'vzdolž ceste', *vně rodiny* 'zunaj družine', *okolo rybníka* 'okrog ribnika'; vendar moramo paziti na nekatere razlike pri označevanju mesta, npr. *u moře* 'na morju';
 - **dajalnik** s predlogoma *naproti/proti* 'nasproti' se uporablja podobno kot v slovenščini predlog *nasproti*, s to razliko, da se ta predlog v krajevnom pomenu v slovenščini povezuje z rodilnikom: *naproti/proti Národnímu divadlu* 'nasproti Narodnega gledališča', *naproti/proti základní škole* 'nasproti osnovne šole'.

Dinamično prislovno določilo kraja – smer oziroma mesto, skozi katero poteka premikanje

Prislovna določila, ki izražajo smer premikanja, so večinoma vezana na povedek, včasih tvorijo celo valenčno pozicijo pri glagolih premikanja: *jít domů* 'iti domov', *prolétl komínem* 'zletel je skozi dimnik' itn.

Smer do cilja se lahko izraža z odgovorom na vprašalnico **kam?**, smer iz/od mesta pa z odgovorom na vprašalnico **odkud?**. V obeh primerih lahko izrazimo prislovno določilo s **prislovom**:

- na vprašalnico *kam?*: *domů* 'domov', *nahoru* 'gor', *dolů* 'dol', *dovnitř* 'noter', *ven* 'ven', *doleva* 'v levo', *doprava* 'v desno', *doprostřed* 'v/na sredino', *sem* 'sem', *tam* 'tja', *někam* 'nekam', *všude* 'povsod';
- na vprašalnico *odkud?*: *zdomu* 'od doma', *shora* 'od zgoraj', *zdola* 'od spodaj', *zevnitř* 'od znotraj', *zvenku* 'od zunaj', *zleva* 'z leve', *zprava* 'z desne', *zprostřed(ka)* 'iz/s sredine', *odsud* 'odtod', *odtud* 'odtod', *odněkud* 'od nekod', *odevšad* 'od povsod', *zdaleka* 'od daleč'.

Prislovno določilo lahko tudi v tem primeru izrazimo s **samostalnikom v predložnem sklonu**:

a) na vprašalnico *kam?*:

- **tožilnik** s predlogi *na* 'na', *pod(e)* 'pod', *za* 'za', *před(e)* 'pred', *mezi* 'med' se v obeh jezikih uporablja enako: *na ulici* 'na ulico', *pod svetr* 'pod pulover', *za křeslo* 'za naslanjač', *před zahradu* 'pred vrt', *mezi kolena* 'med kolena';
- **rodilnik** s predlogoma *do* 'v' in *vedle* 'zraven': *do muzea* 'v muzej', *do moře* 'v morje', *vedle nádraží* 'zraven železniške postaje';
- **dajalnik** s predlogom *k* 'proti/k' izraža smer v bližino predmeta: *jedeme k Praze* 'gremo/ peljemo se proti Pragi', *jdu ke kamarádovi* 'grem k prijatelju', *musím jít k řediteli* 'moram iti k direktorju'.

Paziti je treba **na razliko v rabi** predloga *do* z rodilnikom, ki ima v češčini en sam natančno določen pomen smeri noter, torej 'v' (npr. *slezu do jeskyně* 'spustil se bom v jamo'), in se ne more uporabljati v vlogi izražanja smeri k živemu bitju kot v slovenščini (npr. stavek 'grem do učitelja' ne moremo v češčino prevesti: *jdu do učitele*, ampak: *jdu k učiteli*).

b) na vprašalnico *odkud?*:

- **rodilnik** s predlogom *z* 'iz/s': *z Prahy* 'iz Prage', *ze školy* 'iz šole', *z vězení* 'iz zapora', *ze skály* 's skale';

Bolj kot smer dejanja označuje mesto, skozi katero nekaj poteka, prislovno določilo, ki odgovarja na vprašalnico **kudy?**. Ta prislovna določila so večinoma izražena s **samostalniki** v naslednjih oblikah:

- **mestnik** s predlogom *po* 'po': *Procházel se po náměstí*. 'Sprehajal se je po trgu.';
- **tožilnik** s predlogom *přes* 'preko/čez/skozi': *Přišel sem přes les*. 'Prišel je sem skozi gozd.' *Půjdu přes most*. 'Šel bom čez most.';
- **orodnik** (brezpredložni): *Sálem se šířila hudba*. 'Po dvorani se je širila glasba.' *Vešel průjezdem*. 'Prišel je skozi pasažo.'

Nekaj oblik v orodniku je postalo nepregibnih in jih danes uvrščamo med prislove, s katerimi lahko odgovarjamo na to vprašalnico: *horem*, *dolem*, *spodem*. Primarni prislov je *tudy* 'tod'.

Za lažjo orientacijo med prislovnimi določili kraja in načini njihovega izražanja jih bomo razporedili v preprosto tabelo, iz katere je razvidno, kako se spreminjajo izrazna sredstva odvisno od tega, na katero vprašalnico odgovarjamo:

<i>Kde?</i>	<i>Kam?</i>	<i>Odkud?</i>
+ L	+ A	+ G
<i>na fakultě</i>	<i>na fakultu</i>	<i>z fakulty</i>
<i>v divadle</i>	<i>do divadla</i>	<i>z divadla</i>
+ I	+ A	+ G
<i>pod stolem</i>	<i>pod stůl</i>	<i>zpod stolu</i>
<i>nad střechou</i>	<i>nad střechu</i>	–
<i>za stolem</i>	<i>za stůl</i>	<i>zpoza stolu</i>
+ G	+ D	+ G
<i>u stolu/lesa</i>	<i>ke stolu/lesu</i>	<i>od stolu/lesa</i>
+ G	+ G	+ G
<i>vedle stolu</i>	<i>vedle stolu</i>	– (<i>od stolu</i>)
+ D	+ D	
<i>naproti stolu</i>	<i>naproti stolu</i>	–
doma, nahoře, venku, tady, tam, uvnitř, dole, napravo, nalevo, někde, jinde	domů, nahoru, ven, sem, tam, dovnitř, dolů, vpravo/napravo, vlevo/nalevo, někam, jinam	(z domu), sezhora, zvenku, odsud/odtud, odtamtud, zevnitř, zezdola, zprava, zleva, odněkud, odjinud

5.1.4.2 Prislovno določilo časa (*príslovecné určenie času*)

Prislovno določilo časa označuje časovno opredelitev obdobja ali trenutka. Vprašalnice so *kdy?* 'kdaj?' *odkdy?* 'od kdaj?' *dokdy?* 'do kdaj?' *jak dlouho?* 'kako dolgo/koliko časa?'.

Prislovno določilo časa se tako kot v slovenščini pogosto izraža s **prislovi**, npr. *ted'* 'zdaj', *nyní* 'sedaj', *zítra* 'jutri', *ráno* 'zjutraj', *večer* 'zvečer', *včera* 'včeraj', *často* 'pogosto', *denně* 'vsak dan/vsakodnevno' (*denně chodí do školy* 'v šolo gre vsak dan'), *občas* 'občasno', *někdy* 'včasih', *dlouho* 'dolgo', *donedávna* 'do nedavnega', *dodnes* 'do danes', *dosud* 'do zdaj' itd.

Pogosto pa se izraža tudi s **samostalniki** v različnih predložnih ali brezpredložnih sklo-nih.

a) V določenem časovnem odseku ali trenutku:

- **Tožilnik**, ki izraža časovno obdobje, je lahko **brezpredložen** (*Stalo se to minulý týden.* 'To se je zgodilo prejšnji teden.' *Přijede domů příští sobotu.* 'Domov bo prišel naslednjo soboto.') ali s **predlogom** *na* 'na': *Byl odsouzen na deset let vězení.* 'Obsojen je bil na deset let zapora.' *Kolo si můžete půjčit na celý den.* 'Kolo si lahko izposodite za cel dan.'

Tožilnik s **predlogom za** izraža tudi obdobje, v katerem bo dejanje dokončano: *Seminárni práci napsal za týden*. 'Seminarsko delo je napisal v enem tednu.' *Noviny přečetl za půl hodiny*. 'Časopis je prebral v pol ure.'

!Pozor: **Tožilnik s predlogom v** se uporablja za izražanje časovnih podatkov, navedenih v urah, ki se v slovenščini izražajo z mestnikom in predlogom *ob*: *V pět hodin přišli*. 'Prišli so ob petih.' *Představení začalo v půl sedmé*. 'Predstava se je začela ob pol sedmih.' *Sejdeme se ve tři čtvrtě na deset*. 'Srečali se bomo ob tri četrta na deset.' itd.

Ista oblika se uporablja tudi za označevanje dni: v *ponděli* 'v ponedeljek', v *úterý* 'v torek', *ve středu* 'v sredo', *ve čtvrtěk* 'v četrtek', v *pátek* 'v petek', v *sobotu* 'v soboto', v *neděli* 'v nedeljo' in tudi v *poledne* 'opoldne' (sicer pa je brezpredložno: *dopoledne* 'dopoldne' in *odpoledne* 'popoldne').

- **Rodilnik** pri navajanju datumov: *Narodil se prvního června*. 'Rodil se je prvega junija.'

Rodilnik s **predlogoma okolo/kolem** 'okrog': *Sejdeme se kolem šesté hodiny*. 'Zbrali se bomo okrog šeste ure.'

- **Mestnik s predlogom o** 'ob', ki izraža določeni isti čas ponavljajočega se dejanja: *o sobotách* 'ob sobotah', *o svátcích* 'za praznike/med prazniki'.

Mestnik s **predlogom v** 'v' se pojavlja pri navajanju mesecev (v *lednu* 'januarja', v *únoru* 'februarja', v *březnu* 'marca', v *dubnu* 'aprila', v *květnu* 'maja', v *červnu* 'junija', v *červenci* 'julija', v *srpnu* 'avgusta', v *září* 'septembra', v *říjnu* 'oktobra', v *listopadu* 'novembra', v *prosinci* 'decembra') in letnih časov oziroma delov dneva: v *zimě* 'pozimi', v *létě* 'poleti', *ve dne* 'podnevi', v *nocí* 'ponoči'.

!Pozor: Pri izražanju preostalih dveh letnih časov se uporablja tožilnik s predlogom *na*: *na jaře* 'spomladi' in *na podzim* 'jeseni'; podobno je tudi pri večdnevnikih praznikih: *na Vánoce* (poleg: *o Vánocích*) 'za božič', *na Velikonoce* (poleg: *o Velikonocích*) 'za veliko noč'.

- **Orodnik** izraža časovni odsek, vendar je vezan samo na nekatere izraze, kot so *každý okamžik* 'vsak hip', *ta doba* 'ta čas' ipd.: *Bude tu každým okamžikem*. 'Vsak hip bo tu.' *Tou dobou jsme byli v Římě*. 'V tem času smo bili v Rimu.' *Tou dobou už budeme doma*. 'Tokrat bomo že doma.'

b) Opredelitev časa pred časovnim odsekom ali trenutkom oziroma po njem.

Po časovnem odseku:

- **Mestnik** s predlogom *po* 'po': *Po přestávce odešel*. 'Po premoru je odšel.' *Po dovolené začal opět pracovat*. 'Po dopustu je spet začel delati.' *Po přednášce se pohádali*. 'Po predavanju so se skregali.' *Po dvou hodinách čekání odjel*. 'Po dveh urah čakanja je odšel.'

- **Tožilnik** s predlogom *za* ustreza slovenskemu tožilniku s predlogom *čez*: *Za týden přijede domů*. 'Čez en teden pride domov.'

Pred časovnim odsekom:

- **Orodnik** s predlogom *před* 'pred': **Před začátkem školního roku nakoupil nové učebnice.** 'Pred začetkom šolskega leta je kupil nove učbenike.' **Před týdnem složil zkoušku z matematiky.** 'Pred enim tednom je naredil izpit iz matematike.' **Seznámili jsme se před rokem.** 'Spoznali smo se pred enim letom.'
- c) Opredelevalec skrajne časovne meje:
 - **Rodilník** s predlogom *do* 'do': **do neděle to udělám** 'do nedelje bom to naredil', **do Vánoc budu doma** 'do božiča bom doma', **vrátím se do deseti hodin** 'vrnil se bom do desete ure', **do úterka se domluvíme** 'do torka se bomo dogovorili'.
 - **Orodník** s predlogom *mezi* 'med': **domů jsem přišla mezi třetí a čtvrtou hodinou** 'domov sem prišla med tretjo in četrto uro'.

5.1.4.3 Prislovno določilo načina (*príslovecné určení způsobu*)

Prislovno določilo načina označuje kakovost dejanja, stanja ali lastnosti. Vprašalnica je *jak?* 'kako?'

Izraža se večinoma s **prislovi**: **rychle jet** 'hitro peljati', **číst nahlas** 'brati na glas', **náhodně/náhodou potkat známého** 'slučajno/naključno srečati znanca', **světle zelený** 'svetlo zelen', **tmavě modrý** 'temno moder', **čerstvě upečený** 'sveže pečen' itd.

Zelo pogosto se v tej vlogi pojavlja tudi **samostalnik** v različnih sklonih:

- **Orodník** brez predloga ali s predlogom *s* (v slovenščini zveza 's/z ... vred'). Orodnik s predlogom je redkejši in se uporablja samo, če je z orodnikom izražen določen dodatek: **Snědl třešni i s peckou.** 'Pojedel je češnja s koščico vred.' **Vytrhl stromek i s kořeny.** 'Izpulil je drevesce s koreninami vred.'

Lahko se uporablja **brezpredložni orodník**, ki označuje sredstvo (*prostředek*). Pri prevajanju v slovenščino moramo biti zelo pozorni, saj se v slovenščini tudi v teh primerih uporablja predložni orodník: **běžet klusem** 'teči v diru', **mluvit šeptem** 'šepetaje govoriti', **žít si svým životom** 'živeti svoje življenje', **volat silným hlasem** 'klicati na ves glas', **jet vysokou rychlostí** 'voziti z veliko hitrostjo', **jít svižným krokem** 'hitro korakati', **jet vlakem** 'peljati se z vlakom', letět **letadlem** 'leteti z letalom'.

- **Mestník** s predlogoma *na* 'na' in *v* 'v' se pogosto uporablja za izražanje nekaterih prevoznih sredstev ali živali: **jet na koni** 'jahati konja', **jet na motorce** 'peljati se z motorjem', **jet na kole** 'peljati se s kolesom', **létat na koštěti** 'leteti na metli', **jezdit na bruslích** 'drsati', **jezdit na lyžích** 'smučati', **jezdit na sáňkách** 'sankati se'.

Ta stavčni člen pa se lahko izraža tudi s **primerjavo**: **jako** 'kot' + samostalnik ali pridevnik s pomenom podobnosti ali enakosti: **Chová se jako hlupák.** 'Obnaša se kot bedak.'

Mluvi jako moji rodiče. 'Govori kot moji starši.' *Lidé jezdí jako šílení.* 'Ljudje vozijo kot nori.'

Tudi **primerjava** v obliki *než* 'od+rod./kot' + samostalnik, pridevnik, prislov sodi med prislovna določila načina: *Je chytřejší než já.* 'Je pametnejši od mene/kot jaz.' *Petr je mladší než Pavel.* 'Peter je mlajši od Pavla/kot Pavel.'

5.1.4.4 Prislovno določilo mere (*příslověčné určení míry*)

Prislovno določilo mere izraža stopnjo ali intenziteto dejanja ali lastnosti. Mera mora biti izražena le v nekaterih primerih za glagoli s pomenom merjenja: *Anička váží 20 kilogramů.* 'Anica tehta 20 kilogramov.' *Chleba stojí 30 korun.* 'Kruh stane 30 kron.' ipd. V ostalih primerih prislovno določilo mere v stavku ni obvezno.

Vprašalnice so: *kolik?* 'koliko?', *do jaké míry?* 'do kakšne mere?', *jak mnoho?* 'kako veliko/koliko?'

Najpogosteje se izraža s **prislovi** mere, npr. *málo* 'malo', *trochu* 'malo, nekaj', *mírně* 'zmerno', *velmi/moc/arh.* *tuze* 'zelo', *značně* 'precej', *příliš* 'preveč', *skoro/bezmála* 'skoraj', *docela* 'dokaj', *úplně/zcela/zbrusu* 'povsem/popolnoma', *absolutně, totálně, dočista* 'povsem', *téměř/málem* 'skoraj', *jen taktak* 'komaj', *div že* 'začuda': *Rána ho ještě trochu bolela.* 'Rana ga je še malo bolela.' *Málem jsem zakopl.* 'Skoraj sem se spotaknil.' *Jen taktak chytíl míč.* 'Komaj je ujel žogo.' Prislovna določila mere lahko določajo mero drugih prislovov: *Mluvil velmi pomalu.* 'Govoril je zelo počasi.' *Docela hezky maloval.* 'Dokaj lepo/dobro je slikal.'

Paziti moramo pri rabi prislova *moc*, ki ima v povezavi s trdilnim glagolom pomen *zelo*, v povezavi z zanikano glagolsko obliko pa pomen 'ne preveč/ne prav': *Moje sestra umí moc krásně zpívat.* 'Moja sestra zna zelo lepo peti.' *Můj bratr moc rád do školy nechodí.* 'Moj brat ne mara preveč hoditi v šolo.' *Neumím moc hezky kreslit.* 'Ne znam prav lepo risati.'

Prislovna določila mere se v slovenščini pogosto izražajo s prislovi s predpono *pre-* (glejte 3.4.6), kar je v češčini zelo redko sredstvo. Zato se v češčini te oblike izražajo s prislovom mere *příliš* 'preveč' in polnopomenskim prislovom: *Většinou příliš mnoho přemýšlím.* 'Večinoma preveč razmišljam.' *Mluví příliš hlasitě.* 'Govori preglasno.' Prislovno določilo mere se lahko izrazi tudi s **samostalniškimi oblikami**:

- **Rodilnik** s predlogom (*až*) *do* '(vse) do': *Vypil víno (až) do dna.* 'Spil je vino (vse) do dna.' *Posbíral peníze do poslední mince.* 'Pobral je denar do zadnjega kovanca.' *Branil se do posledního dechu.* 'Branil se je do zadnjega.'
- **Tožilnik** s predlogoma (*až*) *na* 'na, v, do' in *o* 'za': *Srny stály na dostřel.* 'Srne so stale v dometu puške.' *Promrzl na kost.* 'Bil je premražen do kosti.' *Zhubla o deset kilo.* 'Shujšala je (za) deset kilogramov.' *Svůj rekord zlepšila o půl minuty.* 'Svoj rekord je izboljšala za pol minute.'

Med prislovna določila mere sodijo tudi izrazi primerjave z veznikom *jako* 'kot': *Křičel jako pominutý*. 'Kričal je kot zmešan.' *Křičel jako blázen*. 'Kričal je kot norec.'

5.1.4.5 Prislovno določilo vzroka (*príslovečné určení příčiny*)

Vzrok je dejanje ali stanje, ki je povzročilo neko drugo dejanje oziroma je vzrok določenega rezultata. Vprašalnice so: *proč?* 'zakaj?', *z jaké příčiny?* 'zaradi/iz kakšnega vzroka/razloga?', *z jakého důvodu?* 'zaradi/iz kakšnega vzroka/razloga?' se nekaj dogaja.

Izraža se s samostalniki v predložnih sklonih:

- **Tožilnik** s predlogoma *pro* 'zaradi' in *na* 'na', ki izraža vzrok: *Pro bolest nemohl chodit*. 'Zaradi bolečine ni mogel hoditi.' *Pro samé starosti neměla čas na zábavu*. 'Zaradi skrbi ni imela časa za zabavo.' *Na jeho žádost s ním ukončili pracovní poměr*. 'Na njegovo zahtevo so z njim prekinili delovno razmerje.' *Zemřeli na otravu houbami*. 'Umrli so zaradi zastrupitve z gobami.'
- **Orodnik** (pri samostalnikih, ki označujejo naravne pojave, psihosomatska stanja, lastnosti): *Rostliny byly zničeny krupobitím*. 'Rastline so bile uničene zaradi toče./Toča je uničila rastline.' *Oči se mu únavou zavíraly*. 'Oči so se mu od utrujenosti zapirale.' *Všechny děti skákaly radostí*. 'Vsi otroci so skakali od veselja.' *Přišel o peníze vlastní neopatrností*. 'Bil je ob denar zaradi lastne neprevidnosti.' *Zlostí celý zčervenal*. 'Od jeze je bil ves pordel.'
- Sklonske oblike z drugimi predlogi – pravimi (*Přiznal vinu pod nátlakem*. 'Pod prisilo je priznal krivdo.' *Zaradoval se nad vyhranými penězi*. 'Razveselil se je priigranega denarja.') ali nepravimi (*Díky tvé podpoře jsem vše vydržel*. 'Zahvaljujoč tvoji podpori sem vse zdržal.' *Mojí vinou jsme se nesetkali*. 'Po moji krivdi se nisva srečala.' *Kvůli nemoci jsem nemohl přijít na zápas*. 'Zaradi bolezní nisem mogel priti na tekmo.' *Vlivem oteplování dochází ke změnám podnebí*. 'Pod vplivom segrevanja prihaja do podnebnih sprememb.').

5.1.4.6 Prislovno določilo namena oziroma cilja (*príslovečné určení účelu/cíle*)

Cilj oziroma namen je nekaj, kar je treba z dejanjem doseči. Vprašalnici sta *proč?* 'zakaj?' in *za jakým účelem?* 's kakšnim namenom?'

Izraža se s samostalniki v predložnih sklonih:

- **Tožilnik** s predlogoma *pro* 'za, zaradi' in *na* 'na, v': *Pro zdraví bychom měli udělat vše*. 'Za zdravje bi morali narediti vse.' *Pro klid v rodině raději nešel do hospody*. 'Zaradi miru v družini raje ni šel v gostilno.' *Připili jsme mu na zdraví*. 'Nazdravili smo mu.' *Na uvítanou mu zazpívali*. 'V pozdrav so mu zapeli.'

- **Dajalnik** s predlogom *k 'v'*: *Velký dům nám nabízel ke koupi*. 'Veliko hišo nam je ponujal v nakup.'

Če je cilj oziroma namen nezaželen, je prislovno določilo namena izraženo s samostalnikom v orodniku s predlogom *před* 'pred, od': *Utekl před trestem do zahraničí*. 'Pred kaznijo je zbežal v tujino.' *Uniká před realitou*. 'Beži od realnosti.'

5.1.4.7 Prislovno določilo pogoja (*příslowěčné určení podmínky*)

Prislovno določilo pogoja izraža okoliščino, od katere je odvisna uresničitev dejanja ali stanja. Vprašalnica je v tem primeru: *za jaké podmínky?* 'pod kakšnim pogojem?'

Po pomenu lahko delimo to vrsto prislovnega določila na **uresničljiv/realen** (*uskutečnitelná podmínka*) in na **neuresničljiv pogoj** (*neuskutečnitelná podmínka*). Pogoj je večinoma izražen s samostalnikom v predložnih sklonih:

- **Rodilnik** s predlogoma *za 'pri/v'* in *bez 'brez'*: *Za takového počasí se mi nikam nechce*. 'V takšnem vremenu se mi ne da iti nikamor.' *Bez pohorek na túru nechod*. 'Brez pohodnih čevljev ne hodi na pohod.'
- **Mestnik** s predlogom *při 'ob'*: *Při dobrém zdraví se dají překonat všechny problémy*. 'Ob dobrem zdravju se lahko premagajo vse težave.'
- **Orodnik** s predlogom *s 's/z'*: *S tvou pomocí to zvládneme*. 'S tvojo pomočjo bomo zmogli.'

Samo prislovno določilo ne more izraziti uresničljivosti ali neuresničljivosti pogoja – ta je izražena z glagolsko obliko povedka. Če je torej povedek v povedni obliki ali v sedanjem pogojniku, izraža uresničljiv pogoj: *S jeho názory to nemůže vyřešit*. 'S svojim načinom razmišljanja tega ne more rešiti.' *Za takových podmínek bych tam určitě šel*. 'Pod takšnimi pogoji bi gotovo šel tja.'

Če je povedek v preteklem pogojniku, je pogoj neuresničljiv: *Na jeho žádost bychom mu to zřejmě byli povolili*. 'Na njegovo prošnjo bi mu to gotovo bili dovolili.'

5.1.4.8 Prislovno določilo dopuščanja (*příslowěčné určení přípustky*)

Prislovno določilo dopuščanja izraža okoliščino, kljub kateri se dejanje ali stanje uresniči. Večinoma se izraža s samostalnikom v predložnih sklonih, večinoma v kombinaciji s členkoma *i 'tudi'* ali *ani 'niti'*:

- **Rodilnik** s predlogom *bez 'brez'*: *I bez jeho rad si s tím poradím*. 'Tudi brez njegovih nasvetov bom temu kos.'

- **Tožilnik** s predlogom *přes* (*i přes*) 'kljub, navkljub': **I přes veliké usilí se mu to nepodařilo.** 'Kljub izrednemu trudu mu to ni uspelo.' *Šel tam i přes zákaz rodičů.* 'Šel je tja kljub/navkljub prepovedi staršev.'
- V povezavi z nepravimi predlogi: **Navzdory skeptickým předpovědím zvítězil.** 'Kljub skeptičnim napovedim je zmagal.'

5.1.5 Prilastek (*přívlastek*)

Prilastek je stavčni člen, ki je odvisen od samostalnika, ne od glagola. V stavku večinoma stoji pred (*nové auto* 'nov avto'), včasih pa tudi za (*zkouška ohněm* 'preizkus z ognjem') samostalnikom, ki ga razvija. Glede na slovnično obliko v odnosu do samostalnika razlikujemo **ujemalni** (*shodný*) in **neujemalni** (*neshodný*) prilastek.

5.1.5.1 Ujemalni prilastek (*přívlastek shodný*)

Ujemalni prilastek se s samostalnikom, ki ga razvija, ujema v sklonu, spolu in številu. Ponavadi se izraža s primarnimi **pridevniki** (npr.: *krásné šaty* 'lepa obleka') ali s pridevniki, izpeljanimi iz glagolskih deležnikov (*spěchající novinář* 'hiteči novinar', *tištěná kniha* 'tiskana knjiga') ali deležja (*zmlknuvší svědek* 'utihla priča'). V vlogi prilastka pa se lahko pojavi tudi **zaimek** (*takový člověk* 'takšen človek', *ten muž* 'ta mož'), **števník** (*jedna žena* 'ena žena', *troje nůžky* 'troje škarje', *tisící návštěvník* 'tisoči obiskovalec' itn.) ali **samostalnik**, ki se ujema s samostalnikom, od katerega je odvisen v vseh slovničnih kategorijah. Prilastek, ki je izražen s samostalnikom, je le redko nevtralen (npr. v poimenovanjih: *řeka Vltava* 'reka Vltava', *hrad Křivoklát* 'grad Křivoklát', *ředitel Pořízek* 'direktor Pořízek' ipd.), pogosteje gre za ekspresivni izraz (npr.: *zloděj prodavač* 'tat prodajalec', *chudák ženská* 'revica ženska – uboga ženska' itn.).

Ujemalni **pridevniški prilastek** je pogosto mogoče **zamenjati** s samostalnikom oziroma neujemalnim prilastkom v obliki, ki je odvisna od pomena pridevnika:

- a) pridevnik izraža **svojlčnost** – neujemalni prilastek v **rodilniku** (slovensko /od+/rodilnik): *školní budova* 'šolska stavba' – *budova školy*, *otecův dům* 'očetova hiša' – *dům otce*, *Helena kniha* 'Helenina knjiga' – *knihy Heleny*;
- b) pridevnik izraža **izvor** – neujemalni prilastek v predložnem **rodilniku s predlogom z/ze** (slovensko iz+rodilnik): *slepičí polévka* 'kokošja juha' – *polévka ze slepice*, *dřevěný stůl* 'lesena miza' – *stůl ze dřeva*, *žitný chleba* 'rženi kruh' – *chleba ze žita*, *masový pokrm* 'mesni obrok' – *pokrm z masa*;

- c) pridevnik izraža **namen** – neujemalni prilastek je v predložnem **tožilniku s predlogom na** (slovensko *za+tožilnik*): *psací potřeby* 'pisalni pribor' – *potřeby na psaní, dopisní papír* 'pisemski papir' – *papír na dopisy, opalovací krém* 'krema za sončenje' – *krém na opalování, spací pytel* 'spalna vreča' – *pytel na spaní, zimní bunda* 'zimska jakna' – *bunda na zimu*;
- d) pridevnik izraža značilen **dodatek** – neujemalni prilastek v predložnem **orodniku s predlogom s/se** (slovensko *s/z+orodnik*): *tvarohový koláč* 'skutni kolač' – *koláč s tvarohem, sprchový kout* 'kabina za prhanje' – *kout se sprchou, jahodové knedlíky* 'jagodni cmoki' – *knedlíky s jahodami*. Takih primerov je sicer zelo malo.

Ujemalni prilastek, izražen z izglagolskim pridevnikom, lahko zamenja tudi **prilastkov odvisnik** (glejte 5.2.2.5), npr.: *čtoucí člověk – člověk, který čte* 'človek, ki bere'.

Ujemalni prilastek je lahko izražen tudi z **zaimki**, npr. *můj* 'moj', *tvůj* 'tvoj', *jeho* 'njegov', *její* 'njen', *jejich* 'njihov', *ten* 'ta', *tento* 'ta(le)', *onen* 'oni', *takový* 'takšen' itn., ali z osnovnimi **števnik**i (tudi pri števem predmetu, npr. *deset chlapců* 'deset dečkov', kar pa ne velja pri izrazih, ki označujejo količino – tam gre namreč za neujemalni prilastek, npr. *kilo mouky* 'kilogram moke').

Položaj ujemalnega prilastka je navadno pred samostalnikom, v določenih primerih pa je njegovo običajno oziroma nepoudarjeno mesto v stavku za samostalnikom:

- v terminoloških besednih zvezah: *čas přítomný* 'sedanji čas', *kočka domácí* 'domača mačka', *skok daleký* 'skok v daljavo' itn.;
- če je ujemalni prilastek bogato razvit, zaradi lažjega razumevanja stoji za samostalnikom: *Profesor přednášející o problematice životního prostředí – přednášející profesor; kniha čerstvě vytištěná v Praze – vytištěná kniha* itn.

5.1.5.2 Neujemalni prilastek (*přívlastek neshodný*)

Neujemalni prilastek se v slovnicih kategorijah ne ujema s samostalnikom, v stavku stoji takoj za samostalnikom, ki ga razvija. Prav položaj v stavku ga med drugim loči od prislovnega določila kraja, npr.: *Květiny jsme dali do vázy na stole*. 'Rože smo dali v vazo na mizi.' (*na stole* je neujemalni prilastek). Ista predložna zveza je prislovno določilo kraja v stavku: *Na stole byla váza s květinami*. 'Na mizi je bila vaza z rožami.'

Neujemalni prilastek je večinoma izražen s samostalnikom v odvisnem predložnem ali nepredložnem sklonu. Njegova oblika je odvisna od pomenskega in skladenjskega odnosa do samostalnika. Tako lahko ločimo prilastke nekaterih **samostalnikov, izpeljanih iz glagolov**, katerih oblika sledi valenci izhodiščnega glagola, in prilastke ostalih samostalnikov (med njimi tudi nekaterih izglagolskih), katerih oblika odseva pomensko razmerje do samostalnika.

Neujemalni prilastki samostalnikov, ki ohranjajo valenco besedotvorno povezanih glagolov

Izglagolski samostalniki oziroma samostalniki, ki so besedotvorno povezani z glagoli (lahko gre torej tudi za samostalnike, izpeljane iz glagolov), obdržijo valenco glagola, razen če je ta zapolnjena z imenovalnikom ali brezpredložnim tožilnikom.

a) Imenovalniška in brezpredložna tožilniška glagolska valenca se pri besedotvorno povezanim **samostalniku spremeni v rodilnik**:

- **imenovalnik** (valenca osebk) se spremeni v **rodilnik**, v bistvu v njegovem svojilnem pomenu. V slovenščini je to mogoče le v nekaterih primerih, ko je osebek v množini: *žena se lekla* 'ženska se je ustrašila' – *leknutí ženy, bratr mluví* 'brat govori' – *mluvení bratra* 'govorjenje brata', *opakuje hlouposti* 'ponavlja neumnosti' – *opakování hlouposti* 'ponavljanje neumnosti';
- če je valenca brezpredložni **tožilnik**, se pri samostalniku spremeni v **rodilnik**: *zakázat zpěv* 'prepovedati petje' – *zákaz zpěvu* 'prepoved petja', *vypracovat rozvrh* 'izdelati urnik' – *vypracování rozvrhu* 'izdelava urnika', *psát dopis* 'pisati pismo' – *psaní dopisu* 'pisanje pisma', *obhajovat disertaci* 'zagovarjati disertacijo' – *obhajoba disertace* 'zagovor disertacije'.

b) Glagolska dajalniška, predložna tožilniška, mestniška in orodniška valenca se pri besedotvorno povezanim **samostalniku ne spremeni**:

- z **dajalnikom**: *povolit žákovi výlet* 'dovoliti dijaku iti na izlet' – *povolení výletu žákovi* 'dovoljenje dijaku za izlet', *tleskat hercům* 'ploskati igralcem' – *potlesk hercům* 'ploskanje igralcem', *odměnit se zachránci* 'nagradiť reševalca' – *odměna zachránci* 'nagrada reševalcu', *odpovědět zákazníkovi* 'odgovoriti stranki' – *odpověď zákazníkovi* 'odgovor stranki'; to velja tudi za predložni dajalnik: *ztratit peníze kvůli krizi* 'izgubiti denar zaradi krize' – *ztráta peněz kvůli krizi* 'izguba denarja zaradi krize', *bojovat proti zločinu* 'bojevati se proti kriminalu' – *boj proti zločinu* 'boj proti kriminalu';
- s **predložnim tožilnikom**: *pečovat o jazyk* 'skrbeti za jezik' – *péče o jazyk* 'skrb za jezik', *soustředit se na výuku* 'osredotočiti se na pouk' – *soustředění se na výuku* 'osredotočenje na pouk', *bojovat za pravdu* 'bojevati se za pravico' – *boj za pravdu* 'boj za pravico';
- s predložnim **mestnikom** (mestnik v češčini – tako kot v slovenščini – ne more biti brezpredložen): *diskutovat o politice* 'razpravljati o politiki' – *diskuse o politice* 'razprava o politiki', *pochybovat o upřímnosti* 'dvomiti o iskrenosti' – *pochyby o upřímnosti* 'dvom o iskrenosti';
- z **orodnikom**, ki lahko označuje orodje oziroma sredstvo: *řezat dřevo pilou* 'žagati les z žago' – *řezání dřeva pilou* 'žaganje lesa z žago', *malovat rukou* 'slikati z roko' – *malování rukou* 'slikanje z roko', *jet vlakem* 'peljati se z vlakom' – *jízda vlakem* 'voznja z vlakom', *utírat stůl hadrem* 'brisati mizo s krpo' – *utírání stolu hadrem* 'brisanje mize s krpo'.

!Pozor: Pri vseh navedenih primerih se v češčini – v nasprotju s slovenščino –, kadar se označuje sredstvo, uporablja brezpredložni orodnik! Če pa orodnik izraža pomen 'biti v stiku z nekom, biti zraven nekoga', se tudi v češčini uporablja orodnik s predlogom *s*: *setkat se s přítelem* 'srečati se s prijateljem' – *setkáni s přítelem* 'srečanje s prijateljem', *domluvit se s nadřízeným* 'dogovoriti se z nadrejenim' – *domluva s nadřízeným* 'dogovor z nadrejenim' itn.

Neujemalni prilastki samostalnikov, ki so na nevalenčnih položajih besedotvorno povezanih glagolov ali besedotvorno nepovezani z glagoli

Neujemalni prilastki samostalnikov, ki niso izpeljani iz glagolov ali so primarni (neizpeljani), so v obliki (sklonu), ki slovnično izraža pomenski odnos med samostalnikom in prilastkom. Najpogosteje se pojavljajo v **rodilniku**, ki lahko izrazi celo vrsto pomenov oziroma pomenskih (semantičnih) odnosov. Tako razlikujemo nekaj vrst rodilnika:

- **svojljni rodilnik** (*genitiv posesivní*) označuje bitje ali predmet, ki mu nekaj pripada: *kancelář prezidenta republiky* 'pisarna predsednika države', *byť mé matky* 'stanovanje moje matere', *kola závodníků* 'kolesa tekmovalcev', *právo každého občana* 'pravica vsakega državljana', *vrchol hory* 'vrh gore' itd.;

(Zelo podoben je rodilnik, ki označuje **upodobljeno bitje** /ne lastnika predmeta/, npr.: *obraz anglického krále* 'slika angleškega kralja', *socha národního hrdiny* 'kip narodnega heroja' ipd.)

- **avtorski rodilnik** (*genitiv autorský*) označuje avtorja dela, dosežka ipd.: *román Ivana Cankara* 'roman Ivana Cankarja', *kniha Primože Trubarja* 'knjiga Primoža Trubarja', *most Jože Plečnika* 'most Jožeta Plečnika', *rekord Jarmily Kratochvílové* 'rekord Jarmile Kratochvílove' ipd.;

- **dedikacijski rodilnik** (*genitiv dedikační*) označuje osebo, po kateri je nekaj poimenovano: *náměstí Jana Husa* 'trg Jana Husa', *kostel sv. Jiřího* 'cerkev sv. Jurija', *most národů* 'most narodov' ipd.;

- **lastnostni rodilnik** (*genitiv vlastnosti*) ja lahko odvisen samo od občega poimenovanja (ne od lastnega imena) in se v sodobni češčini skoraj ne uporablja, je arhaično obarvan: *děvče modrých očí a zlatých vlasů* 'dekle modrih oči in zlatih las', *člověk vybraného chování* 'človek izbranega vedenja' itn.; ta rodilnik lahko nadomestimo z bolj običajnim neujemalnim prilastkom v orodniku s predlogom *s*: *děvče s modrýma očima a zlatými vlasy*, *člověk s vybraným chováním ...*;

- **rodilnik predmeta za števnik ali količinskimi izrazi** (*genitiv kvantifikovaného předmětu*): *kýbl vody* 'vedro vode', *část lesa* 'del gozda', *hejno vlaštovek* 'jata lastovk', *kus tortu* 'kos torte', *10 dkg salámu* '10 dag salame' itn.

Sicer pa lahko neujemalni prilastek v predložnih sklonih oziroma z nesamostalniškimi izrazi označuje različne okoliščine oziroma lastnosti samostalnika:

- **mesto** oziroma smer: *cesta vzhůru* 'pot navzgor', *místo vepředu* 'mesto spredaj', *cesta lesem* 'pot skozi gozd', *tělocvična ve škole* 'telovadnica v šoli', *květiny na záhoně* 'rože na gredi', *ostrov v moři* 'otok v morju', *hospoda u nádraží* 'gostilna pri železniški postaji', *budova naproti kostela* 'zgradba nasproti cerkve' itn.;
- **čas**: *doba po revoluci* 'čas po revoluciji', *dovolená před 1.červnem* 'dopust pred 1. junijem', *prázdniny na podzim* 'počitnice jeseni' itn.;
- **mero**: *pivo za osmnáct korun* 'pivo za osemnajst kron' itn.;
- **primerjanje**: *chlap jako hora* 'moški kot gora', *hlas jako zvon* 'glas kot zvon', *dům jako hrad* 'hiša kot grad' ipd.;
- **namen**: *pěna na holení* 'pena za britje', *filtr na kávu* 'filter za kavo', *lístek/jízdenka na tramvaj* 'karta/vozovnica za tramvaj', *prášek na praní* 'pralni prašek', *lak na nehty* 'lak za nohte' itn.

5.1.6 Povedkov prilastek (*doplňěk*)

Povedkov prilastek je stavčni člen, ki dopolnjuje polnopomenski glagol v katerikoli obliki in stavčnoočlenskem položaju ter je obenem skladenjsko povezan s kakšno drugo besedo v stavku.

Povedkov prilastek se vedno ujema s samostalnikom, na katerega se veže, in je torej lahko v kateremkoli sklonu. Lahko izraža pomene:

- a) **lastnost ali stanje**, ki je povezano z dejanjem in se izraža večinoma s pridevniškimi oblikami:
- Z neizpeljanim (primarnim) pridevnikom: *Hana přišla zcela promočená*. 'Hana je prišla popolnoma premočena.' *Viděl jsem ho zoufalého*. 'Videl sem ga obupanega.' *Z dovolené se všichni vrátili nemocní*. 'Z dopusta so se vsi vrnili bolni.' Če je pridevnik ohranil tudi imenske oblike, se te lahko v knjižnem jeziku pojavijo samo v imenovalniku: *Otec se cítil zdráv*. 'Oče se je počutil zdravega.' *Padla k zemi mrtva*. 'Padla je na tla mrtva.'
 - S pridevnikom dejanja iz trpnega deležnika: *Matka nás přivítala celá rozrušená*. 'Mati nas je pričakala vsa vznemirjena.' *Své auto jsem poprvé viděla umyté*. 'Svoj avto sem prvič videla opran.' V pisnem knjižnem besedilu bi lahko uporabili tudi imensko obliko deležnika: *Matka nás přivítala rozrušena*.
 - Z vrstilnim števnikom v prostem sklonu ali v zvezi *jako*+števnik: *Náš závodník doběhl první*./Náš závodník doběhl jako první. 'Naš tekmovalc je prispel (kot) prvi.'
- b) **okolščino dejanja**, ki je izražena z deležjem (*přechodník*):

Deležje v stavku lahko uporabimo le, če označuje, poleg povedka, dejanje ali stanje osebk. Deležje ne izraža časa absolutno, pač pa relativno v odnosu do povedka. Dejanje je

lahko **sočasno** in izraženo s sedanjim deležjem: *Šel opatrně do lesa, rozhlížeje se pozorně po okolí.* 'Previdno je šel v gozd in pozorno opazoval okolico.' *Červenajíc se ho pozdravila.* 'Pozdravila ga je in pri tem zardevala.' *Sledujeme film, jsouce zvědaví/zvědaví, jak ten příběh dopadne.* 'Gledamo film, radovedni, kako se bo zgodba končala.'

!Pozor: Če deležje ni razvito z drugimi besedami, ga ne ločimo z vejicama, če pa je razvito ali s posameznimi besedami ali z odvisnim stavkom, ga z obeh strani ločimo z vejico (glejte primere zgoraj).

Če dejanje deležja poteka pred **dejanjem povedka**, se izraža s preteklim deležjem, kar pa je v sodobni češčini zelo zborna in se skoraj ne uporablja več: *Nakoupivši vše potřebné, odjela v klidu domů.* 'Ko je kupila vse potrebno, se je mirno odpeljala domov.'

c) **funkcijo ali starost**, ki je pogojena ali omejena z dejanjem glagola:

- povedkov prilastek se lahko slovnično ujema s samostalnikom, od katerega je odvisen, in se izrazi z zvezo **jako/jakožto + samostalnik** (zast. *co/coby*+samost.): *Otec pracuje v nemocnici jako vrchní lékař.* 'Oče dela v bolnišnici kot glavni zdravnik.' *Vrátil se domů jako stařec.* 'Vrnil se je domov kot starec.');
- po nekaterih glagolih ga je mogoče izraziti tudi z **orodnikom**: *Zvolili ho prezidentem.* 'Izbrali so ga za predsednika.' *Vyučil se prodavačem.* 'Izučil se bo za prodajalca.' *Dostala věnem pole a statek.* 'Za doto je dobila polje in domačijo.'

5.1.7 Večkratni in zloženi stavčni členi

Večkratni stavčni člen (*několikanásobný větný člen*) je priredje dveh ali več izrazov oziroma stavčnih členov, ki so na isti sintaktični poziciji v stavku. Dva stavčna člena sta najpogosteje povezana v **vezalno** priredje z vezniki *a* 'in', *i* 'in tudi', *ani* 'ne, niti', *ale* 'ampak', *nebo* 'ali': *To je kniha a sešit.* 'To sta knjiga in zvezek.' *Znal mou babičku i dědečka.* 'Poznal je moja babico in tudi dedka.' *Neznan babičku ani dědečka.* 'Ni poznal ne babice ne dedka.' *Dům je malý, ale útulný.* 'Hiša je majhna, ampak prijetna.' *Cítíš se dobře nebo špatně?* 'Se počutiš dobro ali slabo?' *Jogurt je nejen chutný, ale i zdravý.* 'Jogurt ni samo okusen, ampak tudi zdrav.' Če je v večkratnem stavčnem členu več besed, so med njimi vejice, pred zadnjo pa veznik *a*, *nebo/anebo* ali *i*: *Koupil jsem housky, mléko a/i sýr.* 'Kupil sem žemlje, mleko in sir.' *To je jídlo, pítí nebo/anebo něco jiného?* 'To je hrana, pijača ali kaj drugega?'

Stavčni členi se lahko povezujejo tudi z dvojnimi vezniki *nejen – ale i* 'ne samo – ampak tudi' idr., na primer (glejte tudi 5.2.1): *Rád hrál jak fotbal, tak (i) hokej.* 'Rad je igral tako nogomet kot (tudi) hokej.' Vejica se vedno piše pred drugim veznikom, razen če se ta začne z *a*, npr. *hned – a hned*: *Zahnul hned doprava a hned zase doleva.* 'Najprej je zavil desno in takoj nato spet levo.'

Med stavčnimi členi je lahko tudi odnos **protivnega** priredja (*To je třída a ne chlěv.* 'To je razred, ne pa hlev.' *Problémy nedělá (ani) tak syn, jako spíše bratr.* 'Sin niti ne povzroča težav, pač pa brat.') ali **ločnega** priredja (*Vězmi si svetr (a)nebo kabát.* 'Vzemi pulover ali plašč.' *Je to článek či název knihy?* 'Je to članek ali naslov knjige?' *Zavolají bud' ve čtvrtek nebo v pátek.* 'Poklicali bodo bodisi v četrtek ali v petek.') Nekoliko oslavljen ločni pomen imata izraza *eventuálně* 'eventualno', *popřípadě* 'oziroma' (*Vězmi si svetr eventuálně/popřípadě kabát.* 'Vzemi pulover eventualno/oziroma plašč.').

Stavčni člen je **zložen ali razvit** (*rozvitý větný člen*), če je od njega odvisen vsaj še en stavčni člen (večinoma prilastek), npr. v besedni zvezi *malá výstava* 'majhna razstava' je samostalnik *výstava* zložen/razvit, ker ga razvija pridevnik *malá*. Podobno je povedek *pracuje v zvezi dobře pracuje* 'dobro dela' razvit s prislovom *dobře*. V stavku *Velmi dobře pracuje*. 'Zelo dobro dela.' je prislovno določilo zloženo, ker je od njega odvisen še prislov *velmi*. **Prilastek** je lahko tudi **postopno zložen** (*přívlastek postupně rozvíjející*), če se prilastki vrstijo eden zraven drugega brez medsebojne skladenjske povezave, zaradi česar se nikoli ne ločujejo z vejico. Prilastek pa je postopno zložen zato, ker se v določenem zaporedju vrstijo semantično in oblikoslovno različne besede: *ten můj odřený starý zelený vlněný zimní kabát* 'ta moj ponošen star zelen volnen zimski plašč'. V postopno zloženem prilastku se prilastki vrstijo takole: 1. kazalni zaimki in zaimki *všechn* 'ves', *každý* 'vsak', *celý* 'cel, ves'; 2. svojilni pridevniki in zaimki; 3. števnik; 4. pridevniki v zaporedju: količinski, kakovostni, oziralni/relacijski ter pridevnik, ki s samostalnikom tvori besedno zvezo.

5.1.8 Besede, ki niso stavčni členi

V stavku najdemo tudi besede, ki niso stavčni členi in torej niso skladenjsko povezane z drugimi besedami v stavku. Njihova vloga je večinoma modifikacijska – modificirajo pomen celotnega stavka. Gre za **veznike, členke** in izjemoma tudi **medmete**. Predlogi imajo posebno pozicijo, ker sami po sebi niso stavčni členi, vendar se brez tesne povezave s samostalnikom v odvisnih sklonih ne uporabljajo. Predlogi so torej skupaj z obliko samostalnika del stavčnih členov.

Veznik ima v stavku povezovalno funkcijo, ker lahko povezuje tako stavčne člene kot tudi celotne stavke, z besedami v stavku pa ne vstopa v skladenjske odnose, lahko jih samo nakazuje oziroma izraža (npr. veznik *až* '(še)le) ko', ki izraža časovni odnos, lahko »spremeni« pogojni odnos stavkov *Jestliže přijdu domů, uvařím oběd.* 'Če pridem domov, bom skuhal kosilo.' v časovnega: *Až přijdu domů, uvařím oběd.* 'Ko pridem domov, bom skuhal kosilo.').

Izjema so **oziralni zaimki** (*kdo, co, jaký, který, čí, jenž*), ki sicer do določene mere opravljajo funkcijo veznikov, pravzaprav pa so zaimki in zato tudi zavzemajo stavčnočlenske pozicije v stavku. V primeru *To je kniha, kterou mám rád.* 'To je knjiga, ki jo imam rad.' je zaimek *kterou* predmet drugega stavka. Če pa rečemo: *To je ten, kdo krade.* 'To je tisti, ki krade.', je zaimek *kdo* v poziciji osebka drugega stavka.

Členki so nepregibne besede, ki prav tako niso v skladenjskih odnosih z drugimi besedami, vendar modificirajo pomen celotnega stavka in njegovo sporočanje funkcijo. Pogosto se samo po funkciji v stavku razlikujejo od drugih besednih vrst, formalno pa so enaki, npr. beseda *ale* 'pa' je lahko veznik (*Chtěl jít do kina, ale nakonec si to rozmyslel.* 'Nameraval je iti v kino, pa si je na koncu premislil.') ali členek (*To je ale počasí!* 'To pa je vreme!').

Samostalnik v zvalniku ni del stavčne zgradbe, zato se tudi grafično ločuje z vejico. Zvalnik ima predvsem komunikacijsko vlogo nagovarjanja osebe: *Kláro, poslouchej!* 'Klara, poslušaj!' *Pane ministře, vysvětlete nám tu záležitost.* 'Gospod minister, razložite nam to zadevo.'

Medmet – če stoji na začetku stavka, je ločen z vejico. S stavkom je povezan samo pomensko, ne pa tudi skladenjsko: *Au, to bolelo!* 'Av, to je pa bolelo!' *Haló, pojed' sem!* 'Halo, pridi sem!' Moramo pa ločiti situacije, ko je medmet v funkciji katerega od stavčnih členov (npr. na poziciji povedka: *Vrabec frrr na střechu.* 'Vrabec frrr na streho.').

Samostojni stavčni člen (*samostatný větný člen*) je beseda, ki je pred stavkom ali za njim, ločena je z vejico in se nanjo kaže z zaimkom ali kazalnim prislovom v stavku: *Pavel, ten umí pěkně člověka naštvat.* 'Pavel, ta pa res zna razjeziti človeka.'

Vrinjene besede (*vsuvka*) so besede, ki so pomensko, ne pa tudi skladenjsko povezane s stavkom. Ponavadi so to dodatne informacije, opombe npr. *V něčem možná máte, přiznávám, pravdu.* 'V nečem mogoče imate, priznam, prav.'

5.2 ZVEZA STAVKOV (*SOUVĚTÍ*)

Stavki se lahko na različne načine medsebojno povezujejo in kombinirajo v večje intonacijsko in pomensko zaprte enote – **zveze stavkov** (*souvětí*). Pogoji za povezovanje je vsebinska povezanost, skladenjsko pa so lahko neodvisni, enakovredni in med njimi vlada **priredje** (*parataxe*). Če pa je stavek na poziciji stavčnega člana drugega stavka, je prvi stavek skladenjsko podrejen drugemu in govorimo o **podredni** zvezi stavkov (*podřadně spojená věta/hypotaxe*). Tako pri priredju kot tudi pri podredju razlikujemo nekaj vrst odnosov, ki jih večinoma določajo oziroma signalizirajo uporabljeni vezniki.

5.2.1 Priredno vezani stavki (*souřadně spojené věty/parataxe*)

Priredje je odnos dveh stavkov, ki sta skladenjsko enakovredna. O njem govorimo, če nobeden od stavkov ni na poziciji stavčnega člena drugega stavka (*Půjdu do obchodu a koupím brambory*. 'Šel bom v trgovino in kupil krompir.'). Priredje se lahko izrazi samo s prostim prirejanjem brez veznikov (*Nedivil se, odešel domů*. 'Ni se čudil, odšel je domov.'). ali z vezniki (npr.: *Zavolal mi a přišel*. 'Poklical me je in prišel.'). Ti vezniki lahko izrazijo le prosto prirejanje ali različne stopnje pomenskih odnosov med stavkoma. Glede na to, kakšne vrste je ta odnos, govorimo o različnih vrstah priredja.

5.2.1.1 Vežalno priredje (*vztah slučovací*)

O vežalnem priredju govorimo, če sta dva člena pomensko povezana. Osnovni veznik je *a* 'in' (*Jan jel do města a Pavel šel do školy*. 'Jan se je odpeljal v mesto in Pavel je šel v šolo.'). dodatni poudarek pa izraža kombinirani veznik *a i* 'in tudi/celo' (*Na utkání šel Petr a i my jsme se tam vydali*. 'Peter je šel na tekmo in tudi mi smo se tja odpravili.'). Pri zanikanju pa v češčini uporabimo kombiniran veznik *a ani* (*Petr na utkání nešel a ani my jsme se tam nevydali*. 'Peter ni šel na tekmo in tudi mi se tja nismo odpravili.'). Ker gre za vežalno priredje, pred vezniki *a*, *i*, *ani* ne pišemo vejice: *Nečetl jsem to ani jsem o tom neslyšel*. 'O tem nisem ne bral ne slišal.'

Vežalno priredje izražajo tudi dvojni vezniki *jak – tak* 'kakor – tako', *hned – hned* (*zase*) 'najprej – potem pa', *jednak – jednak* 'kakor – tako', *at' – at'* 'naj – naj'. Pri zanikanju uporabljamo dvojni veznik *ani – ani* 'niti – niti': *Ani na nás nepromluvil, ani se na nás nepodíval*. 'Ni nas niti ogovoril niti pogledal.'

5.2.1.2 Stopnjevalno priredje (*vztah stupňovací*)

Vezniki *a* 'in', *i* 'tudi', *ba* 'celo', *ba i* 'in celo', *ba dokonce* 'in celo', *ba ani* 'še ne', *nadto*, *navíc* 'za povrh', *hlavně* 'predvsem', *nebo i* 'ali tudi', *nebo dokonce* 'ali celo', *nejen – ale i*, *nejen – nýbrž i* 'ne samo – ampak tudi', *nejen – ale dokonce* 'ne samo – ampak celo' povezujejo drugi člen (stavek), ki izraža višjo ali nižjo stopnjo pomena prvega stavka, npr.: *Nepřišel, ba ani se neomluvil*. 'Ni prišel, in niti opravičil se ni.' *Nepřišel domů večer, ba neobjevil se ani ráno*. 'Zvečer ni prišel domov, in tudi zjutraj se ni pojavil.' *Byli jsme nejen spokojeni, ale i překvapeni*. 'Nismo bili samo zadovoljni, ampak tudi presenečeni.'

5.2.1.3 Protivno priredje (*vzťah odporovací/adverziatívni*)

Pri tem priredju vezniki *ale*, *avšak* 'ampak, toda', *však* 'vendar', *leč*, *nýbrž* 'zast. dasiravno', *a ne* 'in ne', *naopak* 'ravno nasprotno', *jen(om)že* 'samo da', *a/ale naopak* 'ravno nasprotno', *a prece* 'in vendar', *zato* 'vendar', *ovšem* 'seveda', *sice – ale* 'sicer – ampak', *ne – tak ale (ani)* 'če – torej pa (niti)', *ne tak – jako spíše* 'ne tako – kot' ipd. izražajo dejstvo, da je pomen drugega člena oziroma stavka v nasprotju s pomenom prvega: *To je pravda, ale/avšak/leč/jen(om)že jen částečná.* 'To je res, ampak/toda/vendar samo delno.' *Snažil jsem se, ale/a přesto jsem přišel pozdě. Snažil jsem se, přesto jsem však/ovšem přišel pozdě.* 'Trudil sem se, ampak sem kljub temu prišel pozno.' *Snažil jsem se, a přece jsem přišel pozdě.* 'Trudil sem se, pa sem vendar prišel pozno.'

Nekateri vezniki lahko povezujejo samo besede, ne pa tudi stavkov.

5.2.1.4 Ločno priredje (*vzťah vylučovací/disjunktivní*)

Vezniki *nebo*, *anebo*, *či* 'ali', *bud'* – (*a*)*nebo* 'ali – ali/bodisi – bodisi' izražajo alternacijo dveh dejstev (lahko sta izraženi z besedami ali stavki), katerih veljavnost se medsebojno izloča. To pomeni, da lahko obvelja samo eden od članov: Veznik *či* 'ali' je že nekoliko zastarel in se večinoma uporablja samo v vprašalnih stavkih:

Pri dvojnem vezniku *bud'* – (*a*)*nebo* moramo paziti na to, da je v slovenščini izražen z dvodelnim 'ali – ali': ***Bud'*** *se dostaví ve středu osobně, anebo se ve čtvrtek domluvíme telefonicky.* 'Ali bo v sredo prišel osebno ali pa se bomo v četrtek dogovorili po telefonu.'

5.2.1.5 Vzročno priredje (*vzťah důvodový/vysvětlovací*)

Vezniki izražajo dejstvo, da je drugi stavek posledica oziroma pojasnilo vsebine prvega stavka. Vezniki so: *neboť*, *vždyť* 'saj', *totiž* 'namreč': *Šel domů, neboť/vždyť byl unaven.* 'Šel je domov, saj je bil utrujen.' *Šel domů, byl totiž unaven.* 'Šel je domov, bil je namreč utrujen.' Navedeni vezniki so zastareli, tako da se jih v sodobnem jeziku ne uporablja pogosto. Vzročno priredje se nadomešča z vzročnim podredjem (glejte 5.2.2.4).

5.2.1.6 Sklepalno/posledično priredje (*vzťah důsledkový*)

Vezniki *tedy*, *tudiž* 'torej', *a proto* '(in) zato', *a tak* 'in torej' povezujejo drugi stavek, ki izraža posledico ali sklep dejstva prvega stavka, npr. *Blížila se bouře, a proto jsme pospíchali domů.*

'Bližala se je nevihta, zato smo hiteli domov.' *Venku pršelo, a tak jsme šli do kina.* 'Zunaj je deževalo, zato smo šli v kino.'

5.2.2 Podredne zveze stavkov (*hypotaxe*)

Odvisni stavek (*věta závislá/věta vedlejší*) je vedno na mestu katerega od stavčnih členov **nadrednega stavka** (*věta řídicí*). Nadredni stavek je lahko tako glavni oziroma neodvisni stavek kot tudi drugi odvisnik. Glede na to, kateri stavčni člen nadomeščajo, ločimo nekaj vrst odvisnikov, ki se medsebojno razlikujejo po uporabi in pomenu veznikov: povedkov odvisnik (*vedlejší věta přísudková*), osebkov odvisnik (*vedlejší věta podmětná*), prilastkov odvisnik (*vedlejší věta přívlastková*), predmetni odvisnik (*vedlejší věta předmětná*), odvisnik prislovnega določila (*příslovecká vedlejší věta*), odvisnik povedkovega prilastka (*vedlejší věta doplňková*).

5.2.2.1 Povedkov odvisnik (*vedlejší věta přísudková*)

Povedkov odvisnik izraža imenski del glagolsko-imenskega povedka nadrednega stavka in se pojavlja zelo redko. Veže se praviloma z oziralnim zaimkom ali prislovom: *jaký* 'kakšen', *jak(o)* 'kot': *Byl stále takový, jakého jsme ho znali.* 'Bil je še vedno takšen, kakršnega smo poznali.' *Bylo mi, jako bych snědl žábu.* 'Počutil sem se, kot da bi žabo pojedel.'

5.2.2.2 Osebkov odvisnik (*vedlejší věta podmětná*)

Osebkov odvisnik je stavek, ki je vezan z oziralnima zaimkoma *kdo* 'kdor' ali *co* 'kar' v imenovaniku: *Kdo chce jet na výlet, musí se přihlásit.* 'Kdor hoče (iti) na izlet, se mora prijavit.' *Co má kola, je u moře.* 'Kar ima kolesa, je na morju.' Veliko pogosteje pa se glavnemu stavku doda še kazalni zaimek *ten* 'ta, tisti' ali *to* 'to': *Ten, kdo pojede, musí mít platný pas.* 'Tisti, ki bo šel, mora imeti veljavni potni list.' *To, co jsi řekl, je pravda.* 'To, kar si rekel, je res.'

Če je v glavnem stavku prehodni glagol v tretji osebi ednine srednjega spola (to velja tudi za glagolsko-imenski povedek), se osebkov odvisnik povezuje z veznikoma *že*, *aby* 'da'. V glavnem stavku so lahko samo prehodni glagoli (glejte 5.1.3.1) in osebkov odvisnik v bistvu predstavlja njihovo predmetno valenco, spremenjeno v osebkovo: *Ví se, že je to jeho poslední vystoupení.* 'Znano je, da je to njegov zadnji nastop.' *Bylo jí líto, že na ni zapomněl.* 'Žal ji je bilo, da je pozabil nanjo.' *Mirka se dotklo, že mu to neřekli včas.* 'Mirka je

prizadelo, da mu tega niso povedali pravočasno.' *Je smutné, že se o dědečka nikdo nestará.* 'Žalostno je, da za dedka nihče ne skrbi.' *Bylo jim řečeno, že musí přijít druhý den.* 'Bilo jim je rečeno, da morajo priti naslednji dan.' *Bylo jim řečeno, aby přišli v pátek.* 'Bilo jim je rečeno, naj pridejo v petek.' *Bylo nám doporučeno, abychom si nedělali starosti.* 'Bilo nam je priporočeno(=priporočili so nam), naj si ne delamo skrbi.'

!Pozor: Kot lahko razberemo iz primerov, se pri glagolih sporočanja, kot so *říct* 'reči', *sdělit* 'sporočiti', *napsat* 'napisati' ipd., lahko uporablja tako veznik *že* kot tudi *aby*. Pravila za njuno uporabo so enaka kot pri predmetnih odvisnikih (glejte 5.2.2.3).

Če je v glavnem stavku neprehodni glagol oziroma prehodni v zanikani obliki tretje osebe ednine srednjega spola, se osebkov odvisnik veže z različnimi vezniki glede na to, kaj izraža:

- vprašanje – glagol v glavnem stavku je v zanikani obliki (večinoma gre za glagole sporočanja ali stanja): *Nebylo mi známo, zda/jestli se musím přihlásit. Nebylo mi známo, musím-li se přihlásit.* 'Ni mi bilo znano, ali se moram prijaviti.' *Bylo mi divné, proč se tak červená.* 'Bilo mi je čudno, zakaj tako zardeva.';
- pogoj – glagol v glavnem stavku je v pogojniku (večinoma so v glavnem stavku glagoli čustvenega stanja): *Nelíbilo by se mi, kdyby spoluhráči přišli pozdě.* 'Ne bi mi bilo všeč, če bi soigralci zamudili.';
- čas (večinoma so v glavnem stavku glagoli čustvenega stanja): *Rozzlobilo mě, když mě ten kluk předběhl.* 'Razjezilo me je, ko me je tisti fant prehitel.';
- kraj: *Nebylo jasné, kde jsou všichni/kam všichni odešli/odkud všichni přišli...* 'Ni bilo jasno, kje so vsi/kam so vsi odšli/odkod so vsi prišli ...'.

!Pozor: Pri izbiri veznikov v teh odvisnikih slovenski govorec nima posebnih težav, saj se v slovenščini v teh primerih uporabljajo približno enaki vezniki kot v češčini.

5.2.2.3 Predmetni odvisnik (*vedlejší věta předmětná*)

Predmetni odvisnik je odvisni stavek, ki izraža predmet nadrednega stavka, in je torej na neimenovalniški valenčni poziciji glagola. Podobno kot osebкови odvisniki se tudi predmetni z nadrednim stavkom vežejo z oziralnima zaimkoma *kdo*, *co* ali z veznikoma *že*, *aby*, ravno tako se lahko v nadrednem stavku pojavi kazalni zaimmek, ki kaže na odvisnik. Če je z odvisnikom opisana oseba ali predmet, se uporabljata oziralna zaimka: *O tom, co je potřeba udělat, nebudeme diskutovat.* 'O tem, kar je treba narediti, ne bomo razpravljali.' *Musíme mluvit s tím, kdo o tom rozhoduje.* 'Moramo govoriti s tistim, ki o tem odloča.' *Tomu, kdo vyhraje, bude udělena hlavní cena.* 'Tistemu, ki zmaga, bo dodeljena glavna nagrada.'

Če je predmet, izražen z odvisnikom, opis situacije ali dejanja, se ta veže z veznikoma *že* ali *aby* 'da'. Samo veznik *že* se uporablja v predmetnih odvisnikih po glagolih:

- a) domnevanja, občutkov, mišljenja: *domnívat se* 'domnevati', *doufat* 'upati', *soudit* 'presojati/meniti', *věřit* 'verjeti', *zjistit* 'ugotoviti', *litovat* 'obžalovati', *slyšet* 'slišati', *cítit* 'čutiti', *myslet* 'misliti', *vadit* 'motiti', *divit se* 'čuditi se', *smát se* 'smejati se', *očekávat* 'pričakovati';
- b) obljube, obveznosti: *slíbit* 'obljubiti', *zavázat se* 'obvezati se', *přísahat* 'priseči', *předsevzít si* 'zavezati se', *zamanout si* 'namisliti si', *nabídnout se* 'ponuditi se', *vsadit se* 'staviti', *přiznat (se)* 'priznati', *zvyknout si* 'navaditi se';
- c) odločitev: *rozhodnout se* 'odločiti se', *usmyslit si*, *umínit si* 'odločiti/nameniti se', *odhodlat se* 'skleniti', *usnést se* 'skleniti (več oseb)', *chystat se* 'pripravljati se'.

Domnívám se, že tvůj otec nemá pravdu. 'Domnevam, da tvoj oče nima prav.' *Nikdy bych nevěřil, že je něco takového možné.* 'Nikoli ne bi verjel, da je nekaj takega mogoče.'

Samo z veznikom *aby* se lahko predmetni odvisniki vežejo z glavnimi stavki, ki vsebujejo glagole:

- a) prizadevanja, da se nekaj uresniči: *snažit se* 'truditi se', *usilovat* 'prizadevati si', *pokoušet se* 'poskušati', *namáhat se* 'truditi se', *dovolit* 'dovoliti', *umožnit* 'omogočiti', *doporučit* 'priporočiti', *uložit, dát za úkol* 'naložiti/dati nalogo';
- b) želje: *toužit, dychtit, bažit, prahnout* 'hrepeneti', *mít touhu* 'imeti željo', *přát (si)* 'želeti si/voščiti';
- c) prošnje ali ukaza: *přinutit* 'prisiliti', *prosít* 'prostiti', *žádat* 'prostiti (uradno)', *rozkázat* 'ukazati', *nařídít* 'ukazati'.

Pri glagolih sporočanja (*říct* 'reči', *sdělit* 'sporočiti', *napsat* 'napisati', *dohodnout se* 'dogovoriti se', *domluvit se* 'dogovoriti se', *navrhnout* 'predlagati') in glagolih *bát se*, *obávat se* 'bati se', se lahko uporablja tako veznik *že* kot tudi *aby*. Če se z odvisnikom sporoča le dejstvo in gre za povedni stavek, se odvisnik veže z veznikom *že*: *Řekli mu, že musí odejít.* 'Rekli so mu, da mora odíti.' *Napsal, že se vrátí.* 'Napisal je, da se bo vrnil.' *Bál se, že přijde pozdě.* 'Bal se je, da bo zamudil.'

Če pa je v odvisniku velelni stavek, se uporablja veznik *aby*, in glagol v odvisniku je v pogojniku: *Řekli mu, aby odešel.* 'Rekli so mu, naj odide.' *Napsal, aby se vrátil.* 'Napisal je, naj se vrne.' *Bál se, aby nepřišel pozdě.* 'Bal se je, da bo zamudil.'

Če predmetni odvisnik vsebuje vprašanje, se veže z vezniki *jestli*, *-li*, *zda* 'ali'. Večinoma so v nadrednem stavku glagoli vprašanja, kot *ptát se* 'vprašati', *žádat*, *prosít* 'prostiti' idr., ter večina glagolov sporočanja: *Prosili ho, zda/jestli by nepřišel i druhý den.* 'Prosili so ga, ali bi lahko prišel še naslednji dan.'

5.2.2.4 Prislovni odvisnik (*vedlejší věta příslovečná*)

Prislovni odvisnik izraža prislovno določilo nadrednega stavka. Veže se lahko z oziralnimi prislovi ali z vezniki, ki se razlikujejo glede na vrsto prislovnega določila, ki ga odvisnik izraža. Zato tudi prislovne odvisnike razvrščamo v skupine po njihovem pomenu.

Krajevni prislovni odvisnik (*vedlejší věta příslovečná místní*)

Krajevni prislovni odvisnik označuje mesto dogajanja ali smer oziroma razmeščenost dogajanja. Odvisniki se vežejo z oziralnimi prislovi: *kde* 'kjer', *tam* 'tam/tja', *kam* 'kamor', *odkud* 'od koder', *kudy* 'koder': *Šel, kudy se dalo.* 'Šel je, koder je bilo mogoče.'

Pogosto pa se v tem tipu odvisnikov pojavljajo tudi dvodelni prislovi: *tam – kde* 'tam – kjer', *tady – kde* 'tukaj – kjer', *tam – kam* 'tja – kamor', *všude – kde* 'povsod – kjer', *někam – kde* '(ne)kam – kjer': *Kde se objevil, tam udělal ostudu.* 'Kjer se je pojavil, (tam) se je osramotil.' *Všude, kam přišel, ho vítali.* 'Povsod, kamor je prišel, so ga pozdravljali.' *Jdi tam, kde se budeš mít lépe.* 'Pojdi tja, kjer ti bo bolje.'

Časovni prislovni odvisnik (*vedlejší věta příslovečná časová*)

Časovni odvisnik izraža časovne okoliščine dejanja ali stanja nadrednega stavka ali relativno časovno uvršča dogajanje odvisnika v dogajanje nadrednega stavka. Tako lahko izraža sodobno, preddobno ali zadobno dejanje (*současný, předčasný, následný děj*) glede na dejanje nadrednega stavka. Odvisno od časovnega razmerja, ki ga izražajo, se odvisniki vežejo z različnimi vezniki.

Odvisniki, ki izražajo **sodobnost** v vseh glagolskih časih, se vežejo z vezniki *když* 'ko/kadar' (*právě když* 'ravno ko', *teď když* 'zdaj ko', *teprve když* 'šele ko'): *Když máme hlad, jíme.* 'Ko smo lačni, jemo.' *Když budete mít hlad, najezte se.* 'Ko boste lačni, se najejte.' *Když jsme byli na horách, sněžilo.* 'Ko smo bili v gorah, je snežilo.'

Sem sodijo tudi dejanja, ki potekajo nekaj časa oziroma se ponavljajo v določenem časovnem obdobju. V takšnih primerih se najpogosteje uporabljajo vezniki: *zatímco* 'medtem ko', *kdykoliv* 'kadarkoli', *dokud (ne-)* 'dokler (ne)', *od té doby, co/kdy* 'od takrat ko/odkar': *Zatímco jsme měli jednání, domluvili se bez nás.* 'Medtem ko smo imeli sestanek, so se dogovorili brez nas.' *Kdykoliv jsem tam přišel, měli něco k jídlu.* 'Kadarkoli sem tja prišel, so imeli kaj za jesti.' *Dokud bude živ, bude ten dům jeho.* 'Dokler bo živ, bo ta hiša njegova.' *Dokud byl ředitelem, měli jsme dobré platy.* 'Dokler je bil direktor, smo imeli dobre plače.'

Zadnji omenjeni vezniški izraz se uporablja le v kombinaciji s preteklikom: *Od té doby, co/kdy se vrátil, nemáme ani trochu klidu.* 'Od takrat ko/Odkar se je vrnil, nimamo niti malo miru.'

Če odvisnik izraža **preddobno** dejanje k nadrednemu stavku, se uporabljajo vezniki: *jakmile* 'takoj(,) ko', *poté/potom, co* 'potem(,) ko', *hned jak* 'takoj ko', *sotvaže* 'komaj', *když* 'ko', *až* 'ko', *až když* 'šele(,) ko': *Vstal, jakmile/poté, co/hned jak/když zazvonil zvonek.* 'Vstal je takoj, ko se je oglasil zvonec.' *Objevil se, až když ho zavolali.* 'Pojavil se je šele, ko so ga poklicali.' Sam veznik *až* se uporablja samo s prihodnjikom: *Až vytvořím sochu, půjdu ji prodat.* 'Ko bom naredil kip, ga bom šel prodat.'

!Pozor: Pri rabi veznikov *když* in *až* moramo biti posebno pozorni, saj se veznik *až*, kot je že bilo povedano, uporablja samo v odvisnikih, katerih dejanje bo potekalo v prihodnosti. Če bi v takšnem primeru uporabili veznik *když*, bi odvisnik dobil pogojni pomen: *Když vytvořím sochu, půjdu ji prodat.* 'Če bom naredil kip, ga bom šel prodat.' Če je odvisnik v katerem od preostalih časov, se uporablja veznik *když*.

Če odvisnik izraža **zadobno** dejanje, se veže z vezniki *než* 'preden' (*dříve/předtím než* 'preden', *ještě než* 'še preden'), *nežli* 'zast. preden': *Než odešel do divadla, pečlivě se oholil.* 'Preden je odšel v gledališče, se je skrbno obril.' *Dříve než skutečnší svůj plán, porad' se s otcem.* 'Preden uresničiš svoj načrt, se posvetuj z očetom.' *Než se stal ministrem, byl obyčejným úředníkem.* 'Preden je postal minister, je bil navaden uradnik.'

Načinovni prislovni odvisnik (vedlejší věta příslovečná způsobová)

Načinovni odvisnik izraža prislovno določilo načina nadrednega stavka, torej odgovarja na vprašanje *jak* 'kako', *jakým způsobem* 'na kakšen način'. Vezniki so: *jak* 'kot/kakor', *jako* 'kot da', *jako když* 'kot če', *že* 'da', *aby* 'da bi': *Mluvil, jako by byl nejchytřejší na celém světě.* 'Govoril je, kot bi bil najpametnejši na vsem svetu.' *Koupal se, jak ho příroda stvořila.* 'Kopal se je, kakor ga je narava ustvarila.' Pri veznikih *že* in *aby* se v nadrednem stavku pojavljata besedi *tak* 'tako' ali *tím* 'tako'. Veznik *že* se uporablja pogosteje kot *aby*: *Rozzlobili ho tak/tím, že nezaplatili.* 'Razjezili so ga s tem, da niso plačali.' Če pa je način povezan z namenom, se uporabi veznik *aby*: *Mluvil tak, aby mu všichni rozuměli.* 'Govoril je tako, da bi ga vsi razumeli.'

Primerjalni prislovni odvisnik mere (vedlejší věta příslovečná míry)

Odvisniki mere izražajo prislovno določilo mere ali količine dejanja nadrednega stavka. Vezani so z vezniki: *kolik* 'kolikor', *až* 'da', *jako* 'kot' ter z oziralnimi prislovi in zaimki, *kolikrát – tolikrát* 'kolikorkrat – tolikokrat', *čím – tím* 'čim – tem': *Mluvila, až mě z toho bolely uši.* 'Govorila je, da so me od tega že ušesa bolela.' *Peněz si vezmi, kolik budeš potřebovat.* 'Vzemi denarja, kolikor ga boš rabil.' *Kolikrát přišel, tolikrát vyhrál.* 'Kolikorkrat je prišel, tolikokrat je zmagal.' *Čím víc víš, tím je práce snadnější.* 'Čim več veš, tem lažje je delo.'

Vzročni prislovni odvisnik (vedlejší věta příslovečná příčinná/důvodová)

Ta odvisnik izraža vzrok dejanja ali stanja nadrednega stavka, najpogostejši vezniki so: *protože/zast. jelikož/zast. poněvadž* 'ker', (*kvůli tomu*,) *že* '(zato, zaradi tega) ker', *když* 'če': *Bylo mu zima, protože (jelikož/poněvadž) čekal venku dvě hodiny.* 'Zeblo ga je, ker je zunaj čakal dve uri.' *Nekoupil vstupenky kvůli tomu, že přišel pozdě.* 'Vstopnic ni kupil zaradi tega, ker je bil prepozen.' *Nebudu si dělat starosti kvůli tomu, že se ti nechce studovat.* 'Ne bom si delala skrbi zaradi tega, ker se ti ne da študirati.' *Když mi nevěříte, ukážu vám vysvědčení.* 'Če mi ne verjamete, vam bom pokazal spričevalo.'

Namerni prislovni odvisnik (vedlejší věta příslovečná účelová)

Namerni prislovni odvisnik izraža namero oziroma namen dejanja nadrednega stavka. Vezniki so pri teh stavkih *aby* 'da (bi)', *at* 'naj': *Mluvili jsme tiše, aby nás neslyšeli.* 'Govorili smo potihno, da nas ne bi slišali.' *Musíš se hodně učit, abys složila tu zkoušku.* 'Moraš veliko študirati, da bi naredila ta izpit.' *Už toho nech, at' už můžeme jít domů.* 'Končaj že s tem, da bomo lahko šli domov.'

Pogojni prislovni odvisnik (vedlejší věta příslovečná podmínková)

Pogojni odvisnik izraža pogoj, ki je potreben, da se dejanje ali stanje nadrednega stavka uresniči ali ne uresniči. Pogoj je lahko uresničljiv ali neuresničljiv, kar se ločuje z rabo veznikov in glagolskih oblik v odvisniku.

Tipični vezniki odvisnikov z **uresničljivim** pogojem so: *pokud, když, jestli(že)*/zast. *pakli(že)* 'če', *-li* 'če', *za předpokladu, že* 'pod pogojem, da', *kdyby* 'če bi/da', glagol v odvisniku je v povednem naklonu ali v sedanjem pogojniku: *Pokud/když/jestli budeš chtít, zavolám. / Budeš-li chtít, zavolám.* 'Če boš hotel, bom poklical.' *Pokud/když/jestli chceš, přijď. / Chceš-li, přijď.* 'Če hočeš, pridi.' *Kdyby bylo hezky, mohli bychom jít na výlet.* 'Če bo lepo, bi lahko šli na izlet.' *Kdybychom se nestyděli, všechno bychom to tu snědli.* 'Če nas ne bi bilo sram, bi vse to pojedli.'

Veznik odvisnikov z **neuresničljivim** pogojem je *kdyby* in glagol je v preteklem pogojniku:

Kdybys byl zavolal, byli bychom tam mohli jít spolu. 'Če bi bil poklical, bi bili lahko skupaj šli tja.' *Kdybyste mi to byli řekli včas, určitě by se s tím bylo dalo něco udělat.* 'Če bi mi to bili povedali pravočasno, bi, bilo gotovo mogoče s tem še kaj narediti.'

Dopustni prislovni odvisnik (vedlejší věta příslovečná přípustková)

Dopustni prislovni odvisnik izraža dopuščanje dejanja ali stanja glagola nadrednega stavka (torej, kljub čemu se lahko uresniči). Tipični veznik je *ačkoliv* 'čeprav' s sinonimi *třebaže, přestože*; istega pomena sta tudi zložena veznika *i když* 'četudi/tudi če', *i kdyby* 'tudi če

bi': *Ačkoliv jsme se dlouho neviděli, poznal jsem ji okamžitě.* 'Čeprav se dolgo nisva videla, sem jo takoj prepoznal.' *Navštívila ji, i když ji neměla moc ráda.* 'Obiskala jo je, čeprav je ni preveč marala.' *Auto nechci, i kdyby mi ho dali zadarmo.* 'Avta nočem, tudi če bi mi ga dali zastonj.'

5.2.2.5 Prilastkov odvisnik (*vedlejší věta přívlastková*)

Prilastkov odvisnik izraža prilastek kateregakoli samostalnika nadrednega stavka. Načeloma se veže z oziralnim zaimkom *který* 'ki/kateri' oziroma z njegovim sinonimom *jenž* 'zbor. ki'. Če pa ima odvisnik kakovostni pomen, uporabljamo zaimek *jaký* 'kakršen', in če ima svojilni pomen, se veže z zaimkom *jehož* (*jejíž, jejichž*) 'čigar (m), katere (ž)'.

Zaimka *který* in *jenž* sta lahko v nekaterih primerih nadomeščena z oziralnimi prislovi kot npr. *kde* 'kjer', *kam* 'kamor', *kdy* 'ko/kadar' itd.

a) Odvisniki z oziralnima zaimkoma *který* oziroma *jenž*

Oziralni zaimek se ujema s stavčnim členom, ki ga ima zaimek v odvisniku (pri uporabi zaimka *kateri* enako pravilo velja tudi v slovenščini). Skoraj povsod lahko oziralni zaimek *který* nadomestimo z zaimkom *jenž*, ki pa je včasih preveč zborn in se ga uporablja le še v pisanem besedilu in višjem slogu: *Kluk, který/jenž odešel, vyhrál soutěž.* 'Fant, ki je odšel, je zmagal na natečaju.' *To je žena, kterou/jíž jsem poznal před deseti lety.* 'To je ženska, ki sem jo spoznal pred desetimi leti.' *Člověka, kterému/jemuž vzali řidičský průkaz, je mi líto.* 'Človeka, ki so mu vzeli voziško dovoljenje, mi je žal.' *To je ruka, kterou/jíž pišeš.* 'To je roka, s katero pišeš.'

Če je oziralni zaimek v predložnem sklonu, se v knjižnem besedilu pogosteje uporablja jo oblike oziralnega zaimka *jenž* (ob siceršnji možni uporabi zaimka *který*): *To je obchod, v němž/ve kterém jsem kdysi nakupovala.* 'To je trgovina, v kateri sem nekoč kupovala.' *Tady je dům, o němž/o kterém jsem vám vyprávěl.* 'Tukaj je hiša, o kateri sem vam pripovedoval.' *To jsou manželé, s nimiž/se kterými jsem se setkal u moře.* 'To sta zakonca, s katerima sem se srečal na morju.'

Pozor! Če oziralni zaimek izraža agens oziroma povzročitelja dejanja, se lahko prilastkov odvisnik nadomesti s pridevnikom, izpeljanim iz deležja (glejte 3.3.5). Če je glagol odvisnika nedovršen, se lahko nadomesti s pridevnikom, ki se konča s *-cí*: *Paněnka, která mluví.* 'Punčka, ki govori': *Mluvící paněnka. Dítě, které se učí chodit.* 'Otrok, ki se uči hoditi.': *Dítě učící se chodit. Vlak, který jezdí kolem jezera.* 'Vlak, ki pelje okrog jezera.': *Vlak jezdící kolem jezera.*

Če je glagol v odvisniku dovršen, se lahko nadomesti s pridevnikom, ki se konča z *-vší*: *Auto zastavilo přímo před domem.* 'Avto je ustavil naravnost pred hišo.': *Auto zastavivší*

přímo před domem. Dívka, která zezelenala závistí. 'Dekle, ki je bilo zeleno od zavisti.':
Dívka zezelenavší závistí.

V odvisnikih, ki razvijajo samostalnik s pomenom kraja, je mogoče oziralna zaimka **který, jenž** zamenjati z oziralnimi prislovi **kde, kam, odkud**: *To je divadlo, ve kterém/kde hrají novou komedii.* 'To je gledališče, v katerem/kjer igrajo novo komedijo.' *Je to na chodbě, na kterou/kam se vchází těmito dveřmi.* 'To je na hodniku, na katerega/kamor se pride skozi ta vrata.' *Město, ze kterého/odkud pochází má matka.* 'Mesto, iz katerega/od koder prihaja moja mama.'

Odvisniki, ki razvijajo samostalnike s časovnim pomenom, se vežejo z oziralnim prislovom **kdy (odkdy, dokdy)** ali z veznikom **když** oziroma jih je v nekaterih primerih mogoče nadomestiti z oziralnim zaimkom **který**: *Toho roku, kdy začal studovat, neměl žádné prázdniny.* 'Tistega leta, ko je začel študirati, ni imel nobenih počitnic.' *V minulém týdnu, kdy/když/během něhož se konal kongres, proběhlo několik demonstrací.* 'V prejšnjem tednu, ko je potekal kongres, je bilo nekaj demonstracij.'

b) Oziralni zaimek **jaký** 'kakršen' se uporablja, kadar odvisnik izraža določeno kakovost: *Byl to hráč, jakého už dlouho v mužstvu neměli.* 'Bil je igralec, kakršnega v moštvu že dolgo niso imeli.' *Jezdil jen na kolech, jaké měli pouze profesionálové.* 'Vožil se je samo s kolesi, kakršna so imeli le profesionalci.'

c) Odvisniki, ki izražajo svojilnost, se vežejo z zaimkom **jehož (jejíž, jejichž)**. Ta ima v češčini tri oblike – eno za moški in srednji spol, eno za ženski ter eno za množino. Ženska oblika se sklanja, oblika za moški in srednji spol v ednini in za množino se ne spreminja (glejte 4.5.1.2): *To je auto, jehož historie je velmi zajímavá.* 'To je avto, katerega zgodovina je zelo zanimiva.' V imenovalniku so oblike torej sledeče: *To je muž, jehož kabát/žena/auto/děti...* 'To je moški, čigar plašč/žena/avto/otroci ...' *To je žena, jejíž kabát/kabélka/auto/děti...* 'To je ženska, katere plašč/torbica/avto/otroci ...' *To je dítě, jehož kabát/hračka/kolo/kostky...* 'To je otrok, katerega plašč/igrača/kolo/kocke...' *To jsou lidé, jejichž kabáty/práce/kola/děti...* 'To so ljudje, katerih plašči/sluzbe/kolesa/otroci ...'.

Če pa je oziralni zaimek ženskega spola (**jejíž**) v odvisniku v poziciji predmeta, je v odvisnem sklonu in ga je treba tudi sklanjati: *To je žena, bez jejíhož dítěte/jejímuž dítěti/o jejímuž dítěti/s jejímuž dítětem...* 'To je ženska, brez katere otroka/katere otroku/o katere otroku/s katere otrokom ...'

Pri zaimku moškega spola ali množinskem zaimku se oblika ne spreminja: *To je muž, bez jehož dítěte/jehož dítěti/o jehož dítěti/s jehož dítětem...* ali množinski: *To jsou rodiče, bez jejichž dítěte/jejichž dítěti/o jejichž dítěti/s jejichž dítětem...*

!Pozor: V češčini v teh vrstah odvisnikov **ni mogoče** uporabiti zaimka **který**, tako kot v slovenščini (glejte zgornje zglede).

5.2.2.6 Odvisnik povedkovega prilastka (*vedlejší věta doplňková*)

Odvisnik povedkovega prilastka izraža povedek nadrednega stavka in pogosto razvija glagole čutenja, npr. *slyšet, vidět, hledět*. Najpogosteje se uporabljata veznika *jak* 'kako' in *kterak* 'zast. kako': *Přistihl zloděje, jak krade jeho auto.* 'Zalotil je tatu, kako krade njegov avto.' *Sledovali jsme vojáky, jak stříleli.* 'Gledali smo vojake, kako streljajo.' *Slyšeli jsme sousedku, jak nás pomlouvá.* 'Slišali smo sosedo, kako nas ogovarja.'

5.3 SPOROČANJSKA VLOGA POVEDI (*KOMUNIKAČNÍ FUNKCE VÝPOVĚDI*)

V pogovoru med ljudmi se uresničujejo oziroma uporabljajo povedi v medsebojni komunikaciji (sporočanju) med **sporočevalcem** (*mluvčí/autor*) in **naslovníkom** (*příjemce/adresát*). Povedi same imajo poleg **vsebine** (*věcný obsah* = propozice), ki se uresničuje s skladenjskimi enotami (stavki), še **sporočanjško vlogo** (*komunikační funkce*), ki je odvisna od situacije, volje in namena govorca.

Po sporočanjški vlogi razvrščamo povedi v pet skupin:

- **Pripovedne** povedi (*věty oznamovací*) so povedi z vlogo ugotavljanja oziroma sporočanja, katerih cilj je, da naslovnik izve določeno informacijo. V pisavi se označujejo s piko na koncu, v govoru pa s padajočo intonacijo. Glagol je v povednem ali pogojnem naklonu: *Sousedí staví dům.* 'Sosedje gradijo hišo.' *Nejraději bych ten plot zboural.* 'To ograjo bi najraje porušil.'
- **Vprašalne** povedi (*věty tázací*) izražajo vprašanje. Grafično so na koncu označene z vprašajem (*otazník*), intonacija je rastoča ali rastoče-padajoča. Glagol je v povednem ali pogojnem naklonu. Glede na vsebino ponavadi ločimo:
 - a) **dopolnjevalna** vprašanja (*otázky doplňovací*), ki formalno vedno vsebujejo vprašalni zaimek ali prislov in odgovor nanje nikoli ni samo da ali ne: *Kolik je hodin?* 'Koliko je ura?' *Kde je prádelna?* 'Kje je pralnica?' *Čí je ta taška?* 'Čigava je ta torba?';
 - b) **odločevalna** vprašanja (*otázky zjišťovací*), na katera odgovarjamo z *ano* 'da' ali *ne* 'ne': *Je to tvoje kamarádka?* 'Je to tvoja prijateljica?' *Byli jste už na dovolené?* 'Ste že bili na dopustu?';
 - c) **ločna** vprašanja (*vylučovací otázky*) – nanje odgovarjamo z uporabo dela same vprašalne povedi: *Tu sukni sis koupila letos nebo už vloni?* 'To krilo si kupila letos ali še lani?' Odgovor je npr.: *Už vloni.*

!Pozor: Obstajajo tudi vprašalne povedi, na katere ne pričakujemo odgovora. To so lahko **govorniška/retorična** vprašanja (*řečnické otázky*), ki se v govoru uporabljajo zato,

da bi govornik pritegnil pozornost slušateljev, npr. *Copak se tomu někdo může divit?* 'Ali se temu lahko kdo čudi?'. Govornik si ponavadi odgovori sam. Druga vrsta takšnih vprašanj so **deliberativna** (*rozvažovací otázky*), ki jih govorec zastavlja samemu sebi: *Jak jsem to jen mohla ztratit?* 'Kako sem to lahko zgubila?'.
 - **Velelne** povedi (*věty rozkazovací*) izražajo zapoved ali prepoved oziroma to, da nekdo nekaj mora ali nečesa ne sme narediti. Uresničenje je odvisno od naslovnika. Grafično se označijo s klicajem (*vykřičník*), izjemoma tudi s piko. Intonacija je padajoča ali rastočepadajoča. Glagol je primarno v velelnem naklonu, in če gre za prepoved z zanikano obliko glagola, je ta lahko le v nedovršni obliki: *Otevři dveře!* 'Odpri vrata!' *Neotevírejte okna!* 'Ne odpirajte oken!' Slovenske zanikane dovršne oblike v češčini izrazimo z nedovršnim glagolom ali z opisnim zanikanjem v pogojniku, ki pa še poudarja intenzivnost prepovedi: *Ne odpri teh vrat!* 'Ne, abys ty dveře otevřel!'.

Poleg tega je glagol v velelni povedi lahko tudi v povednem naklonu (*Tady budeš stát.* 'Tukaj boš stal.' *Okamžitě to zjistiš!* 'V hipu boš to izvedel (moraš izvedeti)!') ali v nedoločniku: *Stát!* 'Stojte!' *Nekouřit!* 'Ne kadite!').

- **Želelne** povedi (*věty přací*) izražajo željo ali prošnjo, katere uresničitev ni odvisna ne od govorca ne od naslovnika. V pisni obliki se ponavadi končajo s klicajem, intonacija je padajoča, glagol v teh povedih pa je v povednem ali pogojnem naklonu. Stavki se lahko začnejo s členki *kéž* 'ko bi le', *at'* 'naj', *necht'* 'zast. naj'. Želelne povedi lahko vsebujejo **uresničljivo** željo (*uskutečnitelné přání*), ki je izražena z glagolom v povednem naklonu ali s sedanjim pogojnikom: *At' se mu tam daří!* 'Naj mu bo tam dobro!' *Kéž by už byl tady!* 'Ko bi le že bil tukaj!', ali **neuresničljivo** željo (*neuskutečnitelné přání*), ko je glagol v preteklem pogojniku: *Kéž by byla dostala tu práci!* 'Ko bi le bila dobila to službo!'.
- **Vzklične** povedi (*věty zvolací*) izražajo čustveni odnos do vsebine stavka in se ponavadi končajo s klicajem. Glagol je lahko v povednem ali pogojnem naklonu: *To je ale krásné počasí!* 'To pa je lepo vreme!' *To snad byla moje nejlepší dovolená!* 'To je bil verjetno moj najboljši dopust!'.

5.4 ČLENITEV PO AKTUALNOSTI (AKTUÁLNÍ ČLENĚNÍ)

Členitev po aktualnosti je del stavčnega pomena, ker razporeja besede (stavčne člene) po njihovem pomenu oziroma meri pomembnosti v določeni povedi. To zaporedje se lahko spreminja glede na besedilne ali zunajbesedilne okoliščine. Teorija členitve po aktualnosti izhaja iz dejstva, da so v stavku vedno že iz konteksta znane, torej manj pomembne informacije ter nove, prej neznanne in torej bolj pomembne informacije.

Tisti del povedi, ki vsebuje že znano informacijo, je **izhodišče/tema** (*východisko/téma*), del, ki vsebuje novo ali pomembnejšo informacijo, je **jedro/rema** (*jádro/réma*). Včasih se za povedkov del stavka, ki je med izhodiščem in jedrom, uporablja termin **prehod/tranzicija** (*tranzit/přechod*). Sicer pa je povedek ponavadi že del reme. Temo in remo v povedi lahko označimo približno takole: *Byl jednou jeden král. Ten král* (tema) *měl tři dcery* (rema). 'Nekoč je bil en kralj. Ta kralj (tema) je imel tri hčere (rema).

V češčini je v čustveno neobarvani (nevtralni) povedi najprej izhodišče, jedro se vedno pojavi na koncu. V tekoče povezanem besedilu prehaja jedro prvega stavka v izhodišče naslednjega, npr. (krepko označeno je jedro): *A: Kde se seznámili tví rodiče? B: Mí rodiče se seznámili na horách.* 'A: Kje so se spoznali tvoji starši? B: Moji starši so se spoznali v hribih.' Če pa bi uporabili drugače oblikovano vprašanje, se spremeni tudi jedro povedi: *Kdo se seznámil na horách? Na horách se seznámili mí rodiče.*

Kontekst je lahko tudi situacijski (ni izražen z besedami). Npr. v situaciji, ko se dva prijatelja prepirata, lahko rečemo: *Pravdu má Petr.* 'Prav ima Peter.', ker želimo poudariti osebo, ki ima prav (nevtralna poved bi bila: *Petr má pravdu.* 'Peter ima prav.').

Stavčni poudarek (*intonační centrum*) je v govorjenem besedilu signal za to, da sledi jedro povedi, ne glede na to, za kako razvit stavčni člen gre: *Janovi dali auto. Janovi dali nové služební auto.* 'Janu so dali nov službeni avto.'

Izpostavljanje (*vytýkáni*)

S spreminjanjem mesta besede v povedi lahko določene besede poudarjamo tudi brez sobesedila, ker se zadnja beseda v stavku čuti kot poudarjena: *Pavel koupil babičce dárek.* 'Pavel je kupil babici darilo.' Ta besedni red lahko tudi spreminjamo in s tem se spreminja pomembnost besede v povedi: *Pavel koupil dárek babičce. Dárek babičce koupil Pavel. Pavel dárek babičce (opravdu) koupil.*

Z izraznimi sredstvi pa lahko tudi poudarimo besede npr. na prvem mestu v stavku in s tem ustvarimo nasprotje:

- osebni zaimek: *Já jsem ti tu knihu půjčil.* 'Jaz sem ti to knjigo posodil.' (in ne kdo drug, zaimek za prvo osebo je v stavku sicer vedno poudarjen, saj se v navadnih povedih ne uporablja);
- členki *jen/pouze* 'le/samo/toliko/', *právě* 'prav/točno', *výhradně* 'izključno', *zrovna* 'ravno', *i/také* 'tudi' idr. vedno stojijo pred besedo, katere pomen poudarjajo – pred jedrom: *I Klára věděla o nové knize. Tudi Klára* je vedela za novo knjigo.' (Poleg drugih je vedela tudi Klara.) *Klára věděla i o nové knize.* 'Klara je vedela tudi za novo knjigo.' (Poleg drugega je Klara vedela tudi za knjigo.);
- rema ali tema se postavita pred stavek, npr. **izhodišče** v drugem stavku: *Kdybych tak vyhrál tisíc korun. – Tisíc korun, to dneska nic není!* (neizpostavljeno: *tisíc korun dneska nic není*)

'tisoč kron danes ni nič'), 'Ko bi le priigral tisoč kron. – **Tisoč kron**, to danes ni nič. '; izpostavi se lahko tudi rema: *Chceš si koupit počítač? Notebook, ten by sis měl koupit.* 'Hočeš kupiti računalnik? **Prenosnik**, to bi moral kupiti.' (neizpostavljeno: *Měl by sis koupit notebook.* 'Moral bi si kupiti prenosnik.').

5.5 BESEDNI RED (SLOVOSLED)

Besedni red je lastnost naravnega jezika, ki določa vrstni red besed, ki jih govorec jezika izgovori v slovnično pravilno grajenem stavku. Češčina ima **spremenljiv** (*proměnlivý*) besedni red, ki pa nikakor ni poljuben. To pomeni, da je načeloma mogoče zamenjati vrstni red posameznih stavčnih členov, pri čemer se sicer osnovni globinski pomen stavka ne spremeni, spreminja pa se lahko ali sporočanje funkcija povedi ali stopnja poudarjenosti pomena določenih besed oziroma vključitev povedi v kontekst. Tako da v različnih sporočanje situacijah ali kontekstih ne uporabljamo enakega besednega reda. Na besedni red v češkem stavku vplivajo štiri glavni dejavniki:

- a) **slovnična zgradba** stavka – tako imenovani konstitutivni stavčni členi (osebek, povedek, predmet, valenčno vezano prislovno določilo, delno tudi prilastek) si namreč v komunikacijsko in čustveno nezaznamovani povedi sledijo v določenem zaporedju, ki se lahko spreminja glede na sporočanje funkcijo in vpetost v kontekst;
- b) **členitev po aktualnosti** oziroma **sporočanje vloga** povedi;
- c) **vezljivost** oziroma **valenca** posameznih besed – vezljivost je lastnost nekaterih polnompomenskih besed, s katero je določena slovnična oblika odvisne besede, npr. glagol *psát* 'pisati' določa slovnično obliko (tožilnik) predmeta *dopis* 'dopis' ali glagol věnovat se 'ukvarjati se' določa slovnično obliko (dajalnik) predmeta sportu 's športom'. V drugem primeru se valenca češkega in slovenskega glagola razlikuje.
- d) stavčni **poudarek in ritem**.

V **pripovedni povedi** je nezaznamovani besedni red členov stavčne strukture osebek – povedek – predmet, ki se lahko spremeni pod vplivom sobesedila po načelu **členitve po aktualnosti**, ki določa, da so v pripovedni povedi besede z najmanj novimi informacijami na začetku, besede, ki prinašajo nove informacije, pa na koncu.

Besedni red členov stavčne strukture se lahko spremeni tudi, ko želi govorec izpostaviti oziroma poudariti pomembnost določene informacije ne glede na kontekst ali zunaj konteksta. V takem primeru se beseda, ki izraža poudarjeno informacijo, uvrsti na konec stavka. Na koncu stavka se lahko načeloma pojavi katerikoli člen, vendar se pri povedku večinoma dodaja še prislovno določilo:

Petr poslal řediteli dopis. 'Peter je poslal direktorju pismo.'

Petr poslal dopis řediteli.

Řediteli poslal dopis Petr.

Petr (ten) dopis řediteli (opravdu) poslal. 'Peter je (to) pismo direktorju (res) poslal.'

Če isti povedi določimo **vprašalno sporočanjso vlogo**, bo nezaznamovan besedni red s povedkom na začetku: povedek – osebek – predmet, najbolj poudarjena informacija ostaja na koncu povedi:

Poslal Petr řediteli dopis? (Ali je direktorju poslal kaj drugega?)

Poslal Petr dopis řediteli? (Ali je pismo poslal komu drugemu?)

Če je na predmetni poziciji semantično nedoločena beseda, se ta premakne pred glagol, npr. *Musím si něco koupit.* 'Moram si nekaj kupiti.' *Chci se něčeho napít.* 'Hočem se nečesa napiti.' (V nasprotju s predmetom, izraženim s semantično določeno besedo: *Musím si koupit zmrzlinu.* 'Moram si kupiti sladoled.' *Chci se napít vody.* 'Hočem se napiti vode.'). To pa ne velja za semantično nedoločene besede na poziciji predmeta, ki so razvite s prilastkom: *Mu-sím si koupit něco k jídlu.* 'Moram si kupiti nekaj za jesti.' *Chci se napít něčeho studeného.* 'Hočem se napiti česa mrzlega.'

Če je glagol trovalenčen, je nezaznamovano zaporedje: osebek – povedek – predmet v dajalniku – predmet v tožilniku ali osebek – povedek – predmet – prislovno določilo, npr.: *Otec posílá dceři knihu.* 'Oče pošilja hčeri knjigo.' oziroma: *Matka přinesla nákup domů.* 'Mati je prinesla nakup domov.'

Znotraj posameznih razvitih stavčnih členov je besedni red stalen in členitev po aktualnosti nanj ne vpliva (podobno kot v slovenščini), četudi se spremeni besedni red členov stavčne strukture:

S jeho bratrem bych se nechtěl dostat do sporu o peníze. 'Z njegovim bratom ne bi rad prišel v spor zaradi denarja.'

Do sporu o peníze bych se s jeho bratrem dostat nechtěl. 'V spor zaradi denarja z njegovim bratom ne bi rad prišel.'

V obeh povedih namreč ostajata razvita stavčna člena *do sporu o peníze* in *s jeho bratrem* nerazdeljena.

Prilastek, ki razvija osebek ali predmet oziroma prislovno določilo, je lahko ujemalen ali neujemalen.

Ujemalni prilastek je v povedi praviloma **neposredno pred besedo**, ki jo razvija, npr. beseda *malý* v vlogi ujemalnega prilastka v izrazu: *malý chlapec* 'majhen deček', **neujemalni** pa je večinoma takoj za besedo, ki jo razvija, npr. *souseda* v izrazu: *auto mého souseda* 'avto mojega soseda'.

Ujemalni prilastek je v povedi **za besedo**, ki jo razvija, če

- gre za čustveno obarvano poved: *Ty kluku zlobivá!* 'Ti fant poreden!'
- se poudarja protipomenskost lastnosti: *Červenou barvu mám radši než barvu modrou.* 'Rdečo barvo imam raje kot modro.'
- gre za slogovno (arhaično) obarvan izraz, npr. *koruna Kristova* 'Kristusova krona' ali tradicionalno uveljavljeno poimenovanje, npr. *Království české* 'češko kraljestvo', *Univerzita Karlova* 'Karlova univerza' idr.;
- gre za večbesedne termine: *kyselina solná* 'solna kislina', *mše svatá* 'sveta maša', *kočka divoká* 'divja mačka', *přívlastek shodný* 'ujemalni prilastek' idr.

Če je **prislovno določilo** na valenčni poziciji (torej če tesno dopolnjuje glagol), je ponavadi za glagolom: *Pavel šel domů.* 'Pavel je šel domov.' Če pa prislovno določilo ni na valenčni poziciji (lahko ga izpustimo), je ponavadi na začetku stavka: *Nepřijemně zakřičela, abychom okamžitě odešli pryč.* 'Neprijetno je zakričala, naj takoj gremo stran.' Prislovni določili *nepřijemně* in *okamžitě* nista na valenčni poziciji glagolov in sta pred glagoloma, *pryč* pa je prislovno določilo na valenčni poziciji glagola *odejít* in je v stavku za njim.

Na **ritem stavka** vpliva predvsem položaj enozložnih, redkeje dvožložnih nenaglašanih **naslonk** (*příklonky*). Naslonke so v češkem stavku navadno na drugem mestu, torej za prvim stavčnim členom: *Petr by si o tom promluvil.* 'Peter bi se o tem pogovarjal.' *Dnes jsem to konečně pochopil.* 'Danes sem to končno dojel.' Če je prvi stavčni člen razvit ali če je na prvem mestu v stavku konstrukcija z nedoločnikom ali odvisnik, potem stojijo naslonke takoj za celotnim izrazom oziroma konstrukcijo ali stavkom: *Moje sestra se ráda opaluje.* 'Moja sestra se rada sonči.' *Moje starší sestra se ráda opaluje.* 'Moja starejša sestra se rada sonči.' *Až dnes jsem konečně pochopil teorii relativity.* 'Šele danes sem končno dojel teorijo relativnosti.' *Vykašlat se na všechno jsem neuměl.* 'Nisem se mogel kar požvižgati na vse.' *Co si o tom myslel, se mi nepodařilo zjistit.* 'Kaj si je o tem mislil, mi ni uspelo ugotoviti.' *Proto, žes nepřišel, se nezlobím.* 'Nisem jezen, ker nisi prišel.' *Známý, kterého jsem roky neviděl, se na nás přijel podívat.* 'Znanec, ki ga že leta nisem videl, nas je prišel obiskat.'

Naslonke so **stalne** in **nestalne** (*příklonky stálé a nestálé*), njihovo zaporedje pa je dokaj natančno opredeljeno.

- a) Stalne** naslonke so: *mě, mi, tě, ti, se, si, ho, mu, jí, ji, je, jsem, jsi, je..., bych, bys, by..., -li* idr.:
- *-li*: *Chtěl vědět, půjde-li domů.* 'Hotel je vedeti, ali bo šel domov.'
 - oblike pomožnega glagola *biti* – *byl, je...* ali morfi: *bych, by...*: *Koupil jsem si nový kabát.* 'Kupil sem si nov plašč.' *Koupila bych si nový kabát.* 'Kupila bi si nov plašč.' *Zeptal se, chtěl-li bych jít do kina.* 'Vprašal je, ali bi hotel iti v kino.'

- povratna morfa *si* in *se*: *Děti si hrají.* 'Otroci se igrajo.' *Musím se na to zeptat.* 'Moram to vprašati.'
 - kratke oblike osebnih zaimkov, in sicer najprej v dajalniku in nato v tožilniku: *Řekla mi o své nemoci.* 'Povedala mi je za svojo bolezen.' *Koupila mi ho.* 'Kupila mi ga je.' *Včera mi ho koupila.* 'Včeraj mi ga je kupila.' *Zeptal se, koupila-li bych mu ho.* 'Vprašal je, ali bi mu ga kupila.'
 - *byl* kot del oblike pogojnika: *Kdo by mu byl řekl pravdu.* 'Kdo bi mu bil povedal resnico.'
- b) Nestalne** naslonke so besede, ki so naglašene in samo v določeni primerih postanejo nenaglašene: *to, tam, teď, s ním* (predložne zveze osebnih zaimkov), *vlastně*, del oblike pogojnika *býval*. Uvrščajo se za stalne naslonke.

Ponavadi so na valenčnem mestu predmeta ali prislovnega določila in kot take lahko spremenijo mesto v stavku (po členitvi po aktualnosti) in postanejo naglašene.

- zaimek *to*: *Prostě jsem mu to řekl. / To jsem mu prostě musel říct.* 'Preprosto sem mu to povedal. / To sem mu preprosto moral povedati.'
- prislovi *tu, tam, teď, tak*: *Povolili to teď bez problémů. / Teď to povolili bez problémů.* 'Zdaj so to brez težav dovolili.' *Já mu to tam pošlu.* 'Poslal mu bom to tja.'
- predložne zveze osebnih zaimkov: *On tam s ní nebyl.* 'On tam z njo ni bil.' / *Já to tam s ním nepovezu.* 'Jaz tega tja z njim ne bom peljal.'
- *býval* – oblika glagola *být* v preteklem pogojniku: *Já bych mu to tam byl býval přece koupil.* 'Jaz bi mu to tam vendar bil kupil.'

!Pozor: **Naslonki *si, se* pri popriredjenih deležnikih** sta navadno za pridevnikom: *Neměl rád lidi starající se o cizí záležitosti.* 'Ni maral ljudi, ki so se vtikali v tuje zadeve.' Če pa je ta stavčni člen razvit, se naslonka premakne pred besedo: *Neměl rád lidi příliš se starající o cizí záležitosti.*

Naslonke v zvezi stavkov

V odvisnikih ali v drugem stavku priredja je položaj naslonk podoben kot v enostavčni povedi, so torej na drugem mestu po prvem naglašeni stavčnem členu oziroma vezniku:

Andrea se kdysi rozhodla mlčet a toto rozhodnutí si dodnes hořce vyčítala. 'Andreja se je nekoč odločila molčati in to odločitev si še danes očita.'

Učitelka říkala, že děti se musí pořád hlídat. 'Učiteljica je pravila, da je treba otroke stalno paziti.'

Požádal ho, aby se o to aspoň pokusil. 'Prosil ga je, naj vsaj poskusi.' *Měl jsem ho rád, a tak jsem se mu rozhodl pomoci.* 'Rad sem ga imel, zato sem se mu odločil pomagati.'

PRIPOROČENA LITERATURA:

- Grepl, M., Karlík, P. (1998). *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- *Příruční mluvnice češtiny*. (1996). Praha: LN. Str. 369–698.
- Petr, J. (ur.). (1987). *Mluvnice češtiny 3*. Praha: Academia.
- Uhlířová, L. (1987). *Knižka o slovosledu*. Praha: Academia.
- Sgall, P., Panevová, J. (2004). *Jak psát a nepsat česky*. Praha: Karolinum. Str. 75–118.
- Grepl, M., Karlík, P. (1992). *Učte se s námi skladbě češtiny*. Praha: SPN.
- Trnková, A. (ur.). (1994). *Textová cvičebnice českého jazyka II*. Praha: ISV.

Viri

- Čechová, M. in sod. (1996). *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: Nakladatelství ISV.
- Čermák, F. (2001). *Jazyk a jazykověda*. Praha: Karolinum.
- Čermák, F., Holub, J. (2005). *Syntagmatika a paradigmatika českého slova*. Praha: Karolinum.
- Esvan, F. (2007). *Vidová morfologie českého slovesa*. Praha: Nakladatelství LN.
- Golden, M. (2001). *O jeziku in jezikoslovju*. Ljubljana: FF.
- Grepl, M., Karlík, P. (1998). *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- Hauser, P. (1980). *Nauka o slovní zásobě*. Praha: SPN.
- Hrdlička, M. (2000). *Předložky ve výuce češtiny jako cizího jazyka*. Praha: Karolinum.
- Lopatková, M., Žabokrtský Z., Kettnerová, V. (2008). *Valenční slovník českých sloves*. Praha: Karolinum.
- Palková, Z. (1997). *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum.
- Petr, J. (ur). (1986-87). *Mluvnice češtiny 1-3*. Praha: Academia.
- *Pravidla českého pravopisu, školní vydání*. (1993). Praha: Academia.
- *Příruční mluvnice češtiny*. (1996). Praha: Nakladatelství LN.
- Sgall, P., Panevová, J. (2004). *Jak psát a nepsat česky*. Praha: Karolinum.
- Štícha, F. (ur.) (2006). *Možnosti a meze české gramatiky*. Praha: Academia.
- Těšitelová, M., Petr, J., Králík, J. (1986). *Retrogradní slovník současné češtiny*. Praha: Academia.
- Toporišič, J. (1976 in ponatisi). *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Uhlířová, L. (1987). *Knížka o slovosledu*. Praha: Academia.
- Uličný, O. (2000). *Instrumentál v struktuře české věty*. Praha: Karolinum.